

KİTOD

KASTAMONU İNSAN VE TOPLUM DERGİSİ

CİLT: 2

SAYI: 4

YIL: 2024

J E N E R İ K / T A G

İMTİYAZ SAHİBİ / OWNER

**KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
İNSAN VE TOPLUM
BİLİMLERİ FAKÜLTESİ**

BAŞ EDITÖR / CHIEF EDITOR
AYTEKİN DEMİRCİOĞLU

*YARDIMCI EDITÖRLER
CO-EDITORS*

AYÇA BAYDAR

GÖKNUR ÇETİNKAYA

Y A Y I N V E D A N I Ő M A K U R U L U

EDITORIAL BOARD

1-Aytekın DEMİRCİOĞLU

Kastamonu University, TÜRKiYE

2-Emilia ALAVERDOV

Georgian Technical University,
GEORGIA

3-Mehmet Serhat YILMAZ

Kastamonu University, TÜRKiYE

4-Hajdi XHIXHA

University for Business and
Technology, KOSOVO

5-Ahmad ALBATTAT

Management and Science University,
MALAYSIA

6-Fatma Zehra PATTABANOĞLU

Kastamonu University, TÜRKiYE

7-Ahmet KILINÇ

Ankara Yıldırım Beyazıt University,
TÜRKiYE

8- Fatmanur ÖZEN

Giresun University, TÜRKiYE

9- Beyhan BAYRAK

Düzce University, TÜRKiYE

10-Asena KIZILARSLANOĞLU

Kastamonu University, TÜRKiYE

11-Yavuz UNAT

Kastamonu University, TÜRKiYE

12-Aylin AKINLAR

Bandırma Onyedi Eylül University,
TÜRKiYE

13-Mustafa EĞİLMEZ

Kastamonu University, TÜRKiYE

14-Olgun DEĞİRMENCİ

TOBB University, TÜRKiYE

15-Behçet Kemal YEŐİLBURSA

Bursa Uludağ University, TÜRKiYE

16-Seyhan YILMAZ

Kastamonu University, TÜRKiYE

17-İsmet TÜRKMEN

Tokat GaziosmanpaŐa University,
TÜRKiYE

18- Ayten SEZER ARIĞ

Hacettepe University, TÜRKiYE

19- Ahmet ERKASAP

İstanbul Gedik University

SAYININ HAKEMLERİ

REVIEWERS OF THE ISSUE

1-Erkut AKKARTAL

İstanbul Yeditepe University, TÜRKİYE

2-Özlem SANRI

İstanbul Yeditepe University, TÜRKİYE

3-Mehmet ÖZCANLI

Harran University, TÜRKİYE

4-Okan BOZYURT

Afyon Kocatepe University, TÜRKİYE

5-Metin AYIŞIĞI

İstanbul Beykent University, TÜRKİYE

6-Gülçin Tuğba NURDAN

Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar
University, TÜRKİYE

7-Yavuz Selim UĞURLU

Ordu Science High School, TÜRKİYE

8-Abdullah AYDIN

Kastamonu University, TÜRKİYE

9-Vusale MUSALI

Kastamonu University, TÜRKİYE

10-Gamze UZUN

Giresun University, TÜRKİYE

11-Nazife KARADAĞ

Adıyaman University, TÜRKİYE

12-Gülbahar MELİK

Gazi University, TÜRKİYE

13-İlksen ÜSTÜNDAĞ

Gazi University, TÜRKİYE

14-Nebile EROĞUL

National Education Ministry, TÜRKİYE

15-Kateryna TRYMA

The University of Bayreuth, GERMANY

16-Merve AYDOĞDU ÇELİK

Tekirdağ Namık Kemal University,
TÜRKİYE

S A Y I N I N H A K E M L E R İ

REVIEWERS OF THE ISSUE

17-Özlem BAY GÜLVEREN

Başkent University, TÜRKİYE

18-Gökçe ULUS

Ankara Atılım University, TÜRKİYE

19-Mısra ÇAKALOĞLU

Antalya Belek University, TÜRKİYE

20-Seyil NAJIMUDINOVA

Kyrgyzstan-Türkiye Manas University,
KYRGYZSTAN

21-Füsün TOPSÜMER

Ege University, TÜRKİYE

22-Hüseyin MUŞMAL

Selçuk University, TÜRKİYE

23-Şerif DEMİR

Kastamonu University, TÜRKİYE

24- Hajdi XHIXHA

University For Business and
Technology, KOSOVO

25-Çise MİŞ

Eastern Mediterranean University,
NORTH CYPRUS

26-Sultan GÜLŞEN

İstanbul University, TÜRKİYE

27-Salih TUZER

Dokuz Eylül University, TÜRKİYE

28- Buğra KUĞU

Bursa Uludağ University, TÜRKİYE

29- Serap ALA ÇEVİK

Bursa Uludağ University, TÜRKİYE

KİTOD HAKKINDA

KASTAMONU İNSAN VE TOPLUM
DERGİSİ
YAZ 2024, CİLT 2, SAYI 4

Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi (KİTOD) 2023'de kurulmuştur.

Sosyal Bilimler Alanında yılda iki kez olmak üzere ücretsiz, online, açık erişim yayın yapan akademik ve bilimsel bir süreli yayındır.

KİTOD'da kör hakemlik sistemi uygulanmaktadır. Makaleler önce 2 hakeme gönderilir. Hakem görüşlerinin 1 olumlu - 1 olumsuz olması durumunda makale üçüncü hakeme gönderilir. Sonuç buna göre belirlenir.

KİTOD intihale karşı katı bir yayın anlayışına sahiptir. Makaleler, kaynakçasız olarak en fazla % 20 benzerlik taşımalıdır. Daha fazla benzerlik taşıyan makaleler yayın için kabul edilmemektedir. Yazar(lar) makalelerini KİTOD'a yüklemeyen önce intihal programlarında denetlemelidir.

KİTOD'a gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmış ya da yayın için sıra bekliyor olmamalıdır.

Yazar(lar) yayımlanmak üzere gönderdikleri makalelerin yayın ve telif hakkını KİTOD'a

devretmeyi peşinen kabul eder. Yazar(lar) bundan dolayı ücret veya başka imtiyaz talep edemezler. Yayımlanmış makaleler KİTOD'a ve yazar(lar)a atıf yapmak suretiyle herkes tarafından kullanılabilir.

Makalelerin konu, içerik vb. açılardan üçüncü kişilere ve yasalara karşı tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir.

İLETİŞİM

Web:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

Email:

kitod@kastamonu.edu.tr

Tel:

0366 280 1903

ABOUT KJHS

KASTAMONU JOURNAL OF HUMAN
AND SOCIETY
SUMMER 2024, VOLUME 2, ISSUE 4

Kastamonu Journal of Human and Society (KJHS) was established in 2023.

It is an academic and scientific periodical that publishes free, online, open access twice a year in the field of social sciences.

Blind review system is applied in KJHS. The articles are first sent to 2 reviewers. If the reviewers' comments are 1 positive - 1 negative, the article is sent to the third reviewer. The result is determined accordingly.

KJHS has a strict editorial approach against plagiarism. Articles should bear a maximum of 20% similarity without references. Articles with more similarity are not accepted for publication. Author(s) should check their articles for plagiarism before uploading them to KJHS.

Articles submitted to KJHS must not be published elsewhere or pending publication.

The author(s) agree in advance to transfer the publication and copyright of the articles they send for publication to KJHS. The author(s) cannot demand any fees or other privileges for this reason. Published articles can be used by anyone, with attribution to KJHS and the author(s).

Subject, content, etc. of articles. All responsibility towards third parties and the law in terms of belongs to the author(s).

CONTACT

Web:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

Email:

kitod@kastamonu.edu.tr

Phone:

+90 366 280 1903

İ Ç İ N D E K İ L E R

CONTENTS

1-1524702

**Example of institutionalization of a family business:
EKA NDT Gözetim Müm. San. Tic. Ltd. Şti.**

Bir aile şirketinin kurumsallaşması örneği: EKA NDT Gözetim Müm. San. Tic. Ltd. Şti.

Dilay AYDÖNER & Belis GÜLAY

173-186

2-1548000

**Kastamonu şehri yakın çevresinde aylık ve günlük
yüzey sıcaklık değişimleri**

Monthly and diurnal surface temperature variations in the vicinity of Kastamonu City

Büşra KIRCI & Erkan YILMAZ

187-222

3-1558622

**Cumhuriyetin bir sanat ve düşünce kalemi: Recep
Bilginer**

An art and thought pen of The Republic: Recep Bilginer

Hülya ATASOY & Necmi UYANIK

223-240

4-1550647

**Bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyeleşen
musammatlar**

Musammats rhyming in the form of ghazals with more than ten lines

Akif YAKIŞIR

241-268

İ Ç İ N D E K İ L E R

CONTENTS

5-1564676

Okul yönetiminde Navajo düşüncesi

Navajo thought in school management

**Fatma Hürrem SÜNNEY, Eray KARA, & Nurhayat YALMAN
ALKAN** **269-292**

6-1567957

**Toplumsal cinsiyet rollerinin kuşaklararası
değişimleri: Baby Boomers ve Z kuşağı**

Intergenerational changes in Gender Roles: Baby Boomers and Z
Generation

Firdevs Sinem EKİZ & Beyhan ZABUN **293-304**

7-1566116

The true path leading to authentic individuality:

Atticus Finch in Harper Lee's To Kill a Mockingbird

Esas benliğe giden gerçek yol: Harper Lee'nin Bülbülü Öldürmek
Eserinde Atticus Finch

Yurdaer İlber UYANIK **305-326**

İ Ç İ N D E K İ L E R

CONTENTS

8-1570063

Yazar, şair ve yayıncı olarak Erdal Öz'ün Günlükler'i üzerine bir inceleme

A review of Erdal Oz's Diaries as writer, poet, and publisher

Gülçin Tuğba NURDAN

327-344

9-1571206

Perakende sektöründe yapay zekâ avantajları, zorlukları ve stratejileri üzerine kavramsal bir değerlendirme

Artificial intelligence in retail sector: A conceptual assessment of its advantages, challenges, and strategies

Yasemin GEDİK

345-368

10-1571562

Hegemonic conflict in post-cold war Türkiye: Established elites encountering rising elites and changing dynamics

Soğuk savaş sonrası Türkiye'de hegemonik çatışma: Yerleşik elitlerin yükselen elitlerle karşılaşması ve değişen dinamikler

Abdulvahap ALICI

369-382

İ Ç İ N D E K İ L E R

CONTENTS

11-1568596

**How the internet and social media affect and shapes
romantic relationships?**

İnternet ve sosyal medya romantik ilişkileri nasıl etkiler ve
şekillendirir?

Ekrem ÇULFA, Ferah Diba İZGİ, & Furkan ÇULFA 383-410

12-1553406

Dini eğitimin doğum öncesi boyutu

The prenatal dimension of religious education

İsmail POLAT 411-438

Editörden

Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi - KİTOD'un 2. cildini ve 4. sayısını yayımlamış olmaktan dolayı çok mutluyuz.

Yoğun bir emek ve çaba sonucu yayımlanan bu sayı için dergimize 15 makale başvurusu gelmiş olup bunlardan 12'si hakem değerlendirmeleri sonucunda kabul edilmiş, 3'ü kabul edilmemiştir.

Bu sayıdaki makalelerde toplam 25 yazar, 29 hakem ve 3 editör görev almıştır.

Sayının hazırlanmasında emeği geçen yazarlara ve hakemlere, editör ve bilim kurulu üyelerine içtenlikle teşekkür ediyorum.

Dergimizin bu sayısının bilim dünyasına katkı sunması temennisiyle..

Prof. Dr. Aytekin
DEMİRCİOĞLU
Baş Editör

Introduction

We are very happy to publish the 2nd volume and 4th issue of Kastamonu Journal of Human and Society - KJHS.

For this issue, which was published as a result of intense effort and effort, 15 articles were submitted to our journal, and 12 of them were accepted, and 3 of them were rejected as a result of reviewer evaluations.

A total of 25 authors, 29 reviewers, and 3 editors took part in the issue.

I sincerely thank the authors, reviewers, editors, and members of the scientific board who contributed to the preparation of the issue.

Hoping that this issue of our journal will contribute to the scientific world.

Prof. Dr. Aytekin
DEMİRCİOĞLU, Ph.D.
Editor in Chief

For citation / Atıf için: AYDÖNER, D. & GÜLAY, B. (2024). Example of institutionalization of a family business: EKA NDT Gözetim Müm. San. Tic. Ltd. Şti.. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(4), 173-186. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13928401>, <https://dergipark.org.tr/pub/kitod>

Example of institutionalization of a family business: EKA NDT Gözetim Müm. San. Tic. Ltd. Şti.¹

Bir aile şirketinin kurumsallaşması örneği: EKA NDT Gözetim Müm. San. Tic. Ltd. Şti.

Dilay AYDÖNER²

Uzman; Maltepe Üniversitesi, İSTANBUL.

E-mail: dilayaydoner@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3838-0112

Belis GÜLAY

Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İSTANBUL.

E-mail: belisgulay@maltepe.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0204-5507

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

30/07/2024

Revizyon Tarihleri / Revision Dates: Edtör r.: 09/09/2024, Minör r.: 17/09/2024, Editör r.: 18/09/2024

Kabul Tarihi / Accepted Date:

20/09/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

- ✓ Bu makalennin üretildiği teze Maltepe Üniversitesi tarafından 16.06.2019 tarihli “Etik İlke ve Beyanlara Uyum” izni verilmiştir.
- ✓ The thesis on which this article was produced was granted “Compliance with Ethical Principles and Declarations” permission by Maltepe University dated 16.06.2019.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

1. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (% 50).
Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (50%).
2. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (% 50).
Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (50%).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar(lar) bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.
The author(s) declare(s) that this study has no potential conflict of interest.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı % 5'tir.
This study was scanned using the iThenticate program. The final similarity rate is 5%.

¹ Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalında Haziran 2019'de tamamlanan “Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma Ve Kurumsal İletişim: Eka Ndt Gözetim Müm. San. Tic. Ltd. Şti. Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Sorumlu yazar / Corresponding author

Example of institutionalization of a family business case: Eka Ndt Gözetim Müm. San. Tic. Ltd. Şti.**Abstract**

Today, we see that most businesses in our country and many countries are family businesses. Family businesses significantly support the growth of the country's economy. Family businesses are essential for societies due to their functions. However, it is difficult for family companies, which play an essential role in the country's economy, to last long.

Family businesses need institutionalization to successfully transfer their assets to the next generations and survive in harsh competitive conditions. Corporate communication is critical for organizations to grow and differentiate themselves from others.

This study investigated the relationship between institutionalization and corporate communication in family businesses.

This study will discuss the concept, importance, and characteristics of family companies. The concept of institutionalization, the importance of institutionalization in family companies, and the importance of corporate communication will also be discussed.

EXTENDED ABSTRACT

Family businesses are critical in both economic and social life. They constitute an important part of the country's economy in terms of employment and business volume. Their unique management systems and structures are necessary for both economic and social life. However, their lives are concise. According to the research, the biggest reason is that they need to be more institutionalized and pay the necessary attention to this issue. They need to be managed professionally and institutionally to extend their lifespan. Since family businesses cannot be institutionalized, small and medium-sized enterprises (SMEs) need help maintaining sustainability. This study investigated the relationship between institutionalization and corporate communication in family businesses. Corporate communications helps the company grow by professionalizing both internal and external communications.

Information about the demographic characteristics of the study participants was tested with the help of frequency analysis. Demographic characteristics consist of gender and educational status variables.

Participants think that institutionalization is a necessary and critical component for businesses. In order for an institution to grow, provide job opportunities for future generations, benefit the country as an investment, work systematically, progress, and develop its services and products, institutionalization is necessary, and non-institutional companies have less chance against their competitors and may be easier to grow and develop they said.

In family companies, corporate communication, an effective organizational chart, managers should act impartially and fairly, management consultancy should be obtained, training should be organized, the processes in the performance of work should be written and traceable, kinship relations should not be used and assigned duties should be carried out correctly.

Corporate communication improves the company vision, speaks the same language with its employees and competitors, demonstrates the same quality, and increases employee motivation. It also ensures the coordination of work. It increases employees' awareness of responsibility and eliminates unnecessary information pollution. Eliminating the hierarchy within the family prevents unauthorized persons from interfering with the procedure and enables companies to achieve their goals. Institutionalization can work through corporate communication, recognizing deficiencies, and improvement. Every company that wants to become institutionalized must use corporate communication at every step.

The research aims to determine the elements required to determine and increase the institutionalization levels of family companies. The relevant case study is thought to shed light on other future studies.

Corporate communication is exchanging ideas regarding common goals between individuals and groups working in an organization. This allows the development of creative power, solving problems, and sustaining actions. Communication forms the basis of effective management. Corporate communications can help companies keep up with rapidly changing competitive and environmental conditions.

Keywords: Family companies, Institutionalization, Corporate communication

INTRODUCTION

Family businesses are critical in both economic and social life. They constitute an essential part of the country's economy regarding employment and business volume. Their unique management systems and structures are necessary for both economic and social life. However, their lives are concise. According to the research, the biggest reason is that they need to be more institutionalized and pay the necessary attention to this issue. They need to be managed professionally and institutionally to extend their lifespan. Since family businesses cannot be institutionalized, small and medium-sized enterprises (SMEs) need help maintaining sustainability. This study investigated the relationship between institutionalization and corporate communication in family businesses. Corporate communications helps the company grow by professionalizing both internal and external communications.

THE IMPORTANCE, STRUCTURE AND DEVELOPMENT OF FAMILY BUSINESSES

Family businesses comprise many companies worldwide and play an important role in countries' economies and workforce production. According to a report published by the European Commission in 2008, approximately 60% of companies worldwide are family businesses, and more than 70% of companies in Europe are family businesses (Aksoy, 2018, p. 7). Additionally, family businesses there make up nearly half of the European workforce. According to a report published by PwC in 2016, 95% of companies in Türkiye are family businesses, and 75% of publicly traded organizations are family businesses. This indicates family businesses' impact on the global economy (Aksoy, 2018, p. 7).

Family businesses cause internal conflict when they cannot balance family members' logic and emotions (Ak, 2010, p. 52). The events from establishing family companies to their operations are called "phases."

A family company consists of eleven stages (Fındıkçı, 2017, pp. 41-48). Starting a business, achieving success, growth, expansion of ownership, satisfaction, waiting for old successes, searching for system and professionalization, transferring to new generations, and liquidating.

- **Starting a Business Phase:** In this process, called "zero point" in family businesses, the entrepreneur starts the business. To achieve success, one must work hard and strive for it passionately, and it is very important to keep up the work.
- **Achieving Success Phase:** The entrepreneur, who works in a busy work tempo, takes his family members with him and ensures continuity in the workplace. Families' business choices also shape growth.
- **Growth Phase:** The family, whose business ventures are successful, is financially comfortable. This mutual interaction between work and family ensures the progress and development of the business. It is essential to achieve controlled growth during this period.
- **Ownership Expansion Phase:** While family companies work with an intense work tempo, grow, and develop, their turnover and profits increase in this period. There was greater company ownership during this period, and the assets of the entrepreneurial family increased.
- **Satisfaction Phase:** In general, companies that have established a business, become successful, grow and develop, and expanded in terms of ownership have reached the saturation point. What they do and where they go from this point on is very important.
- **Waiting for Old Successes Phase:** In the life curve of family businesses, the satisfaction phase usually marks the top point. After this point, businesses will begin to decline. Businesses that cannot develop a new initiative, a leap, a new initiative, or an innovative idea will fail. During this period, the entrepreneur is generally retrospective. There is nostalgia.
- **System Search and Professionalization Phase:** The necessity of institutionalization is realized. At this point, entrepreneurs should take institutionalization seriously, eliminate their complex structures, and bring their companies into systematic order.
- **Transfer to New Generations:** The last stage of family businesses is transitioning to new generations. Entrepreneurs have now started to hand over their companies to the new generation. This process can be like the revival or reboot of a company.
- **Liquidation Phase:** It is usual for companies to emerge and grow. Family businesses need to have a lifespan as long as possible. The liquidation phase is the most brutal phase of establishing and growing family businesses. There is a sharing of property among family members.

Family companies have different structures as they go through different stages of development since their establishment. Family companies can be categorized according to their partnership structure and development stages (Karpuzoğlu, 2004, pp. 93-124):

▪ **First-Generation Family Companies Owned and Managed by the Entrepreneur:**

First-generation family companies are where the control of a single boss is dominant, and most of the shares and control are in the hands of the entrepreneur (Ateş, 2005, p. 26). Management and ownership are fundamental. Spouse partnership may be possible, but it is generally a result of procedures on paper. The founder makes Management practices and decisions (Çalışkanel, 2018, p. 21). When an entrepreneur dedicates himself to every job, he gets more customers. Company efforts will soon increase, and work will become busier. An entrepreneur transfers some of the existing business to new managers from his family or outside because he cannot manage on his own due to the intensity of the work. A sibling partnership is when two or more siblings have company control and the majority share in growing and developing family businesses. Sibling partnership may be another type of family business (Ateş, 2005, p. 28).

▪ **Growing and Developing Family Businesses (Partnership of Siblings):** Sibling partnerships are generally seen in small and medium-sized businesses. Although this is not said directly, the family's values affect the child's background and make him feel he should be a part of the company. The company has neither initiated a formal process nor established a publicly known system. Work serves only as a tool to strengthen, protect, and integrate family ties (Karpuzoğlu, 2004, pp. 102-103).

▪ **Complex Family Companies (Cousin Partnership) and Continuing Family Companies:** In complex family companies, many shareholders are partners, and the separation of employee shareholders is more evident (Ateş, 2005, p. 31). Formalization is necessary because the management of such businesses is more professional and complex. Departments to collaborate with, authorities, and responsibilities are determined.

Essential Characteristics of Family Businesses

Family businesses have specific characteristics that make them different from others. Karpuzoğlu (2004, p. 20-21). These features have in common that a single family dominates the management and control of a significant part of the company.

Family businesses continue because family values are more important than business values. When family businesses survive for a long time, they plan their activities to benefit society and maintain and improve their positive company image. It is more critical for the company as a whole to succeed than for individuals and departments to succeed on their own.

Table 1. Essential characteristics of family businesses

BASIC FEATURES OF FAMILY BUSINESSES
<ul style="list-style-type: none"> • Usually at least two generations of the family run the company. Mother-child partnerships, sibling partnerships, cousin partnerships, and continuing partnerships are family businesses that span at least two generations. Family businesses founded by husband and wife are considered family businesses due to their other characteristics, without generation differences.
<ul style="list-style-type: none"> • The family usually supports the company's policies. Most family businesses were established to protect the existence and unity of the family. The family's beliefs and values are very important.
<ul style="list-style-type: none"> • Family ties play an important role in selecting managers. Family members that the company owner likes and trusts are often close to the entrepreneur.
<ul style="list-style-type: none"> • Children of executives are often involved in company management. Company owners want to get to know the business they intend to leave to their children.
<ul style="list-style-type: none"> • Usually, the name and prestige of the family is paired with the name and prestige of the company. Therefore, the position of family members in society also affects the position of their companies.
<ul style="list-style-type: none"> • The roles of family members in the company also affect their place in the family. Those who are strong in the company and family are more likely to be strong.
<ul style="list-style-type: none"> • Working conditions in family businesses can be arranged in a way that does not endanger the health of employees, and flexibility can be provided regarding leave and working hours.
<ul style="list-style-type: none"> • Family beliefs and values, relationships in the company, way of doing business. and affects other factors. This creates the company culture.
<ul style="list-style-type: none"> • Family businesses appear closed because they are mostly founded by family members. When faced with financial difficulties, these businesses prefer to seek financial support from family members. It is essential not to share company information with others.
<ul style="list-style-type: none"> • In family businesses, managers are usually chosen from relatives. In family businesses, reliability goes beyond expertise. Hiring staff from outside the family while family members are present is not welcome. Family members often have priority in selection and placement of staff.
<ul style="list-style-type: none"> • In family businesses, the top manager and the owner of the company are usually the same person. Company founders do not think of giving their companies to others when they are in a good situation.

Source: Karpuzoğlu, E. (2004). Institutionalization in Growing and Developing Family Companies. Hayat Publications, p. 20-21.

Strengths and Weaknesses of Family Businesses

When family businesses are compared to other companies, many differences stand out. Compared to other companies, family businesses grow faster economically. However, their lifespan is shorter. The speed of growth and extinction of family businesses is directly proportional to how they can use their strengths and eliminate their weaknesses. For this reason, family companies should make choices in this direction by knowing their strengths and weaknesses and putting these choices into practice in their management (Akça, 2010, pp. 30-35).

Table 2. The strengths and weaknesses of family companies

STRENGTHS	WEAKNESSES
High desire for success and the number of people who take their job seriously,	Institutional problems arising from the involvement of company owners in the business,
Rapid development and growth trends,	Boss's guidance hinders new directions,
The power that comes from family unity and the rapid development of the concept of "we"	Failure or inadequate development of logics such as forecasting, planning, budgeting and reporting in the company,
Not to lose their amateur spirit,	Bosses compete with professionals and tend to belittle them,
Mutual respect and obedience develop faster in top management,	Decreased attractiveness of the company.
Determining the new generation, that is, the candidates who will be managers, in advance and preparing them for this situation.	The determination of the new generation, that is, the candidates who will become managers, and this harms the system.

Source: Fındıkçı, İ. (2017). Family Businesses. Istanbul: Alfa Publishing House, p.100.

The purpose of determining the strengths and weaknesses of family companies is to protect their strengths and reduce the effects of their weaknesses. Without leaving the family format, which is essential for companies, They can be institutionalized and reduce their weaknesses (Fındıkçı, 2017, p. 99).

INSTITUTIONALIZATION

In today's business world, the concept of institutionalization is widely used. Globalization in the early 1990s also affected Türkiye.

Institutionalization refers to the application of specific rules in all types of interactions. In other words, specific rules prevail in a person's individual life, family life, institutions and organizations, societies, and relations between societies. (Fındıkçı, 2017, p. 102).

Institutionalization helps companies create an organizational structure that suits their goals, creates job and job descriptions, creates internal regulations, and authorizes the right people. This means transitioning to professional management (TKYD, 2011, p. 11).

Institutionalization Process in Family Companies

In family businesses, the family and the company attach importance to institutionalization. Family businesses, like other companies, carry out institutionalization as a process. Institutionalization in family businesses occurs in two stages.

The first stage concerns the family's status, position, and company authority.

The second stage is related to the company's workflow and operations. In the institutionalization phase of the family business, the family needs to solve its internal problems.

The company becomes institutionalized by determining the job descriptions of its employees, determining the person or persons who will make the final decisions of the company, making company-specific rules become a habit, applying unique rules for company management, and applying overtime and holiday rules (Fındıkçı, 2017, pp. 104-105).

Institutionalization can provide the change necessary for long-term success. The most important thing required for family businesses to survive is their institutionalization. Recently, they have made significant progress towards institutionalization. Companies that have completed the institutionalization phase comply with specific standards and procedures. Thus, institutionalized businesses become less dependent on individuals. Companies established solely for economic purposes will not resist these difficulties when they encounter difficulties in the future. Companies gain long-lasting life and power by determining their employees' behavior and continuity levels to make themselves a sustainable community (Koyuncu, 2015, p. 27).

Family companies must have a say in their sectors, regions, and countries to maintain their existence in an age of intense competition. This is only possible with professional management (Altınkaynak, 2007, p. 61). In addition, when people working in family companies make decisions about the changes occurring in the company and the material and emotional consequences of these changes, it becomes challenging to make decisions due to the intense family relations in the company. In these cases, help from professionals is required to make a decision. This example may show the importance of institutionalization (Karpuzoğlu, 2004, p. 126).

Corporate Communication Techniques

We can divide corporate communication techniques into Formal and Informal communication.

- **Formal Communication:** Formal communication defines who will communicate with whom within the institution and how, who has authority on which issues, who will obtain what kind of information, and how they will use this information (Vural & Bat, 2015, p. 144). The purpose of formal communication is to provide the necessary information and understanding for the groups, to create the necessary attitude for the employees of the

institution to be satisfied with their jobs, and to convey the information to the relevant people when needed (Vural & Bat, 2015, p. 144).

- Informal Communication (Non-Formal Communication): Informal communication is a type of unofficial communication that occurs intra-institutional or inter-institutional. Since this communication is not official, it is not easy to regulate or control it (Çalışkan, 2016, p. 78).

Corporate Communication Tools

Written, verbal, audio-visual, social media, and electronic communication tools are known as corporate communication tools.

The Importance of Corporate Communication in Terms of Institutionalization

The ability of institutions to communicate effectively requires institutionalization. In institutions with a sound communication system, misunderstandings are eliminated, and healthy communication occurs. (Özcan, 2014, p. 41).

METHOD

The In-Depth Interview technique was used in qualitative research, and Eka Ndt Gözetim Müm was used. San. Tic. Ltd. Ltd. company was used as a case study technique, and the limitation of the research is that it consists of employees of the relevant company.

In this context,

- Is corporate communication important for institutionalization?
- Is there a need for corporate communication methods and tools to ensure and maintain institutionalization?
- What are the difficulties experienced in institutionalization in family businesses?
- Can institutionalization in family companies be achieved through corporate communication management practices? Answers to your questions: It emphasizes the importance of corporate communication in family companies by reflecting the honest opinions of those who participated in the research during the in-depth interview.

Purpose and Importance of the Research

The research aims to determine the elements required to determine and increase the institutionalization levels of family companies. The relevant case study is thought to shed light on other future studies.

Assumptions and Limitations of the Research

In our study, where institutionalization and corporate communication in family companies are discussed, the problem of institutionalization, which is the problem of the research, constitutes an essential problem for all family companies both in our country and the world. However, since keeping the sample this large would create time constraints, high costs, and difficulty in control, the research was limited to Eka Ndt, a small and medium-sized family company operating on the Anatolian Side of Istanbul.

Another limitation is that the majority of employees were working in the field outside the company, which caused difficulties in arranging the appropriate time for the interview. Employees who could not be interviewed in depth answered the interview questions via e-mail. Answering questions in the busy work environment has also created another obstacle.

Research Type and Study Group

It is a qualitative research conducted with the in-depth interview technique to determine the opinions of the people who participated in the study - working in a family business - regarding "institutionalization and corporate communication in family companies." Data collection continued until the "saturation" point was reached without calculating the sample size, and the research was concluded with 14 (fourteen) people working in the company.

Data Collection and Data Analysis

The researcher collected data between 10.04.2019 and 10.05.2019 by conducting individual interviews with the study participants. During the interviews, an interview form was used, which used straightforward and semi-structured questions to guide the interview and help collect information suitable for the research.

The data was analyzed using the descriptive analysis method to organize and explain the results obtained, and the results were collected as a result of interviews in a room where the researcher and the participant were present. The interviews lasted approximately one hour, and the participants were informed about how the study would be conducted. Written interview records were examined.

Validity and reliability were ensured using methods such as peer review (expert review) and participant approval. The data sets were examined to check for any incorrect or missing answers. Since it was not deemed appropriate to use the names of the participants in the study, the participants were numbered.

FINDINGS

Information about the demographic characteristics of the study participants was tested with the help of frequency analysis. Demographic characteristics consist of gender and educational status variables.

When the data was examined, most participants defined institutionalization as businesses carrying out their business without depending on individuals. Participants said that job descriptions in corporate businesses are clear, work is carried out by specific rules, principles, or corporate culture, professionalization is essential, and experts carry out work.

Participants think that institutionalization is a necessary and vital component for businesses. Institutionalization is necessary for an institution to grow, provide job opportunities for future generations, benefit the country as an investment, work systematically, progress, and develop its services and products, and non-institutional companies have less chance against their competitors. They said it may be easier to grow and develop.

Employees, obstacles to institutionalization It is defined as dependence on professionals, old habits, discouragement, indecision, employees not being experts, common goals not being developed, management being unprofessional and non-professional managers not having the necessary knowledge and skills, avoiding the costs of specialization, lack of qualified personnel, insufficient financial resources and lack of necessary personnel.

Regarding what is done for institutionalization and corporate communication in the company they work for, the participants stated that duties, authorities, and responsibilities are determined, new regulations are made to adapt to developing problems, professional help is received from outside, an accessible working environment is provided, and quality management systems by international standards are provided to develop and implement new ideas. I saw it implemented. They stated that regular evaluation meetings, use of social media and media tools, and customer surveys are held to measure the performance of their companies.

CONCLUSION

Family businesses are corporate structures established by an entrepreneur from a family, and the family is involved in most of the business. The role of family businesses in the economy and social life worldwide and Türkiye is crucial. The average life expectancy of family businesses in our country is 25 years. For family businesses to survive for a long time, they must be institutionalized and professionally managed. The ability of businesses to survive in markets where competition is fierce is closely related to their ability to meet the demands and expectations of the market. For family companies to continue their existence, they must adapt

to changing environments and become institutionalized. The most effective method for the growth and sustainability of family companies is institutionalization.

In family companies, corporate communication, an effective organizational chart, managers should act impartially and fairly, management consultancy should be obtained, training should be organized, the processes in the performance of work should be written and traceable, kinship relations should not be used and assigned duties should be carried out correctly.

Considering the contributions of corporate communication to institutionalization, corporate communication should be done in the right way, at the right time, by the right person, to the right target audience, using the right tools. Corporate communication evaluates its target audience, policies, deficiencies, and competitors and makes new arrangements and corrections to address these issues. Corporate communication improves the company vision, speaks the same language with its employees and competitors, demonstrates the same quality, and increases employee motivation. It also ensures the coordination of work. It increases employees' awareness of responsibility and eliminates unnecessary information pollution. Eliminating the hierarchy within the family prevents unauthorized persons from interfering with the procedure and enables companies to achieve their goals. Institutionalization can work through corporate communication, recognizing deficiencies and improving them. Every company that wants to become institutionalized must use corporate communication at every step.

Most participants stated that corporate communication can contribute to the institutionalization of family businesses and that communication is where institutionalization contributes the most to successful family businesses. Corporate communication is exchanging ideas regarding common goals between individuals and groups working in an organization. This allows the development of creative power, solving problems, and sustaining actions. Communication forms the basis of effective management. Corporate communications can help companies keep up with rapidly changing competitive and environmental conditions.

REFERENCES

Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma (2024). <https://www.albertsolino.com/aile-sirketlerinde-kurumsallasma/>

- Ak, B. G. (2010). The effects of institutionalization on business success in family businesses: The example of family businesses operating in Aydın Province. Master's Thesis. Aydın: Adnan Menderes University.
- Akça, N. (2010). *Definition and characteristics of family businesses and institutionalization in family businesses: A Research in Denizli Province*. [Master's Thesis, Pamukkale University]. Ulusal Tez Merkezi.
- Akhüseyinoğlu, A. (2010). A research on the effect of corporate communication tools in executing corporate social responsibility projects. [Master's Thesis, Marmara University]. Ulusal Tez Merkezi.
- Altınkaynak, S. K. (2007). Institutionalization in small and medium-sized family businesses. [Master's Thesis, İstanbul Technical University]. Ulusal Tez Merkezi.
- Altıparmak, N. Ü. (2018). Communication practices within the framework of corporate communication management: Konya Metropolitan Municipality. [Master's Thesis, Selçuk University]. Ulusal Tez Merkezi.
- Arklan, Ü., & Taşdemir, E. (2010). Internal public relations. Literaturk Publications.
- Ateş, Ö. (2005). Family businesses: change and continuity. Ankara Chamber of Industry Publication.
- Büyükbaykal, G. (2005). The place and importance of corporate identity today. *Journal of the Faculty of Communication*, 61-66.
- Çalışkan, G. (2016). The importance of corporate communication in institutionalization in municipalities: A research on İzmir Municipalities. [Master's Thesis, İzmir Yaşar University]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çalışkanel, S. Ş. (2018). Institutionalization of family businesses and institutionalization problems: A research on family businesses manufacturing in Türkiye. [Master's Thesis, İstanbul Kültür University]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çini, M. A. & Seba, M. S. (2022). Aile anayasası nasıl yazılır? Kanuni statüsü ve içeriği. (Edt. Arıcıoğlu, M. A., Erdirençelebi, M., & Çini, M. A.) *Bir Ailenin Bir İşletmesi Var mı?* içinde. Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Erdirençelebi, M. & Çini, M. A. (2023). Aile işletmelerinde kurumsallaşma ve aile anayasası. Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Fındıkçı, İ. (2017). Family businesses. Alfa Publishing House.
- Gökçe, M. M. (2018). Use of social media as a corporate communication tool: Comparative analysis of social media sharing of state and foundation universities. [Master's Thesis, Gaziantep University]. Ulusal Tez Merkezi.
- Güven, S. (2016). The relationship between corporate social responsibility and ethics in the context of corporate communication. *Mediterranean Journal of Communication*, 26, 133-154.
- Kadıbeşegil, S. (2012). Reputation management. Mediacat Publishing.
- Kara, A. I. (2014). The effects of corporate culture, corporate identity, and corporate image on corporate reputation: A business example. [Master's Thesis, İstanbul Beykent University]. Ulusal Tez Merkezi.

- Karakuş, C. (2010). The place of public relations agencies in corporate communication management. [Master's Thesis, Marmara University). Ulusal Tez Merkezi.
- Karpuzoğlu, E. (2004). Institutionalization in growing and developing family companies. Hayat Publications.
- Kolay, M. (2014). Nepotism in family businesses in Türkiye: The case of Istanbul. [Master's Thesis, İstanbul Beykent University). Ulusal Tez Merkezi.
- Koyuncu, H. (2015). Institutionalization process and management in family companies: A research in Konya Province. [Master's Thesis, KTO Karatay University). Ulusal Tez Merkezi.
- Mengü, S. (2015). Corporate communications and professional brands. Derin Publications.
- Özcan, B. A. (2014). Communication activities and practices within the framework of corporate communication management: Turkish Grand National Assembly (TBMM) application example. [Master's Thesis, İstanbul Kültür University). Ulusal Tez Merkezi.
- Sönmez, Y. (2017). Winners and losers in family businesses. AZ Kitap Publishing House.
- Tekeli, M. (2018). Corporate communication, it's effect on corporate culture: Konya Chambers example. [Master's Thesis, KTO Karatay University). Ulusal Tez Merkezi.
- Tekin, P. (2015). The effect of internal communication on corporate culture: A public institution application. [Master's Thesis, İstanbul Gelişim University). Ulusal Tez Merkezi.
- Turkish Corporate Governance Association. (2011). Family companies' management guide is in the light of corporate governance principles. Turkish Corporate Governance Association Publications.
- Ural, Z. G. (2013). Corporate social responsibility practices in terms of sustainability of corporate communication activities. [Master's Thesis, İstanbul Kültür University). Ulusal Tez Merkezi.
- Vural, Z., & Bat, M. (2008). Corporate culture analysis: A research on advertising service agency. *Selcuk Communication Journal*, 5(2), 35-60.
- Vural, Z., & Erkan, M. (2018). The role of corporate identity in strengthening the corporate image. *SDU Expression Magazine*, 9-39.
- Vural, Z., & Bat, M. (2015). Corporate communication from theory to practice. İletişim Publications.

For citation / Atf için:

KIRCI, B. & YILMAZ, E. (2024). Kastamonu Şehri Yakın Çevresinde Aylık ve Günlük Yüzey Sıcaklık Değişimleri. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(4), 187-222.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13902427>, <https://dergipark.org.tr/pub/kitod>

Kastamonu şehri yakın çevresinde aylık ve günlük yüzey sıcaklık değişimleri

Monthly and diurnal surface temperature variations in the vicinity of Kastamonu City

Büşra KIRCI

Ar. Gör.; Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Posta kodu, Ankara, Türkiye

E-mail: busra.krc.93@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2731-3846

Erkan YILMAZ

Doç. Dr.; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Posta kodu, Ankara, Türkiye

E-mail: erkanyilmazz@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3821-3648

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

10/09/2024

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

11/09/2024 (Editör r.); 03/10/2024 (Minör r.)

Kabul Tarihi / Accepted Date:

10/10/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

- ✓ Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar(lar), çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder(ler).
- ✓ Ethical approval was not obtained for this study. The author(s) declare(s) that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

- ✓ Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%50).

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (50%).

- ✓ Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%50).

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (50%).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar(lar) bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

The author(s) declare(s) that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı %1'dir.

This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 1%.

Kastamonu şehri yakın çevresinde aylık ve günlük yüzey sıcaklık değişimleri

Öz

Küresel sıcaklığın artışıyla birlikte şehirleşme faaliyetlerinin hız kesmeden devam ediyor olması, son yıllarda şehir ısı adaları üzerine dikkatlerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Şehir ısı adası meteorolojik ölçümlerle belirlenebileceği gibi uydu görüntüleri vasıtasıyla da incelenebilir. Uydu görüntülerinin termal kızılötesi bantları bir şehirden yayılan enerjinin kaydını tutar ve belli bir alana ait sürekli yüzey ısı verisi sunar. Bu çalışmada Kastamonu şehir merkezini ve yakın çevresini kapsayan bir alanda yüzey sıcaklık modelleri oluşturulmuştur. Aylık modeller LANDSAT ve bir günlük model LANDSAT-ASTER görüntülerinden türetilmiştir. Aylık değişimler mahalle ölçeğinde aktarılmış, çalışma alanı, şehirsal mahallelerin toplam alanı ve şehirsal alan için ortalamalar hesaplanmış ve birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Günlük değişim (gündüz-gece), kabaca K-G ve D-B doğrultulu 2 profilde arazi örtüsüyle ilişkilendirilerek incelenmiştir. Buna göre ulaşılan genel hususlar şöyledir: (1) Kış mevsiminde şehir merkezi çevresine göre daha serindir, (2) bununla birlikte biri şehir diğeri doğal peyzajlı 2 ayrı alandan, şehir olanı yıl boyunca daha sıcaktır, (3) gündüz-gece arasındaki en büyük sıcaklık farkları şehirsal bileşenlerde, en küçük farklar su kütlesi ve orman gibi doğal peyzaj bileşenlerindedir, (4) yüzey heterojenliği arttıkça enerjinin dengeli bir şekilde dağıldığı ve sıcaklık farklarının küçüldüğü belirlenir. Nisan ve mayısta gelişmeye başlayan şehir/yüzey ısı adası etkisi haziranda en şiddetli hale gelerek ekim başına kadar hafifleyerek devam eder.

Anahtar Kelimeler: Uydu görüntüsü, Yüzey sıcaklığı, Şehir ısı adası, Yüzey ısı adası, Günlük değişim

Monthly and diurnal surface temperature variations in the vicinity of Kastamonu City

Abstract

In addition to the global temperature increase, the fact that urbanization activities continue unabated has caused attention to be focused on urban heat islands in recent years. Urban heat islands can be determined through satellite images as well as meteorological measurements. The thermal infrared bands of satellite imagery record the energy emitted from a city and provide continuous data on a surface. In this study, surface temperature models were created for an area encompassing Kastamonu city center and its immediate surroundings. Monthly models were derived from LANDSAT, and one-day models were obtained from LANDSAT-ASTER imagery. Monthly variations were reported at the neighborhood scale, and averages for the study area, total urban neighborhood area, and the urban area were calculated and compared. Diurnal variation was assessed in relation to land cover in 2 profiles oriented roughly N-S and E-W. Accordingly, the general conclusions are as follows: (1) In winter, the city center is cooler than its surroundings, (2) nevertheless, of the 2 similar areas, one urban and one naturally landscaped, the urban area is warmer throughout the year, (3) the largest diurnal differences are in urban components, while the smallest differences are in natural landscape components such as water bodies and forests, (4) as the surface heterogeneity increases, it is determined that the energy is evenly distributed and temperature differences become smaller. The urban/surface heat island effect starts to develop in April and May, becomes most severe in June and continues in a fading form until the beginning of October.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Increasing population and growing cities in the context of global warming have led to increased studies on surface heat islands and thermal comfort. Remote sensing tools are one of the primary data sources used in these studies. The infrared bands of satellite images record the energy emitted from a city. With some formulations applied to these bands, surface temperature models can be obtained.

Urban heat island studies mostly focus on metropolitan cities with large populations. In this study, surface temperature changes in Kastamonu city, which has a population of around 350,000 and where various land types are intertwined, were investigated on monthly and diurnal scales.

Data and Method

In this study, although the monthly changes in 2023, the most recent and hottest year, were intended to be monitored, the monthly images were selected from the previous year, 2022, because LANDSAT images, one of the main data sources of the study, were cloudy in some months, and a complete one-year period was needed. Monthly and seasonal changes in surface temperatures were monitored through thermal band-calibrated images. A monthly surface temperature dataset was obtained for the neighborhoods in the study area. ASTER images were used for night surface temperatures. Day and night temperatures and their changes for the month of July were analyzed by land cover types. To compare surface temperatures in the north and south, and east and west of the city, two profile lines in roughly N-S and E-W directions were determined. Day and night surface temperature datasets were created for various terrain types at points corresponding to 100-meter distances along these profiles. The findings are expected to be representative of a year and a day in general.

Results

While describing the findings, two reference values were created to ensure comparison. One is the average surface temperature over the entire study area. The other is the average temperature of the urban area, which includes the discontinuous and continuous city structures that form the main line of the city, as well as the large industrial-commercial unit to the north of this structure. In December, January, and February, SAMST and UAMST values were 3°C, 0.5°C, and 5°C, respectively. In mid-winter, the urban area average is lower than the study area average. This indicates that the urban structure is cooler. SAMST and UAMST values are around 17°C, 24°C, and 26°C in March, April, and May, respectively. In June, SAMST was 22°C, while UAMST was 26°C. Throughout the year, the strongest positive surface heat island occurs in June. SAMST and UAMST values were 27°C and 30°C in July, and 31°C and 32°C in August. The reference values were around 25°C in September, 13°C in October, and 2°C in November. As in January, the SAMST value is higher than the UAMST value in October and November. During these months, the urban structure is cooler than its surroundings. In the cold season, the urban area is a negative surface heat island, while in the hot season, it is a positive surface heat island. In summer, the positive surface heat island feature includes the urban area as well as the dry farmland, while at night, the positive surface heat island is limited to the urban area. During the daytime in summer (July), dry farming areas are as hot as the urban area. However, in this season, when the sunshine duration is long and the energy loss is short, the dry agricultural areas cool down rapidly after sunset. The urban area, on the other hand, remains hot when the villages cool down. However, it is cooler in the early morning hours. The highest diurnal surface temperature differences are observed in industrial and commercial units, continuous urban structures, sports and recreation units, and discontinuous urban structures.

Conclusion

Kastamonu has an annual range of surface temperatures of 30°C. Winter and summer seasons transition with two rapid cooling and warming periods. In summer, surface temperatures diverge more strongly according to land cover. The surface heat island in the study area can be described as positive in summer and negative in winter. However, the north of the city has higher surface temperature values than the south throughout the year. In seasons with long sunshine hours, the villages cool down rapidly after sunset, causing the city to exhibit a positive surface heat island feature at night. In the same season, water bodies and forest cover, which are the coolest land types during the day, become the warmest surfaces at night due to slow cooling. The diurnal surface temperature difference is greater on the artificial materials that make up the urban structure.

Keywords: Satellite data, Land surface temperature, Urban heat island, Surface heat island, Diurnal variation

GİRİŞ

Sanayi devrimi sonrasında mevcut şehirler alansal olarak genişlerken aynı zamanda çok sayıda yeni şehir de ortaya çıkmıştır. Şehirlerin kurulması ve/veya genişlemesi doğal peyzajın bozulmasıyla sonuçlanırken, özellikle endüstriyel şehirlerde biyoklimatik açıdan koşullar kötüleşmiştir (Yue vd., 2014). Bu nedenle şehirlerin hava kalitesi (Liang ve Gong, 2020; Stone, 2008) ve termal konforu (Mahmoud ve Gan, 2018; Mayer ve Höpfe, 1987) gün geçtikçe

üzerinde durulması gereken konular haline gelmiştir. Son 70 yılın güçlü fenomeni şehirleşmenin, şehir klimatolojisi açısından önemini ilerleyen zaman içerisinde sürdürmesi muhtemel görünmektedir. Nitekim, 1950'lilerde şehirli nüfus oranı dünya ölçeğinde %30 civarındayken, 2015 yılı itibariyle dünya nüfusunun %54'ünün şehirlerde yaşadığı belirlenmiştir (UN, 2018). Nüfus projeksiyonlarındaysa bunun 2050'de %68'e yükseleceği öngörülmektedir. Şehirsel alanların genişlemesiyle birlikte şehir ısı adası olgusu, tetikleyicisinin sanayi devrimi olduğu küresel ısınma bağlamında gittikçe önem kazanacaktır (Çirkin vd., 2024).

Küresel ısınma süreci, yerküre sistemini doğrudan ve dolaylı olarak tüm boyutlarıyla etkilemeye devam ederken, dünyanın son on yıllarda tecrübe ettiği yoğun kentleşme faaliyetleri araştırmacıları şehir klimatolojisine odaklanmaya itmiştir (Janković, 2013; Masson vd., 2020). Şehirsel alanları meydana getiren yapı yoğunluğu, bu yapılarda kullanılan malzemelerin özellikleri ve diğer topografik etmenler, şehirlerin iklimini kendine özgü kılmaktadır (Bozdoğan Sert vd., 2021; Canan, 2017; Çiçek vd., 2013). Kilometre başına düşen kişi sayısının gün geçtikçe yükseldiği metropollerde inşa edilen çok katlı binalar şehir kanyonlarını ortaya çıkarmıştır (Nunez ve Oke, 1976, 1977). Bu kanyonlar, rüzgâra bariyer oluşturarak (Buccolieri vd., 2022), rüzgârın kanalize olmasını sağlayarak (Louka vd., 1998), rüzgâr hızını değiştirerek (DePaul ve Sheih, 1986) veya girdaplar oluşturarak (Johnson ve Hunter, 1999) şehrin ısınma ve soğuma bilançosunda değişikliklere yol açmaktadır (Memon vd., 2010). Yüksek binaların birbirine yaklaşması, şehirlerde gök görüş oranlarını düşürmekte, yerden yansıyan ışınların şehir içerisinde hapsolmesine ve böylece şehirlerin çevrelerine göre daha sıcak olmasına neden olmaktadır (Scarano ve Sobrino, 2015). Ya da farklı bir açıdan yüksek yapılar güneş ışınlarının yere ulaşmasını engelleyen bir gölgelik gibi işlev görebilir (Sakınç ve Şerefhanoğlu Sözen, 2012). Bu durumda şehirsel yapı kolaylıkla ısınamayacaktır. Mevsime ve gün içerisindeki duruma göre şehirlerin çevrelerinden daha serin olabildiği literatürde saptanan bir olgudur (Q. Chen vd., 2021; Kim vd., 2022). Şehirsel doku, aerodinamik özellikleri ve radyatif enerjiyi manipüle etmekte, bu sayede şehrin termal karakterini belirlemektedir (Zajic vd., 2011).

Şehirleri oluşturan geçirimsiz yüzeylerle, kırsal çevre olarak tanımlanan doğal peyzaj unsurlarının kısa ve uzun dalga boylu ışınları farklı düzeylerde emmesi ve/veya yansıtması bu iki arazi örtüsü arasında belirgin sıcaklık farklılıklarını ortaya çıkarmaktadır (Liu ve Zhang, 2011). Bu farklılık şehir ısı adası (ŞIA) olarak adlandırılır ve kavram, şehirlerin çevreleriyle kıyaslandığında daha sıcak olmasını tanımlar. Ancak şehirler bazen çevrelerinden daha soğuk da olabilmektedir (Çiçek vd., 2013). Sıcak olma durumunun ŞIA olarak adlandırılmasına

binaen, beklenenin aksine soğuk olması negatif ŞIA olarak adlandırılır. Bu olgu, istasyonlarda ölçülen hava sıcaklıklarıyla belirlenebileceği gibi, uydu görüntülerinden sağlanan yüzey sıcaklık modelleriyle de çalışılabilir. Yılmaz (2015), şehir-kırsal farklılaşmasını, hava sıcaklıklarıyla tespit edildiğinde ŞIA, yüzey sıcaklıklarıyla (YS) tespit edildiğindeyse yüzey ısı adası (YIA) olarak tanımlanmasının doğru bir yaklaşım olacağını belirtir. Çünkü ŞIA, meteorolojik bir ölçümken, YIA, şehirden etrafa yayılan enerjinin ifadesidir. Gerek istasyon gerek YS olsun her iki veri seti de şehir ve yakın çevresi arasında farklılıkların ortaya çıkarılmasında başarılıdır ve ŞIA/YIA durumu hem yıl hem gün içerisinde değişmektedir. Literatürde ŞIA, YIA'yı da karşılamaktadır (Eminoğlu, 2023).

Daha önceleri, ŞIA çalışmalarında meteorolojik ölçümlerin kullanımı neredeyse mecburiyken, uyduların faaliyet göstermeye başlamasıyla ŞIA çalışmaları başka bir boyut kazanmıştır. Kızılötesi sensörler sayesinde artık belli ölçüm noktalarıyla değil bir yüzey boyunca enerjinin dağılışını/değişimini tespit etmek mümkün olmuştur. Nitekim bugün gelinen noktada, ŞIA çalışmalarında en çok uzaktan algılama verileri tercih edilmektedir. Uydu görüntülerinin termal kızılötesi bantlarından türetilen YS modelleri, ŞIA çalışmalarının temel araçlarındandır. Günlük (Klok vd., 2012; Tran vd., 2006; J. Zhou vd., 2013), aylık (Dian vd., 2020; Fu ve Weng, 2018; Huang vd., 2016) veya uzun dönemli (Y. Chen vd., 2023; Kikon vd., 2016; Si vd., 2022) YS değişimleri bu modeller üzerinden çalışılmakta, bununla ŞIA'nın şiddeti, büyüklüğü ve boyutları gibi hususları ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır (Cheval vd., 2009; Díaz-Chávez vd., 2024; Xian vd., 2021). Teknolojik ilerlemelerin etkisiyle 2000'li yıllardan sonra ŞIA çalışmaları ağırlık kazanmıştır. Nitekim, Almeida vd. (2021) özellikle 2016 sonrasında ŞIA çalışmalarında bir artışın olduğunu belirlemiştir.

Türkiye'de ŞIA üzerine ilk çalışmalar 1990'lı yıllara rastlamaktadır (Eljadid, 1992; Karaca, Anteplioglu, vd., 1995; Karaca, Tayanç, vd., 1995; Tayanç vd., 1997; Tayanç ve Toros, 1997). Araştırmacılar şehri ve kırsalı temsil eden farklı meteoroloji istasyonları arasında istatistik testler kullanarak ŞIA'yı incelemişlerdir. 2000-2010 yılları arasında Türkiye'deki ŞIA çalışmaları meteoroloji temellidir (Acar, 2005; Çiçek, 2005; Çiçek ve Doğan, 2005; Çiçek ve Türkoğlu, 2007, 2009; Kum, 2006; Tanrıku, 2006; Yalçın ve Yetemen, 2009). Dikkat çekici bir çalışma Yalçın ve Yetemen (2009) tarafından gerçekleştirilmiş, buna göre yazarlar İstanbul'da ŞIA etkisinin yeraltı suyu sıcaklığını yükselttiğini belirlemiştir. Türkiye'de bir ŞIA çalışmasında uydu görüntülerinin kullanıldığı ilk çalışma bilindiği kadarıyla Duman Yüksel ve Yılmaz (2008)'a aittir. 2010 sonrasında Türkiye'de ŞIA çalışmalarında uydu görüntülerinin kullanımı yaygınlaşmıştır (Çiçek vd., 2013; Güneş vd., 2021; Mercan, 2020; Orhan, 2021;

Orhan vd., 2019; Şekertekin ve Marangoz, 2019; Şenlik ve Yılmaz, 2023; Yılmaz, 2013, 2015; Yılmaz ve Özcanlı, 2021).

YS, hava sıcaklığına paralel seyretmektedir. 1850'den bu yana son 174 yıllık süreç içerisinde en sıcak 10 yılın değerleri, son 10 yılda (2014-2023) saptanırken (NOAA, 2024), 2023 en sıcak yıl olarak kayıtlara geçmiştir (ECMWF, 2024). Türkiye'de ŞIA ve YS çalışmaları başta İstanbul, Ankara olmak üzere büyük şehirleri konu edinmektedir. Bu çalışmada küçük şehir niteliğindeki Kastamonu'ya odaklanılmıştır. Türkiye'nin diğer çoğu şehrine kıyasla Kastamonu, şehir merkezine de karşılık gelen dar alanlı bir sürekli ve kesikli şehir yapısına sahiptir. Şehir yapısı kuru tarımdan iğne yapraklı ormana kadar çeşitli nitelikte arazi örtüsü bileşenleriyle çevrelenmiştir. ŞIA çalışmalarında konu edinilen büyük şehir eğiliminden sapılarak, küresel ısınma bağlamında en sıcak ve en güncel zaman dilimi için Kastamonu şehir merkezi ve yakın çevresini kapsayan bir alanda YS veri seti oluşturulmuştur. Değişim mahalleler bazında aylık olarak izlenmiş, yılın en sıcak ayında gece ve gündüz sıcaklıklarının arazi örtüsüne göre nasıl değiştiğine bakılmıştır. Bu çalışmada YIA, ŞIA'ya karşılık gelmektedir.

VERİ ve YÖNTEM

Çalışmada kullanılan veri setini temelde 2 kısma ayırmak mümkündür. Birinci kısım, tüm bir yılı incelemek amacıyla her bir ayı temsilen birer uydu görüntüsünden oluşmaktadır. Aylık görüntüler LANDSAT uydularına aittir. Görüntünün elde edildiği tarihin gündüz durumunu göstermektedir. İkinci kısım veri setiyse 2 görüntü içermektedir. LANDSAT ve ASTER görüntüleri sırasıyla gündüz ve gece YS'lerini tespit etmek üzere seçilmiştir.

Belirlenen çalışma alanı için en bulutsuz ve en güncel tarihli ASTER gece görüntüsü 11 Temmuz 2023'te elde edilmiştir. Bu ASTER görüntüsüne en yakın tarihli gündüz görüntüsü ise LANDSAT 9 uydusuna aittir ve 13 Temmuz 2023'ü göstermektedir. İndirilen uydu görüntülerinin zamansal bilgileri Tablo 1'de yer almaktadır. Tüm görüntülerin en sıcak ve en güncel 2023 yılına ait olması istenmişse de uyduların görüntü aldığı tarihlerde çalışma alanının kısmen veya tamamen bulutlu olduğu aylarda bir önceki yılın uydu görüntülerine bakılarak 12 aylık periyot tamamlanmıştır.

Tablo 1. Çalışmada kullanılan uydu görüntüleri ve tarihleri

Aylık			
Tarih	Uydu Görüntüsü	Tarih	Uydu Görüntüsü
10/01/2023-11:26	LANDSAT 8	29/07/2023-11:26	LANDSAT 9
16/02/2022-11:26	LANDSAT 9	30/08/2023-11:26	LANDSAT 9
28/03/2022-11:26	LANDSAT 8	15/09/2023-11:26	LANDSAT 9
29/04/2022-11:26	LANDSAT 8	30/10/2022-11:27	LANDSAT 9
15/05/2022-11:26	LANDSAT 8	15/11/2022-11:27	LANDSAT 9
16/06/2022-11:26	LANDSAT 8	04/12/2023-11:26	LANDSAT 9
Günlük			
Tarih	Uydu Görüntüsü	Tarih	Uydu Görüntüsü
13/07/2023-11:26	LANDSAT 9	11/07/2023-22:21	ASTER

2013 yılında uzaya fırlatılan LANDSAT 8 uydusu, görünür ve kızılötesi ışınları algılayan iki sensöre sahiptir: Operasyonel Arazi Görüntüleyici (OLI) ve Termal Kızılötesi Sensör (TIRS). OLI sensörü verileri 9 bantta toplar; bunların mekânsal çözünürlüğü 30 m, pankromatik 8. bandın ise 15 m'dir. TIRS sensöründen alınan 10. ve 11. bantların çözünürlüğü 100 m'dir (USGS, 2023a). Bu çalışmada, LANDSAT 8'in 10. bandı yüzey sıcaklık modellemesinde kullanılmıştır, 11. bantta doğru görüntüler içermediğinden dikkate alınmamıştır (Yılmaz vd., 2019, s. 41).

LANDSAT 8 gibi OLI ve TIRS sensörlerine sahip LANDSAT 9, 2021 sonbaharında uzaya fırlatılmıştır. LANDSAT 9, topladığı verileri 11 bantta tutar; ilk 9 bant arazi görüntüleyicisinden, 10. ve 11. bant ise termal sensörden gelir. Bantların mekânsal çözünürlüğü LANDSAT 8 ile aynıdır, ancak radyometrik çözünürlük 12 bit'ten 14 bit'e yükseltilmiştir. Bu ise su ve yoğun orman örtüsü gibi karanlık alanlardaki ince farklılıkları daha iyi tespit etmeyi sağlamaktadır (USGS, 2023b).

ASTER görüntüleri, 1999'da fırlatılan TERRA uydusuyla elde edilmektedir. TERRA, 5 operasyonel araca sahiptir; bunlardan MOPITT kirlilik, CERES bulutlar ve enerji sistemi ölçümleri yaparken, MISR ve MODIS spektrometrelerdir¹. ASTER ise termal emisyon ve yansıma değerlerini ölçen bir radyometredir (NASA, 2023a) ve en yüksek mekânsal çözünürlüğe sahiptir, bu da ASTER'in, diğer TERRA araçlarına yardımcı bir yakınlaştırma lensi gibi kullanılmasını sağlamaktadır (NASA, 2023b). 14 bandı bulunan ASTER'in 5 bandı termaldir ve çözünürlüğü 90 m'dir (Yılmaz vd., 2019, s. 41). LANDSAT'ın 10. bandındaki dalga boyunu (10.6-11.19 μ) karşılaması amacıyla ASTER'in 13. bandı (10.25-10.95 μ) dikkate alınmıştır (Yılmaz, 2017, s. 182).

¹ Radyometre, bir nesneden yayılan ışınım enerjisini tespit etmeye ve ölçmeye yarayan cihazdır. Bu cihaz, özellikle kızılötesi radyasyonu ölçen araçların önemli bir parçasıdır (<https://www.britannica.com/technology/radiometer>).

Yüzey sıcaklık modeli elde etmek üzere termal bantlara birtakım işlemlerin uygulanması gerekmektedir. Buna göre ilk olarak spektral radyans (SR) hesaplanır (Eşitlik 1). Diğer bir aşamada Spektral radyans değerleri Kelvin sıcaklığında enerjiye çevrilir (Eşitlik 2). Son aşamada Celsius sıcaklığı elde etmek için Kelvin sıcaklık farkı çıkarılır (Eşitlik 3).

$$SR = M_L * PD + A_L \quad \text{Eşitlik [1]}$$

$$T_K = \frac{K_2}{\ln\left(\frac{K_1}{SR} + 1\right)} \quad \text{Eşitlik [2]}$$

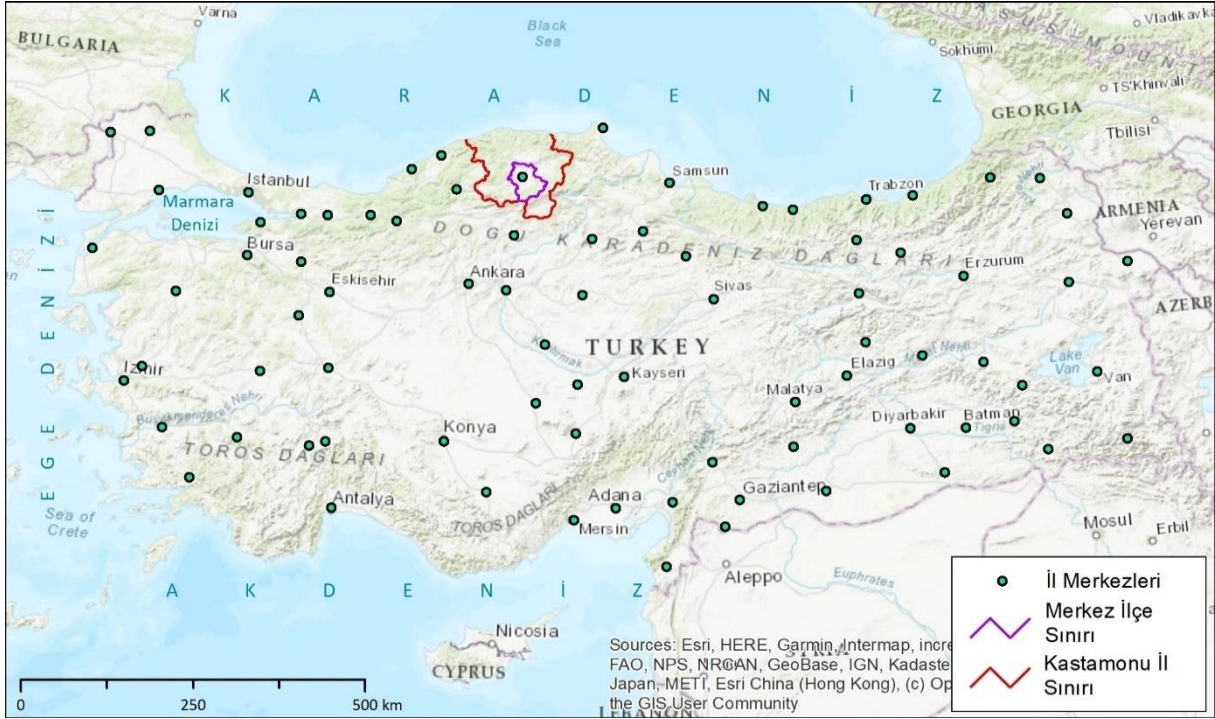
$$T_C = T_K - 273,15 \quad \text{Eşitlik [3]}$$

Eşitliklerde PD, termal bandın piksel değerini temsil etmektedir. Piksel değerleri, yeryüzünden yansıyan ve sensörler tarafından algılanan yansıma değerlerine karşılık gelmektedir. ML, AL, K1 ve K2 ise uydu görüntüsünü oluşturan bantlara göre değişen sabit değerleri temsil etmektedir. Buna göre LANDSAT 8’de 10.bant için ML= 0,0003342; AL= 0,1; K1= 774,89 ve K2= 1321,89’dur. LANDSAT 9’un 10.bantında bu değerler ML= 0,00038; AL= 0,1; K1= 799,0284 ve K2= 1329,2405 olur. ASTER’de 13.bant için AL yoktur, ML= 0,005693; K1= 866,468575 ve K2= 1350,069147’dir. Yukarıdaki eşitliklerde bu değerler kullanılmıştır.

CORINE projesi 1980’lerin başında Avrupa Komisyonun girişimleriyle hayata geçirilmiştir. Proje, Avrupa kıtasının tamamını kapsayacak şekilde tutarlı ve standart bir arazi örtüsü sistematiği geliştirmeyi amaçlamıştır. İlk CORINE arazi örtüsü verisi 1990 yılında, ikincisi 2000’de, bundan sonrakilerse her 6 senede bir yeni durum ve değişim katmanlarıyla ilgili güncellemeleri içerecek şekilde üretilmiştir (Copernicus, 2023). CORINE’nin en güncel versiyonu 2018’de yayınlanmıştır. 2023 yılındaki yüzey sıcaklıklarını inceleyen söz konusu bu çalışmada CORINE’in bu versiyonundan faydalanılmıştır.

Çalışma alanının lokasyonu ve genel fiziki özellikleri

Çalışma alanı, Batı Karadeniz bölümünde yer alan Kastamonu ilinden seçilmiştir (Şekil 1). Kastamonu merkez ilçesinde küçük bir alana karşılık gelen çalışma alanı şehir merkezi ve yakın çevresini kapsamaktadır. Şehir, kuzeybatıya doğru akış gösteren Karaçomak derenin çevresinde kurulmuş ve genişlemiştir.

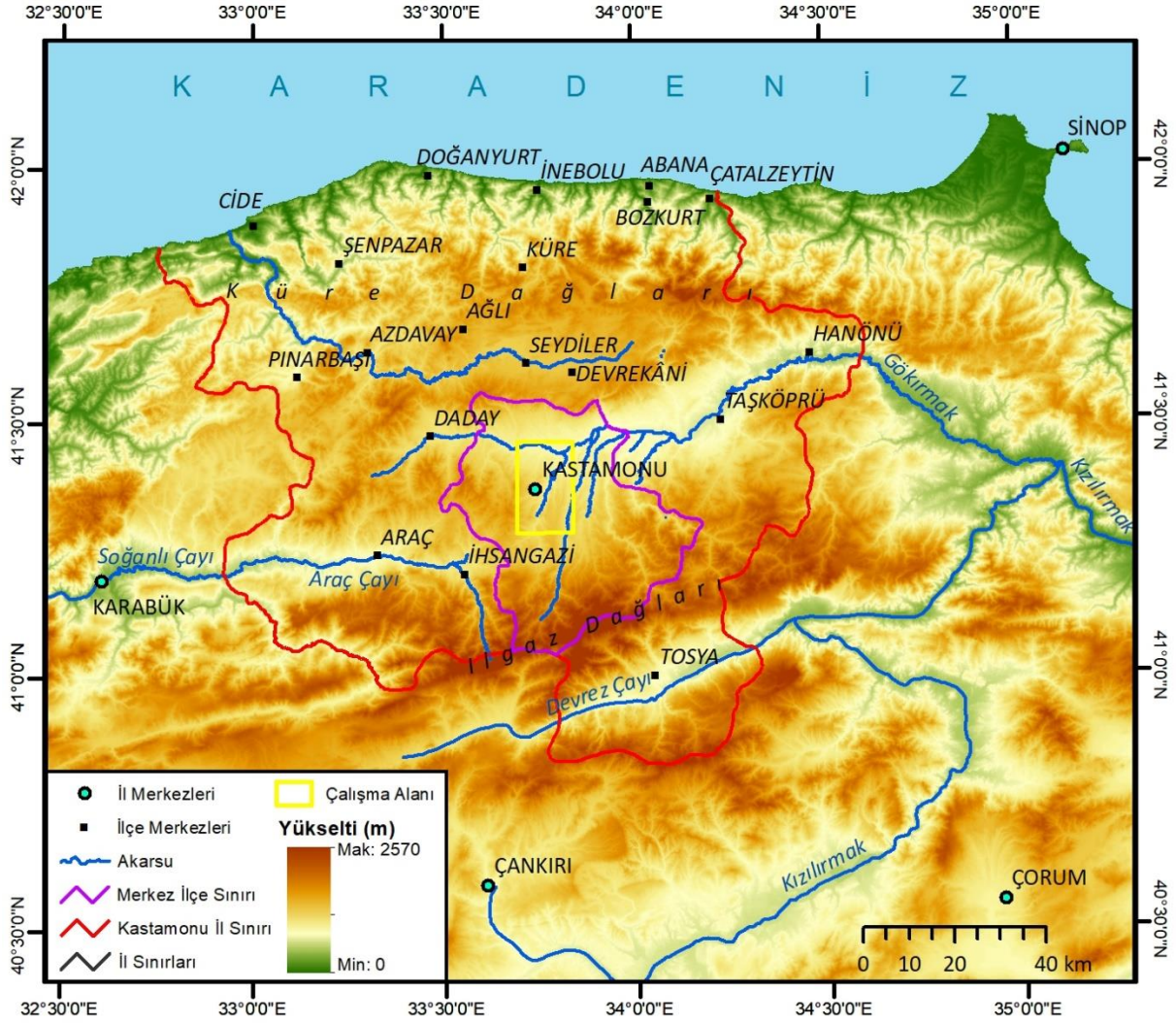
Şekil 1. Kastamonu ili ve merkez ilçenin Türkiye'deki konumu

Şehir merkezi, Karadeniz'e paralel uzanan yer yer yükseltisi 2000 m'ye yaklaşan ve doğu-batı uzanımı 300 km'yi bulan Küre Dağları olarak adlandırılan jeomorfolojik ünitenin güneyinde kalmaktadır (Coşkun, 2021). Bu dağlık kütle, denizden gelen nemli havanın önünde bariyer oluşturarak iç kesimlere ilerlemesini engellemektedir. Şehrin güneyinde ise Ilgaz Dağları olarak adlandırılan dağlık kütle bulunmaktadır (Şekil 2).

1991-2020 periyodu için MGM (2024) tarafından hesaplanan Kastamonu'nun iklim parametrelerine ait mevsim normalleri Tablo 2'de yer almaktadır. Ortalama sıcaklıklar, kışın 1,5°C'nin altında, yazın ise 17,5°C'nin üzerindedir. Yağışlı gün sayısı temmuz ve ağustosta 6,5 gün kadardır. Haziran ayı 12,6 gün yazdan çok ilkbahar mevsimiyle uyumlu bir örüntü sergilemektedir. Mayıs ayı 14,4 gün ile yıl içerisinde en yağışlı aydır. Bununla birlikte en büyük aylık toplam yağış miktarı ortalaması değerine mayısta değil haziranda ulaşılmaktadır. Nisan, mayıs, haziran ayları en az 50 mm'lik yağış değerleriyle yıl içerisinde öne çıkmaktadır. Küre ve Ilgaz dağları arasında yer alan ve ortalama yükseltisi 775 m olan Kastamonu'da (Çoban ve Aydınöz, 2016), İç Anadolu Bölgesi'nin karakteristiği konveksiyonel yağışların, ilin kuzeyde olmasının da etkisiyle temmuz başına kadar sarkan bir versiyonunu görmek mümkündür.

Tablo 2. 1991-2020 kapsayan dönemde Kastamonu için hesaplanan mevsim normallerine ilişkin değerler

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
Ortalama Sıcaklık (°C)	-0,6	1,1	4,8	9,50	14,20	17,70	20,50	20,50	16,20	11,20	4,90	0,70	10,10
Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	12,23	10,77	12,37	12,80	14,40	12,60	6,73	6,10	7,17	9,37	9,07	12,07	125,70
Aylık Toplam Yağış Miktarı Ortalaması (mm)	29,40	28,10	38,50	50,50	77,90	89,60	36,00	38,20	38,70	34,80	27,50	36,10	525,30

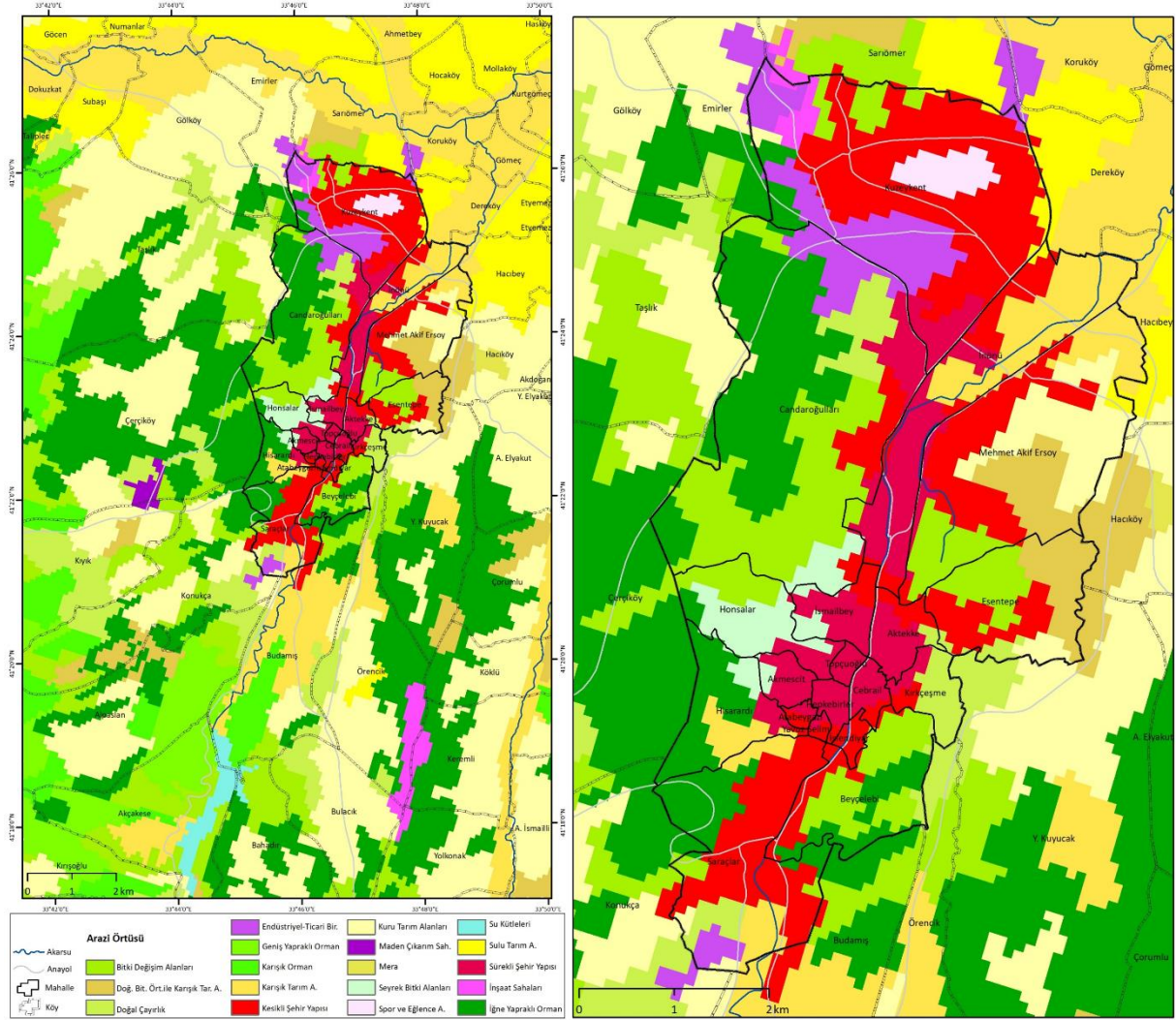

Şekil 2. Kastamonu ve yakın çevresine ait topografya haritası

Çalışma alanında arazi örtüsü

Kastamonu Merkez ilçe 197 mahalleden oluşmaktadır (Kastamonu Valiliği, 2023). Çalışma kapsamında belirlenen alan, bunlardan yaklaşık 50 kadarını içerir. Mahallelerin çoğunluğu köy niteliğindedir ve şehrsel yerleşme yapısından uzaktır. Bu mahallelerde arazi örtüsü tamamen tarım alanı, mera veya doğal bitki örtüsü gibi kırsal bileşenlerden oluşmaktadır (Şekil 3). Sürekli veya kesikli şehir yapısı özelliğinde az ya da çok yerleşmeye sahip 19 mahalle bulunmaktadır. Bunlar: Akmescit, Atabeygazi, Yavuz Selim, Hepkebirler, Topçuoğlu, Honsalar, İsmailbey, İsfendiyar, Cebrail, Aktekke, Esentepe, Beyçelebi, Kırkçeşme, Candaroğulları, Saraçlar, Hisarardı, İnönü, Mehmet Akif Ersoy ve Kuzeysent mahalleleridir. Bunlardan İsfendiyar, Hepkebirler, Yavuz Selim, Atabeygazi, Akmescit, İsmailbey, Topçuoğlu, Cebrail, İnönü ve Kuzeysent mahalleleri tamamıyla şehrsel alandan oluşmaktadır. Kuzeysent mahallesinin kuzeyinde çok az bir kesim bitki değişim alanı özelliğinde, Akmescit

ve İsmailbey mahallelerinin batısında dar bir saha seyrek bitki alanı özelliğindedir ve bunlar şehirsal alana kıyasla ihmal edilebilir düzeylerdedir.

Şekil 3. Çalışma alanında arazi örtüsü (solda), çalışma alanında şehirsal yapı örtüsüne yakından bakış (sağda).

Kuzeykent mahallesiyle Candaroğulları mahallesi sınırında endüstriyel ve ticari birim olarak tanımlanan genişçe bir saha bulunur. Şehir merkezinin batısında kalan Candaroğulları mahallesi nispeten geniş bir yüzölçümüne sahiptir ve sayılan mahalleler arasında yerleşme sahası, yüzölçümüne göre en dar olanıdır. Şehir merkezine bağlanan kesimde yapılaşma yoğunlaşırken, mahallenin batı kesimi Batı Çevre yolu civarı iğne yapraklı örtüyü, güney kesimi bitki değişim alanlarını, kuzey kesimi doğal çayırılık örtüyü içerir. İnönü mahallesi neredeyse yarı yarıya şehirsal alan ve karışık tarım alanı örtüsünden oluşmaktadır. Mehmet Akif Ersoy mahallesinin kuzeyinde küçük bir kesim karışık tarım alanı, doğusu kuru tarım ve doğal bitki örtüsüyle karışık tarım alanı, güneyi bitki değişim alanlarını içerir. Esentepe mahallesinin kuzeyinde bitki değişim alanı, kuzeydoğu ve doğusunda doğal bitki örtüsüyle karışık tarım alanı bulunur. Kırkçeşme mahallesinin doğusunu doğal çayırılık kaplar. Beyçelebi

mahallesinin batısındaki şehrsel alanla doğusundaki iğne yapraklı örtü bitki değişim alanlarıyla birbirinden ayrılır. Saraçlar mahallesinin batı ve doğusunda bitki değişim alanı dar bir sahayı kapsar, mahallenin batısında iğne yapraklı örtü daha geniş bir alan kaplar. Mahallenin güneyinde doğal çayırılık, kuru tarım ve karışık tarım alanı kontağında endüstriyel ticari nitelikte bir saha oluşturulmuştur. Hisarardı mahallesinin batısında karışık tarım alanlarıyla iğne yapraklı örtü ve seyrek bitki alanı bulunur. Honsalar mahallesinde baskın arazi niteliği seyrek bitki örtüsüdür. Şehir merkezine yakın kesimde dar bir sahada yerleşme söz konusudur.

Çalışmanın geri kalanının aktarımı sırasında, şehir ve kıy ayrımını belirtebilmek adına az ya da çok bir kısmında şehrsel yapı bulunan mahalleler yine mahalle, şehrsel yapı içermeyen diğer mahallelerse köy olarak adlandırılacaktır.

BULGULAR

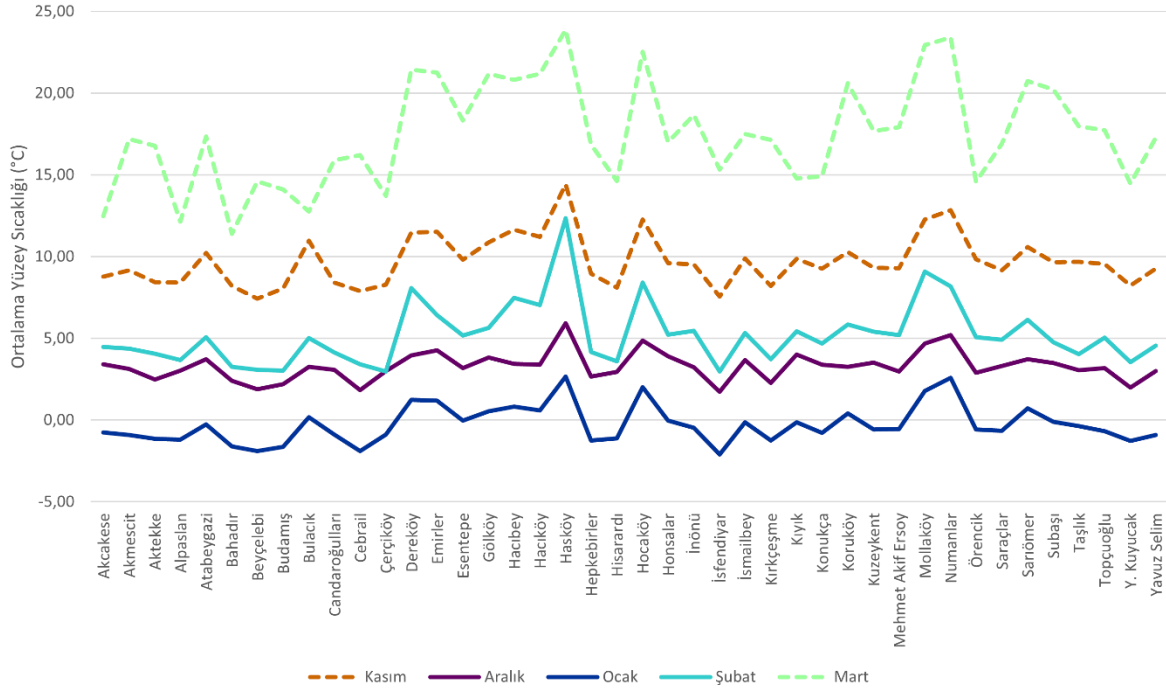
Aylık YS değişimleri anlatılırken karşılaştırmanın sağlanabilmesi adına 2 referans değer oluşturulmuştur. Mahalle ve köy sınırları içerisinde YS'nin ortalaması alınmış (OYS) ve hesaplanan bu ortalamalar, 2 referans değerle karşılaştırılır. Bu referans değerlerden bir tanesi, çalışma alanının tamamını kapsayacak şekilde YS'nin ortalamasıdır ve ÇAYS olarak etiketlendirilecektir. Bir diğeri, sürekli ve kesikli şehir yapısıyla beraber kuzeybatıda bu şehir yapısına bitişik çalışma alanındaki en geniş ticari endüstriyel ticari birimi de kapsayan şehrsel alanda hesaplanmış ortalama YS'dir ve bu da ŞAYS ile temsil edilecektir.

Mahallelere göre aylık YS değişimi

Bu kısımda, yılın tamamı aylık görüntülerle verilmiş, LANDSAT uydu görüntüleri kullanılmıştır. Bu nedenle, YS değerleri gündüz (genelde TSİ 10.30 civarı) saatlerini yansıtmaktadır.

Kış mevsimi

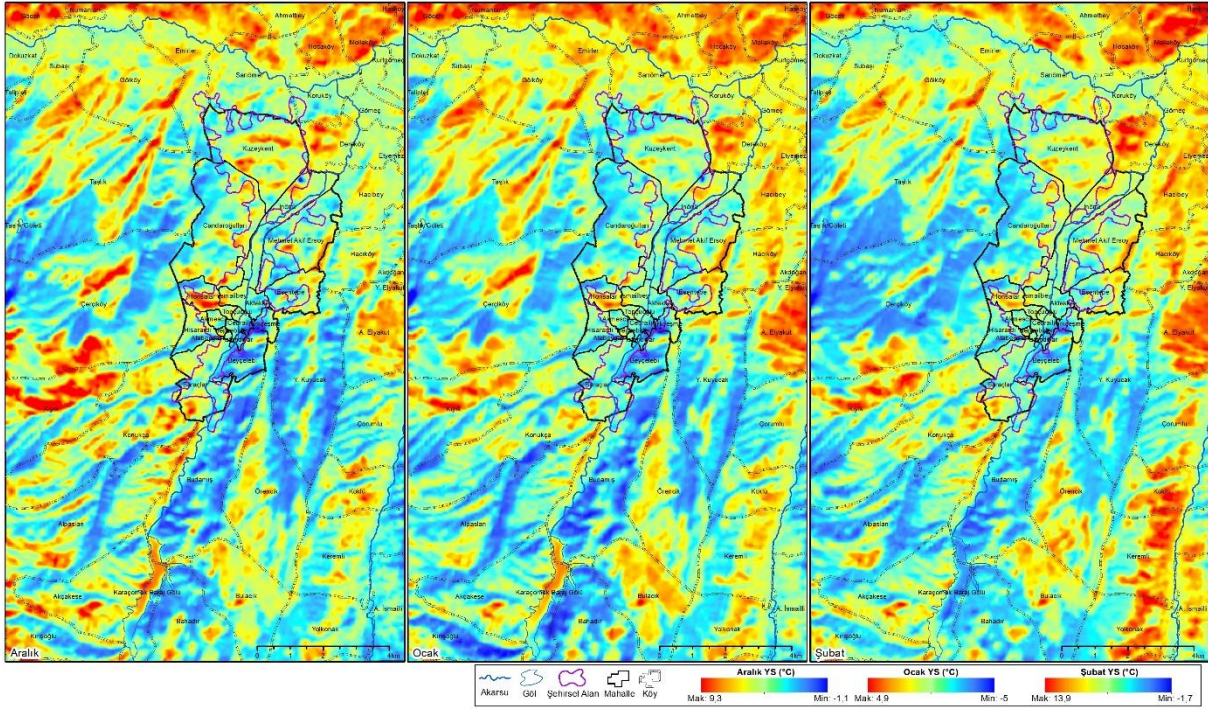
Kasımda çalışma alanında YS'ler 8-13°C arasında değişirken, aralıkta 2-5°C'ye kadar düşer (Şekil 4). Kış mevsiminde şehrsel alan kırsal peyzajdan daha serindir (Şekil 5). Kasımdan aralığa hızlı bir soğuma söz konusu olduğu gibi şubattan martta hızlı bir ısınmanın gerçekleştiği söylenebilir. Bu ısınma, halk arasında cemre olarak adlandırılan güneşlenme süresinin uzadığı ve güneş ışınlarının daha dik gelmeye başladığı süreçle ilintilidir.

Şekil 4. Kastamonu şehri yakın çevresinde yüzey sıcaklıklarının kış mevsimi başında, sırasında ve sonunda değişimi

Aralık ayında genel olarak köyler, mahallelerden daha sıcaktır. Aralık için ÇAYS 3,2°C ve ŞAYS değerleri 3,3°C hesaplanmıştır. Hocaköy, Mollaköy, Emirler, Dereköy, Sarıömer, Gölköy, Hacıbey, Subaşı, Konukça, Akçakese ve Hacıköy'de OYS'ler ÇAYS ve ŞAYS değerlerini aşmaktadır. Y. Kuyucak aralık ayında en serin köydür. ŞAYS'tan daha sıcak mahallelerse Saraçlar, Kuzeykent, Atabeygazi, İsmailbey ve Honsalar'dır. Diğer 14 mahallede hesaplanan OYS'ler ŞAYS'tan düşüktür. İsfendiyar, Cebrail ve Beyçeşme ise bu ayda en serin mahallelerdir.

Ocakta ÇAYS -0,3°C ve ŞAYS, -0,6°C'dir. ÇAYS, ŞAYS'tan yüksektir. Buna göre şehirsal alan çalışma alanından küçük bir farkla daha serindir. Genel anlamdaysa şehrin güneyi kuzeyine göre daha serindir (Şekil 5). Konukça, Akçakese, Çerçiköy, Y. Kuyucak, Bahadır ve Budamış'taki OYS değerleri ŞAYS'tan daha düşüktür. Kuzeydeki köyler nispeten sıcaktır. Bunlara örnek, Hacıköy, Hacıbey, Sarıömer, Gölköy, Dereköy, Mollaköy ve Emirler gösterilebilir. ŞAYS'tan daha düşük OYS değerlerine sahip mahallelere örnek olarak ise Hepkebirler, Cebrail, Aktekk, Beyçeşme, Kırkçeşme, Hisarardı sayılabilir. Ocakta İsfendiyar en serin mahalledir. Küçük farklarla ŞAYS'ın üzerinde OYS'lere sahip mahalleler Atabeygazi, İsmailbey, İnönü, Mehmet Akif Ersoy ve Kuzeykent'tir.

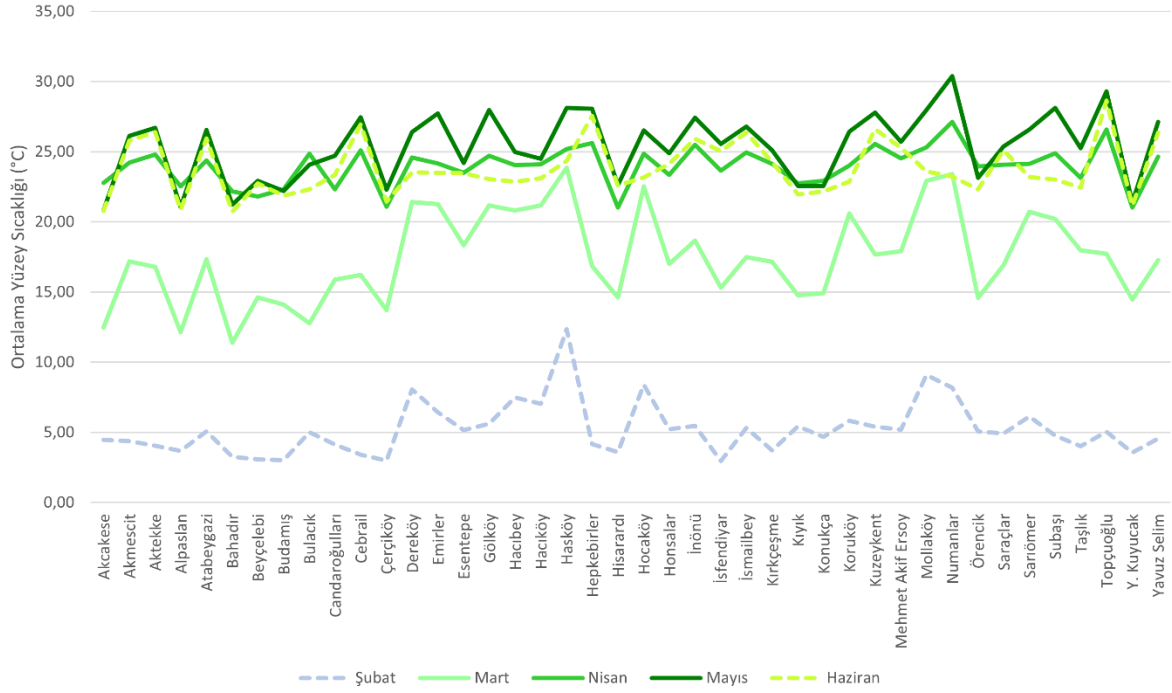

Şekil 5. Aralık, ocak ve şubat aylarında Kastamonu şehri ve yakın çevresinde yüzey sıcaklıklarının dağılışı

Şubat ayı için ÇAYS 5°C ve ŞAYS 5,1°C olarak belirlenmiştir. Şehrin batısı doğusuna göre daha serindir (Şekil 5). Koruköy, Gölköy, Sarıömer, Emirler, Hacıköy, Hacıbey, Dereköy ve Hocaköy gibi köylerde OYS'ler ŞAYS'tan daha yüksektir. Bu ayda Mollaköy en sıcak köydür. Subaşı, Taşlık ve Çerçiköy en serin köylere örnek gösterilebilir. ÇAYS ve ŞAYS'a yakın değerler alan mahalleler Topçuoğlu ve Atabeygazyken, küçük bir farkla Esentepe ve Mehmet Akif Ersoy ve İsmailbey ŞAYS'tan daha yüksek değere sahiptir. Şubatta en sıcak mahalleler Kuzeykent ve İnönü'dür. İsfendiyyar ise en serin mahalledir. ŞAYS'tan daha serin diğer mahalleler Cebrail, Beyçelebi, Kırkçeşme, Hisarardı, Akmescit, Saraçlar, Hepkebirler, Aktekke gibi eski yerleşim birimleridir.

İlkbahar mevsimi

Şubatta 3-10°C arasında değişen YS'ler, martta hızla yükselerek 12-20°C arasında değişmeye başlamaktadır (Şekil 6). Mayıs YS'leri biraz daha sıcak olmak üzere nisan ayı YS'leriyle birbirine benzer seviyelerde seyretmektedir. Mayıs ayı YS'leri haziran YS'leriyle de benzer olup hatta küçük bir farkla hazirandan daha sıcaktır (Şekil 6). Bu durum, 2022 yılı haziranının, mayıstan daha yağışlı olmasıyla ilintili olabilir (MGM, 2023). Bulutluluğun yüksek olması, yere ulaşan kısa dalga boylu enerjiyi azaltırken, ısınmayı azaltmakta, yağmur suyunun zeminden buharlaşması için harcanan enerjinin artması da sıcaklığın düşük çıkmasında etkili olmuştur.

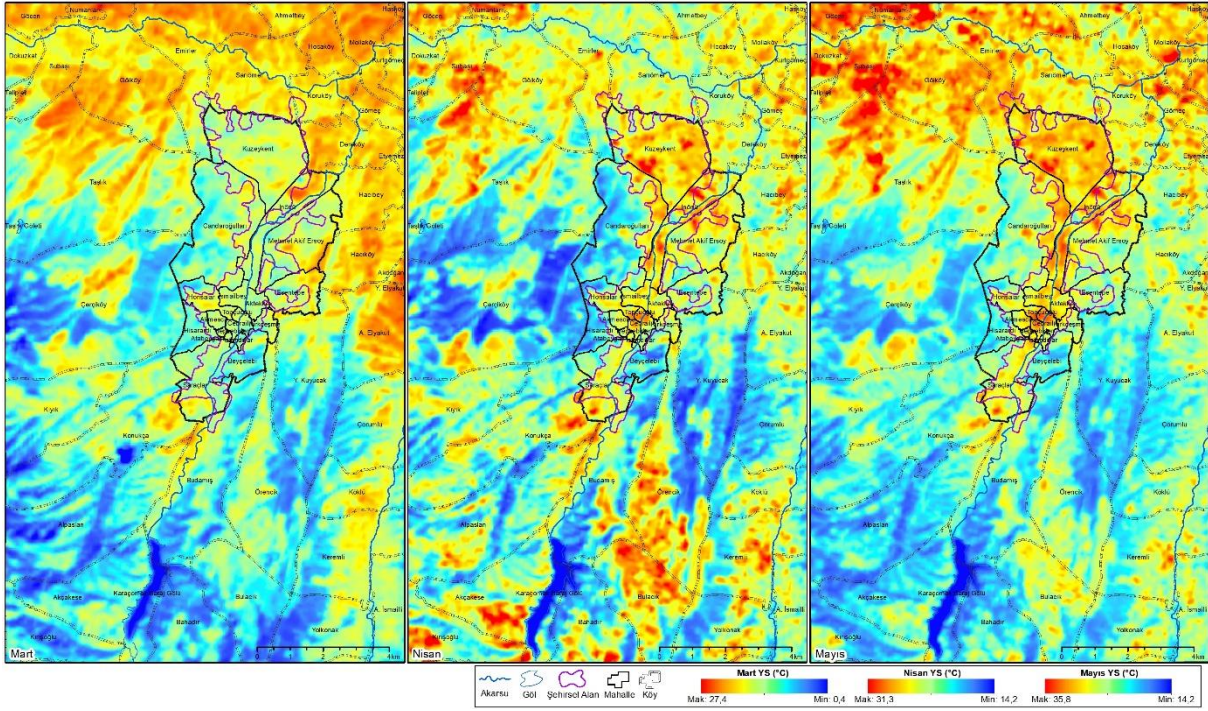
Şekil 6. Kastamonu şehri yakın çevresinde yüzey sıcaklıklarının ilkbahar mevsimi başında, sırasında ve sonunda değişimi

Mart için ÇAYS ve ŞAYS değerleri sırasıyla 16,5°C ve 17,4°C hesaplanmıştır. Bu ayda en sıcak köyler Hocaköy, Mollaköy ve Hocaköy'dür. ŞAYS'tan daha sıcak diğer köylere, Dereköy, Emirler, Gölköy, Koruköy, Sarıömer ve Hacıköy örnek gösterilebilir. ŞAYS'tan daha serin köylerse Konukça, Y. Kuyucak, Örencik, Budamış, Çerçiköy, Bulacık ve Akçakese, Alpaslan ve Bahadır gibi şehrin güneyinde kalan köylerdir. Aktekke, Hepkebirler, Saraçlar, Honsalar, Akmescit, Kırkçeşme mahallelerinde OYS'ler ÇAYS'tan daha sıcakken ŞAYS'tan daha serindir. ŞAYS'tan daha sıcak mahalleler Kuzeykent, Topçuoğlu, Mehmet Akif Ersoy ve İnönü'dür. En serin mahallelerse 14,6°C'yle Beyçelebi ve Hisarardı'dır.

Nisanda ÇAYS 23,3°C ve ŞAYS 25,1°C hesaplanmıştır. Mollaköy ŞAYS ve ÇAYS'tan daha yüksek sıcaklığa sahiptir. Aynı durum Cebrail, İnönü, Kuzeykent, Hepkebirler ve Topçuoğlu mahalleleri için de söz konusudur. Diğer mahallelerse ortalamalar altında kalmaktadır. Hisarardı ve Beyçelebi bu aydaki en soğuk mahallelerdir. Köyler arasında en soğuk olanları, iğne yapraklı örtünün baskın olduğu Çerçiköy ve Y. Kuyucak köyleridir. Gölköy, Emirler, Sarıömer, Hocaköy, Koruköy, Dereköy, Hacıbey, Hacıköy ÇAYS'tan daha yüksek değere sahipken, ŞAYS'tan daha düşük değer göstermiştir.

ÇAYS ve ŞAYS değerleri mayısta 24,5°C ve 27°C olarak belirlenmiştir. Çalışma alanı martta olduğu gibi kuzey güney olarak belirgin bir şekilde ikiye ayrılabilir (Şekil 7). Çerçiköy'den Y. Kuyucak'a kadar çalışma alanının güneybatı köşesi çalışma alanının geri

kalanından serindir. Çerçiköy, Konukça, Alpaslan, Akçakese, Budamış, Örencik ve Y. Kuyucak her iki ortalamadan daha düşük değerlere sahiptir. Kuzeydeki köyler olan Hacıbey, Sarıömer, Hocaköy, Koruköy ve Dereköy ÇAYS'tan yüksek değere sahipken, ŞAYS'tan düşük değere sahiptir. Subaşı, Gököy, Emirler ve Mollaköy gibi köylerse de her iki ortalamadan daha soğuktur. Yavuz Selim, Cebrail, İnönü ve Kuzyekent mahalleri için ÇAYS ve ŞAYS'tan daha yüksek OYS'ler hesaplanır. Hisarardı ve Beyçelesi bu aydaki en serin mahallelerdir. Diğer mahallelerde OYS'ler 25-27°C arasında değişmektedir.

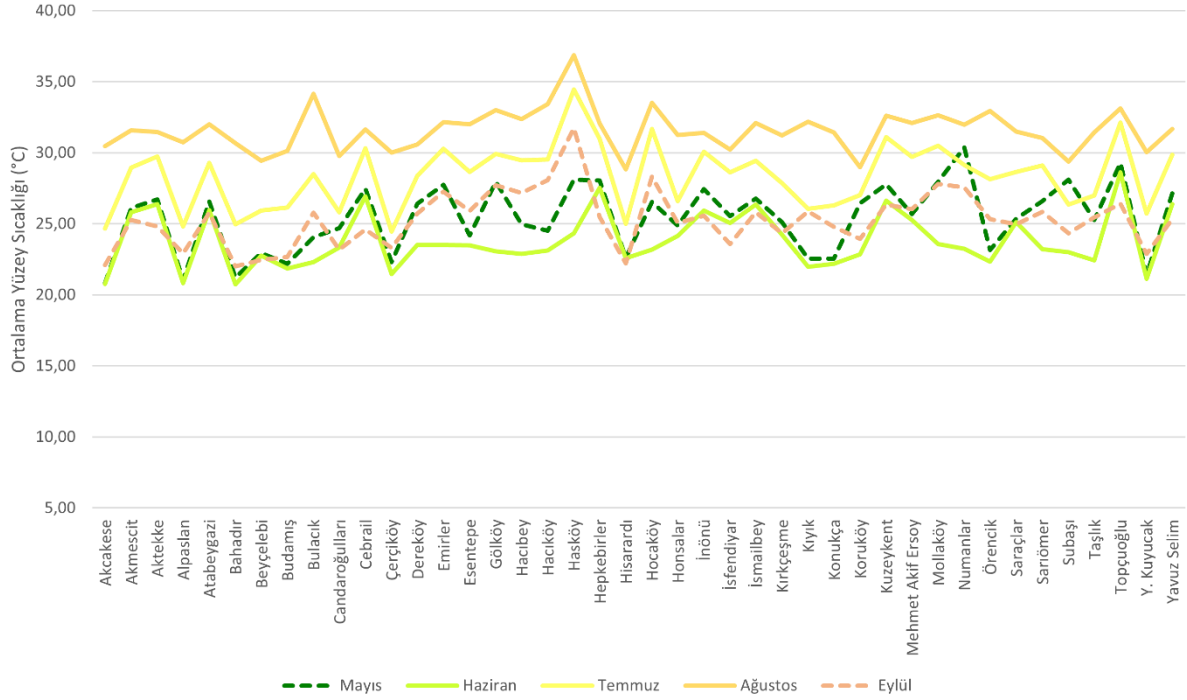
Şekil 7. Mart, nisan ve mayıs aylarında Kastamonu şehri ve yakın çevresinde yüzey sıcaklıklarının dağılışı

Yaz mevsimi

Bu mevsimde en yüksek YS'ler ağustosta belirlenmiştir (Şekil 8). Yaz başında YS'ler 21-28°C arasında, yaz sonunda 25-36°C arasında değişmektedir. Sonbahar başındaysa ilkbahar sonundaki seviyelerine düşmektedir.

Haziran ayı için hesaplanan ÇAYS ve ŞAYS değerleri 22,4°C ve 26,3°C'dir. Haziran, yerleşme alanının çok güçlü pozitif YIA özelliğiyle tüm yıl içerisinde en belirgin olduğu aydır (Şekil 9). Her bir köyde OYS, ÇAYS veya ŞAYS'tan daha düşüktür. Mahalleler daha yüksek OYS değerleriyle ÇAYS'ı geçer. ŞAYS'tan daha sıcak mahalleler: Yavuz Selim, Cebrail, Akteke, Kuzyekent, Hepkebirler ve Topçuğlu'dur. Hisarardı, Beyçelesi ise mahalleler içerisinde en serin olanlarıdır. Esentepe ve Candaroğulları'nda OYS 23°C civarındadır. Candaroğulları mahallesinin batısındaki iğne yapraklı örtünün oluşturduğu serinlik, mahalle ölçeğinde OYS'nin düşmesine neden olmaktadır, bununla birlikte yerleşmeye karşılık gelen alanda YS

çok daha yüksek çıkmaktadır. Kırkçeşme ve seyrek bitki alanın baskın olduğu Honsalar'da OYS 24°C'nin üzerine çıktığı görülmüştür. Akmescit, Atabeygazi, İsfendiyar, Saraçlar, İnönü, Mehmet Akif Ersoy mahallelerinde OYS 25-26°C arasında değişmektedir. Baraj alanı en serin yüzeydir.

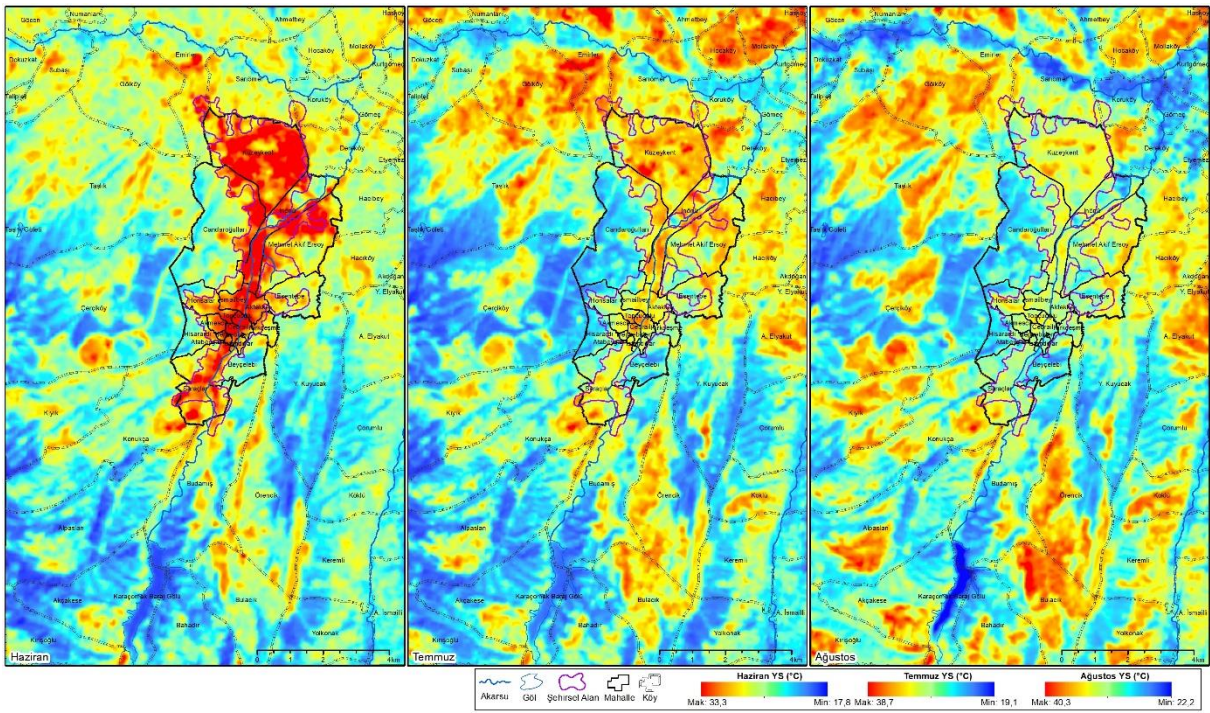

Şekil 8. Kastamonu şehri yakın çevresinde yüzey sıcaklıklarının yaz mevsimi başında, sırasında ve sonunda değişimi

Temmuzda ÇAYS 27°C ve ŞAYS 30,2°C'dir. Haziranda hiçbir köy ŞAYS'tan daha sıcak değilken, temmuzda Hocaköy ve Mollaköy ŞAYS'tan daha yüksek değerlere sahiptir. Bu ayda da güneydeki köyler kuzeydekilerden serindir (Şekil 9). Topçuoğlu bu aydaki en sıcak olan mahalledir. Cebrail, Hepkebirler ve Kuzeykent mahalleleri ŞAYS'tan daha yüksek YS değerine sahiptir. En serin mahalleler Hisarardı ve Beycelebi'dir. Honsalar ÇAYS'tan daha serinken, Akmescit, Kırkçeşme, Saraçlar, İsfendiyar ve Esentepe ŞAYS'tan serindir. Atabeygazi, İsmailbey, Aktekke, Mehmet Akif Ersoy ve İnönü mahalleleri 30°C'ye yaklaşan OYS değerleriyle şehirselsel alan kadar sıcak özellik göstermektedir.

Ağustosta ÇAYS 31,3°C ve ŞAYS 32,2°C'dir. Şehrin kuzeyindeki sahada, önceki aylarda görülen yüksek YS değerleri yoğunlaşmasının bu ayda kaybolmuş olduğu görülür (Şekil 9). Yıl içerisinde ilk kez güneydeki köylerin de kuzeydekiler kadar sıcak olabileceği belirlenmiştir. Kuzeybatıda Taşlık ve Gölköy güneydoğuda Örencik ve Bulacık köyleri çalışma alanındaki en geniş en sıcak yüzeylere sahiptir. ŞAYS'tan daha yüksek değere sahip köyler içinde Hocaköy, Mollaköy, Hacıbey, Hacıköy, Bulacık ve Gölköy bulunur. İğne yapraklı örtünün baskın olduğu

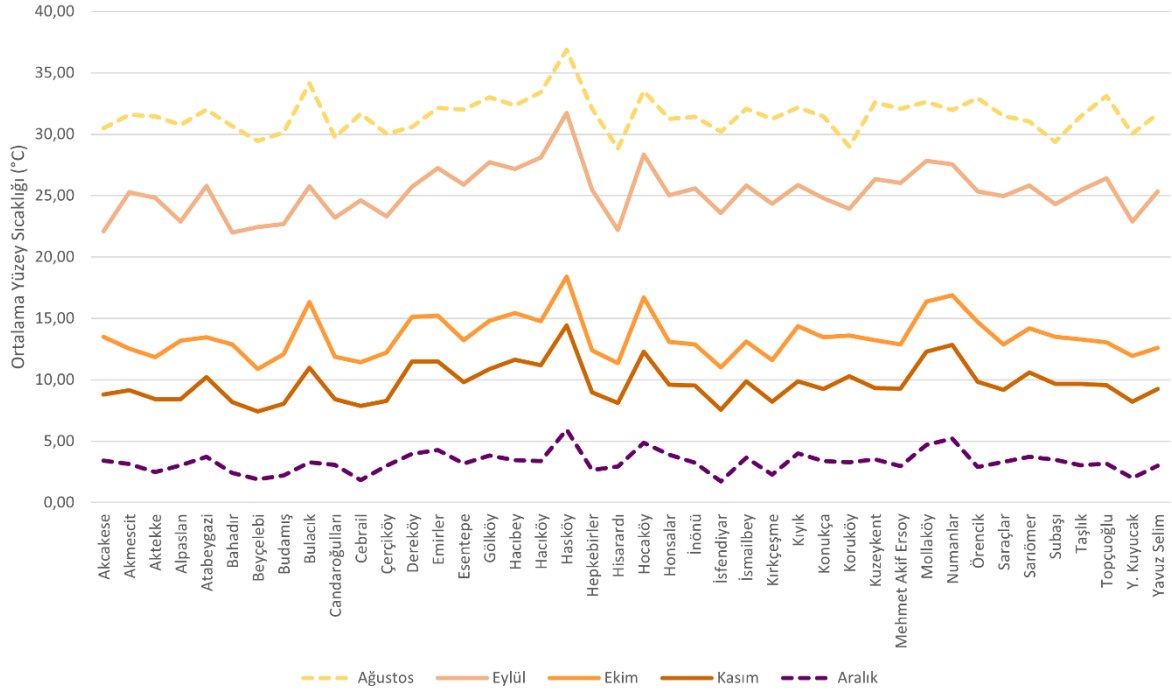
Çerçiköy ve Y. Kuyucak bu aydaki en serin köylerdir. Çalışma alanındaki en serin yüzey barajı kapsayan Akçakese ve Budamış köylerinde hesaplanan OYS, barajın etkisiyle düşüktür. Ancak bu köylerdeki kuru tarım alanlarında YS'ler çalışma alanındaki en yüksek YS değerlerine yaklaşmaktadır. Çalışma alanında genel olarak köyler mahallelerden daha sıcaktır. Topçuoğlu ve Kuzeykent mahalleleri, ŞAYS'tan daha yüksek değere sahiptir. Hisararadı, Beyçelebi ve İsfendiyar ise ÇAYS'tan daha düşük YS değerleri göstermektedir. Akmescit, Saraçlar, Yavuz Selim, Honsalar, Cebrazil, Aktekke, Kırkçeşme ve İnönü mahallelerindeki OYS, ÇAYS'a yakındır. Atabeygazi, Hepkebirler, Esentepe ve Mehmet Akif Ersoy mahalleleri 32°C'yle çalışma alanından biraz daha sıcaktır. Buralarda YS değerleri ŞAYS kadardır.

Şekil 9. Haziran, temmuz ve ağustos aylarında Kastamonu şehri ve yakın çevresinde yüzey sıcaklıklarının dağılışı

Sonbahar mevsimi

Ağustosta YS'ler 30-35°C, eylülde 22-28°C arasında değişir (Şekil 10). Eylülden ekime doğru hızlı bir soğuma gerçekleşmektedir. Bu ayda YS'ler 11-16°C; kasımda 7-11°C arasında değişir. Kasımdan aralığa YS'ler ikinci kez hızla düşer. Aralıkta YS'ler en fazla 5°C civarındadır.

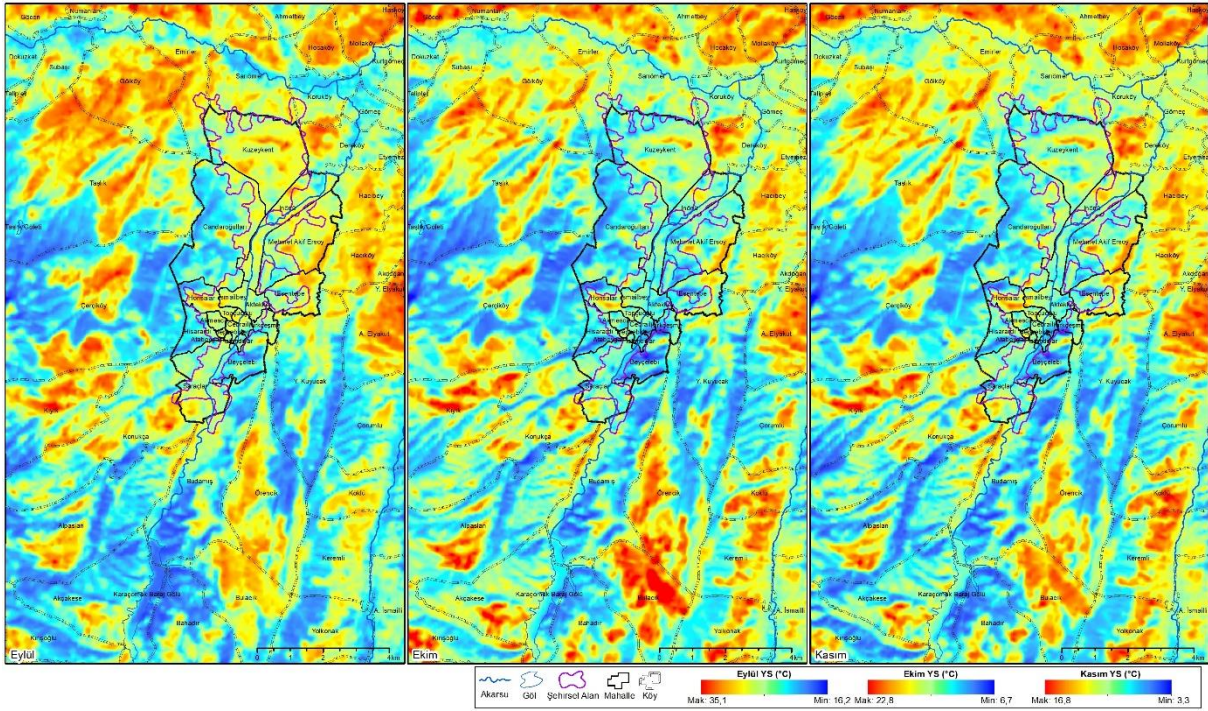

Şekil 10. Kastamonu şehri yakın çevresinde yüzey sıcaklıklarının sonbahar mevsimi başında, sırasında ve sonunda değişimi

Eylülde ÇAYS 24,7°C ve ŞAYS 25,8°C olarak belirlenmiştir. Ağustostaki gibi güneydeki Örencik ve Bulacak köyleri kuzeybatıdaki köylerle benzer OYS'lere sahiptir (Şekil 11). Emirler, Gölköy, Hocaköy ve Hacıköy bu aydaki en sıcak köylerdir. Sarıömer ve Kıyık'ta da ŞAYS'ın OYS değerleri ŞAYS'tan yüksektir. Bahadır, Akçakese, Budamış, Alpaslan ve Y. Kuyucak en serin köylere örnek gösterilebilir. Mahalleler içerisinde en sıcak olanlar Topçuoğlu, Kuzeykent, Mehmet Akif Ersoy ve Esentepe'dir. Bunlar, ŞAYS'tan daha yüksek OYS'lere sahiptir. Hisarardı, Beyçelebi ve İsfendiyar'daki OYS'ler, ÇAYS'tan daha düşüktür. Cebrail, Aktekke, Kırkçeşme, Saraçlar'da OYS, ÇAYS ve ŞAYS kadardır. Akmescit, Atabeygazi, Yavuz Selim, Hepkebirler, Honsalar, İsmailbey ve İnönü mahallelerinde OYS'ler ÇAYS'tan yüksek olsa da ŞAYS'tan biraz düşüktür.

Ekimde ÇAYS 13,7°C ve ŞAYS 12,9°C'dir. ÇAYS, ŞAYS'tan daha yüksek çıkmıştır. Nitekim bu ayda köyler, mahallelerden daha sıcaktır (Şekil 11). ŞAYS'tan daha düşük OYS'ye sahip köyler Y. Kuyucak, Budamış'da ve Çerçiköy'dür. Konukça, Alpaslan, Akçakese, Taşlık, Subaşı ve Koruköy gibi köyler ŞAYS'tan daha sıcak ÇAYS'tan daha serindir. Diğer çoğu köyde OYS'ler ÇAYS'tan daha sıcaktır. ŞAYS'tan daha sıcak mahalleler içinde Atabeygazi, Kuzeykent, Esentepe, İsmailbey, Honsalar ve Topçuoğlu bulunmaktadır. Hiçbir mahallede OYS, ÇAYS'tan daha yüksek değildir. Beyçelebi, İsfendiyar, Cebrail, Aktekke, Kırkçeşme, Hisaradı en serin mahalleler içerisinde. Akmescit, Yavuz Selim, Hepkebirler, Saraçlar, İnönü

ve Mehmet Akif Ersoy mahallelerindeyse OYS'ler, ŞAYS'a yakındır. Mahallelerin ÇAYS'ın altında kalması şehrsel alanın bu ayda negatif YIA özelliğinde olduğunu göstermektedir.

Şekil 11. Eylül, ekim ve kasım aylarında Kastamonu şehri ve yakın çevresinde yüzey sıcaklıklarının dağılışı

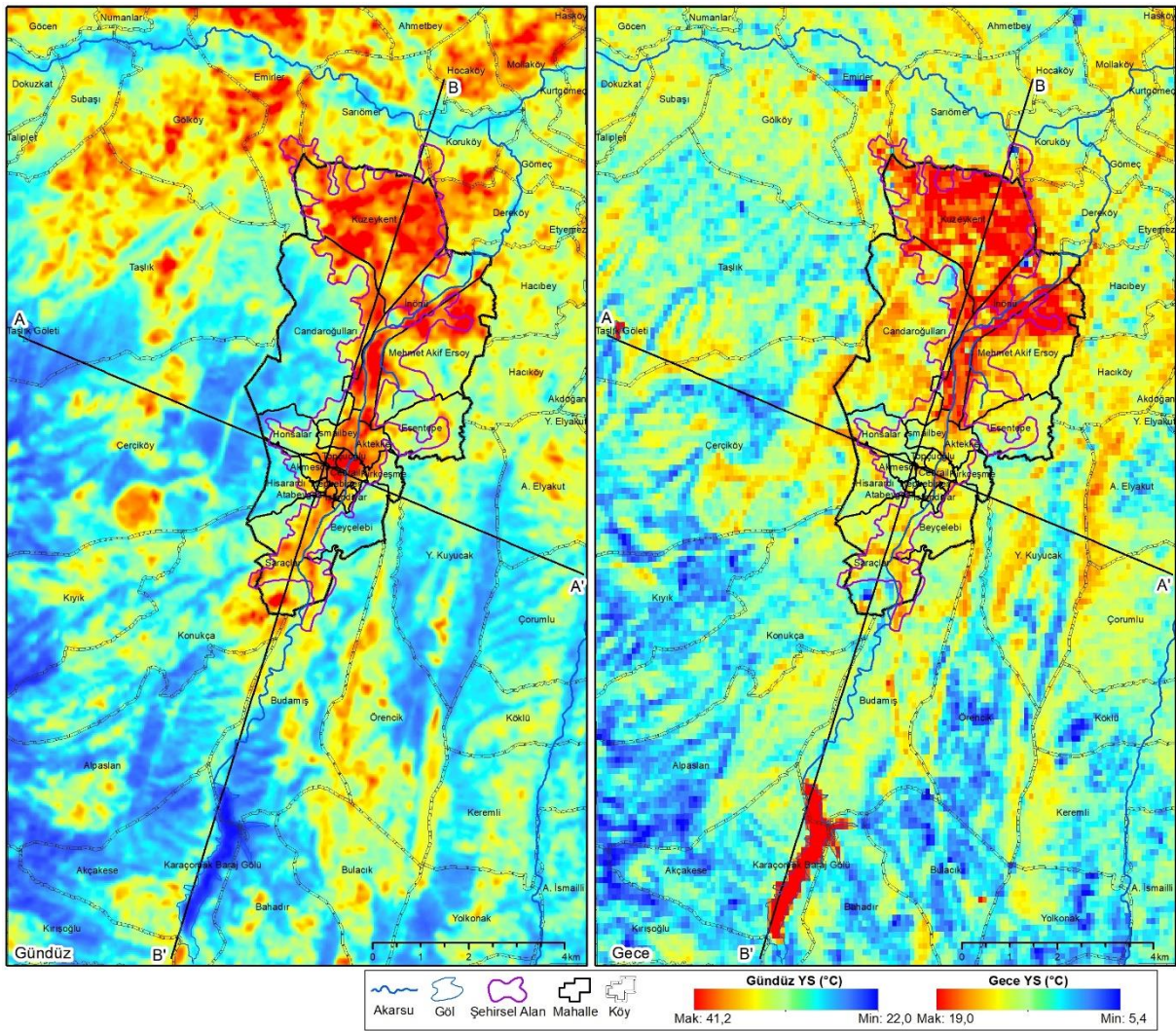
Kasım ayında ÇAYS 9,6°C ve ŞAYS 9,2°C hesaplanmıştır. Bu ayda da ÇAYS, ŞAYS'tan yüksektir. Köyler mahallelerden daha sıcak özellik göstermektedir. Mahallelerdeki OYS'ler ŞAYS civarında ya da biraz daha yüksektir. Mahalleler içerisinde kasımda en sıcak olanı Atabeygazi'dir. Yavuz Selim, Topçuoğlu, Honsalar, İsmailbey, Esentepe, İnönü, Mehmet Akif Ersoy ve Kuzeykent mahallelerinde OYS değerleri 9-10°C arasında değişmektedir. Bu mahalleler ŞAYS'tan daha yüksek YS değerine sahiptir. Akmescit ve Saraçlar mahallesinde OYS, ŞAYS kadardır. Beyçelesi, İsfendiyar, Cebrail, Hisarardı, Kırkçeşme ve Akteke mahalleleri ise ŞAYS'tan daha düşük YS değeri belirlenen mahallelere örnek verilebilir. Köylerin çoğu ÇAYS ve ŞAYS'tan daha yüksek YS değeri göstermektedir. ŞAYS'tan düşük değere sahip köyler içinde Budamış, Çerçiköy, Alpaslan, Akçakese, Y. Kuyucak ve Bahadır bulunmaktadır. Bulacık, Koruköy, Sarıömer ve Gököy'de OYS 10-11°C arasında değişmektedir. Hacibey, Dereköy, Emirler ve Hacıköy'de OYS 11-12°C arasında değişirken 12,2°C'lerdeki OYS'leriyle Hocaköy ve Mollaköy en sıcak köylerdir.

Farklı arazi örtülerinde günlük YS değişimi

LANDSAT görüntüleri gündüzleri, ısınma döneminde (öğleden önce) alınmakta, bu nedenle aylık durumun ortaya koyulduğu önceki bölümde, sadece gündüz YS özellikleri görülmektedir. Bununla birlikte, şehir-kır arasındaki sıcaklık farkı, geceleri tersine dönebilmektedir. Bu

nedenle ASTER görüntüsüyle sadece bir gün incelenmiş, şehir ve çevresindeki sıcaklık dağılışı ortaya koyulmuştur. Bu veriler, genel olarak mutlak değerlerle düşünülmez, bunun yerine nispi değer göz önünde tutularak değerlendirilmelerde bulunmaktadır. Bu nedenle, bir gün için veriler gece-gündüz YS veriler, nispi değerler düşünülerek, tüm aylara da genellenebilir.

Gündüz şehir şiddetli bir YIA'dır (Şekil 12). Şehrin kuzeyindeki Gölköy, Emirler ve Hocaköy de şehir kadar sıcaktır. Ancak sayılan yerler geceleri soğurken, şehir hâlâ çevresine göre sıcaktır.

Şekil 12. Gündüz ve gece Kastamonu şehri ve yakın çevresinde yüzey sıcaklıklarının dağılışı

D-B profilinde değişim

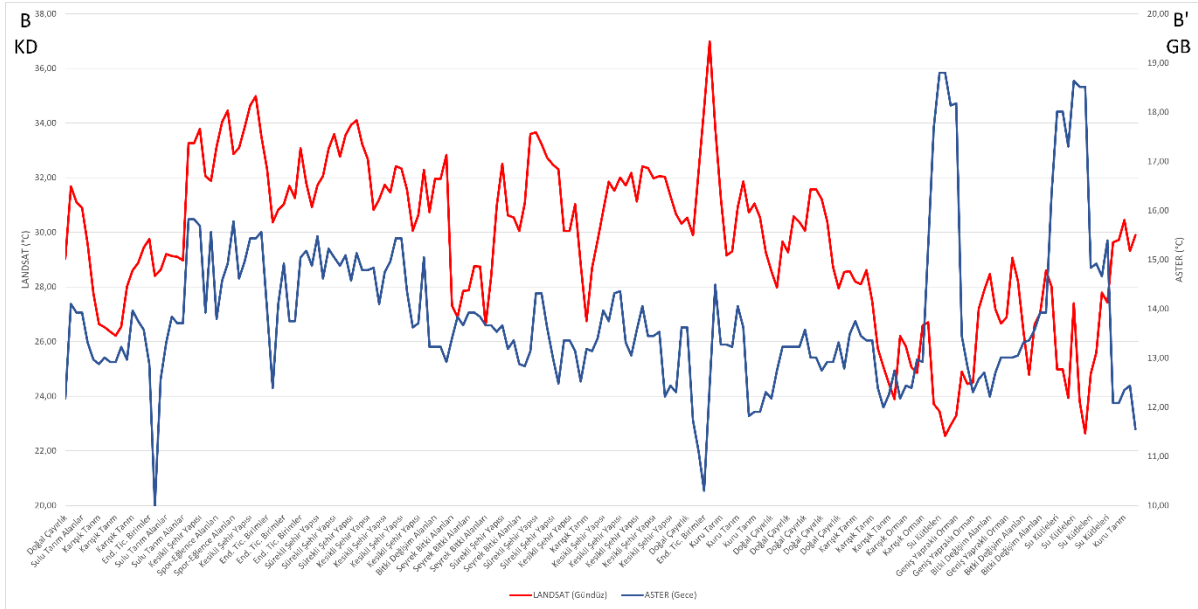
Gündüz D-B profilinde maksimum YS, 36°C'ye ulaşan değeriyle sürekli şehir yapısında belirlenmiştir (Şekil 13). Şehrin merkezini oluşturan sürekli ve kesikli şehir yapısı üzerinde YS 30-36°C arasında değişmekte, şehir merkezinin doğusundaki bitki değişim alanında YS 27,2°C'ye kadar düşerken, doğal çayırılık üzerinde bir miktar yükselmektedir (27,5-28,9°C). Buranın doğusunda kuru tarım alanında YS 28-29°C arasında değişmekte, iğne yapraklı

ormanın en batısında 16°C'yi aşan bir YS değeri de saptanmıştır. Doğudaki iğne yapraklı örtüde YS'ler 13,2-14,3°C arasında değişmektedir. Şehrin merkezine doğru aynı örtüde YS nispeten yükselmektedir. Sürekli şehir yapısının hemen batısındaki iğne yapraklı yüzeyde YS 14,8°C'ye ulaşılmakta, en batıdaki iğne yapraklı ormanda hemen hemen doğudaki örtüde ölçülen değerler saptanmaktadır (13,5-14,3°C). İğne yapraklı örtüde, doğuya doğru kuru tarım alanına yakın kesimde YS 11,8-12,1°C arasında değişmektedir. Sürekli şehir yapısında en düşük ve en yüksek YS değerleri 12,8°C 14,5°C olarak belirlenmiştir. Daha batıda, kesikli şehir yapısı biraz daha sıcaktır, YS değerleri burada 15°C'ye kadar yükselmektedir. Şehrin hemen batısında bulunan seyrek bitki alanında YS, 14°C'nin altında, şehrin doğusunda bulunan doğal çayırılık alanında 14°C civarındadır. Şehir, yazın geceleri çevresinden biraz daha sıcaktır. Şehir yapısında sürekli ve kesikli ayırımına gidildiğinde, kesikli şehir yapısı bitki değişim alanı ve doğal çayırılık örtüsüyle benzer sıcaklıklara sahip olduğu görülmektedir. Şehrin batısındaki seyrek bitki alanı, geceleri hem şehirden hem de iğne yapraklı örtüden daha serindir. Batıdaki iki farklı iğne yapraklı örtüden şehre daha yakın olanı, uzaktakine göre daha sıcaktır.

K-G profilinde değişim

Gündüz YS'nin en yüksek değerine K-G profilinde 37°C'ye yaklaşan değeriyle en güneydeki endüstriyel ticari örtü üzerinde ulaşılmaktadır (Şekil 14). Gündüz YS, profilin güneyindeki orman ve su kütlesi örtüleriyle kuzeyindeki sulu tarım ve karışık tarım arazilerinde, şehrin merkezine göre daha düşüktür. Öyle ki şehrin merkezinde kalan endüstriyel ticari birim çalışma alanındaki en sıcak YS'yi oluştururken, kuzeydeki sulu ve karışık tarım alanlarıyla komşu aynı örtüde YS 29,8°C olup şehrin merkezini oluşturan kesikli ve sürekli şehir yapılarından daha serin bir özellik göstermektedir. Şehrin merkezindeyse YS'ler güneyden kuzeye doğru gidildikçe yükselmektedir. Profilin en güneyinde kuru tarım arazisi bulunmakta, YS burada 30°C civarında belirlenmektedir. Sonrasında su kütlesi üzerinde YS 22,3°C'ye kadar düşmektedir. Bitki değişim alanları ve geniş yapraklı orman örtüsü üzerindeyse 26,5-29°C arasında değişmektedir. Karışık orman alanında YS, 25-26°C arasında değişirken, karışık tarım arazisinde en düşük 24°C'den başlayıp doğal çayırılığa yaklaştıkça 28,3°C'ye kadar yükselmektedir. Doğal çayırılıklardaki YS, 28-31,8°C arasında değişmekte, kuru tarım alanı, sulu tarım ve karışık tarım arazilerinden daha sıcak yüzeyleri oluşturmaktadır (29-32°C). Güneydeki kesikli şehir yapısında YS, 30,5-32,3°C arasında değişmekte, karışık tarım alanında 26,5°C'ye kadar düşmekte, kesikli ve sürekli şehir yapısı üzerinde 30-33,8°C arasında değişmektedir. YS'ler, seyrek bitki alanlarında 26,5-29°C arasında farklılaşmaktadır. Kuzeydeki kesikli ve sürekli şehir yapısında YS, en düşük 30°C, en yüksek 34 °C arasında belirlenmiştir. Burada endüstriyel ticari birimler nispeten serinken (30,5-31°C), spor ve eğlence

alanlarında YS 34°C'nin biraz üzerine çıkmaktadır. Kesikli şehir yapısından (33,5°C) sonra sulu tarım arazileri gelir ki burada YS'ler belirgin ölçüde düşmektedir (28,5-29°C). Karışık tarım alanında 26,2-28°C arasında değişmekte, doğal çayırlıklarda YS yükselmektedir (31,7°C).

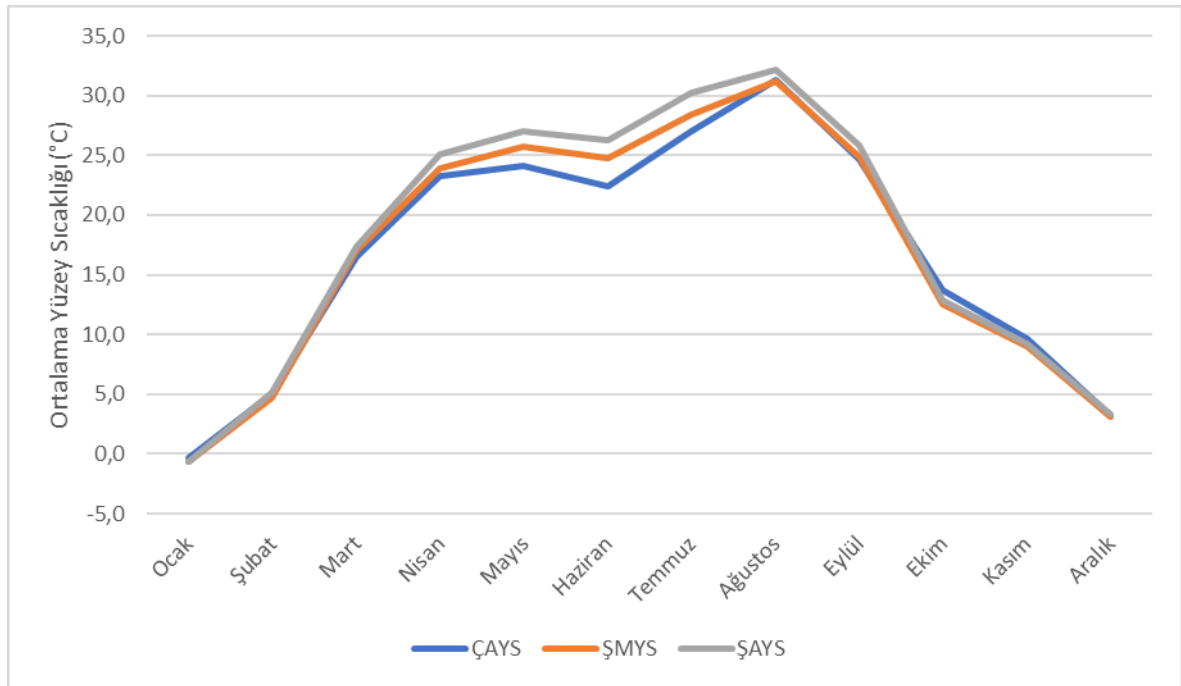
Şekil 14. K-G profilinde gündüz (LANDSAT) ve gece (ASTER) yüzey sıcaklıkları (°C)

Geceleri en sıcak arazi yüzeyleri, su kütleleriyle geniş yapraklı orman örtüsü olarak belirlenmiştir. Su kütlelerinde YS 19°C civarındadır. Geniş yapraklı orman, su kütleleri kadar sıcak olmasa da çevresine göre daha sıcak yüzeyleri oluşturmaktadır. Bitki değişim alanlarındaki YS, 12°C'ye kadar düşmekte, profilin en güneyinde kalan kuru tarım alanında YS, 11,5°C olarak ortaya çıkmaktadır. Kuzeydeyse bu değer 11,5-14,5°C arasında değişmektedir. Su külesine komşu karışık orman karışık tarım arazi örtülerinde YS 11,8-13°C arasında değişmekte, doğal çayırlıklarda en düşük 11,7°C olurken maksimum YS 13,5°C'nin üzerinde belirlenmiştir. Doğal çayırık ve kuru tarım alanına komşu güneydeki endüstriyel ticari birimde YS, 10,3°C'ye kadar düşmektedir. En kuzeydeki karışık tarım ve sulu tarım alanlarıyla komşu endüstriyel ticari örtüdeyse YS, 10°C'dir. Sürekli ve kesikli şehir yapısıyla çevrili endüstriyel alanda en düşük YS, 12,3°C'in üzerindedir. Bununla birlikte, endüstriyel ve ticari birimler, geceleri arazi örtüsündeki en serin yüzeyleri oluşturmaktadır. Kesikli şehir yapısında YS, 12-14,4°C arasında değişmektedir. Karışık tarım alanı-kesikli şehir yapısı civarlarındaysa YS'ler 12,2-13,2°C'ler arasında farklılaşmaktadır. Seyrek bitki alanlarında YS, 13°C'ler civarında belirlenmiştir. Güneydeki sürekli şehir yapısında maksimum YS, 14,5°C'ye, minimum YS ise 13,3°C'dir. Kuzeydeki sürekli şehir yapısı (14,5-15,5°C) geceleri güneydekenden daha sıcaktır. Yine burada yer alan spor eğlence birimlerinde de YS 15,5°C'yi geçmektedir. Kuzeyde kesikli şehir yapısından sonra başlayan sulu tarım arazilerine kadar,

genel anlamda güneyden kuzeye gidildikçe YS'ler artmaktadır. Kuzeydeki sulu tarım arazisinde YS 13,7°C civarındadır. Karışık tarım alanları biraz daha serindir (13°C).

TARTIŞMA

Kastamonu ve yakın çevresi için YS'lerin yıl içerisinde dağılışı hava sıcaklıklarına paraleldir. Çalışma alanı için ortalama YS (ÇAYS) ocakta 0,3°C; ağustosta 31,3°C'dir. Şehirsel mahalleler için ortalama (ŞMYS) değerler ocakta 0,7°C; ağustosta 31,2°C hesaplanmıştır. Şehirsel alanda (ŞAYS) ocak ortalaması 0,6°C; ağustos ortalaması 31,2°C olarak bulunmuştur. Ortalama değerlerin yıl içerisindeki gidişi birbiriyle uyumludur. Bununla birlikte arazi örtüsüne göre YS değişimlerini, yazın daha net bir şekilde gözlemlemek mümkündür (Şekil 15).

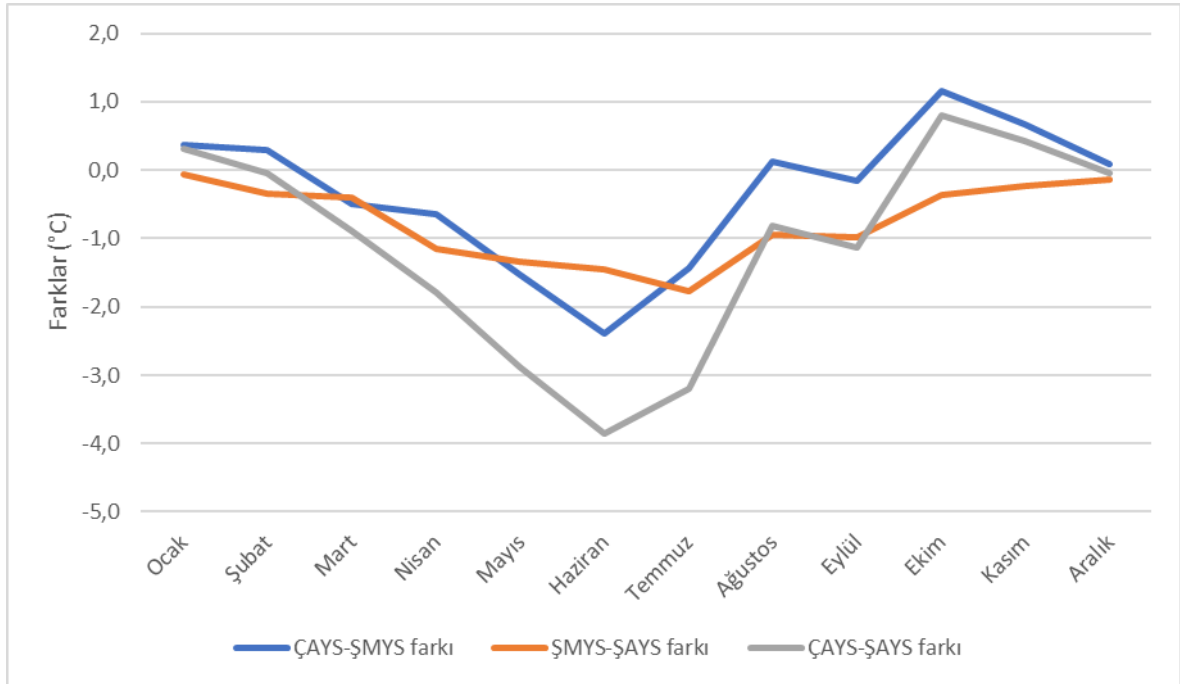

Şekil 15. Çalışma alanı (ÇA), şehirsel mahalleler (ŞM) ve şehirsel alan (ŞA) düzeyinde aylık ortalama yüzey sıcaklıkları (YS)

Nisandan ağustosa kadar, yılın nispeten sıcak döneminde, hesaplanan ortalamalar farklı mekânsal ölçeklere göre daha belirgin değişime sahiptir. Başka bir ifadeyle, her üç düzey arasında bu farklar yazın güçlenmektedir. Bu ise arazi örtüsünün belirleyiciliğinin bu mevsimde güçlendiği anlamını taşımaktadır. Ağustos'taki 0,1°C'lik fark hariç tutulursa mart-eylül arasında ÇAYS, ŞMYS'den düşüktür. Ekimden şubata kadar ÇAYS, ŞMYS'den yüksektir (Şekil 16).

ŞAYS, ŞMYS'den tüm aylarda daha sıcaktır (Şekil 16). Bu da şehir yapısının, diğer arazi tiplerinden daha yüksek YS'lere sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü ŞMYS hesaplanmasına, şehirsel yapının yanı sıra diğer arazi tiplerine ait YS'ler de dahil olmuştur ve bunların dahli, sadece şehirsel yapıdaki ortalama dan daha düşük bir ortalamanın

hesaplanmasını sağlamıştır. ÇAYS ile ŞAYS arasındaki farka bakıldığında şubattan eylüle kadar ŞAYS'ın ÇAYS'tan daha yüksek; ekimden ocağa kadarki sürede aralık hariç daha düşük olduğu görülmektedir (Şekil 16). Aralıkta ŞAYS'ın ÇAYS'tan büyük olması $0,1^{\circ}\text{C}$ kadardır.

Şekil 16. Farklı düzeylerde (ÇA, ŞM, ŞA) hesaplanan aylık ortalama yüzey sıcaklıklarının (YS) birbirleriyle farkları

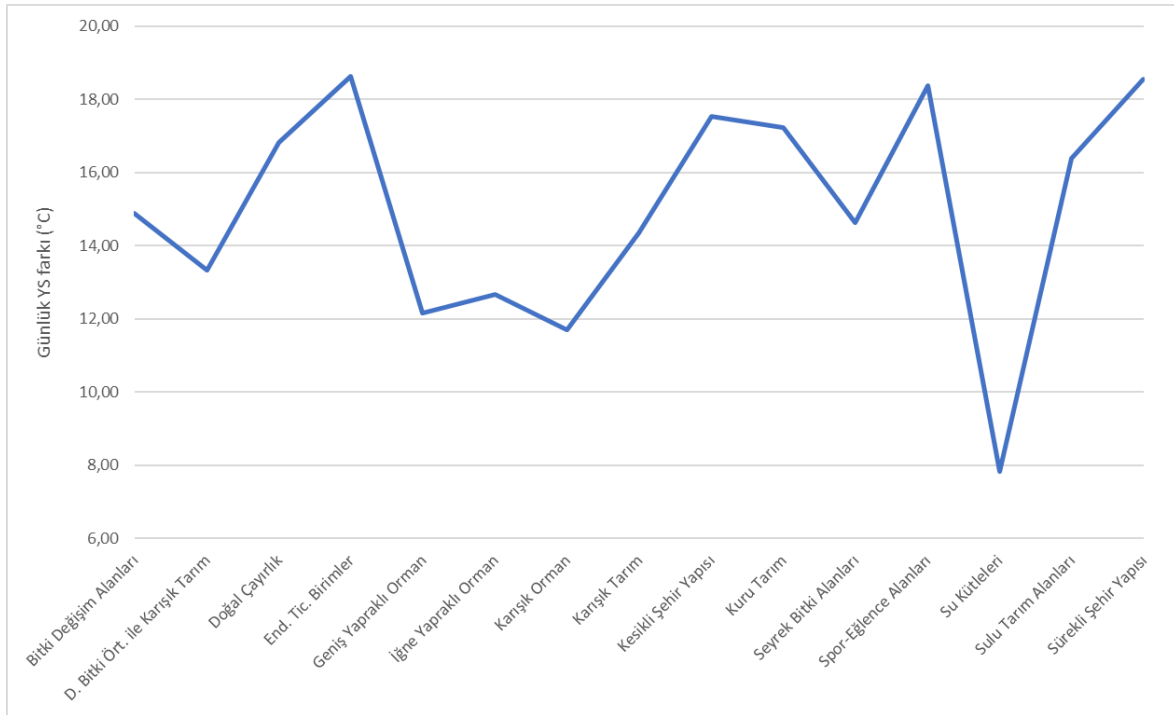
Özetle ÇAYS-ŞMYS farkı ve ÇAYS-ŞAYS farkı hemen hemen benzer örüntüye sahiptir. Buna göre soğuk dönemde ÇAYS, sıcak dönemde ŞMYS ve ŞAYS daha yüksektir. ŞMYS ve ÇAYS'ın kapsamı ŞAYS'tan daha geniştir ve her ikisi farklı arazi tipleriyle beraber şehirselle yapıyı da içermektedir. Bununla birlikte bu ikisi arasında en önemli farklılık şehirselle yapının oranıyla ilgilidir. Şehirselle yapının, tüm arazi tiplerine oranı ŞMYS'de daha yüksek (%14), ÇAYS'ın içerisinde daha düşüktür (%7). Bu durumda kışın ÇAYS'ın ŞMYS'den daha sıcak olması, şehirselle yapı oranı arttıkça YS ortalamasının düşeceğini göstermektedir. Bu da kışın şehir merkezinde negatif YIA olduğunu doğrular. ÇAYS'ın ŞMYS'den daha büyük olduğu aylar, ocak, şubat, ağustos, ekim, kasım, aralıktır. $0,1^{\circ}\text{C}$ 'lik küçük bir farkla ağustos bu grubun dışında tutulabilir. Buna göre, soğuk dönemde şehirselle yapı çevresine göre daha soğuktur. ŞAYS şehirselle yapının kendisine karşılık geldiğinden burada oran %100'dür. ÇAYS'ın ŞAYS'tan daha yüksek olduğu aylar, ocak, ekim, kasımdır. $0,1^{\circ}\text{C}$ 'lik küçük bir farkla aralık da bu gruba dahil edilebilir. Bu durumda kışın şehrin, çalışma alanındaki çoğu arazi tipinden daha serin olduğu doğrulanmaktadır. Yazın ise ŞAYS, ÇAYS'ı geçmektedir. Şehirselle alan diğer arazi tiplerinden daha sıcaktır.

Yukarıda kışın şehrsel yapının oranı arttıkça YS ortalamalarının düşeceğinden bahsedilmektedir. Bu durumda kışın ŞAYS'ın, ŞMYS'den daha düşük hesaplanması gerekirdi (Şekil 16). Bununla birlikte ŞMYS sadece kışın değil yıl boyunca ŞAYS'tan daha serindir. Bu da gösterir ki şehrsel yapının kendisi daha sıcaktır. ŞMYS içerisindeki farklı arazi tipleri YS'lerin farklılaşmasını sağlamaktadır. ŞAYS'taki gibi homojen özellikteki genişçe bir alanın ısı adası olarak belirmesi daha olası görünmektedir. Arazi örtüsü özelliğinin parçalı değil de aynı özelliğin genişçe bir alan boyunca devam etmesinin, enerji birikiminde ya da kaybında önemli bir payının olduğu anlaşılmaktadır. YIA şiddeti alanın alanıyla doğru orantılı artar (Bottyán vd., 2005; Tan ve Li, 2015; B. Zhou vd., 2017). Şehrsel mahallelerin toplam alanı, şehrsel alanın iki katıdır. Şehrsel alanın alanıyla beraber bir bu kadar ancak farklı arazi tiplerinden oluşan alan ŞMYS hesabında dikkate alınmıştır. ŞAYS'tan ŞMYS'ye farklı arazi tipleri ortalama YS'leri düşürmektedir. Bu, şehrsel yapıda biriken enerjinin doğal örtü tarafından maskelendiği anlamına gelmektedir.

Kastamonu şehrinde Kuzeykent mahallesinin kapladığı alanın tamamı şehrsel yapıya karşılık gelmektedir. Mahalle sınırları içerisinde hesaplanan OYS yıl boyunca ŞAYS'ın üzerindedir. Aynı durum Topçuoğlu mahallesi için de geçerlidir. Kuzeykent mahallesi nispeten yeni bir yerleşim birimidir. Topçuoğlu mahallesi ise eski bir yerleşim birimidir ve burada genellikle binalar 3-4 katla sınırlı olup sokaklar dardır. Kuzeykent'te 10 katı geçen yüksek bloklar bulunur ancak bunlar birbirine yakın mesafelerde değildir. Birbirinden yapısal olarak farklı bu iki mahallede YS'lerin yıl boyunca ŞAYS'ın üzerinde olması, ısı adası durumunun şehirlerin geçirimsiz yüzeylerle kaplanmasıyla alakalı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Kuzeykent'te yüksek binalar olsa da bu özellik metropollerdekine benzer şehir kanyonları oluşturacak boyutlarda değildir. Bununla birlikte genel olarak şehrin kuzey kesimi güneyine göre daha sıcaktır. Eski yerleşim alanları daha serin niteliktedir. Bu durum K-G profilinde gözlemlenmiştir.

Yazın gündüzleri, şehrsel alan bir YIA olarak belirlenmiştir. Şehrin kuzeyi de şehrin oluşturduğu YIA kadar sıcaktır. Ancak şehrin bu kısmı gece olunca hızlıca soğumaktadır. Şehirse gündüz emdiği enerjiyi büyük ölçüde korumakta ve böylece çevresine göre en sıcak yüzey olarak saptanmaktadır. Bu durum, gün içerisinde ŞIA'nın en şiddetli olduğu vaktin güneşin batışını takip eden 3-5 saat sonrası olduğuyla tutarlılık göstermektedir (Oke ve Maxwell, 1975). Kastamonu şehri yazın, gündüz ve gece YIA oluşturmaktadır. Şehir içinde YS'nin dağılışına bakıldığında, kuzey kesim daha sıcaktır. Bu sonuç, en iyi gece YS dağılışında gözlemlenmektedir. Gündüz şehrsel alanın tamamı sıcakken, geceleri şehrin güneyi soğumaya başlamıştır.

Gündüz en serin yüzey olan su kütlesi, gece en sıcak yüzey haline gelmektedir. Tersine, gündüz en sıcak yüzey endüstriyel ticari birimlerdir ve gece burası en serin yüzeye dönüşmektedir. K-G ve D-B doğrultulu profilleri birlikte değerlendirilmiş ve gündüz ve gece YS'leri arasındaki farkların ortalaması bulunmuştur (Şekil 17). Buna göre günlük en büyük YS farkı 18,6°C'yle endüstriyel ve ticari birimlerde ortaya çıkmıştır. En küçük YS farkı 7,8°C'yle su kütlesinde belirlenmiştir. Endüstriyel birimlerin yanı sıra kesikli ve sürekli şehir yapılarıyla spor-eglençe alanları suni yüzeyleri oluşturmaktadır. Bu yüzeyler gündüz ısınırken, gece de en hızlı soğuyan bir özellik göstermektedir. Bu nedenle günlük YS farkı nispeten yüksektir. Bu yüzeylerde günlük YS farkı sırasıyla 18,5°C, 17,5°C ve 18,4°C'dir. Kesikli şehir yapısı sürekli şehir yapısından daha büyük YS farkına sahiptir. Bu da ısınma ve soğumada yapı yoğunluğunun belirleyici olduğunu göstermektedir. Kesikli yapıdaki gibi yüzey heterojenliğinin, sürekli yapıya göre yüksek olması, gündüz ve gece YS'leri arasındaki farkı düşürmektedir. Sürekli yapıdaysa enerjinin emilimi ya da kaybı söz konusu olduğunda, sıcaklıklar daha hızlı değişebilmektedir.

Şekil 17. K-G ve D-B profillerindeki noktaların gündüz ve gece yüzey sıcaklığı (YS) farklarının ortalaması

Doğal peyzaj içerisinde, şehrsel yapıya en benzer özellik gösteren yüzey kuru tarım alanlarıdır. Burada günlük YS farkı 17,2°C'dir. Bu alanlar, gündüz en sıcak, gece en serin yüzeylerden biridir. Doğal çayırılıkta ve sulu tarım alanlarında YS farkı 16,8°C ve 16,3°C olarak belirlenmiştir. Bitki değişim alanları, seyrek bitki alanları ve karışık tarım alanlarında YS farkı: 14,9°C, 14,6°C ve 14,3°C'dir. Doğal bitki örtüsüyle karışık tarım alanlarında YS farkı daha da

düşüktür ve $13,3^{\circ}\text{C}$ hesaplanmıştır. Su kütesinden sonra gündüz en serin, gece en sıcak yüzeyi orman örtüsü oluşturur. Bu örtü içerisinde iğne yapraklılar daha yüksek YS farkına sahiptir. Burada fark $12,7^{\circ}\text{C}$ 'dir. Geniş yapraklılarda fark $12,2^{\circ}\text{C}$, karışık ormanda $11,7^{\circ}\text{C}$ 'dir. Orman örtüsünde, iğne yapraklıdan geniş yapraklıya, geniş yapraklıdan karışık ormana doğru YS farkları $0,5^{\circ}\text{C}$ azalmaktadır. Benzer şekilde karışık tarım alanından doğal bitki örtüsüyle karışık tarım alanına gelindiğinde YS farkı 1°C düşmektedir. Bu iki durum, yüzey heterojenliği artışının, enerjinin dengeli dağılışında önemli olduğunu desteklemektedir.

SONUÇ

Literatürdeki ŞIA çalışmalarının çoğu büyük şehirlere odaklanmaktadır. Bu çalışmada küçük bir şehir üzerinde durulmaktadır. Çalışmada, Kastamonu şehir merkezi ve yakın çevresini kapsayan bir alanda aylık yüzey sıcaklığı değişimine bakılmıştır. Bunun yanı sıra aynı çalışma alanında arazi örtüsüyle ilişkili olarak gece-gündüz YS değişimi belirlenmiştir. Aylık ve gündüz YS modelleri LANDSAT görüntülerinden, gece YS modeli ASTER görüntüsünden üretilmiştir. Aylık YS değişimi mahalleler ölçeğinde incelenmiş, arazi örtüsüne bağlı gece-gündüz YS değişimiye kabaca K-G ve D-B doğrultulu 2 profil üzerinden takip edilmiştir. Buna göre elde edilen sonuçları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

- >> Kastamonu çevresinde yıllık YS ranjı 30°C kadardır.
- >> Yıl içerisinde YS'lerin nispeten hızla arttığı ve azaldığı ikişer dönem tespit edilmiştir. Şubatın mart ve marttan nisana doğru iki adımlı hızlı ısınma devresi, eylülün ekim ve kasımın aralık ve aralıktan nisana doğru iki adımlı hızlı soğuma devresiyle dengelenmektedir.
- >> Güneşlenme süresinin kısa olduğu aralık-ocak ve/veya ocak-şubat gibi aylar için YS'lerin seyrettiği seviyeler birbirinden farklıdır. Güneş ışınlarının daha dik açılarla geldiği dönemlerdeyse geceleri kaybolan enerjinin azalmasıyla mayıs-haziran ya da temmuz-ağustos gibi ayların YS seviyeleri birbirine benzeşmektedir.
- >> Arazi örtüsünün YS değişimindeki etkisi yılın nispeten sıcak döneminde daha güçlüdür.
- >> Çalışma alanı ortalaması, kış aylarında şehirsiz alan ortalamasından daha yüksektir. Bu, şehirsiz alanın bu mevsimde düşük sıcaklıkta olduğunu göstermektedir.
- >> Genel olarak şehrin kuzeyinde güneyine göre daha yüksek YS değerleri belirlenmiştir.
- >> Şehir, yazın gündüz ve gece şiddetli bir YIA özelliğindedir.
- >> Gündüzleri, şehirsiz alan kadar sıcak olan köyler, geceleri hızlıca soğurken, şehirsiz alan sıcak olma özelliğini korumaktadır.

>> Gündüzleri en serin yüzeyler, su kütlesi ve orman örtüsü olup, yavaşça soğumanın etkisiyle gece de en sıcak yüzeyler olarak karşımıza çıkmaktadır.

>> Gündüzleri en sıcak ve geceleri en serin yüzeyler yapay yapılarla ilişkili oluşmaktadır.

>> En büyükten küçüğe günlük YS farkları, endüstriyel ticari birimler, sürekli şehir yapısı, spor-eğlence alanları ve kesikli şehir yapısında saptanır.

>> Sürekli şehir yapısından kesikli şehir yapısına, karışık tarım alanından doğal bitki örtüsüyle karışık tarım alanına doğru günlük YS farkları 1°C azalmaktadır. YS farkları, iğne yapraklıdan geniş yapraklıya ve bundan da karışık ormana doğru YS farkları 0,5°C azalmaktadır. YS farklarının azalması, dengeli bir enerji dağılışına yaklaşıldığını göstermekte, geç ısınma ve geç soğumayı belirtmektedir. Kesikli şehir yapısı, doğal bitki örtüsüyle karışık tarım alanı ve karışık ormanda yüzey heterojenliği daha yüksektir. Heterojenlik, enerji dağılışında önemli bir rol oynamakta ve pozitif veya negatif ısı adası oluşumunu engellemektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, D. (2005). *Bursa'da şehirleşmenin yağış ve sıcaklık üzerine etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Almeida, C. R. de, Teodoro, A. C., & Gonçalves, A. (2021). Study of the Urban Heat Island (UHI) using remote sensing data/techniques: A systematic review. *Environments*, 8(10), 105. <https://doi.org/10.3390/environments8100105>
- Bottyán, Z., Kircsi, A., Szegedi, S., & Unger, J. (2005). The relationship between built-up areas and the spatial development of the mean maximum urban heat island in Debrecen, Hungary. *International Journal of Climatology*, 25(3), 405-418. <https://doi.org/10.1002/joc.1138>
- Bozdoğan Sert, E., Kaya, E., Adiguzel, F., Cetin, M., Gungor, S., Zeren Cetin, I., & Dinc, Y. (2021). Effect of the surface temperature of surface materials on thermal comfort: a case study of Iskenderun (Hatay, Turkey). *Theoretical and Applied Climatology*, 144(1-2), 103-113. <https://doi.org/10.1007/s00704-021-03524-0>
- Buccolieri, R., Carlo, O. S., Rivas, E., Santiago, J. L., Salizzoni, P., & Siddiqui, M. S. (2022). Obstacles influence on existing urban canyon ventilation and air pollutant concentration: A review of potential measures. *Building and Environment*, 214, 108905. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2022.108905>
- Canan, F. (2017). Kent geometrisine bağlı olarak kentsel ısı adası etkisinin belirlenmesi: Konya örneği. *Çukurova Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 32(3), 69-80.

- Chen, Q., Cheng, Q., Chen, Y., Li, K., Wang, D., & Cao, S. (2021). The influence of sky view factor on daytime and nighttime urban land surface temperature in different spatial-temporal scales: A case study of Beijing. *Remote Sensing*, 13(20), 4117. <https://doi.org/10.3390/rs13204117>
- Chen, Y., Amani-Beni, M., Chen, C., Liang, Y., Li, J., & Yang, L. (2023). Projection of urban land surface temperature: An inter- and intra-annual modeling approach. *Urban Climate*, 51, 101637. <https://doi.org/10.1016/j.uclim.2023.101637>
- Cheval, S., Dumitrescu, A., & Bell, A. (2009). The urban heat island of Bucharest during the extreme high temperatures of July 2007. *Theoretical and Applied Climatology*, 97(3-4), 391-401. <https://doi.org/10.1007/s00704-008-0088-3>
- Copernicus. (2023). *CORINE Land Cover*. <https://land.copernicus.eu/en/products/corine-land-cover>
- Coşkun, S. (2021). Küre Dağlarının Kastamonu iklimi üzerindeki etkileri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 77, 37-52. <https://doi.org/10.17211/tcd.833701>
- Çiçek, İ. (2005). Ankara'da şehir ve kırsal sıcaklık farklarındaki değişiklikler (1970-2002). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 1-16.
- Çiçek, İ., & Doğan, U. (2005). Ankara'da şehir ısı adasının incelenmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3(1), 57-72.
- Çiçek, İ., & Türkoğlu, N. (2007). Konya'da şehirleşmeye bağlı bağıl nem ve su buharı basıncı değişiklikleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 5(2), 13-25.
- Çiçek, İ., & Türkoğlu, N. (2009). The effects of urbanization on water vapour pressure in a semi-arid climate. *Theoretical and Applied Climatology*, 95(1-2), 125-134. <https://doi.org/10.1007/s00704-007-0363-8>
- Çiçek, İ., Yılmaz, E., Türkoğlu, N., & Çalışkan, O. (2013). Ankara şehrinde yüzey sıcaklıklarının arazi örtüsüne göre mevsimsel değişimi. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 621-640.
- Çirkin, D. A., Yılmaz, E., & Özcanlı, M. (2024). Şanlıurfa Şehir Isı Adası'nın zamansal ve mekânsal özellikleri. *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 66-95. <https://doi.org/10.62068/visbid.1481455>
- Çoban, A., & Aydınöz, D. (2016). Ilıca Şelalesi (Kastamonu-Pınarbaşı). *Journal of Turkish Studies*, 11(8), 43-43. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.9955>
- DePaul, F. T., & Sheih, C. M. (1986). Measurements of wind velocities in a street canyon. *Atmospheric Environment (1967)*, 20(3), 455-459. [https://doi.org/10.1016/0004-6981\(86\)90085-5](https://doi.org/10.1016/0004-6981(86)90085-5)
- Dian, C., Pongrácz, R., Dezső, Z., & Bartholy, J. (2020). Annual and monthly analysis of surface urban heat island intensity with respect to the local climate zones in Budapest. *Urban Climate*, 31, 100573. <https://doi.org/10.1016/j.uclim.2019.100573>

- Díaz-Chávez, L., Melendez-Surmay, R., & Arregocés, H. A. (2024). Urban heat island intensity in coastal cities of northern Colombia using Landsat data and WRF/UCM model. *Case Studies in Chemical and Environmental Engineering*, 9, 100617. <https://doi.org/10.1016/j.cscee.2024.100617>
- Duman Yüksel, Ü., & Yılmaz, O. (2008). Ankara kentinde kentsel ısı adası etkisinin yaz aylarında uzaktan algılama ve meteorolojik gözlemlere dayalı olarak saptanması ve değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(4), 937-952.
- ECMWF. (2024). *2023 was the hottest year on record, Copernicus data show*. <https://www.ecmwf.int/en/about/media-centre/news/2024/2023-was-hottest-year-record-copernicus-data-show>
- Eljadid, A. G. (1992). *Urban Heat Island Effect in Istanbul City* [Master Thesis]. Istanbul Technical University.
- Eminoğlu, Y. (2023). *Yüzey Kentsel Isı Adası Yoğunluğu ve Kırılabilirliğinin Araştırılması: İstanbul Metropolitan Bölgesi İçin Çok Boyutlu Bir Yaklaşım* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Fu, P., & Weng, Q. (2018). Variability in annual temperature cycle in the urban areas of the United States as revealed by MODIS imagery. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 146, 65-73. <https://doi.org/10.1016/j.isprsjprs.2018.09.003>
- Güneş, C., Pekkan, E., & Tün, M. (2021). Eskişehir kent merkezinde yer alan üniversite kampüslerindeki kentsel ısı adası etkilerinin LANDSAT-8 uydu görüntüleri üzerinden araştırılması. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 4(1), 22-32.
- Huang, F., Zhan, W., Voogt, J., Hu, L., Wang, Z., Quan, J., Ju, W., & Guo, Z. (2016). Temporal upscaling of surface urban heat island by incorporating an annual temperature cycle model: A tale of two cities. *Remote Sensing of Environment*, 186, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.rse.2016.08.009>
- Janković, V. (2013). A historical review of urban climatology and the atmospheres of the industrialized world. *WIREs Climate Change*, 4(6), 539-553. <https://doi.org/10.1002/wcc.244>
- Johnson, G. T., & Hunter, L. J. (1999). Some insights into typical urban canyon airflows. *Atmospheric Environment*, 33, 3991-3999.
- Karaca, M., Antepiloğlu, Ü., & Karsan, H. (1995). Detection of urban heat island in Istanbul, Turkey. *Il Nuovo Cimento C*, 18(1), 49-55. <https://doi.org/10.1007/BF02561458>
- Karaca, M., Tayanç, M., & Toros, H. (1995). Effects of urbanization on climate of İstanbul and Ankara. *Atmospheric Environment*, 29(23), 3411-3421. [https://doi.org/10.1016/1352-2310\(95\)00085-D](https://doi.org/10.1016/1352-2310(95)00085-D)
- Kastamonu Valiliği. (2023). *Kastamonu merkez ilçe mahalle sayısı*. <http://www.kastamonu.gov.tr/muhtar-iletisim-bilgileri>

- Kikon, N., Singh, P., Singh, S. K., & Vyas, A. (2016). Assessment of urban heat islands (UHI) of Noida City, India using multi-temporal satellite data. *Sustainable Cities and Society*, 22, 19-28. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2016.01.005>
- Kim, J., Lee, D.-K., Brown, R. D., Kim, S., Kim, J.-H., & Sung, S. (2022). The effect of extremely low sky view factor on land surface temperatures in urban residential areas. *Sustainable Cities and Society*, 80, 103799. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2022.103799>
- Klok, L., Zwart, S., Verhagen, H., & Mauri, E. (2012). The surface heat island of Rotterdam and its relationship with urban surface characteristics. *Resources, Conservation and Recycling*, 64, 23-29. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2012.01.009>
- Kum, G. (2006). *Göztepe, Kandilli ve Şile Sıcaklık Verileri Kullanılarak İstanbul'da Şehir Isı Adası Etüdü* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Liang, L., & Gong, P. (2020). Urban and air pollution: a multi-city study of long-term effects of urban landscape patterns on air quality trends. *Scientific Reports*, 10(1), 18618. <https://doi.org/10.1038/s41598-020-74524-9>
- Liu, L., & Zhang, Y. (2011). Urban heat island analysis using the Landsat TM data and ASTER data: A case study in Hong Kong. *Remote Sensing*, 3(7), 1535-1552. <https://doi.org/10.3390/rs3071535>
- Louka, P., Belcher, S. E., & Harrison, R. G. (1998). Modified street canyon flow. *Journal of Wind Engineering and Industrial Aerodynamics*, 74-76, 485-493. [https://doi.org/10.1016/S0167-6105\(98\)00044-0](https://doi.org/10.1016/S0167-6105(98)00044-0)
- Mahmoud, S. H., & Gan, T. Y. (2018). Long-term impact of rapid urbanization on urban climate and human thermal comfort in hot-arid environment. *Building and Environment*, 142, 83-100. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2018.06.007>
- Masson, V., Lemonsu, A., Hidalgo, J., & Voogt, J. (2020). Urban climates and climate change. *Annual Review of Environment and Resources*, 45(1), 411-444. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-012320-083623>
- Mayer, H., & Höpfe, P. (1987). Thermal comfort of man in different urban environments. *Theoretical and Applied Climatology*, 38(1), 43-49. <https://doi.org/10.1007/BF00866252>
- Memon, R. A., Leung, D. Y. C., & Liu, C.-H. (2010). Effects of building aspect ratio and wind speed on air temperatures in urban-like street canyons. *Building and Environment*, 45(1), 176-188. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2009.05.015>
- Mercan, Ç. (2020). Yer yüzey sıcaklığının termal uzaktan algılama görüntüleri ile araştırılması: Muş ili örneği. *Türkiye Uzaktan Algılama Dergisi*, 2(2), 42-49.
- MGM. (2023, Nisan 19). *Türkiye 2022 Yılı İklim Verileri Haber Bülteni*. <https://mgm.gov.tr/FILES/resmi-istatistikler/haberBulteni/2022-iklim-verileri.pdf>
- MGM. (2024). *İllere Ait Mevsim Normalleri (1991-2020)*. Resmi İklim İstatistikleri. <https://www.mgm.gov.tr/Veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=H&m=KASTAMONU>
- NASA. (2023a). *About Terra*. <https://terra.nasa.gov/about>

- NASA. (2023b). ASTER. <https://terra.nasa.gov/about/terra-instruments/aster>
- NOAA. (2024). 2023 was the warmest year in the modern temperature record. [https://www.climate.gov/news-features/featured-images/2023-was-warmest-year-modern-temperature-record#:~:text=Details,decade%20\(2014%E2%80%932023](https://www.climate.gov/news-features/featured-images/2023-was-warmest-year-modern-temperature-record#:~:text=Details,decade%20(2014%E2%80%932023)
- Nunez, M., & Oke, T. R. (1976). Long-wave radiative flux divergence and nocturnal cooling of the urban atmosphere. *Boundary-Layer Meteorology*, 10(2), 121-135. <https://doi.org/10.1007/BF00229280>
- Nunez, M., & Oke, T. R. (1977). The energy balance of an urban canyon. *Journal of Applied Meteorology*, 16(1), 11-19. [https://doi.org/10.1175/1520-0450\(1977\)016<0011:TEBOAU>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1175/1520-0450(1977)016<0011:TEBOAU>2.0.CO;2)
- Oke, T. R., & Maxwell, G. B. (1975). Urban heat island dynamics in Montreal and Vancouver. *Atmospheric Environment* (1967), 9(2), 191-200. [https://doi.org/10.1016/0004-6981\(75\)90067-0](https://doi.org/10.1016/0004-6981(75)90067-0)
- Orhan, O. (2021). Mersin ilindeki kentsel büyümenin yer yüzey sıcaklığı üzerine etkisinin araştırılması. *Geomatik Dergisi*, 6(1).
- Orhan, O., Dadaser Çelik, F., & Ekercin, S. (2019). Investigating land surface temperature changes using Landsat-5 data and real-time infrared thermometer measurements at Konya Closed Basin in Turkey. *International Journal of Engineering and Geosciences*, 4(1), 16-27. <https://doi.org/10.26833/ijeg.417151>
- Sakınç, E., & Şerefhanoglu Sözen, M. (2012). The effect of tall buildings on solar access of the environment, İstanbul Levent as case. *METU Journal of the faculty of architecture*. <https://doi.org/10.4305/METU.JFA.2012.1.5>
- Scarano, M., & Sobrino, J. A. (2015). On the relationship between the sky view factor and the land surface temperature derived by Landsat-8 images in Bari, Italy. *International Journal of Remote Sensing*, 36(19-20), 4820-4835. <https://doi.org/10.1080/01431161.2015.1070325>
- Si, M., Li, Z.-L., Nerry, F., Tang, B.-H., Leng, P., Wu, H., Zhang, X., & Shang, G. (2022). Spatiotemporal pattern and long-term trend of global surface urban heat islands characterized by dynamic urban-extent method and MODIS data. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 183, 321-335. <https://doi.org/10.1016/j.isprsjprs.2021.11.017>
- Stone, B. (2008). Urban sprawl and air quality in large US cities. *Journal of Environmental Management*, 86(4), 688-698. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2006.12.034>
- Şekertekin, A. İ., & Marangoz, A. M. (2019). Zonguldak metropolitan alanındaki arazi kullanımı arazi örtüsünün yer yüzey sıcaklığına etkisi. *Geomatik Dergisi*, 4(2), 101-111. <https://doi.org/10.29128/geomatik.497051>
- Şenlik, Y. F., & Yılmaz, E. (2023). MODIS verilerine göre İzmir ve Manisa şehirleri ve çevresinde yüzey sıcaklık dağılışı ve eğilimleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 32(1), 51-68. <https://doi.org/10.51800/ecd.1223028>

- Tan, M., & Li, X. (2015). Quantifying the effects of settlement size on urban heat islands in fairly uniform geographic areas. *Habitat International*, 49, 100-106. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2015.05.013>
- Tanrikulu, M. (2006). *İzmir'de Şehirleşmenin Sıcaklık ve Yağış üzerine Etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tayanç, M., Karaca, M., & Yenigün, O. (1997). Annual and seasonal air temperature trend patterns of climate change and urbanization effects in relation to air pollutants in Turkey. *Journal of Geophysical Research: Atmospheres*, 102(D2), 1909-1919. <https://doi.org/10.1029/96JD02108>
- Tayanç, M., & Toros, H. (1997). Urbanization effects on regional climate change in the case of four large cities of Turkey. *Climatic Change*, 35(4), 501-524. <https://doi.org/10.1023/A:1005357915441>
- Tran, H., Uchihama, D., Ochi, S., & Yasuoka, Y. (2006). Assessment with satellite data of the urban heat island effects in Asian mega cities. *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*, 8(1), 34-48. <https://doi.org/10.1016/j.jag.2005.05.003>
- UN. (2018). *Percentage of Population at Mid-Year Residing in Urban Areas by region, subregion and country, 1950-2050*. World Urbanization Prospects. <https://population.un.org/wup/>
- USGS. (2023a). *LANDSAT 8*. <https://www.usgs.gov/landsat-missions/landsat-8>
- USGS. (2023b, Mart 4). *LANDSAT 9*. <https://www.usgs.gov/landsat-missions/landsat-9>
- Xian, G., Shi, H., Auch, R., Gallo, K., Zhou, Q., Wu, Z., & Kolian, M. (2021). The effects of urban land cover dynamics on urban heat Island intensity and temporal trends. *GIScience & Remote Sensing*, 58(4), 501-515. <https://doi.org/10.1080/15481603.2021.1903282>
- Yalçın, T., & Yetemen, Ö. (2009). Local warming of groundwaters caused by the urban heat island effect in Istanbul, Turkey. *Hydrogeology Journal*, 17(5), 1247-1255. <https://doi.org/10.1007/s10040-009-0474-7>
- Yılmaz, E. (2013). *Ankara Şehrinde Isı Adası Oluşumu* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, E. (2015). Landsat görüntüleri ile Adana yüzey ısı adası. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 13(2), 115-138.
- Yılmaz, E. (2017). Türkiye'nin bazı şehirlerinde ısı adası özellikleri. F. Arslan (Ed.), *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları* içinde, ss. 177-204. Pegem Akademi Yayıncılık. <https://doi.org/10.14527/9786053188858>
- Yılmaz, E., Aydın, O., & Çiçek, İ. (2019). Klimatoloji çalışmalarında CBS kullanımı. E. Akköprü & M. F. Döker (Ed.), *Coğrafya Araştırmalarında Coğrafi Bilgi Sistemleri Uygulamaları* içinde, ss. 29-57. Pegem Akademi Yayıncılık. <https://doi.org/10.14527/9786052419878>
- Yılmaz, E., & Özcanlı, M. (2021). Van şehir gelişimi ile şehir ısı adası arasındaki ilişkiler ve sıcaklık değişimleri. *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 40-60.

- Yue, W., Fan, P., Wei, Y. D., & Qi, J. (2014). Economic development, urban expansion, and sustainable development in Shanghai. *Stochastic Environmental Research and Risk Assessment*, 28(4), 783-799. <https://doi.org/10.1007/s00477-012-0623-8>
- Zajic, D., Fernando, H. J. S., Calhoun, R., Princevac, M., Brown, M. J., & Pardyjak, E. R. (2011). Flow and turbulence in an urban canyon. *Journal of Applied Meteorology and Climatology*, 50(1), 203-223. <https://doi.org/10.1175/2010JAMC2525.1>
- Zhou, B., Rybski, D., & Kropp, J. P. (2017). The role of city size and urban form in the surface urban heat island. *Scientific Reports*, 7(1), 4791. <https://doi.org/10.1038/s41598-017-04242-2>
- Zhou, J., Chen, Y., Zhang, X., & Zhan, W. (2013). Modelling the diurnal variations of urban heat islands with multi-source satellite data. *International Journal of Remote Sensing*, 34(21), 7568-7588. <https://doi.org/10.1080/01431161.2013.821576>

For citation / Atf için:

ATASOY, H. & UYANIK, N., (2024), Cumhuriyetin bir sanat ve düşünce kalemi: Recep Bilginer. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(4), 223-240.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13985817>, <https://dergipark.org.tr/pub/kitod>

Cumhuriyetin bir sanat ve düşünce kalemi: Recep Bilginer

An art and thought pen of The Republic: Recep Bilginer

Hülya ATASOY¹

Doktora öğrencisi; Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, 42250, Konya, Türkiye

E-mail: hulyaatasoy0606@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8935-5750

Necmi UYANIK

Prof. Dr.; Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 42250, Konya, Türkiye

E-mail: necmiuyanik@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3692-3168

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

27/09/2024

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

22/10/2024 (Editör r.), 08/10/2024 (Major r.),

18/10/2024 (Minör r.)

Kabul Tarihi / Accepted Date:

24/10/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

- ✓ Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar(lar), çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder(ler).
- ✓ Ethical approval was not obtained for this study. The author(s) declare(s) that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

1. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (50%).

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (50%).

2. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (50%).

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (50%).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar(lar) bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

The author(s) declare(s) that this study has no potential conflict of interest.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı %4'tür.

This study was scanned using the iThenticate program. The final similarity rate is %4.

¹ Sorumlu yazar / Corresponding author

Cumhuriyet'in bir sanat ve düşünce kalemi: Recep Bilginer

Öz

Recep Bilginer, Millî Mücadele yıllarının sonlarına doğru 1922 yılında dünyaya gelmiştir. Çocukluk ve gençlik yılları, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve İkinci Dünya Savaşı devrinde sıkıntılı bir dönemde geçmiştir. Yazarın anılarının önemli bir kısmı Cumhuriyet, Atatürk devrimleri, özgürlük, tek parti dönemi, imtiyazlılar dönemi, bazen ayrımcılık, kayırmacılık, çok partili döneme geçiş sorunları içerisinde şekillenmiştir. Bu nedenle kendi kuşağının çeşitli sıkıntılarla harcanıp gittiğini düşünmüştür. Hayata atıldığı çocukluk anından gençlik çağına kadar en çok sıkıntı ve haksızlık yaşadığı dönem tek partili yıllar olmuştur.

R. Bilginer, asıl mesleği olan gazeteciliğe CHP döneminde Eskişehir'de başlamış ve İstanbul'da Gazetecilik Enstitüsünde öğrenim hayatını tamamlayarak 1944 yılında *Vatan* gazetesinde çalışmalarını sürdürmüştür. Gazete sektöründe muhabirlik, yazı işleri müdürlüğü yaparken birçok gazete ve derginin sahipliğini üstlenmiştir. 1950 yılından 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne kadar Demokrat Parti döneminde İstanbul Belediyesi'nde çeşitli görevler almıştır. Gazetecilik mesleğinin yanı sıra edebî olarak sanat alanında da önemli tiyatro oyunlarına imza atmıştır. Bu makalede R. Bilginer'in hayatı ile birlikte edebî sanat anlayışı ve düşünce dünyası değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Recep Bilginer, Cumhuriyet Devri Tiyatro, Sanat, Gazeteci

An art and thought pen of the republic: Recep Bilginer

Abstract

Recep Bilginer was born in 1922, towards the end of the National Struggle. His childhood and youth were spent in a difficult period before and during the Second World War. An essential portion of the author's memories was shaped by the problems of the Republic, Atatürk's revolutions, liberty, the single-party period, the privileged period, sometimes discrimination, favoritism, and the transition to the multi-party period. For that reason, he thought that various troubles wasted his generation. From the moment he entered life as a child to his youth, the period in which he experienced the most trouble and injustice was the single-party years.

R. Bilginer started his real profession, journalism, in Eskişehir during the CHP period, completed his education at the Journalism Institute in Istanbul, and then continued his work at the *Vatan* newspaper in 1944. While working as a reporter and editor-in-chief within the newspaper sector, he became the owner of many newspapers and magazines. He held miscellaneous positions in the Istanbul Municipality during the Democrat Party period from 1950 until the May 27, 1960 Coup. In addition to his journalism profession, he also produced significant theater plays in the field of literary art.

This article assesses R. Bilginer's life, his understanding of literary art, and the world of thought.

EXTENDED ABSTRACT

Recep Bilginer was born on May 15, 1922 in Adana. His mother, Hamide Hanım, was a housewife, and R. Bilginer's father was a merchant who fought in Yemen, Çanakkale, and the War of Independence and was interested in horse racing. His paternal grandfather, Mustafa Agha, was the Tataraga of the Cilicia region, which included Aleppo and Konya in the Ottoman Empire.

Recep Bilginer, born one year before the foundation of the Republic of Turkey, witnessed the troubles after the War of Independence and the 1929 World Economic Crisis in his childhood and the poverty and troubles caused by World War II in his youth. R. Bilginer's world of thought was influenced by the geography in which he lived. He always displayed a democratic, republican, and Atatürkist attitude towards events that significantly affected the history of Turkey, such as the single-party period, freedom, and the transition to the multi-party period. During R. Bilginer's childhood and youth, one-party life dominated, and R. Bilginer suffered the most injustice.

R. Bilginer started working as a reporter for the *Vatan* newspaper, which supported the opposition party DP during the CHP government in 1944. In 1945, he served as the editor-in-chief of the newspaper *Söz Milletini* and his colleague A. Kadir Gürol. He was unjustly detained for three months because the poem critical of the government, titled "Milletimin Efendisi İşte Bu," published in this newspaper, "insulted the government and put the government in a humiliating situation" according to Article 159 of the Turkish Penal Code. In journalism, he worked as a manager, editor-in-chief, and in various positions as a reporter (police reporter, courthouse reporter, university-school reporter, province-municipality reporter, economy-market reporter, and political party reporter) in many

newspapers and magazines. Between 1950 and 1955, R. Bilginer served as a Council Member and Permanent Commission Member in the Istanbul Municipality on the Democratic Party list. After doing this job, R. Bilginer and Ahmet Emin Yalman began to part ways because Vatan newspaper's editor-in-chief, Ahmet Emin Yalman, was concerned about being an impartial journalist after R. Bilginer stepped into politics. He published Akın newspaper with two journalist friends in 1951, and later, R. Bilginer worked in Cumhuriyet, Ekspres, and Hakikati Tasvir newspapers.

Although he was not a candidate in the elections held in 1955, he served as the municipal council auditor at IETT, representing the city council until the 1960 revolution. After the May 27 Coup, it was seen that the sphere of influence of journalism was restricted, and R. Bilginer turned to theater writing during this period. In addition, while R. Bilginer was a member of the Association of Letterers, apart from his playwriting, he founded the Turkish Theater Writers Association in 1966, together with many artists. He served as the General Secretary of this association and its president after 1990 and fulfilled the duties of founder and president of the Theater and Television Writers Association. He was a Board Member of the Turkish National Commission for UNESCO between 1978-2002 and a Founding Member and Board Member of İLESAM between 1985-1991. He was a member of the Scientific Board and Executive Board of the Atatürk Cultural Center, affiliated with the Atatürk Supreme Institution, between 1989 and 2000. Moreover, the author also served as Secretary General of the Executive Committee of the International Theater Institute until he died in 2005.

R. Bilginer, who has nearly forty works, has worked in literary fields such as memoirs, poetry, reviews, essays, novels, screenplays, and theatre. He started his first experience in literature with poetry and wrote his first book in the review genre. He also received the İlhan İskender Most Successful Playwright Award in 1969, the Scientific Service Foundation Yunus Emre Grand Award in 1976, the TDK Theater Award in 1989, and the Ministry of Culture and Tourism Best Playwright Award in the same year.

R. Bilginer aimed to do good deeds throughout his life, stood by the oppressed, and adopted the principle of being on the side of honesty. For this reason, while writing his works, he tried to ensure Turkish society's cultural, social, and political integrity, warn people against evil, and raise their awareness. As a result, he aimed to fulfill this duty in his journalism profession and works of art such as poetry, theater, and novels.

Keywords: Recep Bilginer, Republican Era Theater, Art, Journalist

GİRİŞ

Recep Bilginer iki savaş arası dönemin sıkıntılarıyla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti devirlerini neredeyse bütün yönleriyle yaşamıştır. Cumhuriyet devrimlerinin ilk kuşak çocukları olarak eğitimini almış ve devrimin olağanüstü şartları içerisinde kişiliği şekillenmiştir. Bu açıdan sanata olan ilgisi de doğrudan Cumhuriyet'in tasarımıyla ilgili bir durum olarak görülmelidir.

Tiyatro tarihine sanat felsefesi açısından bakıldığı zaman, tarihi yeniden yaşatan tiyatro, Aristoteles'in deyimiyle bir eylemin taklidi olup M.Ö. 5. yy'a rastlayan Yunan mitolojisi olan Tanrı Osiris'in ölümü, gömülüşü ve yeniden dirilişini anlatan dinsel törenin uygulanış biçimini temsilen *Abidos Acı Çekme Oyunu*'na dayanmıştır. Tiyatro biliminin esas işlevi tarih yapmak değil, geçmişte oynanmış senaryoları yeniden kurgulamaktır. Bir nevi tiyatro bilimi, tarihi bir yol, bir araç olarak kullanmış ve bütün çağların, ulusların dilini, kültürünü, oyun sanatını, tekniğini sergilemekte yardımcı olmuştur (Konur, 2013, s. 2-3; Özgü, 1970, s. 7, 10). Tiyatronun ödevi her şeyden önce seyirci ile olan ilişkiyi sağlamlaştırmak ve senaryo-oyuncu-seyirci birliğini sağlamaktır. Bu etkileşim ile tiyatronun uyaran ve aydınlatan görevi gereği tiyatro; Yunanlılardan bu zamana kadar insanların niteliklerini, kıskançlıklarını ve kötü duygularını olumlu yönde değiştirecek bir etkiye sahip olmuştur. Ayrıca tiyatro aracılığıyla tarihin yeniden hatırlanması, canlanması sağlanmış ve tiyatro geçmişten alınan derslerle bugünü daha doğru yaşamayı, geleceğe daha iyi hazırlanmayı amaçlamakla birlikte bir noktada

istemeden de olsa “yargıçlık” rolüne bürünmüştür (Özgül, 1971, s. 10; Semercioğlu, 2020, s. 28; Turinay, 2010, s. 459). R. Bilginer de tiyatronun bu gücünden faydalanmış ve senaryolarını inşa ederken bu durumu nitelikli bir şekilde kullanmıştır.

Türkiye’de Batı tarzı tiyatronun ilk gelişimi, Abdülmecit döneminde, I. Dünya Savaşı öncesinde Şehremini Cemil Paşa’nın ünlü Fransız tiyatro adamı Andre Antoine’yi İstanbul’a çağırması ve bu sanatçının çalışmaları sonucu Dar’ül-bedayi’nin temellerini atmasıyla oluşmuştur. Cumhuriyet Dönemi’nde ise Atatürk bir nevi devlet eliyle tiyatro alanında eğitim ve öğretim kurumları açtırmış ve öyle ki 1932 yılında Halkevlerinin tiyatro kollarını, 1936 yılında da Ankara Devlet Konservatuvarını kurduştur (Tuncel, 1976, s. 15-16).

Tiyatro sanatı yukarıda görüldüğü üzere toplumun kültürel, içtimai, siyasal bütünlüğünü sağlama aracı olarak kullanılmış ve bir nevi sosyal öğretim özelliğini taşımıştır. İlerleyen yüzyıllarda ise bu görevi gazete devralmıştır. Gazete özellikle 20. yy’ın ortalarına kadar halkı uyarmak ve bilinçlendirmek amaçlı oldukça etkin ve yaygın eğitim kurumu hâline dönüşmüştür (Tural, 2005, s. 402).

R. Bilginer’in öncelikle gazeteci kimliği açısından konuya bakılacak olursa Türkiye’de I. Dünya Savaşı öncesinde yerel gazetelerin sayıları devletin desteği ile artmış iken savaş zamanında durgunluk yaşanmıştır (İnuğur, 2005, s. 352-355). Savaş sonunda Millî Mücadele süreciyle halkın desteği sonucu yerel gazetelere yeniden ilgi artmış ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda en önemli haber ajanslarından biri olan Anadolu Ajansı faaliyetlerini sürdürmüştür (Topuz, 2003, s. 138). Dahası Cumhuriyetin ilke ve inkılaplarını desteklemeyen yayın kuruluşları Takrir-i Sükûn Kanunu’nun etkisiyle yayın hayatından çıkarılmış ve gazeteciler yeri geldiğinde yargılanmışlardır. 1946 yılında Çok Partili Dönem’in yaşandığı özgürlük atmosferinde 1931 tarihli Matbuat Kanunu’nun 50. maddesi (*Memleketin politikasına dokunacak yayından dolayı, Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilirler.*) kaldırılmış (Topuz, 2003, s. 158-159, 184) ve İstanbul dışında da yerel ve özel gazetelerin sayısında artış görülmüştür (Ayhan, 2008, s. 75-99). Ancak bazı dönemlerde *tek parti- tek reis* alışkanlığı terk edilememiş ve başa geçen hükümet, iktidar olan partiye yapılan muhalif yazılardan ötürü tutuklamalar ve haksız yargılamalarda bulunmuştur. Yine de adalet er ya da geç yerini bulmuş ve ülke içerisinde demokrasiye inanan, geleceğe umutla bakan tarafsız gazeteciler de var olmaya çalışmıştır.

Bir ülkenin basın ve yayın hareketleri daima o ülkenin siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknik alanlardaki gelişmeleriyle paralellik göstermiştir. Gazeteciliğin büyük sorumluluğu olduğu ve halkı bilinçlendirmede önemli rol oynadığı aşikâr olup R. Bilginer gibi tarafsız gazetecilerin bazı yazıları, tarihi analiz etmekte ve anlamakta kolaylık sağlamıştır.

Bu araştırma metninde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. R. Bilginer’in hayatı, eserleri ve sanat anlayışı ile ilgili önemli bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca R. Bilginer’in özellikle tiyatro eserlerini tahlil eden lisans tezi, yüksek lisans tezi ve makalelerden faydalanılmıştır. Bu araştırma metninde R. Bilginer hakkında daha önceden yazılan eserlerden farklı olarak onun düşünce dünyası ve sanat anlayışı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Özellikle R. Bilginer’in anı türünde kaleme aldığı *Hapisliğim, Hapishane Penceresi, Hapishane Bir Gazeteci, Üç İktidar ve Üç Hayal Kırıklığı* adlı eserler incelenmiş ve yirmi üç yıllık dostu olan Prof. Dr. Sadık Tural ile R. Bilginer hakkında röportaj yapılmıştır. Ayrıca R. Bilginer, 2000 yılında TRT 2’de

yayınlanan “Başarı Basamakları” ile 2002 yılında Aydan Aydın’ın sunduğu “Cem Radyo’da Dosttan Dosta Sohbetler” adlı programlara konuk olarak katılmıştır. Bu programlarda R. Bilginer’in özgeçmişine dair önemli bilgilere rastlanılmış ve bu bilgiler kaynak olarak kullanılmıştır.

RECEP BİLGİNER VE AİLE HAYATI

R. Bilginer, 15 Mayıs 1922 tarihinde Adana’da Hükümet Konağı’na yakın iki katlı bir evde doğmuştur. Dünyaya geldiğinde *Yılmaz* adını alan yazarın, gözlerindeki rahatsızlığını tedavi etmek amaçlı gittikleri hocanın telkini üzerine Recep ayında doğmasından mütevellit adı *Recep* olarak değiştirilmiştir (Taştan, 2008, s. XII; Yurtseven, 1998, s. 4). Annesi Hamide Hanım, ev hanımı olup Türkmenistan’dan Kerkük’e oradan da Çukurova’ya göç eden bir ailenin kızıdır. Babası da Yemen, Çanakkale ve Millî Mücadele’de savaşmış toplamda 9 yıllık askerlik görevini (Recep Bilginer doğduğunda babası askeredir.) yerine getirmiştir. Ayrıca babası at yarışlarına meraklı bir tüccardır. Babasının dedesi Mustafa Ağa, Osmanlı Devleti’nde Halep ve Konya’yı içine alan Kilikya Bölgesi’nin Tatarbaşısıdır.² Babasının dedesi Tanzimat Dönemi’nde, İstanbul’daki Mektebi Tatarna’dan mezun olmuş ve Kilikya bölgesine Tatarbaşısı olarak atanmıştır (Bilginer, 2005, s. 116; Ener, 2009, s. 16; Ener S., 2020, s. 1; Taştan, 2008, s. XI; Yurtsever, 1998, s. 4-6).

İkinci Dünya Savaşı’nın başladığı günlerde R. Bilginer, Türkiye’nin toplantılarında, sokaklarında “Vatandaş Türkçe konuş”, “Vatandaş yerli malı kullan” afişlerinin olduğunu, Kurtuluş Savaşı’nın sıkıntılarının, kahramanlıkların konuşulduğu dönemlerde gençliğinin geçtiğini belirtmiştir (Bilginer, 2005, s. 116).

Adana’da saat kulesinin yanında bulunan İnkılap İlkokulunda örgün eğitime başlamış ve henüz okula başlamadan abisinin kitaplarını okumaya ve oradaki şiirleri ezberlemeye çalışmıştır. Okul yıllarında sosyal derslerinin yanında sayısal derslerde özellikle de matematik dersinde de başarı göstermiştir. 1933 yılında ilkokulu bitirdiği zaman Konya Beyşehir’e taşınmışlardır (Dündar ve Özgentürk, 2005, s. 89; Ener, 2009, s. 17; Taştan, 2008, s. XII).

R. Bilginer’in babası Ayşe adında bir kadını kuma olarak evlerine getirmiş ve bu kadın aynı evde yaklaşık bir ay kalmıştır. Annesi bu olaydan sonra vefat etmiş ve babası da oldukça sarsılmıştır. Ayrıca babası askerden dönünce birtakım maddi sıkıntılara girmiş ve vakti zamanında Tatarbaşısı olan dedesinden kalan mirası almak için uğraşmıştır. İlerleyen süreçte babası Serbest Fırka’ya üye olmuş ve iktidara muhalefet olduğu için oldukça fazla düşman kazanmıştır. Siyasi gücü bulanan bazı kişiler, babasının dedesinden kalma mirasa el koymuşlar ve babası her türlü kanuni yolları denese de bu işten kazançlı çıkamamıştır. İlkokuldayken öksüz kalan yazar, ortaokulda babasının rahatsızlığı ile ilgilenmiş hatta bu yüzden devamsızlıktan kalarak okulu bir yıl geç bitirmek zorunda kalmıştır. R. Bilginer, babasının hem karısı Halime’ye yaptıklarından hem de miras meselesinde haksızlığa uğramasından dolayı oldukça çok üzüldüğünü ve annesinin ölümünden 4 yıl sonra babasını kaybettiğini belirtmiştir (Bilginer, 1998, s. 11-12; Taştan, 2008, s. XII-XIII).

R. Bilginer’in abisi Adana Belediyesinde çalışan bir memur iken Serbest Fırka yanlısı olduğu için şefi tarafından istifaya zorlanmış ve Konya’nın Beyşehir ilçesine taşınarak memuriyetini devam ettirmiştir. Babasına ve abisine yapılan haksızlık ve siyasi tutumlar, ilerleyen süreçlerde

² Posta hizmetlerinde çalışandır.

R. Bilginer'in siyasi görüşünü ve edebî kişiliğini önemli ölçüde etkilemiştir. Öyle ki babasına ve abisine yapılan siyasi haksızlıkların da etkisiyle tek parti hükümetine karşı çok partili siyasi yaşamı savunmuştur. Vatan gazetesinde muhabir iken Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar ve ikinci adamı Adnan Menderes'in neredeyse bütün Anadolu gezilerine katılmıştır (Taştan, 2008, s. XIII, XVI).

R. Bilginer, ergenlik çağlarında futbol ve voleybol oynamış ve bu alanlarda oldukça başarılı olmuştur. Tiyatro ile okul yıllarında ilgilenmeye başlamış ve Adana Karacaoğlan, Konya, Beyşehir ve Eskişehir Halkevlerinde; Müzik, edebiyat ve temsil kollarında çalışmalar yapmıştır. İdealinin aslında öğretmen olmak olduğunu ifade eden R. Bilginer, bunun için konservatuvara girip şan bölümünde eğitim görmek ve sahnede arya söylemeyi düşlemiştir. Konya'da okurken okulun her yıl düzenlendiği piyeslerde sahne almış ve bu dönemlerde sesinin güzelliğini fark eden hocası Arif Şahap, onun Devlet Konservatuvarı Şan Bölümü'ne seçilmesinde ön ayak olmuştur. 1939 yılında Devlet Konservatuvarı Opera Bölümü'ne girmeye hak kazanmış ancak Konya Kız Lisesinde okuyan kız arkadaşı ona duyduğu özlemi dile getirerek geri çağırmış, böylelikle R. Bilginer gençlik aşkı için Ankara'daki eğitimini yarıda bırakıp Konya'ya dönmüştür. Daha sonra İstanbul'a gelerek *Vatan* gazetesine girmiştir. Yüksek öğrenimini de İstanbul'da Gazetecilik Enstitüsünde tamamlamıştır (Bilginer, 1984, s. 15; Bilginer, 2005, s. 13-14; <http://youtu.be/7tLmQjd1i7M?si=ISQI51sUrPrSfEm>, 2024; <https://www.youtube.com/watch?v=DLuBTN926J8>, 2024; Taştan, 2008, s. XIII, 1).

R. Bilginer'in askerliğini yaptığı demiryolu bölüğü Sivas'tan Eskişehir'e nakledilmiş ve R. Bilginer, askerliğini bu şehirde yapmıştır. R. Bilginer yaşamı boyunca üç kez evlenmiştir. 1945 yılında ilk eşi olan İclal Hanım ile Eskişehir'de tanışmış ve bu hanımefendiden, ileride ünlü gazeteci olan Tülay ve Engin adında iki çocuğu olmuştur. Daha sonra Mahpeyker Hanım ve en sonunda da Maliye Bakanlığı Gelirler Başkontrolörü Gülsen Güngör Hanımefendi ile evlenmiştir (Bilginer, 1998, s. 19; Taştan, 2008, s. XIV, XVIII).

R. Bilginer, kızı Tülay Bilginer ile "Kör Öfke" adlı, "Sözde Ermeni Sorunu"nu işleyen bir dizinin senaristliğini yapmıştır. Ancak bu dizinin TRT'de yayımlanması sakıncalı bulunmuş ve bu durumu sert şekilde eleştiren R. Bilginer, diziyi engelleyenlerin kötü niyetlerini kamuoyuna göstermek için 17 Haziran 2005 yılında İstanbul'dan Ankara'ya gelmiştir. Burada bir kooperatif toplantısına katılmış ve saat 17.00 sularında kalp krizi geçirmesi sonucu hayatını kaybetmiştir³ (<https://www.youtube.com/watch?v=2Uu14T5dCNQ>, 2024; Taştan, 2008, s. XVIII; Tural, 2005, s. 400; Tural, 2024).

Ünlü Piyanist Yavuz Özışık'a göre (<http://youtu.be/7tLmQjd1i7M?si=ISQI51sUrPrSfEm>, 2024) R. Bilginer, İtalyan müziğine çok ilgi duymuş ve bir tarihte İtalya'da düzenlenen bir müzik yarışmasında jüri üyesi olarak görev almıştır. Ayrıca R. Bilginer yaşamının sonlarına doğru Atatürk Kültür Merkezinde Bilim Kurulu ve Yürütme Kurulu üyeliği görevini yürütmüş, ayda bir veya iki sefer Anadolu'nun çeşitli yerlerinde "İnsan Atatürk" adlı Atatürk'ün insanı

³ R. Bilginer, ilk müdahale için Hacettepe'ye kaldırılmış ancak yaşamını yitirince bir ambulans vasıtasıyla İstanbul'da bir hastaneye sevk edilmiştir. Cenaze töreni üç gün sonra yani 20 Haziran'da İstanbul Gazeteciler Cemiyetinde düzenlenmiş ve törene birçok üst düzey kurumdan yöneticiler katılmıştır. Devlet Sanatçısı ünvanına sahip olması sebebiyle Cumhurbaşkanlığı, TBMM ve Başbakanlıktan taziye mesajları yollanmıştır. Bilginer için en son olarak Teşvikiye Camii'nde namaz kılınmış ve cenaze Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir.

yanlarını anlatan konferanslar vermiştir. R. Bilginer'in bu konferansları vermesindeki temel amacı; Atatürk'ün yalnızca bir devlet adamı olmadığı, onun da bir insan olarak aşk, sevgi, üzüntü gibi duyguları yaşadığını anlatmaktır. Böylelikle bir liderin putlaştırılması önlenmeye çalışılmış ve Atatürk ile halkın bağı kuvvetlendirilmesinde yardımcı olunmuştur. Ayrıca R. Bilginer, Atatürk'ün 57 yaşında ölmesini mucize olarak görmüş ve onun yaşadıklarına kimsenin dayanamayacağına dair görüşünü dile getirmiştir. Yukarıda görüldüğü üzere R. Bilginer'in anılarının önemli bir kısmı sıkıntılı bir devirde geçmiştir. (Bilginer, 2005, s. 9; <https://www.sabah.com.tr/yasam/recep-bilginer-kimdir-recep-bilginer-eserleri-hayati-sanat-anlayisi-ve-edebi-kisiligi-e1-6312298>, 2024; <https://www.youtube.com/watch?v=DLuBTN926J8>, 2024; Taştan, 2008, s. VII).

İŞ HAYATI

R. Bilginer; gazetecilik hayatında birçok gazetede yöneticilik, yazı işleri müdürlüğü, muhabirlik (polis muhabirliği, adliye muhabirliği, üniversite-okullar muhabirliği, vilayet-belediye muhabirliği, iktisat-piyasa muhabirliği, siyasi parti muhabirliği) yapmış ve böylelikle gazetenin bütün basamaklarında yer almıştır (Dündar ve Özgentürk, 2005, s. 89; Taştan, 2008, s. XV).

R. Bilginer bir anlamda Eskişehir'de edebî kültürünün, İstanbul'da da siyasi görüşlerinin temellerini atmıştır. Eskişehir ve İstanbul'daki bazı dergilerde şiirlerine yer verilirken ilk şiirini⁴ Konya'da yayım hayatına devam eden *Babalık* gazetesinde yayımlamıştır. *Eskişehir* adlı günlük çıkan bir gazete haftanın bir günü tamamen edebiyat yazılarıyla çıkmıştır. R. Bilginer, ailesiyle Adana'dan Beyşehir'e göçtüklerinde bu gazeteye, oturdukları yerin adını⁵ mahlas olarak kullanarak şiirlerini göndermeye devam etmiştir. R. Bilginer, *Eskişehir* gazetesinin edebiyat sayfasıyla birlikte *Türk'e Doğru* ve *Bozkır* adlı dergilerde de şiir yazmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında hâkim olmaya başlayan özgürlük havasıyla beraber *Eskişehir* gazetesinde edebiyat dışında her gün özellikle siyasi konulara ve geçim sıkıntılarına değinmiştir. Çocukluğunda yaşadığı ve ailesinin siyasetçiler yüzünden uğradığı haksızlıkları da unutmuyarak rahatsız olduğu ve vatandaşlık görevi olarak gördüğü yanlış siyaset politikalarıyla ilgili görüşlerini muhalif bir tavırla yazılarında ortaya koymuştur. 1946 yılında tek parti dönemindeki iktidarı eleştiren yazılardan mülhem on beş günde bir yayımlanan ilk dergisi olan *Düşünce*'de "muhalifet korkusu" temalı bir karikatür yayımlamıştır. Bu derginin kapağının alt kısmına "Korkunun ecele faydası yok." yazısını yazmıştır. Eskişehir'de *Ses Işık* gazetesinde de yazılar yazmış ve eş zamanlı olarak *Vatan* gazetesinin bölge muhabirliğini yürütmüştür. 1953 yılında gazeteci birkaç arkadaşı ile *Yeni Çağ* adında hem dergi hem de günlük siyasi bir gazete neşretmiştir (Bilginer, 2005, s. 22-23; Taştan, 2008, s. XIV).

1945 yılında *Vatan* gazetesinin Eskişehir ve çevresinin muhabirliğini yapmış ve meslektaşı A. Kadir Gürol ile birlikte "*Söz Millet'in*" adlı günlük çıkarılan gazetenin sorumlu yazı işleri müdürlüğünü de yürütmüştür. Gazete ve dergilerde yayımladığı birkaç yazısını *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'a göndermiş ve *Vatan* gazetesinin merkez kadrosunda gazeteci olarak bulunmak istediğini bildirmiştir. Yalman, bu duruma cevaben merkez kadrosunda yer olmadığı ancak bölge muhabirliğinde başlayabileceğini söylemiş, böylelikle R. Bilginer, Eskişehir bölge muhabiri olarak işe başlamıştır. (Bölge muhabirliği; Eskişehir, Afyon, Kütahya,

⁴ "Trenler ve Raylar" adlı ilk şiirini bu gazetede yayımlamıştır.

⁵ "Beyşehir" mahlasını kullanmıştır.

Bilecik ve Konya'yı kapsamaktadır.). Eskişehir'deki yazılarında köylülerinin kuraklık nedeniyle zor duruma düşmelerine yer vermiştir. Buna göre hükümetin hayvan yemi olarak dağıttığı kepeğin bir kısmıyla köylüler ekmek yapıp kendi karınlarını güçlkle doyurmaktadırlar. Bu yazılan habere Eskişehir Valisi ve CHP İl Yönetim Kurulu sıcak bakmamış ve bir polis memuru tarafından yaptığı her hareket yakın takip altına alınmıştır (Bilginer, 1959, s. 4; Bilginer, 2005, s. 24; Taştan, 2008, s. XV).

R. Bilginer, "Milletimin Efendisi İşte Bu" adlı şiirinde ekonomik sıkıntılara şu şekilde yer vermektedir:

Yağ çıkarır bal çıkarır yiyemez/Bayramda da yeni bir şey giyemez/O derdini kimselere diyemez/Milletimin efendisi işte bu/Hükümetle rabitası teması/Tahsildarla, Jandarma köy ağası/Her üçü de köylünün baş belası/Milletimin efendisi işte bu/Bir gün Onu bir jandarma çağırır/İşitmedi çünkü biraz sağır/Bir ses ona – Eşek! diye bağırır/Milletimin efendisi işte bu (Bilginer, 1959, s. 51).

Atatürk'ün 1930 yılında söylediği "Milletin efendisi köylüdür" söylevi ile "Bizim hükümetimiz halk hükümetidir" sözlerini kendisinden sonra yönetime gelen kişilerin özünü anlamadıkları, Atatürk'ün "Halk için halkla beraber" ilkesini daha sonra "Halk için halka rağmen" düsturuna çevirdikleri görülmüştür. "Hak yok vazife var" sözünün "Halk yok emirlere uymak var" sloganına dönüştüğünden bahseden R. Bilginer, "Milletin Efendisi İşte Bu" şiirini bir eleştiri amaçlı yazmış ve milletin yaşadığı hazin durumu bu şiirinde ve çeşitli tiyatro yazılarında ifade etmeye çaba sarf etmiştir. 2005 yılında dünyadan göç eden R. Bilginer, geleceğe umutla bakmaya çalışmış ancak bir gün "Milletin Efendisi İşte Bu" şiirinde bahsedilen 'köylü' kavramının daha da genişleyerek "millet" kavramı haline dönüşüp "Ülkemin Milleti İşte Bu" şiiri haline gelmesinden büyük endişe duymuştur (Bilginer, 2005, s. 100-101). Günümüzde yaşanan ekonomik krizinde de halkın birtakım maddi sıkıntılar yaşadığı görülmekte ve R. Bilginer'in korkusuna ortak olunmaktadır.

21 Şubat 1947 tarihinde *Vatan* gazetesinin merkez kadrosuna alınmıştır. Ancak 23 Şubat 1947 yılında Sirkeci'de kaldığı otelde iki polis muavini gelmiş ve Babıali'deki işportacıdan tanesini 25 kuruşa aldığı iki kitap ile Emniyet Müdürlüğü'ne götürülmüştür. *Söz Milletin* adlı gazete Eskişehir'de yayımlanan Demokrat Parti'nin bir yayın organı olup bu gazetenin sahipleri olan A. Kadir Gürol ve R. Bilginer yazmış oldukları "Milletimin Efendisi İşte Bu" adlı manzumenin Türk Ceza Kanunu'nun 159. maddesine hükümete hakaret edildiği ve hükümeti düşük düşürücü duruma soktuğu belirtilerek bu gerekçe ile tutuklanmışlardır. R. Bilginer henüz 24 yaşında evli ve iki çocuk babası iken önce Sultanahmet Cezaevi'ne daha sonra da Eskişehir Cezaevi'ne tevkif edilmiş ve toplamda üç ay hapis yatmıştır. 24 Nisan 1947 tarihinde Eskişehir'de Ağır Ceza Mahkemesi'nde duruşmaya çıkmıştır. Bu dönemde *Söz Milletin* adlı gazete kapatılmış üstelik savcı da R. Bilginer ve Gürol'un beş yıla kadar mahkûm olmalarını istemiştir. Tahmin edileceği üzere bu dönemdeki Türk adalet sistemi iktidar partinin elinde olup yargı sisteminde birkaç aksaklıklar mevcuttur. Ancak avukatlarının savunmasından sonra Savcı da tahliye edilmeleri konusunda hemfikir olmuş ve sanık olan R. Bilginer ve Gürol iki yüz elliser lira kefaretle tahliye edilmişlerdir. Eskişehir cezaevinden çıktıktan sonra İstanbul'a dönen R. Bilginer, *Vatan* gazetesindeki işine geri dönmüştür. İlk aldığı görev ise "Hazine-i Evrak" da yani arşiv müdürlüğünde röportaj yapmak olmuştur. Bu dönemde bazı değerli tarihî belgeler kese kâğıdı yapılmak amacıyla Bulgaristan'a kilo ile satılmıştır. Bu belgeler önceleri

vagonlarla gönderilmiş ancak fark edilince durdurulmuştur. R. Bilginer de bu işi açığa çıkarmak için uğraşmıştır. Ayrıca Bilginer, *Vatan* gazetesinin yönlendirmesi ile Malatya, Adana, Konya, Maraş, Diyarbakır, Manisa, Aydın, İzmir ve İstanbul gibi illerde düzenlenen parti mitinglerine katılmıştır. 1950 seçiminden sonra da R. Bilginer, *Vatan* gazetesi bünyesinde partiler muhabiri olarak il ve ilçe örgütlerindeki gelişmeler hakkında bilgi toplamıştır. R. Bilginer *Vatan* gazetesinin kadroları olan Deniz-Tekel muhabirliği ve adliye muhabirliği görevini de icra etmiştir. Eskişehir Hapishanesi'nde iken dilsiz bir arkadaşından işaret dili öğrenmiş ve ilerleyen süreçlerde adliye muhabirliği yaptığı esnada ağır ceza mahkemesindeki dilsiz mübaşir ile iletişime geçerek yetişemediği duruşmalarda neler olduğuna dair bilgiler almıştır. Hatta bir süre adliye muhabirliği yaptıktan sonra polis muhabirliğine başlayan R. Bilginer, İstanbul'un Avrupa yakasında özellikle Sultanahmet civarında işlenen cinayet ve idam sonucu ölen insanların haberlerini yazmaktan uyuyamaz olmuş hatta kendisini içkiye vermiştir. Gazetede muhabirliğinin yanında bir de on lira karşılığında hikâye yazarlığı, *Hafta* dergisinde yazı başına yirmi liraya röportajlar yapmıştır (Bilginer, 1959, s. 4, 7-8, 14,50, 82, 95, 102, 104; Bilginer, 2005, s. 59, 60, 62, 71, 139, 151).

R. Bilginer 1950-1955 yılları arasında Demokrat Parti listesinden İstanbul Belediyesi'nde meclis üyesi ve daimî komisyon azalığı yapmış ve bu işi yapmasıyla birlikte *Vatan* gazetesi ile arasında yollar ayrılmaya başlamıştır. Ahmet Emin Yalman, DP'nin iktidara gelmesinden kısa süre sonra birtakım kişisel yanlışları sürdürmesinden dolayı DP'ye olan desteğini geri çekmiş ve R. Bilginer'in gazetecilikte tarafsız olması konusunda endişelerinden ötürü istifa etmesini istemiştir (Bilginer, 2005, s. 156-158; <https://www.youtube.com/watch?v=2Uu14T5dCNQ>, 2024; Taştan, 2008, s. VII, XVII).

Vatan'dan ayrıldıktan sonra 1951 yılında arkadaşları ile günlük olarak yayınlanan *Akın* gazetesini çıkarmaya başlamışlardır. Anılarında bahsettiğine göre, bu gazetenin kurulmasında Adnan Menderes'in de rolü olmuştur. İlerleyen süreçlerde *Akın* gazetesinde ortaklık sorunu ortaya çıkmış ve R. Bilginer bu gazeteden ayrılmıştır. Tekin Erer ve Cavit Yamaç Beyler, Recep Bilginer'i ortaklıktan bir noter ihtarnamesiyle çıkarmışlardır. Gazeteyi bu ikili daha fazla yürütememiş ve ilerleyen süreçlerde gazete kapanmıştır. Ancak R. Bilginer, kolektif şirket ortaklığından kaynaklı yıllarca şirketin borçlarını ödemek zorunda kalmıştır. Bilginer bu kopuştan sonra uzun bir süre politikacılardan uzak kalmaya karar vermiş ve politikayı ateşe benzeterek "yaklaşınca yaktığından, uzaklaşınca da üşüttüğünden" bahsetmiştir (Bilginer, 2005, s. 163-167; <https://www.youtube.com/watch?v=2Uu14T5dCNQ>, 2024).

1954 yılında üyesi olduğu Gazeteciler Cemiyeti'nin -daha sonra Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ismini alır.- yönetim kurulu üyesi olmuş, kısa bir süreliğine Hürriyet Vakfı'nda Gazeteciler Cemiyeti temsilcisi olarak yönetim kurulu üyeliği yapmış ve 1994 senesine kadar da bu kuruluştaki Genel Sekreterlik ve Bakan Yardımcılığı sorumluluğunu yerine getirmiştir. 1955 yılında yapılan seçimlerde aday olmamış ancak 1960 ihtilaline kadar belediye meclisini temsilen İETT'de belediye meclisi murakıblığı görevini üstlenmiştir (Bilginer, 2005, s. 107; Tural, 2024).

1960 yılında R. Bilginer, gazetelerin radyo programları kapsamında, her cuma saat 20.00'da "Şehirden Şehre" adlı radyo programını sunmuştur. 27 Mayıs'ta yapılan darbe nedeniyle nöbetçi subay, R. Bilginer'in radyoda yayınlacağı Samsun şehrinin konumunu, tarihini, özelliklerini, önemli kişilerini ve yaşadığı önemli olaylarını kapsayan konuşma metnini

incelemiştir. Radyo kumandanı, metnin şu parçasını okumuştur: “Romalı Lucullus, Samsun’u kuşattığında, şehrin kumandanına, teslim olması için üç günlük bir zaman verdi. Teslim olmayınca, askerlerine şehri yağma etmesi emrini verdi.” Bu metinde geçen askerlerin şehri yağmalaması sözünden hoşnut olmayan kumandan R. Bilginer’in bir daha radyoda konuşmaması yönünde direktifte bulunmuştur (Bilginer, 2005, s. 234). Bu tür direktif ve yasaklar, sıkıyönetim sisteminin yoğun yaşandığı bu dönemde bir kanun niteliği taşımış ve demokrasi, özgürlük, hak ve hukuk sistemini zedelemiştir.

1961- 1963 yılları arasında “Arada Bir” adlı sütunda yazılar yazan, röportajlar ve çeşitli tiyatro eleştirileri icra eden R. Bilginer, *Cumhuriyet* gazetesinin ikinci sayfasında deneme türünde yazılar da yazmıştır. Bu dönemlerde Mithat Perin’in *Ekspres* gazetesinde köşe yazarlığı yapmış ve *Şehir* gazetesinde çalışmalarını yürütmüştür. Ayrıca *Hakikati Tasvir* adlı gazeteyi çıkarmış ancak bu gazete oldukça fazla ilgi görürken 1963 yılında 27 Mayıs askeri yönetimin baskısından dolayı kapatılmıştır. R. Bilginer, Edebiyatçılar Derneği üyesi iken oyun yazarlığı dışında 1966 yılında Refik Erduran, Haldun Taner, Orhan Veli ve Cevat Fehmi Başkut ile birlikte Türk Tiyatro Yazarları Derneğini kurmuştur. Bu derneğin genel sekreterliğini, 1990 yılından sonra da başkanlığını yürütmüş olup Tiyatro ve Televizyon Yazarları Derneğinin kuruculuk ve başkanlık görevlerini yerine getirmiştir. 1978-2002 yıllarında UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu Üyeliği, dahası 1985-1991’de İLESAM Kurucu Üyeliği ve Yönetim Kurulu Üyeliğinde yer almıştır. Atatürk Yüksek Kurumuna bağlı olan Atatürk Kültür Merkezi’nde 1989-2000 yılları arasına Bilim Kurulu ve Yürütme Kurulu üyeliklerinde bulunmuştur. Yazar 2005 yılındaki ölümüne kadar Milletlerarası Tiyatro Enstitüsü İcra Komitesi Genel Sekreterliği de yapmıştır (Bilginer, 2005, s. 171, 274-278, 292-293; Taştan, 2008, s. XVII; Tural, 2005, s. 404-405).

Gazeteciliğin etki alanının kısıtlandığı dönemde tiyatroya yöneldiği görülmüştür. Tiyatronun bir büyüsü olduğuna ve insana insan ile fikir verdiğine, yaşam sevinci sağladığına, halkın kötülöklere karşı mücadeleci olmalarına, yöneticileri eleştirerek onların kendilerine özeleştiri yaparak düzelmelerine sebep olan bir mesaj içerdiğine inanmıştır (Bilginer, 2005, s. 13; <http://youtu.be/7tLmQjd1i7M?si=ISQI51sUrPrSfEm>, 2024).

RECEP BİLGİNER’İN DÜŞÜNCE DÜNYASI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

R. Bilginer Cumhuriyet’in ilanından bir yıl önce 15 Mayıs 1922 tarihinde Adana’da dünyaya gelmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi’ni, II. Dünya Savaşı’nı, yoklukları, ekonomik sıkıntıları birebir yaşamıştır. İnsanın hayatını biçimlendiren geçmiş oldukça önemli olup hangi koşulda, çevrede, değerlerde var olmaya çalışması kişinin başarısına etki etmektedir. R. Bilginer’in çocukluğunu yaşayamamasının genel olarak bazı problemler yaşattığı söylenebilir. Buna rağmen geçmişinin verdiği sıkıntıları avantaja çevirerek yazılarında sıkıntılarını bir fikir, bir tema olarak kullanmış, mücadeleci bir ruha sahip olmasına etki etmiştir. 1930’lu yıllarda çocukluk dönemini yaşayan sanatçı, o dönemde dünya ekonomik krizinin etkisiyle Adana’nın verimli topraklarında dahi kıtlık yaşandığını söylemiştir. Bu tür sıkıntılı, yokluk dönemini küçük yaşta yaşayan yazar erkenden büyüdüğünü ve sorumluluk aldığını belirterek yazılarının alt yapısının oluşmasına bu durumun yardım ettiğini ifade etmiştir. II. Dünya Savaşı’nda Edirne’de askerlik yapmış ve savaş sonrasında da 1946 yılında çok partili hayatın vermiş olduğu sorunlara şahitlik etmiştir. R. Bilginer “İnsanlar yalnızca insanca yaşamalı, hayatına devam edip bilgisini, iyiliğini insanlara yaymalı” şeklindeki inanç sistemine sahip olmuş

(<https://www.youtube.com/watch?v=DLuBTN926J8>, 2024; Tural, 2024) ve bu motive onun hayatında önemli bir rol oynamıştır.

Gazetecilik yaşamında çok muhalif bir gazeteci ve 1946 yılında çok partili hayata geçildiğinde hapse ilk giren gazeteci olmuştur. Bir dönem politikacılık ve gazetecilik yapan Bilginer, en yakın işin tiyatro yazarlığı olduğunu itiraf etmiştir. Müzik dinlemeyi ve şarkı söylemeyi seven Bilginer, eserlerini yazarken genellikle çalıştığı konuya uygun bir müziği pikapta açıp bu şekilde yazılarını yazdığını belirtmiştir (Bilginer, 2005, s. 14, 23, 179; <https://www.youtube.com/watch?v=DLuBTN926J8>, 2024).

R. Bilginer'in inanç sistemine, insanın öncelikle belli bir başarıya gelebilmesi için kendi kabuğunu kırıp dar çerçeveden kurtulması gerektiği metaforu hâkim olmuştur. Toplumla birtakım yazarları ya da siyasi başarı kazanmış insanları, kahramanları gerek yaşanan dönemde gerekse geçmişte yaşamış birilerini örnek almasını nasihat etmiştir. R. Bilginer, Namık Kemal'in bir şiirinden "Gel kurtul varlığının o dar hendesinden" mısrasını söyleyerek insanın kendi dar kabuğundan kurtulmasına işaret etmiştir (<https://www.youtube.com/watch?v=DLuBTN926J8>, 2024).

R. Bilginer kendisini, kişilik olarak hata yapan, belki de günahlar da işleyen fakat bunlardan kurtulmak için sabır gösteren biri olarak görmüştür. Umutsuzluğa kapılıp kenara çekilmeyen, çığnmemek için mücadeleci ruha sahip olan biri olmaya çalışmıştır. Sürekli güçlü olmak zorunda hisseden, azimli, çalışkan ve üretken olma çabası içerisinde olmuştur (<https://www.youtube.com/watch?v=DLuBTN926J8>, 2024; Tural, 2024).

R. Bilginer, insanın bir fikir, kendine özgü inanç hazinesi olduğunu, toprağın altında kalan bir servetin ekonomiye, yaşamaya bir katkıda bulunmayacağı gibi bireyin de düşüncesi, felsefesi, iletmek istediği ideali öldüğü zaman kendisi ile birlikte toprağa gitmesini engellemek için harekete geçmesi gerektiğine inanmıştır. Ömrü boyunca yazmış olduğu eserler aracılığıyla halka ışık saçmayı kendisine misyon edinmiştir. Bunun için iki tane günlük siyasi sabah gazetesi çıkarmış sonrasında batmış, devamında üç tane dergi çıkarmış daha sonra bunları da kapatmak zorunda kalmıştır. Belediye meclisi daimî encümen üyesi olarak siyasete girmiş ve buradan da çıkmak zorunda kalmıştır. İnsanın her gün yeniden işe koyulması gerektiğine ve her daim yeni şeyler yapmasından yana olduğunu savunmuştur. Akşamları yürüyüşe çıktığında yazmak istediği bir piyesin diyaloglarını kafasında tasarladığını söylemiştir. İnsanın hayata gelmesindeki hikmetin insanlık görevini yerine getirmesinden geçtiğini ve kendisinin de bunu yaparak başarmaya çalışmıştır. Yazarlık mesleğinden keyif aldığı bilinmektedir. Hacı Bektaş'ın "Benim üç dostum var biri evde kaldı ailem, diğeri yolda kaldı dostlarım, üçüncüsü benimle birlikte geliyor onlar da yaptığım işler" sözü ile R. Bilginer, yazarlık hayatını iyi işler yaptığı dönem olarak görmüştür (<https://www.youtube.com/watch?v=DLuBTN926J8>, 2024). Öyle ki yazmış olduğu birçok eserinde iyiliği, dürüstlüğü ve namuslu birer vatandaş olmayı nasihat etmiş ve kendisi de bu şekilde yaşamaya çalışmıştır.

R. Bilginer'in genel olarak hayata dair görüşleri şu şekildedir:

Dünyayı ve yaşamı çok seviyorum. İnsanların birbirlerini sevmelerini, değişik düşünce ve inançlara hoşgörülü bakılmasını amaçlıyorum. İnsanların kafasından ve ruhandan korku kaldırılmalı, kötülükler yok edilmeli. İnsanlığın en büyük buluşu olan devlet, hakça bir düzen kurmak için vardır. Vatandaşın mutluluğunu ve refahını sağlamak için vardır. Bunun için devlet insanlık aleyhine imtiyazlı sınıfların oluşmasını önlemeli ve devletin temelinde

de amacında da adalet vardır. (<http://youtu.be/7tLmQjd1i7M?si=ISQI51sUrPrSfEm>, 2024; Yurtsever, 1998, s. 18).

R. Bilginer, sanatın ileri doğru bir ışık olduğu, gerçekleri haykırdığını ama politikanın da bir çeşit esnaflığa, ticarete dönüştüğünden bahsetmiştir. Politikacıların kendi zamanlarını, işlerini kurtarmaya çalıştıklarını, vadettiği ufukların kendisine ne kadar oy getireceğine odaklandıklarına ve politikanın artık gerçekdışı bir yöne doğrulduğuna değinmiştir. R. Bilginer'e göre politikanın gerçek anlamda insanları idare etmenin üstün seviyede bir sanat olduğuna işaret etmiştir. Türkiye'nin politikasında bunun ideal olarak kabul edildiğini ancak uygulanmadığını tespit etmiştir. Bir ülkede insanlar yeteri kadar aydınlanmazsa ve fikir, kültür sahibi olmazsa, politikanın bir aldatma sanatına dönüşebileceğine dikkat çekmiştir (Bilginer, 2005, s. 102-129; <http://youtu.be/7tLmQjd1i7M?si=ISQI51sUrPrSfEm>, 2024).

R. Bilginer, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun eski Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural ile yirmi üç yıllık dostlukları sürmüş ve birlikte Kırgızistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Bulgaristan'da çeşitli kültürel toplantılara katılmıştır. Sadık Tural, R. Bilginer hakkında; "şakası az, esprili fakat ciddi bir adam" ve "yaşamının son 40 yılında hiçbir parti ve grubun adamı olmamakla birlikte kimliğini ve benliğini koruyabilen gerçek bir Türk aydını, gerçek bir Atatürkçü, milliyetçi ve bağımsızlıktır." demiştir (Tural, 2005, s. 422; Tural, 2024).

ESERLERİ

Kırka yakın eseri bulunun R. Bilginer; anı, şiir, inceleme, deneme, roman, senaryo ve tiyatro gibi edebiyat alanlarında çalışmalar yapmıştır. Bu alanda ilk deneyimine şiir ile başlamış, ilk kitabını da inceleme türünde yazmıştır. Şiir yazmaya Konya'da ortaokula gittiği zamanlarda başlamış ve şiirlerinin konusu genellikle hasret temalı olmuştur. Bu bölgede yazdığı şiirlerinde tren, tren rayları konularını kullanırken çocukluğunun geçtiği Adana'ya olan özlemini de dile getirmiştir. *Trenler ve Raylar* başlıklı ilk şiirini *Babalık* gazetesinde yayımlamıştır (Ener, 2009, s. 17; <http://youtu.be/7tLmQjd1i7M?si=ISQI51sUrPrSfEm>, 2024; Taştan, 2008, s. XIV).

1942 yılında *Beyşehir ve Eşrefoğulları* adlı incelemesiyle yazarlık dünyasına adım atmıştır. Bir gazete bürosunda geçenleri 1960 yılında yazdığı *Gazeteciden Dost* adlı ilk piyesinde, tanık olduğu, yaşadığı olayları sahneye aktarmıştır. *İsyancılar* adlı oyununda Aslanköy Olayı sanıklarının Konya'daki yargılanmaları anlatılmış ve 1964 yılında bu tiyatro sergilenmiştir. Bu oyun Türk sineması için senaryo hâline getirilip aynı isim ile beyaz perdeye yansıtılmıştır. 1968 yılında da *Utanç Dünyası* adlı oyunu ile İlhan İskender Ödülü'nü almış ve bu oyun, cezaevi yaşamını sahneye taşımıştır. *Sarı Naciye* isimli oyunu 1976 yılında ödüle layık görülmüştür. *Yunus Emre* oyunu ise 1980 yılında Türk Dil Kurumu Ödülleri almıştır. *Parkta Bir Sonbahar Günüydü* adlı oyun 1978 yılında Devlet Tiyatroları Bursa, Ankara, İstanbul ve İzmir sahnelerinde oynanmıştır. Daha sonra 1982 yılında önce 4 bölümlük sonra da 13 bölümlük televizyon dizisi olarak TRT televizyonlarında yayımlanmıştır. Yazar 2001 yılında Orta Asya'nın en büyük destanı olan *Manas Destanı*'ni Atatürk Kültür Merkezinin siparişiyle bir opera librettosu formatında kaleme almıştır (Bilginer, 2003, s. 2; Akdağ, 2009, s. 309-344; <https://www.youtube.com/watch?v=DLuBTN926J8>, 2024; Tekin, 1945, s. 1-40; Tural, 2024).

1980'lerde durgunluk dönemi yaşayan birçok oyun yazarı gibi R. Bilginer de dönemin durumundan etkilenmiş; siyasî içerikli oyunlar yerine aşkı, evliliği, kıskançlığı, aile bireyleri arasındaki çatışmayı, kimlik arayışını ele alan oyunlar kaleme almıştır. 1981'de *Ben Kimim?*,

1983'te *Oyun Bitti*, 1985'te *Karım ve Kızım*, 1987'de *Kıskanç*, 1988'de *At-Avrat-Silah* adlı oyunlarını icra etmiştir (Bilginer, 1981, s. 1-57; Bilginer, 1995, s. 1-128; Bilginer, 1997, s. 1-101; Ener, 2009, s. 13).

R. Bilginer, doksanlı yıllarda yazdığı oyunlarında seksenli yıllardaki tutumunu sürdürerek politik konulardan ziyade tarihî kahramanların, ünlü kişilerin, şairlerin hayatını ele almıştır. 1990'da *Lâle Bahçesinde Bir Şair* oyununda Şair Nedim'in, 1992'de *Mevlâna: Âşık ve Mâşuk*'ta Mevlâna'nın, 1997'de *Savaşın Barışa Aştan Kavgaya*'da Mustafa Kemal'in, 1998'de *Sevgi ve Barış*'ta Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatını işlemiştir. 1999'da yazdığı *Anılarla Yaşamak* oyununda ise kocasını kaybeden bir kadının yaşam mücadelesini anlatmıştır (Bilginer, 1992, s. 1-109; Bilginer, 1993, s. 1-108; Bilginer, 2000, s. 1-211; Ener, 2009, s. 14).

Bir Zamanlar adlı bir şiir kitabı, *Politikada Bir Sarı Çizmeli* adında hem tiyatro hem de roman, *Manas, Ölümsüz Kahraman* (2 bölümden oluşan Kırgızların efsanevi kurtarıcısı Manas'ı anlatan) operası ve *Hapishane Penceresi, Hapishane, Hapiste Bir Gazeteci, Üç İktidar, Üç Hayal Kırıklığı* adlı anılarını neşretmiştir. Ayrıca senaryo eserleri olan *Parkta Bir Sonbahar Günüydü, Zaferden Sonra, Mavi Tango* – kızı Tülay Bilginer ile yazdığı belgesel, *Kör Öfke* – kızı ile yazdığı “Sözde Ermeni Sorunu”nu anlatan belgesel draması vardır. Deneme türü olarak *İnsan Bir Düşüncedir, Yüreğini Sıcak Tut, Zenginler Hükümeti* eserlerini kamuya sunmuş, inceleme alanında ise *Beyşehir ve Eşrefoğulları, Türkiye Reiscumhuru Celal Bayar'ın Amerika Seyahatleri, Cihan Padişahının Kalp Ağrıları* eserlerini icra etmiştir (Bilginer, 1980, s. 1-223; Bilginer, 1988, s. 95; Bilginer, 2001, s. 220; Bilginer, 1959, s. 107; Taştan, 2008, s. XX).

R. Bilginer'in gazetecilik dalında uzmanlaşmasına yardımcı olan *Vatan* Gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman bir noktada yazarı şiirden uzaklaştırmıştır. Fakat siyasi ve günlük meseleleri realist bir düşüncede aktarmasına ön ayak olmuştur. R. Bilginer de gazetecilik mesleğinden dolayı şiirden uzak durmuş, siyaset ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Yazar, şiir yazmayı uzun soluklu bir maraton olarak görmüş ve insanın yaşamını kaplayan şiire tüm dikkatini verememiştir. 1984 yılında ise ilk kez toplamda otuz sekiz şiirden oluşan *Bir Zamanlar* adlı şiir kitabını yayımlamıştır. Şiir kitabının içerisinde “Bir Zamanlar, Yağmur, İyilik, Gemim, İnanış, Bahar ve Barış, Kuşlar ve Sen, 19 Mayıs 1919, Hapishane, Ağlama Çocuğum, Garip Seviyorum, Vefasız, Geride Bıraktıklarım, Alın Yazısı, Zor Değil Aşk” başlıklı şiirleri mevcuttur. *Yüreğini Sıcak Tut* adlı kitabında ise pek çok gazete ve dergilerde yayımladığı tarihî, politik, kültür ve sanat konulu yazılarını derlemiştir. 1998 yılında *Zenginler Hükümeti* adını taşıdığı bir diğer kitabında ise memleketi, “tuzu kuru insanların” yönettiğini, hükümet mensuplarının sorunlar karşısında takındıkları davranışı ve düşüncelerini eleştirmiştir. *Beyşehir ve Eşrefoğulları* adlı inceleme türündeki eserde Beyşehir'de olan tarihî eserlerin vesikalarını bulup tercümeleri yapılmış ve R. Bilginer de 1945 yılında bunları kitaplaştırarak Eskişehir Kara Matbaasında bastırmıştır. Kitabın içeriğinde; Beyşehir'in tarihî, coğrafi, iktisadi, kültürel, içtimai, siyasal yaşamı yer almıştır. *Türkiye Reiscumhuru Celal Bayar'ın Amerika Seyahatleri* isimli eserde ise dönemin Cumhurbaşkanı olan C. Bayar'ın 27 Ocak-27 Şubat 1954 tarihinde Amerika'ya yaptığı gezideki izlenimlerini aktarmıştır. İstanbul Gazeteciler Cemiyetinden birkaç arkadaşı ile birlikte, Mustafa Kemal'in Türk basınında çıkan haberlerine yer verdiği *Türk Basınında Mustafa Kemal Atatürk* adlı eser yayımlamıştır. Bir diğer inceleme türünde yazdığı *Cihan Padişahının Kalp Ağrıları* isimli çalışmada Kanuni Sultan Süleyman'ın şiirlerini derlemiş ve Kanuni'nin iç dünyasından, ömrü boyunca acı ve ıstırap çektiğinden, varlık içinde manevi yokluk yaşadığından bahsetmiştir (Bilginer, 1998, s. 27; Bilginer, 2002, s. 3-160;

Bilginer ve Banoğlu ve Bozok, 1981, s. 181; Bilginer ve Yalçın, 1954, s. 200; Sipahioğlu, 1964, s. 8; Taştan, 2008, s. XXI-XXVI; Tekin ve Bilginer, 1945, s. 40).

Tiyatro Eserleri: *Karım ve Kızım*, *Sarı Naciye*, *Ben Kimim?*, *Oyun Bitti (Sevdiğim Adam)*, *İsyancılar*, *Hapishane Penceresi*, *Cihan Padişahının Kalp Ağrıları*, *Hapiste Bir Gazeteci*, *Yunus Emre*, *Mevlâna Âşık ve Maşuk*, *Sevgi ve Barış*, *Savaştan Barışa Aştan Kavgaya*, *Manas Ölümsüz Kahraman*(opera librettosu), *Parkta Bir Sonbahar Günüyüdü*, *Zaferden Sonra Mustafa Kemal'in Yaşamından Bir Kesit*, *İnsan Atatürk*, *Lale Bahçesinde Bir Şair*, *Utanch Dünyası*, *Politikada Bir Sarı Çizmeli*, *(Taş Binada Oturanlar)*, *Gazeteciden Dost (Son Misafir)*, *Ben Devletim*, *Aşk Yorgunu*, *Kıskanç*, *At-Avrat-Silah*, *Sırat Köprüsü*, *Anılarla Yaşamak*; Söyleşileri: *İnsan Bir Düşüncedir*, *Bizim Caddeden Portreler*; Çıkarıldığı dergiler: *Türk'e Doğru*, *Bozkar*, *Düşünce*, *Yeni Çağ*; Dizi-Belgesel yapıtları: *Zaferden Sonra*, *Parkta Bir Sonbahar Günüyüdü* – 6 bölümlük dizi, *Kör Öfke*, *Mavi Tango*; Anı türünde eserleri: *Hapishane Penceresi*, *Hapisliğim*, *Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı*; Romanları: *Politikada Bir Sarı Çizmeli*, *Arkamdaki Ayak Sesleri*, *Ağlamakla Gülmek Arasında Bir Kitap*; Şiir-Deneme türünde kitapları: *Bir Zamanlar*, *Yüreğini Sıcak Tut*, *Zenginler Hükümeti*, *Unutulmasın Diye*, *Soruların Gündeminde*; Anlatı türünde eserleri: *Türkiye Reis-i Cumhuriyeti Celal Bayar'ın Amerika Seyahatleri*, *Türk Basınında Mustafa Kemal Atatürk* ve İnceleme kitabı *Beyşehir ve Eşrefoğulları*'dır.⁶

Ödülleri: 1969 – İlhan İskender En Başarılı Oyun Yazarı Armağanı, 1976 – İlme Hizmet Vakfı Yunus Emre Büyük Ödülü, 1989 – TDK Tiyatro Ödülü, 1989 – Kültür ve Turizm Bakanlığı En İyi Tiyatro Yazarı Ödülü (Ener, 2009, s. 25; 2010, s. 127; <https://www.youtube.com/watch?v=2Uu14T5dCNQ>, 2024).

Birçok kurum ve kuruluştan teşekkür paleti, belge ve ödül almış ayrıca Türkmenistan Yazarlar Birliği'nden “aktelpek ve kaftan” giymiş, “yaşuluğ” unvanı ile şeref üyeliğine hak kazanmıştır. Edebiyat hayatına şiirleriyle başlamış, daha sonra tarihsel konulu oyunlarını yazarak İstanbul Şehir Tiyatroları ve Devlet Tiyatrolarında sergilemiştir. *Yunus Emre* adlı piyesi İlme Hizmet Vakfı Ödülü ile Türk Dil Kurumu Oyun Ödülü'ne layık görülmüştür (2010, s. 127; <https://www.youtube.com/watch?v=2Uu14T5dCNQ>, 2024).

R. Bilginer, eserlerinde genellikle Anadolu Türk halk kültüründe önemli bir yere sahip olan insanları ve yapıtlarını incelemiştir. Anadolu'nun bağrında yaşayan bu kişilerin Türk diline, İslam dinine bağlı olduklarını ve insancıl duygulara sahip olduklarından bahsetmiştir. Örneğin; *Yunus Emre* adlı eserinde, Yunus Emre'nin Türkçenin ilk şiir dilini ortaya koyduğunu ve şiirlerini halkın da anlayacağı bir üslupta yazdığını dile getirmiştir. Ayrıca Mevlâna gibi şiir dalına felsefeyi entegre eden ve şiir yoluyla Kur'an'ı Kerim'i açık bir şekilde tefsir eden bir

⁶ Detaylı bilgi için bakınız: Recep Bilginer, *Cihan Padişahının Kalp Ağrıları*, Ders Kitapları Anonim Şirketi Tesisleri, İstanbul 2002; Recep Bilginer, *İsyancılar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997; Recep Bilginer, *Lale Bahçesinde Bir Şair*, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, 1990; Recep Bilginer, *Savaştan Barışa Aştan Kavgaya*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997; Recep Bilginer, *Sevgi ve Barış*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001; Recep Bilginer, *Gazeteciden Dost*, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Ankara 2003; Recep Bilginer, *Ben Devletim*, İzlem Yayınları, İstanbul 1965; Recep Bilginer, *Parkta Bir Sonbahar Günüyüdü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988; Recep Bilginer, *Oyun Bitti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988; Recep Bilginer, *Karım ve Kızım*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995; Recep Bilginer, *Sarı Naciye*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997; Recep Bilginer, *Kıskanç*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997; Recep Bilginer, *Sırat Köprüsü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000; Recep Bilginer, *Utanch Dünyası*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

fikir yazarının olmadığını savunmuştur (Bilginer, 2001, s. 1-129; Bilginer, 1992, s. 1-109; <http://youtu.be/7tLmQjd1i7M?si=ISQI51sUrPrSfEm>, 2024). Bu nedenle yazar; yaşadığı dönemin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve sanat yönlerini tahlil etmekle birlikte geçmişte yaşamış önemli aydınları gelecek kuşaklara tanıtmaya ve felsefelerini anlatmaya çalışmıştır.

SONUÇ

R. Bilginer'in çalışmaları ve fikirleri, şimdiye kadar bütünüyle değerlendirilememiştir. R. Bilginer cehalet konusunda milletin çok okuyarak doğru algılamasının; geleneklerine, kendi ulusal kimliğine sahip çıkmasının zorunluluğuna değindikten sonra Hacı Bektaş'ın *Sevgi ve Barış* adlı piyesinden bir kesitle bu sorunu derinlemesine örneklendirmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli, Allah'a giden yolun sadece sevgi, barış, hoşgörü, dostluk ve kardeşlik ile mümkün olabileceğini anlatmaya çalışmıştır. R. Bilginer, günümüz insanların inanç özgürlüğüne saygı duymadıklarını hâlâ da sevgiye, hoşgörüyeye, kardeşliğe hasret kaldıklarından bahsetmiştir. Bu sebeplerden dolayı kendisi söz sanatının gücüne sığınmış, kendisini gazeteciliğe adanmıştır. Gazetede yazdığı yazılar incelendiğinde gazeteci kimliğiyle olumsuz meselelere karşı mücadele ettiği, söz sanatları olan tiyatro, şiir ve romanları ile de insanları kötülöklere karşı uyardığı, bilinçlendirmeye çalıştığı bu araştırma metninde görölmüştür. Bu durum R. Bilginer'in düşünce dünyasını ve sanat anlayışını anlamakta bizlere yol göstermektedir. R. Bilginer, gerçek hayatta her an karşılaşılabilir sosyal olayları eserlerinde işlemiş ve okuyucularına daima ahlaklı, dürüst ve güvenilir bir insan olma yolunda tavsiyelerde bulunmuştur.

Araştırmalar sonucunda R. Bilginer'in, her zaman ezilenin yanında durduğuna ve genel olarak dürüstlükten ve özgürlükten yana olduğu görölmüştür. Gerek gazetecilik hayatında gerekse tiyatro yazarı iken halkı uyarmada bir anlamda dönemi içerisinde ağabeylik rolünü üstlendiği ve ideolojik olmayan ilmi Türkçü bir şahsiyet olarak tarihî birikime ve millî kültüre dayalı bir tutum içerisinde olduğu söylenebilir.

R. Bilginer, oyun yazarının ve gazetecinin topluma karşı sorumlu olduğunun bilincinde ve doğrudan veya dolaylı meydana gelen politik baskılardan ötürü toplumsal sınırların varlığından da haberdardır. Bu yüzden özgürlük ve baskı arasında çelişik bir durum içerisinde kalmış ve yer yer yazarlığı konusunda ödünler vermeye zorlanmıştır. O tiyatro ve roman gibi eserleriyle siyasetin üstünde toplumun sorunlarının çözümü noktasında kalem oynatmaya çalışmıştır. Tiyatro yazarlığının birikimiyle birlikte gazeteci olması, günlük sorunlarla birlikte genele giden yolda kendisine ilkesel bir kültür birikimi sağlamıştır. Toplumun sorunlarının dile getirilmesi ve çözümü noktasında radyoyu da programlarıyla etkin olarak kullanmıştır. Ayrıca gazetecilik hayatında birçok siyaset adamını ve siyasetin kendisini yakından gözleme fırsatı bulmuştur. Felsefi açıdan bakıldığında zaman, sosyal bilimlerin mantığından daha çok, mantığın sosyal bilimlere bakış açılarını sanatla ortaya koymaya çalışmıştır. Böylelikle R. Bilginer'in yazmış olduğu birçok eser sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarla ilgili tarihî bir kaynak hüviyetini taşımaktadır. Bu yönüyle iyi bir sosyal tarihçi olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Ö. (2009). Torosların tepesinde bir demokrasi destanı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 74, 309-344.
- Ayhan, B. (2008). Olağanüstü durumlarda toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye basının katkısı: Millî Mücadele Dönemi Türk Basını. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 19, 78-90.
- Bilginer, R. (1959). *Hapishane penceresi*. Türkiye Ticaret Postası Matbaası.
- Bilginer, R. (1980). *Politikada bir sarı çizmeli*. Yazko Yayınevi.
- Bilginer, R. (1981). *Ben kimim?* Devlet Tiyatroları Yayınevi.
- Bilginer, R. (1984). *Hapisliğim*. Yazko, Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi.
- Bilginer, R. (1988). *Parkta bir sonbahar günüydü*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bilginer, R. (1992). *Mevlâna Âşık ve Mâşuk*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bilginer, R. (1995). *Karım ve kızım*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bilginer, R. (1998). *Hapiste bir gazeteci*. Çağdaş Yayınları.
- Bilginer, R. (1998). *Zenginler hükümeti*. Dünya Yayınları.
- Bilginer, R. (2000). *Savaştan barışa aşktan kavgaya*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Bilginer, R. (2003). *Gazeteciden dost*. Ankara Devlet Tiyatrosu Yayınevi.
- Bilginer, R. (2005). *Üç iktidar üç hayal kırıklığı*. Doğan Kitap.
- Bilginer, R. (2001). *Yunus Emre*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Bilginer, R., Banoğlu, N. A., & Bozok, H. (1981). *Türk basınında Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti.
- Bilginer, R., & Yalçın, M. A. (1954). *Türkiye Reysicumhuru Celal Bayar'ın Amerika seyahatleri*. Sulhi Garan.
- Dündar, C., & Özgentürk, N. (2005). *İlk durak*. Alfa.
- Ener, A., (2009). Recep Bilginer ve tiyatro oyunları üzerine bir inceleme, [Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi.
- Ener S., A. (2020). Recep Bilginer. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.

- İnuğur, M. N. (2005). *Basın ve yayın tarihi*. Der Yayınevi.
- Konur, T. (2013). *Tiyatronun kaynağı*. Dünya Tiyatro Tarihi Ders Kitabı.
- Özgü, M. (1970). Tiyatro bilimi. *Ankara Üniversitesi DTCTF Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 1*, 1-18.
- Özgü, M. (1971). Tiyatronun kültür niteliği. *Ankara Üniversitesi DTCTF Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 2*, 1-10.
- Semercioğlu, B. (2020). Tarihsel gelişim sürecinde tiyatronun işlevi ve yöntemi. *Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 8*, 21-33.
- Sipahioğlu, E. (1964). Recep Bilginer ile bir konuşma. *Yeditepe, 96*, 8-10.
- Taner, H. (2010). *Tanzimat'tan bugüne edebiyatçılar ansiklopedisi*, (II). Yapı Kredi Yayınları.
- Taştan, Z. (2008). *Recep Bilginer'in tiyatroları*. Kitapevi.
- Tekin, Ö., Bilginer, R. (1945). *Beyşehir ve Eşrefoğulları (Tarih, coğrafya, iktisadi, içtimai yönler ve manzaralar)*. Kara Matbaası.
- Tural, S. (2005). Atatürkçü yazar Recep Bilginer. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 400-422.
- Tuncel, B. (1976). Devlet eliyle tiyatro öğretim ve eğitimi. *Ankara Üniversitesi DTCTF Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 7*, 15-16.
- Turinay, N. (2010). Cumhuriyet Döneminde düşünce ve kültür hayatı (1918'den 1938'e). *Prof. Dr. Erol Güngör Anısına Türkiye'de Değişim Sempozyumu*, 419-461.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan holdinglere Türk basın tarihi*, Remzi Kitabevi.
- Yurtsever, Ö. (1998). Edebiyat sosyolojisinin ölçütleriyle Recep Bilginer, [Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi.
- Prof. Dr. Sadık Tural ile yapılan röportaj. [R. T.: 10.08.2024, saat: 14:00-16:30].
- <https://www.sabah.com.tr/yasam/recep-bilginer-kimdir-recep-bilginer-eserleri-hayati-sanat-anlayisi-ve-edebi-kisiligi-e1-6312298>, (Erişim Tarihi: 05.07.2024).
- <http://youtu.be/7tLmQjd1i7M?si=ISQI51sUrPrSfEm>, Cem Radyo'da dostu doğru sohbetler: Recep Bilginer, 2 Nisan 2002, (Erişim Tarihi: 05.07.2024).
- <https://www.youtube.com/watch?v=2Uu14T5dCNQ>, Belediye murakıbbı (denetçisi) Recep Bilginer. (Erişim Tarihi: 06.07.2024).

<https://www.youtube.com/watch?v=DLuBTN926J8>, TRT 2 Başarı basamakları. (Erişim

Tarihi: 06.07.2024).

For citation / Atf için:

YAKIŞIR, A. (2024). Bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammatlar. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(4), 241-268. <https://doi.org/10.5281/zenodo.103998202>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

Bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammatlar¹

Musammats rhyming in the form of ghazals with more than ten lines

Akif YAKIŞIR

Dr., Öğretmen, TBMM Vakfı Bingöl Fen Lisesi, Bingöl, Türkiye,
E-mail: ayakisir@gmail.com ORCID: 0000-0002-0763-3922

Makale Türü / Article Type:	Araştırma Makalesi / Research Article
Gönderilme Tarihi / Submission Date:	15/09/2024
Revizyon Tarihleri / Revision Dates:	04/10/2024 (Majör r.)
Kabul Tarihi / Accepted Date:	27/10/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

- ✓ Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar, çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder.
- ✓ Ethical approval was not obtained for this study. The author declares that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

- ✓ Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%100).
Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (100%).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.
The author declares that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı %12'dir.
This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 12%.

Teşekkür / Acknowledgement

Yardımları ve rehberliği için Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK'a teşekkür ederim.

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK danışmanlığında 03/06/2024 tarihinde tamamlanan "Türk Edebiyatında Musammatlar (Bentlerden Oluşan Nazım Biçimleri)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammatlar

Öz

Bu çalışmada, klasik Türk edebiyatında bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammatlar incelenmiştir. Bu makale; giriş, bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammatlar ve sonuç olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde musammatın tanımı yapılarak özellikleri açıklanmıştır. İkinci bölümde bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammatlar nazım şekillerine göre tasnif edilerek incelenmiştir. Bu çalışma ile 10 nazım şeklinde 42 şairin 62 musammat yazdığı tespit edilmiştir. Bu musammatların kimler tarafından kaçar adet yazıldıkları ortaya konmuştur. Tespit edilen nazım şekilleri: Onbirli, onbirleme, onikili, onikileme, onüçlü, ondörtlü, onbeşli, onaltılı, yirmili ve yirmiikilidir. Elde edilen bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen 62 musammattan sadece ikisi müzdeviç musammattır. Geriye kalan 60 musammat da mütekerrir musammattır. Mütekerrir musammatların kafiye şeması aa...AA/bb.. AA...(iki mısra tekrarlı) olan 55, aa..aaA/bb..bbA/... (tek mısra tekrarlı) olan 5 musammat tespit edilmiştir. Elde edilen bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammattan 26'sı Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün 12'si Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün, 9'u Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün vezni ile kaleme alınmıştır. Diğer 15 musammat da 9 farklı vezinde yazılmıştır. Bu makalede incelenen musammatlar 13 farklı konuda kaleme alınmıştır. Aşk 13, dua /niyaz/tazarru 11, medih 9, nasihat/hikmet 6, mey/ zühdlük /rindlik 4, naat 4, tasavvuf 4 ve diğer koularda 11 musammat yazılmıştır. Bu nazım şekilleri şekil, muhteva yönünden incelenmiş ve tespit edilen musammatların tabloları şair, yüzyıl ve bentleri yazılarak düzenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bent, Gazel Tipi Kafiye, Klasik Türk Edebiyatı, Musammat, Nazım Şekli

Musammats rhyming in the form of ghazals with more than ten lines

Abstract

In this study, musammats rhyming in the form of ghazals with more than ten lines in classical Turkish literature have been examined. This article consists of three main sections: introduction, musammats rhyming in the form of ghazals with more than ten lines, and conclusion. In the introduction section, musammat is defined and its features are explained. In the second section, musammats rhyming in the form of ghazals with more than ten lines are classified and examined according to their verse forms. It has been determined that 42 poets wrote 62 musammats in 10 verse forms. It has been determined who wrote and how many of these musammats. The verse forms determined are: eleven-line, added eleven-line (completed to eleven lines), twelve-line, added twelve-line (completed to twelve lines), thirteen-line, fourteen-line, fifteen-line, sixteen-line, twenty-line and twenty two-line. Of the 62 identified ghazal-type rhyming musammats with more than ten lines, only two are müzdeviç (the verses at the end of the stanzas rhyme with the first stanza) musammats. The remaining 60 musammats are repeated musammats. Of the repeated musammats, 55 musammats with the rhyme scheme of aa...AA/bb.. AA... (two-line repetition) and 5 musammats with aa..aaA/bb..bbA/... (single-line repetition) were identified. Of the resulting ghazal-type rhymed musammats with more than ten lines, 26 were written in the Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, 12 in the Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün, and 9 in the Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün meter. The other 15 musammats were written in 9 different meters. The musammats examined in this article were written on 13 different topics. 13 musammats were written on love, 11 on prayer/entreaty/invoation, 9 on praise, 6 on advice/wisdom, 4 on mey/asceticism/rindism, 4 on naat (poem praising the Prophet Muhammad), 4 on tasawwuf, and 11 on other topics. These verse forms were examined in terms of form and content, and the tables of the identified musammats were arranged by writing the poet, century and verses.

EXTENDED ABSTRACT

In this study titled musammats rhymed in ghazal type with stanzas of more than ten lines, musammats rhymed in ghazal type with stanzas of more than ten lines in classical Turkish literature were examined. This article consists of three main parts: the introduction, rhyming ghazal-type musammats with stanzas of more than ten lines, and the conclusion. In the introduction section, musammat is defined and its features are explained. In the second chapter, musammats rhymed in ghazal type with stanzas of more than ten lines were classified and examined according to their verse forms. With this study, it was determined that 42 poets wrote 62 musammats in the form of 10 verses in more than 900 divans. It has been presented how many of these musammats were written by whom and in which verse form. The identified verse forms are: eleven-line, added eleven-line (completed to eleven lines), twelve-line,

added twelve-line (completed to twelve lines), thirteen-line, fourteen-line, fifteen-line, sixteen-line, twenty-line and twenty two-line.

Musammat is the common name of verse units consisting of at least three lines in each verse. In this study, while determining rhyming ghazal-type musammats, it was taken into consideration that they consist of at least two stanzas.

Musammats, rhymed ghazal-type verses with more than ten lines, were generally evaluated together with terci-bend and terkib-bend in divan studies. It is equated with these. In musammats with a single rhyme - rhyming like a ghazal - the first clause rhymes with mukaffa, just like in a ghazal, and the last line in the following clauses or the last few lines rhymes with the first clause. Except for the line/s that rhyme with the first clause, the remaining lines are also muqaffa among them. The fact that they are only long musammat with many verses has caused them to be confused with terci-bend and terkib-bend. All the formal features that are valid for a murabba are also valid for rhyming musammats of the ghazal type with stanzas of more than ten lines.

Single-rhyme verse forms consisting of more lines than muashher (Verse form consisting of ten-line stanzas in divan poetry) could not be identified in Arabic and Persian sources. Therefore, it is considered that these verse forms originate from Turkish poets. Thus, acting with the idea that their names should be Turkish, no search was made to find names in Arabic or Persian. Those with eleven-line stanzas were called eleven-line, and the musammats consisting of twelve-line stanzas were called twelve-line, and so on... The classification of verse forms such as musammat, which rhymes in the ghazal type, such as eleventh, twelfth, thirteenth, fourteenth, fifteenth, sixteenth, etc., was based on a few basic principles. First principle: The first stanza must rhyme, and the last one or a few lines of the subsequent stanzas must agree with the first stanza; The second principle is that the lines in the stanza after the first stanza rhyme with each other, except for the lines that rhyme with the first stanza. The third principle is that the number of verses in all stanzas is equal. The fourth principle is that they are written in a single meter.

These verse forms were examined in terms of form and content, and the tables of the identified musammats were arranged by writing the poet, century and stanzas.

Topic is the answer to the questions: what is mentioned in the text, what is the subject of the text, what is the event, situation, emotion, thought, issue covered in the text. While determining the topic in musammats, the dominant topic principle was taken into consideration. Because in classical Turkish poetry, expressions starting with symbolic expression and metaphor and ending with true love, monotheism and appeal in long poems, and criticism and advice in poems written on social issues are intertwined. The topic was determined by taking this point into consideration in the musammats. The musammats examined in this article were written on 13 different subjects. 13 musammats were written on love, 11 on prayer/entreaty and tazarru, 9 on praise, 6 on advice/wisdom, 4 on mey, asceticism, rindism, 4 on naat (poems praising the Prophet Muhammad), 4 on tasawwuf, and 11 on other topics. Love is the dominant subject of classical Turkish literature. In these musammats, love is the most preferred topic with a rate of 20%.

In ghazal-type rhymed musammats, the repeating rhyme scheme is aaaAA/bbbAA/ccAA or aaaaA/bbbbA/ccAA/... and the consecutive rhyme scheme is aaaa/bbba/ccca/.... Of the 62 identified ghazal-type rhyming musammats with more than ten lines, only two are müzdeviç (the verses at the end of the stanzas rhyme with the first stanza) musammats. The remaining 60 musammats are repeated musammats. Of the repeated musammats, 55 musammats with the rhyme scheme of aa...AA/bb.. AA... (two-line repetition) and 5 musammats with aa..aaA/bb..bbA/... (single-line repetition) were identified.

Of the rhyming musammats of ghazal type with more than ten lines of verses obtained through this study, 26 of them were written Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, 12 of them Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün, and 9 of them were written in Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün meter. The other 15 musammats were written in 9 different meters.

It is a tradition to use pseudonyms in classical Turkish literature. This tradition continued in all genres and verse forms. Poets chose a pseudonym that either referred to their profession, their hometown, or was deemed appropriate by their teachers. Of the 62 musammats discussed in this study, only in one twelve-line musammat, a pseudonym was not used. Pseudonyms were used in the other 61 musammats.

The most preferred stanza in the studied musammats is the five-fold stanza. This stanza is also the most preferred stanza in classical Turkish literature. 62 musammats examined; 36 with 5 stanzas, 10 with 7 stanzas, 5 with 6 stanzas and 11 other musammats were written in six different stanzas (4, 8, 12, 9, 10, 22 stanzas). The 5 and 7 stanzas that are most preferred in classical Turkish poetry are the most preferred clauses here.

With this study, by scanning around 900 divans, it was aimed to list the Ghazal Type Musammats with stanzas Longer than Ten Lines, which have not been subjected to a comprehensive study in classical Turkish literature until now, to examine their form and content, to identify the remarkable features of the poems discussed and to provide scientific data to researchers who are interested in this field and want to conduct studies.

Keywords: Verse, Rhyme in Ghazal Form, Classical Turkish Literature, Musammat, Verse Form

GİRİŞ

Musammat, her bendi en az üç mısradan oluşan nazım birimlerinin ortak adıdır. Nazım şeklinin oluşumu ise “en az iki nazım biriminden meydana gelir” (Kurnaz ve Çeltik, 2013, s.15). Bu çalışmada gazel tipi kafiyelenen musammatlar tespit edilirken asgari iki bentten oluşları dikkate alınarak hareket edilmiştir.

Bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammatlar, divan çalışmalarında genellikle terci-bend ve terki-bend ile beraber değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ele alınan 900 küsür divandan 42’sinde 62 gazel tipi kafiyelenen musammat olduğu tespit edilmiştir.

Tek kafiyeli –gazel tipi kafiyelenen- musammatlar, tıpkı gazelde olduğu gibi ilk bend mukaffa, sonraki bentlerde son mısra ya da sondan birkaç mısra ilk bend ile kafiyelidir. İlk bend ile kafiyeli olan mısra/mısrarlar dışında kalan mısralar da aralarında mukaffadır.

Muaşşerden fazla mısra sayısından müteşekkil tek kafiyeli nazım şekilleri “Türk edebiyatına mahsus olan bu musammat şekillere, Arapça isimler bulmak yerine, bentteki mısra sayısına göre ‘onbirli, onikili, onüçlü, ondörtlü, onbeşli...’ şeklinde Türkçe isimler vermek doğru olacaktır” (Kurnaz ve Çeltik, 2013, s. 207). Bu nazım şekillerinin terki-bend ve terci-bendden farkı, her bendin aynı mısra sayısına sahip oluşu ve gazel tipi kafiyelenişleridir. Fars ve Arap edebiyatında “onbirli, onikili... yirmili...” gibi örnekler ve isimlendirmeler tespit edilemedi.

Gazel tipi kafiyelenen musammat ‘onbirli, onikili, onüçlü, ondörtlü, onbeşli...’ gibi nazım şekillerinin tasnifinde birinci esas: İlk bendin kafiyeli, sonraki bentlerde son bir ya da birkaç mısrasının ilk bent ile mukaffa oluşu; ikinci esas da ilk bentten sonraki bentlerde ilk bent ile kafiyeli olan mısralar dışında kalan mısraların aralarında kafiyeli oluşlarıdır. Üçüncü esas da bütün bentlerde mısra sayılarının eşit olmasıdır.

Musammatlarda konu tespit edilirken *hâkim konu* esas nazara alındı. Zira klasik Türk şiirinde sembolik anlatım ve mecazla başlayıp hakîkî aşka çıkan anlatımlar, uzun manzumelerde tevhid ile münacaat, içtimaî mevzularda yazılan manzumelerde eleştiri ile nasihat iç içe girmiştir. Musammatlarda bu nokta dikkate alınarak konu tespitine gidildi.

Gazel tipi kafiyelenen musammatlarda mütekerir kafiye şeması aaaAA/bbbAA/cccAA veya aaaaA/bbbbA/ccccA/... müzdevic kafiye şeması ise aaaaa/bbbba/cccA/... şeklindedir.. Bunların dışında istisnâî kafiye uygulamaları da vardır.

Çalışılan musammatlarda en çok tercih edilen bent, beşli benttir. Bu bent aynı zamanda klasik Türk edebiyatında en çok tercih edilen benttir.

Bu çalışma ile 900 civarında divan taranarak klasik Türk edebiyatında şimdiye kadar derli toplu bir çalışmaya tabi tutulmamış *Bentleri On Mısradan Uzun Gazel Tipi Musammatlar*’ın dökümünü çıkarmak, şekil ve muhtevasını incelemek, ele alınan manzumelerin dikkat çeken

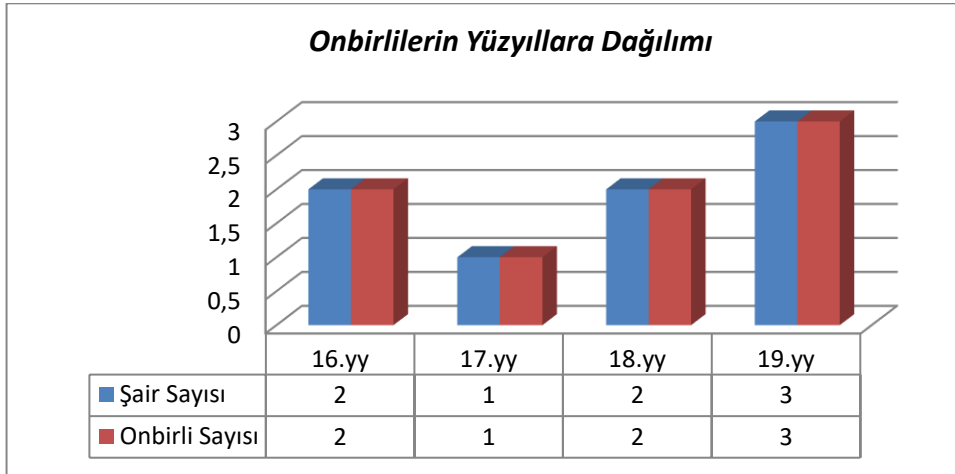
özelliklerini tespit edip bu alana ilgi duyan ve alanla ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılara bilimsel veri sunmak amaçlandı.

1. BENTLERİ ON MISRADAN UZUN GAZEL TİPİ MUSAMMATLAR

1.1 Onbirli

İlk bendi kafiyeli, sonraki bentlerin son bir ya da birkaç mısrasının ilk bent ile mukaffa olduğu, tek vezinli ve her bendi on bir mısra olan musammattır.

Türk edebiyatında onbirli az sayıda yazılmıştır. Elde edilen 900 küsür divanda sekiz şairin birer musammat olmak üzere sekiz onbirli yazdığı tespit edilmiştir. İlk onbirli musammat, 16. yüzyılda Fedâyi ve Usûlî tarafından yazıldığı tespit edilmiştir. 17. yüzyılda Yahyâ Nazim tarafından bir onbirli musammat yazılmıştır. 18. yüzyılda Selâmî ve Sûzî tarafından birer onbirli yazılmıştır. 19. yüzyılda Refî-i Kâlâyi, Manastırlı Sâlih Fâik ve Niyâzî tarafından birer onbirli yazıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 1. Onbirlilerin Yüzyıllara Dağılımı

Klasik Türk edebiyatında onbirli az yazılmıştır. Bununla beraber 16. yüzyıldan itibaren yazılmış olması ve 19. yüzyıla kadar her asırda örneklerinin tespiti önemlidir.

1.1.1 Onbirlilerde Kafiye Düzeni: Tespit edilen onbirlilerde üç farklı kafiye şeması tercih edilmiştir.

1.1.1.1 Mütekerrir Onbirliler: Mütekerrir onbirlilerde iki farklı kafiye şeması kullanılmıştır.

1.1.1.1.1 aa...AA/bb... Kafiyeli Mütekerrir Onbirli: Fedâyi Divanı'ndaki "Beşâret olsun iy bülbül ki gülzâr/ Açıldı vü zuhûra geldi âsâr" mısraları ile başlayan onbirlinin ilk bendi:

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Beşâret olsun iy bülbül ki gülzâr

Açıldı vü zuhûra geldi âsâr

Tonandı sebz ü hamrâ giydi her hâr

Çemenler hülle-pûş oldu vü eşcâr

Kemâl-i kudret-i Hak oldu izhâr

Tutup vahdet sıfâtın yâr ü ağyâr

Bir oldı cümlesi mahvoldı tekrâr

Ger oldunsa muvahhid kılma inkâr

Taleb kıl tâlibe keşf oldı esrâr

Ki yokdur bu diyâr içinde deyyâr

Kamu oldur anundur her ne kim var (Urhan, 2022: 131)

1.1.1.1.2 aa...aaA/ bb..bbA/...Kafiyeli Mütekerrir Onbirli: İlk bendi kafiyeli, sonraki bentlerde ilk on mısranın aralarında kafiyeli, on birinci mısranın ise bütün bentlerde tekrarlandığı kafiye şemasıdır. İncelen musammatlardan ikisi mezkûr kafiye şeması ile kaleme alınmıştır.

Yahyâ Nazîm Divanı'ndaki "Muaşşer" başlıklı "Görmek olur mı almadan Allâh cânımı/ Cânânımı habîbimi ol nev-cüvânımı" mısraları ile başlayan beş bentlik onbirinin ilk bendi:

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Görmek olur mı almadan Allâh cânımı

Cânânımı habîbimi ol nev-cüvânımı

'Azrâ-'izâr leylî-i devr-i zamânımı

Şekker-makâl Hüsrev ü Şîrîn-zebânımı

Burc-ı melâhat üzre meh-i mihrîbânımı

Ol gülbün-i letâfet o gonca-dehânımı

Gülzâr-ı i'tidâlde serv-i çemânımı

Mahsûl-i bâg-ı 'ömrümi nahl-i revânımı

Vîrân-serây-ı sînede genc-i nihânımı

Ma'mûre-i dilimde şeh-i kâmrânımı

Sultânımı efendimi şâh-ı cihânımı (Çakır, 2018: 1116)

1.1.1.2 aa..aa/bb..ba... Kafiyeli Müzdevic Onbirliler: İlk bendi kafiyeli sonraki bentlerin de on birinci mısrasının ilk bent ile mukaffa olduğu kafiye şemasıdır. Tespit edilen sekiz onbirinin ikisi bu şema ile kaleme alınmıştır. Bunlar Niyâzî (ö. 1872) ve Manastırlı Salih Faik (ö. 1990) divanlarındaki musammatlardır. Bu iki manzume dışında bentleri on mısradan uzun gazel tipi musammatlar içinde müzdeviç şiir tespit edilmemiştir.

Niyâzî Divanı'ndaki "Ey şeh-i evreng dil-i şevket-feşânım gel yetiş/ Dökmek isterler benim bîhûde kanım gel yetiş" mısraları ile başlayan 12 bentli onbirinin ilk bendi:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey şeh-i evreng dil-i şevket-feşânım gel yetiş

Dökmek isterler benim bîhûde kanım gel yetiş

Târumâr etmekdedirler hân mânım gel yetiş

Ey sabâ-reftâr vey şîrîn-zebânım gel yetiş

Sensiz olmam bir nefes ey tatlı cânım gel yetiş

Böylece fikrinle geçmekde zamânım gel yetiş

Oldu künc-i hasretin her dem mekânım gel yetiş
 Ey velî-i ni'met u emn u emânım gel yetiş
 Vey meh-i halvet-serâ nûr-ı cihânım gel yetiş
 Hasretinle kalmadı tâb u tûvânım gel yetiş
 Kıl kerem lutf u himem durma canânım gel yetiş (Tunç, 2018: 101)

1.1.2 Onbirlilerde Vezin: Bu çalışma ile elde edilen sekiz onbirli üç farklı vezinde yazılmıştır.

Tablo 1. Onbirlilerde Vezin

Sıra Nu.	Vezin	Vezin Sayısı
1	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	4
2	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	2
3	Müstef'ilün Müstef'ilün	2

1.1.3 Onbirlilerde Bent: Bu adlı çalışma ile elde edilen sekiz onbirlinin beşi, 5 bentten oluşmaktadır. Klasik Türk edebiyatının genelinde olduğu gibi onbirlilerde de en çok tercih edilen 5'li benttir. Diğer onbirlilerden ikisi 7, biri de 4 bentten meydana gelmektedir.

1.1.4 Onbirlilerde Konu: Tespit edilen onbirlilerin konu dağılımı şöyledir: Usuli, Naat; Fedai ve Yahya Nazım, Aşk; Refi-i Kalayı ve Sûzî, Dua, Niyaz-name; Manastırlı Salih Faik, Selâmî, Nasihat; Niyâzî, Tasavvuf konusunda onbirli yazmıştır.

1.1.5 Onbirlilerde Mahlas: Bentleri On Mısradan Fazla Olan Gazel Tipi Musammatlar çalışması ile elde edilen bütün onbirlilerde mahlasın kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Onbirlilerin Genel Tablosu

Yy	S.Nu	Şair	Bent
16	1	Usuli	5
16	2	Fedai	7
17	3	Yahya Nazım	5
18	4	Suzi	5
18	5	Selami	5
19	6	Manastırlı Salih Faik	7
19	7	Refi-i Kalayı	4
19	8	Niyazi	12

1.2 Onbirleme

On bir mısradan az mısralı bir manzumeyi, aynı vezinde ve gazel tipi kafiyeli on bir mısralı musammata tamamlamaktır.

Nevres-i Kadîm (ö. 1762) "Tazmin-i Beyt-i Meşhûr Der-Vasf-ı Râtib Ahmed Paşa Ba'd-ez Kapudani" başlıklı musammatta Mehmed Nazîf'in "Kanda 'azm eyler isen 'avn-i Hudâ yârin ola/ Hazret-i Hızr-ı Nebî kâfile-sâlârin ola" beytinin üstüne dokuz mısra ekleyerek musammata onbirlemiştir.

Tasmit *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* vezni ile yazılmıştır. Musammatın altıncı bendinde mahlas kullanılmıştır. Kafiye şeması "aa...aaAA/bb...bbAA" olan tasmitin konusu, Osmanlı devlet erkanından Sadrazam Râtib Ahmed Paşa'dır

"Tazmin-i Beyt-i Meşhûr Der-vasf-ı Râtib Ahmed Paşa Ba'd-ez Kapudanî" başlıklı altı bentlik musammatın ilk bendi:

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Âsafâ Hazret-i Allâh niğehdârın ola

Mihr-i ikbâl penâh-âver-i dîvârın ola

Baht hem-kâfile-i devlet-i bîdârın ola

Dilerim tâli'-i ferhunde 'Âlemdârın ola

Kanda kim nakş süm-i cilve-i reh-vârın ola

Düşmenin hâr ola mağlûb u nigûnsârın ola

Reh-nümâ-yı ezeli yâr u meded-kârın ola

Hem-rikâbın zafer ü feth-i kafâ-dârın ola

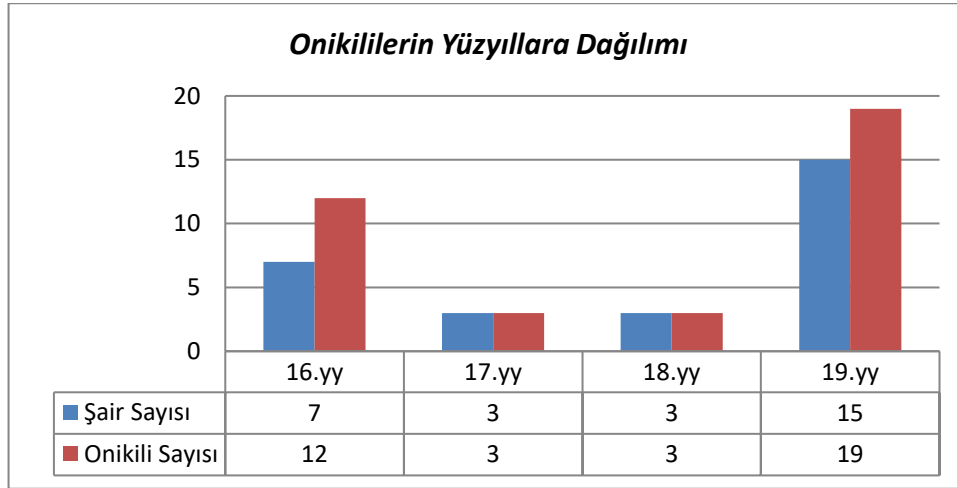
Rehber-i İzid'î her yerde hevâ-dârın ola

Kanda 'azm eyler isen 'avn-i Hudâ yârın ola

Hazret-i Hizr-ı Nebî kâfile-sâlârın ola (Akkaya, 1994: 423)

1.3 Onikili

İlk bendi mukaffâ, sonraki bentlerde son bir ya da birkaç mısranın ilk bentle, diğer mısraların da aralarında kafiyeli olduğu tek vezinli on iki mısralık musammattır.

Şekil 2. Onikililerin Yüzyıllara Dağılımı

Bu çalışma ile elde edilen divanlarda ilk onikilinin 16. yüzyılda yazıldığı tespit edilmiştir. Bu yüzyılda yedi şair tarafından 12 onikilinin yazıldığı tespit edilmiştir. 17. yüzyılda üç şair tarafından birer onikili, 18. yüzyılda ise üç şair tarafından üç onikilinin yazıldığı tespit edilmiştir. En çok onikilinin yazıldığı 19. yüzyılda da 15 şair tarafından 19 onikili kaleme alınmıştır. Toplamda 28 şair tarafından 37 onikili yazılmıştır.

En fazla onikili yazan şairler; Nigârî (3), Âşık Çelebî (2), Derrizâde Ulvî (2), Muhammed Şâkir Efendi (2) ve Aydı Baba (2) şeklinde sıralanabilir.

Antepli Aynî, Ayıntablî Hâfız Abdülmecidzâde, Bayburtlu Zihnî, Bursalı Emrî Murad, Cem’i, Dânişmend Mehmet Bey, Dimetokalı Vahdet, Eşref Paşa, Fuzûlî, Gelibolulu Mustafâ Âlî, Hâmî, Handânî, Hayretî, İstanbullu Eşref, Misli İsmâil Hakkı, Müderriszâde Sadullah İzzet, Racûlî, Sabih, Sirâcî ve Şeyh Mustafâ Zekâî birer onikili yazmışlar.

1.3.1 Onikililerde Kafiye Düzeni: Bu çalışma ile elde edilen 37 onikili de mütekerrir musammattır. Bunlardan 32’si aa...aAA/bbb...AA... ikisi aa...aaA/ bb...bbA ve biri de aa...aAA/bbcb...AA... şeklinde kafiyeleşmiştir. Üç farklı kafiye şeması tercih edilmiştir.

1.3.1.1 aa...AA/bb...AA ... Kafiyeleşen Mütekerrir Onikililer: Bu çalışma ile elde edilen musammatlardan 32’sinin ilk bendi kafiyeleşen, sonraki bentlerde ilk 10 mısra mukaffa, son iki mısra bütün bentlerde tekrar etmektedir.

Dimetokalı Vahdetî (ö.1598) Divanı’ndaki “Baş çeküp burc-ı felekden yine rûz-ı ezeli/ Togdı hürşîd-i kemâl-i ezel-i lem-yezeli” mısraları ile başlayan yedi bentlik musammattın dördüncü bendi dokuz mısradır. Mezkûr musammattın birinci bendi:

Fe ’ilâtün Fe ’ilâtün Fe ’ilâtün Fe ’ilün

Baş çeküp burc-ı felekden yine rûz-ı ezeli

Togdı hürşîd-i kemâl-i ezel-i lem-yezeli

Menzil idindi meger hâne-i burc-ı hameli

Sem’-i bahtın uyarup eyledi rûşen Zuhali

Gün gibi şu’le virüp ‘âleme ‘ilm ü ‘ameli

‘Âlemi altına alup kamu nûr u zıllı

Bin güneş toğsa bulunmaz anun asla bedeli

Bir nazarda idüp âsûde nice görselli

Devşirüp hân-ı vilâyetde kerâmât-ı ‘Alî

Hak çerâğın uyarup eyledi izhâr velî

Mazhar-ı nûr-ı Nebî mahzen-i esrâr-ı ‘Alî

Pîr-i erkân-ı tarîkat Hacı Bektâş Velî (Öztürk, 2006: 40)

1.3.1.2 aa...aaA/ bb...bbA/... Kafiyeleşen Mütekerrir Onikililer: Bu çalışma ile elde edilen iki onikilide ilk bent kafiyeleşen, sonraki bentlerde ilk 11 mısra mukaffa olup sonuncu mısra bütün bentlerde tekrarlı mısradır. Bunlardan biri Hâmî (ö. 1892) Divanı’ndaki “Sun bâde pey-â-pey bize ey sâkî-i devrân/ ‘Aşk ile yanup nûş ide hep tâlib-i ‘irfân” mısraları ile başlayan musammattır. Diğer Hayretî’nin (ö. 1535) “Bir saçı “ve’l-leyl” ü alnı “ve’d-duhâ”dur sevdüğüm/ Rûşen ol ey dil ki ol “bedrî’-d-dücâ”dur sevdüğüm” mısraları ile başlayan musammattır. Beş bentlik onikilinin ilk bendi:

Fâ ’ilâtün Fâ ’ilâtün Fâ ’ilâtün Fâ ’ilün

Bir saçı “ve’l-leyl” ü alnı “ve’d-duhâ”dur sevdüğüm

Rûşen ol ey dil ki ol “bedrî’-d-dücâ”dur sevdüğüm

Çok şükür Allâh’a kim şîr-i Hudâ’dur sevdüğüm

Hem Hasan ibni ‘Alîyyi’l-murtazâdur sevdüğüm

Hem Hüseyin evvel şehîd-i Kerbelâ'dur sevdüğüm
 Yâhu Zeyne'l-'Âbidîn ol pîşvâdur sevdüğüm
 Hem Muhammed Bâkır ol nûr u ziyâdur sevdüğüm
 Ca'fer-i Sâdik imâm ol reh-nümâdur sevdüğüm
 Hem Takî ile Nakî Mûsî Rızâ'dur sevdüğüm
 Hem Hasan el-'Askerî ol pür-sehâdur sevdüğüm
 Hem Muhammed Mehdî-i sâhib-livâdur sevdüğüm
 Bende-i ahab-ı âlem Mustafâ'dur sevdüğüm (Musluoğlu, 2021: 140)

1.3.2 Onikililerde Vezin: Bu çalışma ile elde edilen 37 onikili, dokuz farklı vezinde yazılmıştır. Bu musammatlarda en çok kullanılan vezin olan *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* *Fâ'ilün* vezni 15 onikilide kullanılmıştır. Bu vezin genel itibarıyla klasik Türk şiirinde çok kullanılan vezinlerdendir.

Tablo 3. Onikilide Kullanılan Vezinler

Sıra Nu.	Vezin	Vezin Sayısı
1	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	16
2	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	6
3	Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	4
4	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	4
5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	2
6	Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün	2
7	Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fâ'ilün	1
8	Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	1
9	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	1
10	Toplam	37

1.3.3 Onikililerde Bent: Bu çalışma ile elde edilen onikililer altı farklı bentte yazılmıştır. Bunlardan biri 22 bentli, ikisi 4 bentli, ikisi 8 bentli, üçü 6 bentli, yedisi 7 bentli, 20'si de 5 bentlidir. Klasik Türk edebiyatında en çok tercih edilen beşli bent, onikililerde de çok tercih edilmiştir.

1.3.4 Onikililerde Konu: Bu çalışma ile elde edilen 37 onikili, 12 farklı konu başlığı altında değerlendirildi.

1.3.4.1 Dua/Tazarru: Bu başlık altında yedi onikili incelenmiştir.

Aydî (ö.1865) Divanı'ndaki "Yâ İlâhî bir mu'arrız bendeniz kıl iltifât/ Hadden aşmış cürm-i lâyuhsamız oldu kat be-kat" mısraları ile başlayan onikilinin birinci bendi:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 Yâ İlâhî bir mu'arrız bendeniz kıl iltifât
 Hadden aşmış cürm-i lâ-yuhsamız oldu kat be-kat
 Hem 'âlîmsin hem habîrsin âliyatün Sâfilât
 Liyk bu ilâmımız affinçün olsun bir berat

Bî-edepkî arz edüp namın koduk savm ü salât
 Dalkavuk huddâme i'tamız hemin zü'm-i zekât
 Nehy-i münkerdir adı ihvâne envâ-i nikât
 Hâtır-ı ahbab için hengâmeler çün vacibât
 Halka hizmet gösteriş taklîd ile defü'l-memât
 Hâsılı her fi'limiz her kavlimizdir türrehât
 Ver bize Gaffar adıyla dâr-i dünyada necât
 Hem de Vehhab ismin ile nefh kıl ruh-ül-hayât (Aksoy, 1954: 22)

1.3.4.2 Aşk (Ayrılık/Hasret): Bu çalışma ile elde edilen yedi onikili, ayrılık/hasret/aşk konuludur.

Âşık Çelebî Divanı'ndaki "Fi't-Tercî'ât u ve't-Tahmîsât" başlıklı beş bentlik onikilinin birinci bendi:

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
 Yâr kim rûz-ı şeb agyâr ile seyrân eyler
 'Ayş u 'işretler ider lutf-ı firâvân eyler
 Gâh yazup yanılup çün beni handân eyler
 Ya'ni âgâz-ı vefâ niyyet-i ihsân eyler
 Bir elem irişüp ol cem'i perîşân eyler
 Seng-i gam hâne-i ümmîdümi vîrân eyler
 'Âlemi 'ayn-ı elem Gülşenî zindân eyler
 Sûrumı şîven ü elhânımı efgân eyler
 Bana bu cevri dimen ol meh-i tâbân eyler
 Baht-ı gaddâr bu cevri bana her an eyler
 Her kaçan yâr vefâ itmege peymân eyler
 Tâli'-i nahsum anı yine peşîmân eyler (Kılıç, 2017: 136)

1.3.4.3 Medih: Tespit edilen onikililerden beşi methiyedir. Gelibolulu Mustafa Ali, Mevlana ve Şems; Dimetokalı Vahdet, Hz. Ali ve Hacı Bektaş-ı Veli; Misli İsmail Hakkı ve Eşref Paşa, Hz. Ali ve Sabîh, Sultân Mustafâ Han hakkında methiye yazılmıştır.

Sabîh Ahmed Efendi (ö.1783) Divanı'ndaki "Şevketlu Sultân Mustafâ Hân Merhûm Beyt-i Âtîyi Âhîrûn Olarak Biraderimüz 'Abdullah Efendiye Kırâ'at Buyurup Emr-i Hümâyunlarıyla Tercî-Bend Olmuşdur" başlıklı beş bentlik onikilinin birinci bendi:

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün
 Mülükun âb-ı rûy-ı mecd ü şânı

Cihânun pâdişâh-ı nükte-dâni
 Zamânun hüsrev-i mu'ciz- beyânı
 Müsahhardur ana genc-i me'âni
 Sehâb-ı feyz-i tab'ı dürr-feşâni
 N'ola reşk-âver itse bahr u kânî
 Vücûdî Ka'be-i emn ü emâni
 Kalem destinde altun nâvedânı
 O şâhenşâh-ı mülhem nâgehâni
 Ki nutk itdi bu beyt-i dilsitâni
 Felek kaldurmuş altun şem'dâni
 Gümüş pervânele tutmuş cihâni (Özdingiş, 1998: 331)

1.3.4.4 Diğer: Yukarıda belirtilen konular dışında onikilerde işlenen konular şunlardır: Naat, mey, bahar, zühdlik, rindlik, mersiye (biri Sultân Selim'e diğeri de Hz. Ali'ye yazılmıştır), sebab-i hilkat-ı âlem, fetih, muhabbet-i Âl-i abâ, tasavvuf ve tevhid.

1.3.5 Onikilerde Mahlas: Bu çalışma ile tespit edilen 37 onikilinin 36'sında mahlas kullanılmıştır. Sadece bir musammatta mahlas kullanılmamıştır. O da Dânişmend Mehmet Bey Divanı'ndaki "*Leşker-i mihnet hücum itdi dil-i nâ-şâdım/Gerdîş-i çarh-ı felek kasd eyledi ber-bâdîma*" mısraları ile başlayan onikilidir.

Tablo 1. Onikilinin Genel Tablosu

Yüzyıl	Sıra Nu.	Şâir	Bent Sayısı
16	1	Âşık Çelebî	5
16	2	Âşık Çelebî	5
16	3	Derzizâde Ulvî	5
16	4	Derzizâde Ulvî	5
16	5	Dukakinzâde Ahmed Beg	5
16	6	Dukakinzâde Ahmed Beg	5
16	7	Dukakinzâde Ahmed Beg	12
16	8	Dukakinzâde Ahmed Beg	5
16	9	Fuzûli	7
16	10	Gelibolulu Mustafâ Âlî	5
16	11	Handanî	5
16	12	Hayretî	5
16	13	Sirâcî	5

Yüzyıl	Sıra Nu.	Şâir	Bent Sayısı
17	14	Ayıntablı Hâfiz Abdülmecidzâde	4
17	15	Cem'î	5
17	16	Dimetokalı Vahdet	7
Yüzyıl	Sıra Nu.	Şâir	Bent Sayısı
18	17	Sâbih	5
18	18	Şâkir	4
18	19	Şâkir	5
18	20	Şeyh Mustafâ Zekâî	6
Yüzyıl	Sıra Nu.	Şâir	Bent Sayısı
19	21	Antepli Aynî	22
19	22	Aydî Baba	6
19	23	Aydî Baba	7
19	24	Bayburtlu Zihnî	8
19	25	Bursalı Emrî Murad	5
19	26	Dânişmend Mehmet Bey	7
19	27	Eşref Paşa	7
19	28	Hâmî	5
19	29	İstanbulu Eşref	8
19	30	Misli İsmâîl Hakkı	5
19	31	Muhammed Şâkir Efendi	7
19	32	Muhammed Şâkir Efendi	5
19	33	Müderrişzâde Sadullah İzzet	5
19	34	Nigârî	6
19	35	Nigârî	5
19	36	Nigârî	5
19	37	Racûlî	7

1.4 Onikileme

On iki mısradan az mısralı bir manzumeye yeni mısralar ekleyerek aynı vezinde on iki mısralık yeni tasmit meydana getirmeye onikileme denir.

Bu çalışma ile tespit edilen onikililer içinde üç musammatın mütekerrir beyitlerinin farklı şairlere ait olduğu tespit edilmiştir. Şâkir (ö. 1743), Nef'î'nin beytini, Keçecizâde İzzet Molla,

Fuzûlî'nin ve Çeşmizâde Reşîd de Nâbî'nin beytini zemin olarak kullanmıştır. Keçecizâde İzzet Molla'nın musammatı müstezad şeklinde tamamlanmıştır. Çeşmizâde Reşîd'in musammatı ise gazel tipi kafiyelidir. Hem Keçecizâde İzzet Molla'nın musammatı hem de Çeşmizâde Reşîd'in musammatı, şekil itibarıyla terci-bend olsa da zemin başka şaire ait olduğu için bu musammat zemin-zamime ilişkisi çerçevesinde değerlendirilerek "onikileme" olarak kaydedilmiştir.

Keçecizâde İzzet Molla'nın Fuzûlî'nin "*Sabr eyle gönül çoğı gidüp azı kalupdur/ Müjgâni okı sîneme tâ-per takılupdur*" müstezad şeklinde onikiliye itmam ettiği "Beyt-i Fuzûlî Tesdîs ü Müstezâd-ı Fakir" başlıklı musammatın birinci bendi:

Beyt-i Fuzûlî Tesdîs ü Müstezâd-ı Fakir

Gîsûsına bin cân ile 'âlem asılupdur

Herkes kapılupdur

Bî-hûde nigâhın bu dil-i zâra salupdur

Oklar atılupdur

Her birisi tâ hâne-i cânâ çakılupdur

El-ân kakılupdur

Dünyâ közine göz göre yanup yakılupdur

Sanman başılupdur

Müjgâni okı sîneme tâ-per takılupdur

Al kana talupdur

Sabr eyle gönül çoğı gidüp azı kalupdur

Kim cânun alupdur

(Şâhîn, 2004: 623)

Şâkir (ö. 1745); divanında yer alan "Der-sitâyîş-i Mahmûd Hân Be-Hengâm-ı Zuhûr-ı Fesâd olan Cülûs-ı Meymenet-me'nûsları" başlıklı onikileme, Nef'î'nin "Kaside-i Âlilâl Der Tarîf-i Cihâd-ı Sultân Osman" başlıklı kasidesinin "*Arsa âs şimden gerü tîg-i süreyyâ cevheri/Bir gazâ etdün ki hoşnûd eyledün peygam-beri*" (kasidesinin ikinci ve sekizinci mısraları) mısralarını kullanarak manzumeyi onikiye tamamlamıştır. Beş bentlik musammatın ilk bendi:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bâreka'llah ey cihânun dâver-i 'adl-âveri

'Âlemün sâhîb-kırânı hüsrev-i dîn-perveri

Ey künâm-ı gayratini şîr-i şeri'ât-güsteri

Ve'y zafer-i dâdınun sâhîb-i zuhûr saf-deri

Düldül-i iclâlüne urdun bisât-ı Haydarı

Zülfekâr-ı satvetün andırdı feth-i Hayberi

Hamdüli'llah hâke saldı fırka-ı şûr u şerri

Tu'me-i şemşîr-i tedbîr eyledün bâğîleri

Hutbe-i evsâfunla toldu 'izzetinün minberi

Nam-ı pâkûn âsman-ı fethün oldu ziveri

'Arşa as şimden gerü tîg-i Süreyyâ cevheri

Bir gazâ etdün ki hoşnûd eyledün peygam-beri (Yıldız, 2002: 112)

Çeşmizâde Reşîd (ö. 1770), Nâbî'nin “*Gehî sıfâl ü gehî câm-ı zer çekilmiştir/ Bu bezm-gâha gelelden neler çekilmiştir*” beytini onikiliye tamamlamıştır. Bu manzumenin kafiye şeması gazel tipi kafiyelenen musammatlardan farklıdır. Kafiye düzeni yönüyle terci-bende benzer. Dört bentlik tasmitin ilk bendi:

Mef'a'ilün Fe'ilâtün Mef'a'ilün Fe'ilün

Egerçi sîneye çok şüh-ı sîm-ber çekdük
 Dem oldı kim nice bin zahm ü şerhalar çekdük
 Mey-i neşât ile lebrîz-i şevk olduksa
 Humâr-ı gamla da yıllarca derd-i ser çekdük
 Safâ-yı sâh-nişîn visâlinde gördük
 Diyâr-ı gurbet-i firkatde de hâr çekdük
 Visâl-i kâmla şeb-zinde-dâr-ı şevk olduk
 Zamânlar oldı ki bin nâle-i seher olduk
 ‘Ademden encümen-i meclis-i vücûda gelüb
 Mey-i neşât çeküb sâgar-ı keder çekdük
Gehî sıfâl ü gehî câm-ı zer çekilmiştir
Bu bezm-gâha gelelden neler çekilmiştir (Uluocak, 1998: 242)

1.5 Onüçlü

İlk bendi kafiyeli, sonraki bentlerde son mısra ya da sondan birkaç mısranın ilk bent ile mukaffa diğer mısraların da aralarında kafiyeli, bir vezinli her bendi 13 mısra olan musammattır.

Bu çalışma ile elde edilen musammatlar içinde tespit edilen tek onüçlü Sâfî Baba'ya (18.yy) ait “*Eger tasvîr edersem peykerim bâlâ-yı dîvâra/Olur hayrân-ı ‘âlem ser-güzeştim sun’-ı Settâr’a*” mısraları ile başlayan musammattır. Bu manzume “*mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*” vezni ile yazılmıştır. Şairin mahlası beşinci bentte geçmektedir. Konusu Allah'a yakarış ve Allah'ın varlığının delilleri olan musammattır, altı bentten oluşmaktadır.

‘Münâcât-ı Hüda ve Ta’rif-i İsbât-ı Vücûd’

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Eger tasvîr edersem peykerim bâlâ-yı dîvâra
 Olur hayrân-ı ‘âlem ser-güzeştim sun’-ı Settâr’a
 Hücûm-ı nâle-i şeb-gîrden baht-ı sitem-kâra
 Tekâzâ eyleyip ger yol verirsem çeşm-i dîdâra
 Eger Ya’kûb-veş beytü'l-hazende âh ile zâra
 Dil-i Eyyûb-veş mihnetle cevr-i devr-i gaddâra
 Düşersen âteş-i ‘aşk ile İbrâhîm gibi nâra
 Çekersen öz elinle kendini Mansûr-veş dârâ

Yeter gezdin ser-i kûy-ı harâbât içre âvâre
 Firîb oldun zen-i dünyâ-yı dûn ü mekr-i ağyâra
 Ser-i hâk-i mezâr-ı yâre toğrı kûy-ı dildâre
 Eger teşrîf edersen serv-i nâzım Tûr-ı dîdâra
 Verir elbet ümîdin kesme yalvar Rabb-i gaffâra

Yazarsa ger kirâmen kâtibin mektûb-ı a'mâlim
 'Acep dîvân-ı mahşerde no'lur bilmem benim hâlim
 Çekip ser-pençe-i mihnetle hem ol tünd-hû-zâlim
 İki bükdi benim serv-i hırâmân kâmet-i dâlim
 Şikest etdi alıp çengâl-i nâre çeşm-i kattâlim
 Benim murg-ı şikesteper gibi şîrâze-i bâlim
 Çekerse zerre-i miskâle hayr u şerr-i a'mâlim
 Eger bâr-ı günâhım pelle-i mizân ü mikyâlim
 'İyândır matla'-ı encâm-ı hâlimden benim kâlim
 Varırsan hâne-i hummâre toğrı sağ isen sâlim
 Benim ey çeşme-i Hızr-ı hayât-ı çeşm-i sem-sâlim
 Eger teşrîf edersen serv-i nâzım Tûr-ı dîdâra
 Verir elbet ümîdin kesme yalvar Rabb-i Gaffâr'a

Yüzüm döndürmezim yüz yerde ben dâr-ı ene'l-Hakk'dan
 Özüm mahv eyledim sahve gelip dîdâr-ı mutlakdan
 Geçip mâzi vü müstakbel-i gama'l-Hakk ü esbakdan
 Gözünden perde-i pindârı kaldır vech-i mutlakdan
 Bir 'ibret al bu sun'-ı bî-zevâl-i hazret-i Hakk'dan
 Halâs et gerden-i ihlâsını kayd-ı mutevvaftan
 Bana dâmân-ı külhen hoş gelür kasr-ı Havernâk'dan
 Geçip bûd u nebûd u îni ân-ı fikr-i laklakdan
 Uyanıklardan aldım devlet-i dîdârı ben Hakk'dan
 Sana mihr-i vefâ gelmez bu dehr-i dûn-ı ahmakdan
 Bir âyetdir benim her bir sözüm Seb'a mu'allakdan
 Eger teşrîf edersen serv-i nâzım Tûr-ı dîdâra
 Verir elbet ümîdin kesme yalvar Rabb-i Gaffâr'a

Cihân kâm-ı neheng-i ejder-i mâr-ı münakkaşdır
 Bunun nakşından 'ibret almayan nakş-ı müşevveşdir

Tılısmı kâ'inâtın hâk ü bâdı âb ü âteşdir
 Gam-ı endûh u mihnetden 'ibâret bir keş-â-keşdir
 Gönül bir cevher-i âyîne-i bî-gill ü bî-gışşdır
 Meger bu tîl kafesde bâl-i tûtî-i münakkaşdır
 Bunun terkin uranlar cân u dilden bana ulaşdır
 Remîde eyleyen deşt-i gamında ol perî-pûşdur
 Reh-i 'aşk u rızâ-yı Hakk'da tîri rûyı tîr-keşdir
 Bu sûret 'âleminde nâ-halef ferzend-i ser-keşdir
 Tılısm-ı Âramî'de ka'beteyn-i penç ü dû-şeşdir
 Eger teşrîf edersen serv-i nâzım Tûr-ı dîdâra
 Verir elbet ümîdin kesme yalvar Rabb-i Gaffâr'a

'Uyûbum sır edip dâmân-ı lutfunla Hüdâvendâ
 Zünûbum 'afvedip ey pâdişâh-ı magfîret-bahşâ
 Dil-i nâ-şâdımı lutfunla şâd et ey kerem-fermâ
 Bi-hakk-ı nûr-ı pâk-i "lâ-yezâl"-i zât-ı bî-hemtâ
 İlâhî derd-mendin hâkisâr-ı Sâfi-i Şeydâ
 Senin subh u mesâ dergâh-ı iclâlinde bî-pervâ
 Bilirler sâkinân-ı 'arş u ferş-i 'âlem-i bâlâ
 Penâhım dest-gîrim hazretinden gayrı yok hâlâ
 Niyâzım 'afv u lutf u magfîretdir hâhenâ hazâ
 Havârîyyûn ile deyr-i Mesîha'da Bedûh-ârâ
 Bu beyt-i zîveri zikr-i zebân etmişdi Yuhannâ
 Eger teşrîf edersen serv-i nâzım Tûr-ı dîdâra
 Verir elbet ümîdin kesme yalvar Rabb-i Gaffâr'a

Eger 'afv eylemezsen yâ İlâhî cürm ü 'isyânım
 No'lur bâr-ı günehle bilmezim hâl-i perîşânım
 Yüzüm yokdur benim ey pâdişâh-ı magfîret-kânım
 Yarın dîvân-ı Hakk'a varacak ey ulu Sübhân'ım
 Degil bâr-ı günâhım benim ey Zü'l-fazl u ihsânım
 Gezend-i rîşhand-ı ehl-i mahşerden girîzânım
 Garîb-i bî-kes ü bî-çâre vü dermânde hayrânım
 Siler yokdur sirişk-i hasret-i çeşm-i bî-temâmım
 Firâkı derd ü hasretle esîr-i şâm-ı hicrânım
 Gece tâ subha dek bîdâr u nâlân zârı giryânım

Şefâ'at-hâh-ı a'mâl-i resûl-i pâk-i zî-şânım
 Eger teşrîf edersen serv-i nâzım Tûr-ı dîdâra
 Verir elbet ümîdin kesme yalvar Rabb-i Gaffâr'a (Aykanat, 2015: 397)

1.6 Ondörtlü

İlk bendi kafiyeli, sonraki bentlerde son bir ya da birkaç mısranın ilk bent ile diğer mısraların ise kendi arasında mukaffa olduğu ve aynı vezindeki on dört mısralık musammattır.

Bu çalışma ile elde edilen musammatlar içinde Aşkî Mustafa Efendi'nin "*Rikâb-ı i'tikâdum tufl iken bî-dâda virdüm hep/ Ki gûyâ gerdenüm bir mekteb-i cellâda virdüm*" mısraları ile başlayan beş bentlik musammattın konusu nasihat/hikmet, vezni *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*'dür.

Bursalı Rahmî Çelebî'nin "*Ey dil nice bir dehrün derdün çekesin muhkem/ Bu bâr-ı girân itdi kaddini sipihrün ham*" mısraları ile başlayan "*Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün*" vezinli nasihat/hikmet konulu beş bentlik musammattır.

Seyyid Süleymân Mahvî'ye ait "*Zâhid isyânım görüb dahl itme bir mâh 'aşkına/ Kes lisânın gayrı benden ulu der-gâh 'aşkına*" mısraları başlayan beş bentlik tasavvufî musammattın vezni "*Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*"dür.

Behrî'nin "*Ey ser-çeşme-i Şîr-i Hudâ 'Alî/ Ey vasiyy-i seyr-i Mustafâ 'Alî*" mısraları ile başlayan "*Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*" vezinli medhiye-i Hz. Ali 7 benttir.

Bu dört musammattın da kafiye şeması "*aa...AA/bb.. AA /*"dır. Dördünde de mahlas kullanılmıştır.

Seyyid Süleymân Mahvî'ye ait "*Zâhid 'isyânım görüp dahl itme bir mâh 'aşkına/ Kes lisânın gayrı benden ulu der-gâh 'aşkına*" mısraları ile başlayan beş bentlik on dörtlünün ilk bendi:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 Zâhid 'isyânım görüp dahl itme bir mâh 'aşkına
 Kes lisânın gayrı benden ulu der-gâh 'aşkına
 Dört kitabın hak deyüp gösterdiği râh 'aşkına
 Gıtdigüm râh-ı Hudâdır sırr-ı fi'llâh 'aşkına
 Âhı efgân itdigüm sen sanma kim râh 'aşkına
 Vuslat-ı yâr isteyüp oldum cigergâh 'aşkına
 Fâriği âzâde oldum gıtdigüm râh 'aşkına
 Nâle vü zâr eylerüm şeb-tâ-seher-gâh 'aşkına
 Pâdişâh-ı dû cihânın düşdüm her gâh 'aşkına
 Derd-i hicrânım tükenmez eylerüm âh 'aşkına
 Zât-ı pâkün oldı dil 'abdâl-ı siyâh 'aşkına
 Ben vücûdum mülkini nerm itdüm âgâh 'aşkına
 Çün melâmet ihtiyâr itdüm bu gün şâh 'aşkına
 Dil-şikestüm degmesün bir kimse Allâh 'aşkına (Çetin, 2014: 345)

1.7 Onbeşli

İlk bendi kafiyeli, sonraki bentlerde son bir ya da birkaç mısranın ilk bent ile mukaffa, her bendi 15 mısradan oluşan aynı vezindeki musammattır.

Bu çalışma ile elde edilen divanlarda tespit edilen iki onbeşli vardır. Bunlardan biri Bursalı Rahmî Çelebî'ye ait aşk konulu, *aaa...aA/bbb..bA/...* şeklinde kafiye şemalı, *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* vezinli beş bentlik “*Gam-ı dünyâ ile ey dil nice bir zâr olalum/ Varalum mutekif-i gûşe-i hammar olalum*” mısraları ile başlayan musammattır. Diğeri de Seyyid Süleymân Mahvî'ye (ö. 1580) ait tasavvuf konulu, *aa...AA/bb.. AA / ...* şeklinde kafiye şemalı ve *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* vezinli beş bentlik “*Senin 'aşkın düşürdü yâ Resûlallâh beni rencel/ Sana meyl-i muhabbet eyledüm çekdüm çok işkence*” mısraları ile başlayan onbeşlidir.

Bursalı Rahmî Çelebî (ö. 1568) Divanı'ndaki beş bentlik onbeşlinin ilk bendi:

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
 Gam-ı dünyâyile ey dil nice bir zâr olalum
 Varalum mu'tekif-i gûşe-i hammâr olalum
 Sâki vü mutrib-i gül-çihre ile yâr olalum
 Zâhid-i huşk sözinden yûri bî-zâr olalum
 'İşk evsâfına gel mazhar-ı âsâr olalum
 Âteş-i 'ışka yanup matla'-ı envâr olalum
 Gülşen-i Râz okuyup mahzen-i esrâr olalum
 Mantıku't-Tayrı bilüp mahrem-i 'Attâr olalum
 Yine bir serv-i hevâ-bahşa hevâdâr olalum
 Pâyına su gibi yüzler sürüben zâr olalum
 Nakd-i cân ile visâline harîdâr olalum
 Boynumuzdan ıralum yüki sebûkbâr olalum
 'Aklı terk eyleyüben mâni'-i ağıyâr olalum
 Lâle-veş dâğ-ı mahabbetle dil-efgâr olalum
 Pâk-rû pâk-nazar 'âşık-ı dîdâr olalum (Boranoğlu, 1997: 286)

1.8 Onaltılı

İlk bendi kafiyeli, sonraki bentlerde son bir ya da birkaç mısranın ilk bent ile mukaffa, aynı vezinli her bendi on altı mısradan oluşan musammattır.

Bu çalışmada tespit edilen iki onaltılı musammattır. Biri Hasan Ziyâî'nin “*Diyâr-ı gurbete düşdüm gam u derd oldı yârânım/ Bu fânî 'alem içre ne serâyum var ne dükkanım*” mısraları ile başlayan *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* vezinli *aa...AA/bb.. AA* kafiye şemalı, aşk konulu 9 bentlik musammattır. Diğeri de Dukakin-zâde Ahmed Beg'e (ö. 16. yüzyıl) ait “*'Âlem-i gaybdan nişân mene uş/Cümle ecsâm içinde cân mene uş*” mısraları ile başlayan manzumedir. Beş bentlik musammattın ilk bendi:

Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün
 'Âlem-i gaybdan nişân mene uş

Cümle ecsâm içinde cân mene uş
 Mazhar-ı kudretem vücûdileyem
 Mahzenem ma'den ile kân menem uş
 Gül-ile gül menem gülâbileyem
 Bülbüle n'ale vü figân menem uş
 Bî-zebân söylenen sözi bilürem
 Nâtıkam nutk ile zebân menem uş
 Zinde-i câvidân u rûh-ı bekâ
 Çeşme-i âb-ı zindegân menem uş
 Zulmet-i cismi terk idüp toğdum
 'Âleme gün gibi 'iyân menem uş
 Murg-ı 'ankâya kûh-ı kâf oldum
 La mekân kûncine mekân menem uş
 Dürr-i deryâ-yı bi-kerân menem uş
 Denizem katrede 'ummân menem uş (Süzen,1994: 56)

1.9 Yirmili

İlk bendi mukaffa, sonraki bentlerde son bir ya da birkaç mısranın ilk bent ile kafiyeli tek vezinli her bendi yirmişer mısralık musammattır.

Bu çalışma ile elde edilen musammatlar içinde üç yirmili vardır. Bunlar; Serâyî, Askerî ve Azbî Baba'ya ait manzumelerdir. Üç manzume de *aaa...aaAA/bbb...bbAA/...* kafiye şeması ile yazılmış ve üçünde de mahlas kullanılmıştır.

Serâyî'nin, Ender sıfat-ı Bahâr Güfte Şod Be Tarz-ı Deh-Ender Deh başlıklı “*Buldı revnak hamdü li'llâh kim bahâr ıla cihân/Oldı el-hak gülşen-i cennet zemîn ile zamân*” mısraları ile başlayan bahariye 10 bentten meydana gelmektedir.

Askerî Divanı'ndaki “*Ey cihânun mebde'i ey meşhar-ı halk-ı cihân/ Küntü kenzün cevheri gencine-i kenz-i nihân*” matlalı naat beş benttir.

Azbî Baba'nın “*Hamdü li'llâh ki derûndan yine sildüm kederi/Meyvedâr oldu bu dem çüngeh zebânun seheri*” matlalı tevhidî beş benttir.

Serâyî (15. yüzyıl) Divanı'ndaki “Ender-Sıfat-ı Bahâr Güfte Şöd be-Tarz-ı Deh-Ender-Deh” başlıklı musammattın birinci bendi:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 Buldı revnak hamdü li'llâh kim bahârıla cihân
 Oldı el-hak gülşen-i cennet zemîn ile zamân
 Feyz olup bârân-ı rahmet 'âlem içre bî-kerân
 Virdi 'Îsâ bigi emvât-ı nebâta tâze cân
 Varlığından anların bir zerre yoğ iken nişân
 Her ne kim var oldu peydâ taht-ı gabrâda nihân

Kıl nazar bu ‘ibrete aç gözünü gel iy cevân
 Nâm-ı Hakk’ı zikr idüp kıl rûz u şeb vird-i zebân
 Gâfil olma bunları çünkim kamu gördün ‘ayân
 Bir gün ola kim uça cân murgı cismünden revân
 Zâyi’ itme ‘ömrünü buldun ecelden çün âmân
 Câyunı bir hûb ıla var eyle sahn-ı gülsitân
 Tâ ola etrâfı anun sebze vü âb-ı revân
 İçine girdükde gamgîn diller ola şâdmân
 Oturup bir kûşesinde zevk-ile ‘ayş it hemân
 Gül yüzi karşısına bülbül bigi ol medh-ân
 Nukl idüp la’lîn lebinî iç şarâb-ı ergavân
 Kim bu şükre eyle şükrâne fedâ rûh-ı revân
 Hoş gör eyyâmunı bir dem zerrece tutma gümân
 Tâ mu’în ola sana ‘avn-i Hudâvend-i cihân (Kolunsağ, 2016: 91)

1.10 Yirmiikili

İlk bendi kafiyeli, sonraki bentlerde son bir ya da birkaç mısranın ilk bent ile diğer mısraların da aralarında mukaffa olduğu aynı vezindeki yirmi iki mısralık musammattır.

Bu çalışma ile elde edilen tek yirmiikili, Selâmî’ye (ö. 1813) ait “Nakîza Tercî’-bend-i Şeyh Selâmî” başlıklı musammattır. Bu manzume beş bent olup ilk bendi 24 mısra diğer dört bendi ise yirmi iki mısradan meydana gelmektedir.

Nakîza Tercî’-bend-i Şeyh Selâmî
Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün
 Ey çeken derd-i sanemle gece gündüz kederi
 Eyleyen firkat ile dem-be-dem âh-i seheri
 Geşt idüp yine cihânı dolansun bahr ü beri
 Görmeyen dehre gelüp vuslat-ı yârdan eseri
 Hârdan bülbül-veş cânâ urup nişteri
 Kokmadun gülşen-i ‘âlemde gezüp verd-i teri
 Bulmadun kendine bir pür ‘azîz-i râh-beri
 İtmedün kûy-ı dil-ârâ-yı murâda seferi
 İtmedün nefse uyup râh-ı hüdâya güzeri
 Bulmadım diye güzâf eyleme eyle hazerî
 Dîdeden perdeyi kaldur güzel eyle nazarı
 Sûz-ı ‘aşk ile yakup cismünü hûn it ciğeri
 Yoluna eyle fedâ bu lem’a bin cân- seheri
 Çeke gör ... nefse gice gündüz teberi

Alasın sen dahi esrâr-ı Hüdâ'dan haberi
 Bite bestân u cûdunda hakikat şeceri
 Ola her şâhınun üstünde ma'ârif semeri
 'Ârif ol cân ile kevser ile bu pend-i güheri
 Bulamazsın okusan bin kutb-ı mugteberi
 Okudum Kâdî vü Keşşâf ü Cerîr-i Taberî
 Aradım sordum anı pîrden aldum haberi

Nice bulsun kişi ol yârı ki ehvâda arar
 Gâh tenzihgeh teşbîh ile hulyâda arar
 Bilmeyip "men 'arefe" gayrı bir eşyâda arar
 Benzer ol mâhiye suyu yine deryâda arar
 Haşru neşri arasa 'âlem-i 'ukbâda arar
 Görmeğe dost yüzünü cennet-i me'vâda arar
 Sırrı zâhirde arar zâhiri ihfâda arar
 Gûyiyâ pertev-i mihri şeb-i zulmâda arar
 Ab-ı hayvân diyü İskender-i Dârâ'da arar
 Nefh-i râhı koyup İsâ'yı atbâda arar
 Zâhidi meykedede rindi musallâda arar
 'Ârif ü ehl-i dili mesned-i takvâda arar
 Kimi esrâr diyü şîre ile bâde arar
 Neş'e-i 'aşk varup sâğar-ı sahbâda arar
 Kimi indince riyâzât ile esmâda arar
 Kesret-i halvet ile bulmağa tenhâda arar
 'Ârif oldur ki hemân nüsha-i kübrâda arar
 Kalb-i mü'min gibi mir'ât-ı mücellâda arar
 Cümle kendinde bulur her ne ki dünyâda arar
 Ana hep zâhir olur nesne ki ma'nâda arar
 Okudum Kâdî vü Keşşâf ü Hârîrî Taberî
 Aradım sordum anı pîrden aldım haberi

İsteyen yârini serrâ ile darrâda bulur
 Sıdk ile 'âşık olan kesret ü tenhâda bulur
 Nûr-ı mihri dileyen çârüm-i minâda bulur
 Matlabı lü'lü'ü mercân ise deryâda bulur
 Teşne-i zemzem olan Ka'be-i 'ulyâda bulur

Hızır-veş âb-ı hayâtı kişi zulmâda bulur
 Yed-i beyzâ dileyen Hazreti Mûsâ'da bulur
 İsteyen nefha-i rûhı dem-i 'Îsâ'da bulur
 Sırr-ı mi'râc arayan sûre-i İsrâ'da bulur
 Mustafâ sırrını "kavseyni ev-ednâ"da bulur
 'Arif 'irfan ile hep cümle-i eşyada bulur
 Her neye mazhar ise suret-i ma'nâda bulur
 Kays-veş 'âşık olan matlabı Leylâ'da bulur
 Kimi pervâne gibi şem'-i şeb-ârâda bulur
 Bülbülü gör ki murâdın gül-i hamrâda bulur
 'Âşık-i mest-i ezel câm-ı musaffâda bulur
 Kimi mescidde eğüp boynını takvâda bulur
 Kimisi zikre müdâvim olup esmâda bulur
 Nefy u isbât ederek maksadın illâda bulur
 Kimi meczûb oluben cezbe-i Mevlâda bulur
 Okudum Kâdî vü Keşşâf ü Hârîrî Taberî
 Aradım sordum anı pîrden aldım haberi

Nice dem firkât-i cânân ile berbâd oldum
 Serseri kevnî gezip pür şîşe mu'tâd oldum
 Kûh idüp meskeni Vâmık gibi nâ-şâd oldum
 Câm-ı 'Azrâ ile na're zen-i feryâd oldum
 Tîşe-i gam zen-i kûh-ı dile Ferhâd oldum
 Kûy-ı Şîrîn arayup 'azîm-i Bağdad oldum
 Bir zamân-ı sübha-keş-i meslek-i zühhâd oldum
 Düşürüp râhımı mescidlere 'ibâd oldum
 Gece gündüz çalışıp sâhib-i evrâd oldum
 Yâr hayâlîn dile nakş itmege Behzâd oldum
 Dâd-ı divdâdıma geşt-i der-i her râd oldum
 'Âkıbet dâmen-i pîri dutıcak şâd oldum
 Yüz sürüp pâyına bin cân ile münkât oldum
 Mihnet-i bend ü belâdan hele âzâd oldum
 Yapılıp beyt-i dilim feyz ile âbâd oldum
 Şimdi gelmiş gibi bu 'âleme nev-zâd oldum
 Okudum 'ilm-i ledün dersini üstad oldum
 Derd-mendân-ı dilün derdine imdâd oldum

‘Ayn-ı ‘ibretle bakup her şeye dil-şâd oldum
 Vahdet-i hakkı görüp cümlede irşâd oldum
 Okudum Kâdî vü Keşşâf ü Hârîrî Taberî
 Aradım sordum anı pîrden aldım haberi

Bir mu’ammâdır o kim yokda da varda da var
 Şeb-i zulmetde de var rûz-ı pür-envârda da var
 Cehr ü ihfâda da var bâtın u izhârda da var
 Heme esmâ vü sıfat-ı fi’l ile âsârda da var
 Tekye vü medresede sûfi-i ebrârda da var
 Mü’min ü fâsık u ahyâr ile eşrârda da var
 Şem’-i pervânede vâr bülbül-i gülzârda da var
 ‘Aşk ile ef’idede mûkad olan nârda da var
 Hüzn-i ‘âşıkda da vâr gezdiği kühsârda da var
 Dâi’ mâ hû çekip âh etdiği dil-dârda da var
 Zâhidün cennet için sürdiği ezkârda da var
 ‘Ârifün vuslat için kıldığı efkârda da var
 Gözün aç perdeyi sil şehir ile bâzârda da var
 Her neye baksan odur yâr ile ağyârda da var
 Belki sanduka-i sarrâf-ı güher-bârda da var
 Cümle dükkânçe-i esnâf ile ‘attârda da var
 Ehl-i zevkin çalışup eylediği kârda da var
 Cem’ine baş ile cân virdiği dinârda da var
 Okı gel nazm-ı dürer-bârımı eş’ârda da var
 Bu Selâmî gibi dil-haste vü nâ-çârda da var
 Okudum Kâdî vü Keşşâf ü Hârîrî Taberî
 Aradım sordum anı pîrden aldım haberi

(Kaya, 1999: 207)

SONUÇ

Bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammatlar adlı çalışma ile ulaşılan 900 küsür divandan 47 şairin 62 bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammat yazdığı tespit edilmiştir. Bu şairlerden 37’si birer, 10 şair de 2 ile 5 arasında değişen sayılarda musammat yazmıştır.

Bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen ilk musammat Serâyî tarafından 15. yüzyılda yazılmıştır. Bu musammat yirmiliktir. Mezkûr manzume bu yüzyılda kaleme alınan bentleri on mısradan fazla gazel tipi kafiyelenen tek musammattır. 16. yüzyılda 19, 17. yüzyılda 5, 18. yüzyılda 12, 19. yüzyılda 25 on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammat tespit edilmiştir. Bu çalışmada 47 divanda; 8 onbirli, 1 onbirleme, 37 onikili, 3 onikileme, 1 onüçlü, 4 ondörtlü, 2 onbeşli, 2 onaltılı, 3 yirmili, 1de yirmiikili tespit edilmiştir.

Tespit edilen bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen 62 musammattan sadece ikisi müzdeviç musammattır. Geriye kalan 60 musammattır da mütekerrir musammattır. Mütekerrir musammatların kafiye şeması *aa...AA/bb.. AA...*(iki mısra tekrarlı) olan 55, *aa..aaA/bb..bbA/...* (tek mısra tekrarlı) olan 5 musammattır tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile elde edilen bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammattan 26'sı *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*, 12'si *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün*, 9'u da *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* vezni ile kaleme alınmıştır. Diğer 15 musammattır ise 9 farklı vezinde yazılmıştır.

Bu makalede incelenen musammatlar 13 farklı konuda kaleme alınmıştır. Aşk 13, dua/niyaz/tazarru 11, medih 9, nasihat/hikmet 6, mey/ zühdlük /rindlik 4, naat 4, tasavvuf 4 ve diğer koularda 11 musammattır yazılmıştır. Aşk klasik Türk medebiyatının hâkim konusudur. Bu musammatlarda da aşk, %20'lik gibi bir oran ile en çok tercih edilen konudur.

Klasik türk edebiyatında mahlas kullanmak bir gelenektir. Bu gelenek bütün türlerde ve şekillerde devam etmiştir. Bu çalışmada ele alınan musammatlardan sadece bir onikilide mahlas kullanılmamıştır.

İncelenen 62 musammattır; 5 bentli 36, 7 bentli 10, 6 bentli 5 ve diğer 11 musammattır da altı farklı bentte (4, 8, 12, 9, 10, 22 bentli) kaleme alınmıştır. Klasik Türk şiirinde en fazla tercih edilen 5 ve 7 bent burada en çok tercih edilen bent olmuştur.

Bazı divanlarda ve kimi araştırmacıların çalışmalarında musammatlarla ilgili yanlış adlandırmalara gidilmiştir. Özellikle mükerrer musammatların adlandırılmasında tekrar eden mısralar terci-benddeki vasita beyitle karıştırılmıştır. Bundan dolayı "terci-bend" başlığı ile not edilen bentleri on mısradan fazla olan gazel tipi kafiyelenen musammatlar tespit edilmiştir. Ayrıca onikilmelerde kafiye şeması terci-bendde uyan tasmitler tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, F. Y. (1997). *Ayıntablı Ayni Efendi Divan* (Tez no: 64071). [Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Aksoy, Ö. A. (1954). *Aydî Divanı*. Desen Matbaası.
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Ali Divanı*. (e-kitap) Kültür Bakanlığı
- Akyüz, K. (1958). *Fuzuli Türkçe Divanı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Alkan, S. (1993). Şeyh Mustafa Zekayi'nin hayatı, edebi kişiliği, divanı (inceleme-metinden-kidli metin) (Tez no: 26646). [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Alpaydın, B. (2007). Refi'i Kalayı Divanı (Tez no: 215064). [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Altay, A. (2008). Hâmî Dîvânı (Tez no: 227040). [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Arvas, F. (2010). Seyyid İsmail Hakkı (Misli) Dîvânı (Tez no: 309019). [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Ataç, M. B. (2007). Ayıntablı Hafız Abdülmecidzade Divanı, inceleme- metin (Tez no: 210977). [Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu

- Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Atik, A. (2016). *Müderrişade Sadullah İzzet Divanı*. Simurg.
- Aykanat, T. (2015). Safî Baba ve Divanı (inceleme-karşılaştırmalı metin-sadeleştirme-sözlük-dizin) (Tez no: 397638). [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Bilgin, A. (2011). *Nigârî Divanı*. (e-kitap) Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çakır, M. (2021). Siracî Divanı (Tez no: 679037). [Doktora tezi, Cumhuriyet Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Çakır, M, S. (2018). Yahyâ Nazîm Divanı (inceleme-tenkitli metin) (Tez no: 512574). [Doktora tezi, Cumhuriyet Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Çetin, İ. (1993). Derzizade Ulvi (Tez no: 27218). [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Çetin, R. (2014). XIX. yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Seyyid Süleyman Mahvi Divanı: inceleme-metin (Tez no: 356924). [Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Durkaya, H. (2017). Handanî Divanı (inceleme-tenkitli metin-sözlük) (Tez no: 480328). [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Elmacı, B. (2016). İstanbullu Eşref Divanı (metin-inceleme) (Tez no: 445928). [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Erol, C. (1995). Muhammed Şâkir Efendi hayatı, eserleri ve Enisü'l-Uşak adlı divanı (Tez no: 43937). [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Erdoğan, M. (2017). *Bursalı Rahmî Divanı*. (e-kitap) Kültür Bakanlığı.
- Erol, M. (2002). Azbî Baba Divanı. [Doktora tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi].
- Gürgendereli, M. (2017). *Mostarlı Hasan Ziya'î Divanı*. (e-kitap) Kültür Bakanlığı.
- İsen, M. (2020). *Usûlî Divanı*. Bilnet Yayıncılık.
- Kalço, Ş, Ç. (2019). Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı (Tez no: 546282). [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Karagöz, H. (1997). Askerî Divanı'nın tenkitli metni (Tez no: 362963). [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Karakaş, E. (2008). Racûlî, hayatı, edebî kişiliği ve divanı (Tez no: 219366). [Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

- Karaman, A. Ö. (2019). *Aşî Hüseyin Efendi Dîvânı* (edisyon-kritik, metin inceleme) (Tez no: 581149). [Yüksek lisans tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Karcı, M. R. (2019). *Bayburtlu Zihnî Dîvânı*. Sonçağ Akademi.
- Kaya, A. (1999). *Divan-ı Selami* (inceleme-metin) (Tez no: 87408). [Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi Divanı*. (e-kitap) Kültür Bakanlığı.
- Kolunsağ, İ. (2016). *Serayi Divanı* (Tez no: 452055). [Doktora tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Koparan, B. (1995). *Cem'i hayatı, edebi şahsiyeti ve divanının tenkidli metni* (Tez no: 43670). [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Kurnaz, C. & Çeltik, H. (2013). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. Kurgan Edebiyat.
- Kurnaz, C. & Çeltik, H. (2009). *Muaşşerden Uzun Musammatlar ve Bilinmeyen Nazım Şekillerinden Yirmilik*. *Turkish Studies Volume 4/2 (Winter 2009)*, 931-866
- Musluoğlu, F. (2021). *Hayretî Divanı* (Tez no: 694934). [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Özavar, S. (1993). *Daniş Mehmed Bey hayatı, sanatı ve divanı* (Tez no: 26240). [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Özdingiş, V. (1998). *Sabih hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve divanının tenkidli metni* (Tez no: 71945). [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Öztahtalı, İ. İ. (2010). *Bursalı Murad Emri ve divan* (Tez no: 257718). [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Özyıldırım, A. E. (2002). *Keçeci-zade İzzet Molla'nın Mihnet-Keşan'ı ve tahlili* (Tez no: 117643). [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Öztürk, Y. (2006). *17. yüzyıl şairlerinden Dimetokalı Vahdeti'nin divanının tenkitli metni* (Tez no: 209891). [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Süzen, H. (1994). *Dükakinzade Ahmed Divanı* (Tez no: 31724). [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Tanrıbuyurdu, G. (2006). *Eşref Paşa Divanı* (inceleme-transkripsiyonlu metin-nesre çeviri) (Tez no: 204499). [Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

- Tatçı, M. (1988). *Niyazi Divanı*. İstanbul Maarif Kütüphanesi.
- Turan, M. (2008). Behri Divanı (Tez no: 228884). [Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Uluocak, M. (1998). Çeşmizâde Reşid Divanı inceleme ve tenkitli metin (Tez no: 74242). [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Ulusoy, A. (2004). Sûzi Divanı (tenkitli metin neşri) (Tez no: 145620). [Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Urhan, M. (2002). XVI. yüzyıl divan şairi Fedayi, hayatı, edebi kişiliği ve divanının tenkitli metni (Tez no: 120662). [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Yağcı, Ş. (1993). Nevres-i Kadim Divanı ve indeks (Tez no: 26455). [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Yavuz, S. (2019). Eskicumalı Hamîd Divanı (inceleme-metin) (Tez no: 573550). [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
- Yıldız, S. (2002). XVIII. yüzyıl divan şairi Şakir hayatı, eseri, edebi kişiliği ve divanının tenkidli metni (Tez no: 120645). [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

For citation / Atf için:

SÜNNEY, F. H., KARA, E., & YAMAN ALKAN, N. (2024). Okul yönetiminde Navajo düşüncesi. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(4), 269-292. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14129378>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

Okul yönetiminde Navajo Düşüncesi¹

Navajo Thought in school management

Fatma Hürrem SÜNNEY²

Doktor öğretim üyesi; Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, PDR, 28200, Giresun, Türkiye
E-mail: hurrem.yildiz@giresun.edu.tr ORCID: 0000-0001-5464-8361

Eray KARA

Doktor öğretim üyesi; Hamburg Universität, HUL; 20355, Hamburg, Almanya
E-mail: eray.kara@hamburg-uni.de ORCID: 0000-0001-8614-4918

Nurhayat YAMAN ALKAN

Yüksek lisans öğrencisi; Giresun Üniversitesi, SBE; Eğitim yönetimi, 28200, Giresun, Türkiye
E-mail: nurhayatyaman@gmail.com ORCID: 0009-0003-1229-6478

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

10/10/2024

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

11/10/2024 (Editör r.), 29/10/2024 (Minör r.)

Kabul Tarihi / Accepted Date:

13/11/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

- ✓ Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar(lar), çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder(ler).
- ✓ Ethical approval was not obtained for this study. The author(s) declare that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

1. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%35).
Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (%35).
2. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%35).
Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (%35).
3. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%30).
Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (%30).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar(lar) bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

The author(s) declare(s) that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı %6'dır.

This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 6%.

¹ Bu çalışmanın ön bulguları 21 – 24 Mayıs 2024 tarihinde düzenlenen EJERCongress'te sunulmuştur.

² Sorumlu yazar / Corresponding author

Okul yönetiminde Navajo Düşüncesi

Öz

Navajo'lar (Diné), Amerika Birleşik Devletleri'nin [ABD] Arizona, New Mexico ve Utah eyaletlerinde yaşayan ve Navajoca konuşan Atabaskların, Güney Atabaskları grubundan olan bir Kızılderili halkıdır. Üç yüz binlik nüfuslarıyla Amerika Birleşik Devletleri'nde federal olarak tanınan en büyük yerli halktır (Weisiger, 2007). Akıl, yaşamsal beceriler, olumlu iletişim ve aile gibi çevresel etkenlerin bireyin eğitiminde gözetilmesi gereken hususlar olduğunu ifade eden Navajo felsefesi yaşama yön veren, bireyin sağlığını ve iyi oluşunu önemseyen ve bilgiyi yücelten bir felsefe olarak göze çarpmaktadır. Bu felsefe dört temel ilkedен oluşur: Hayatı yönlendiren ilke, geçim, aile- bir araya getirme ve her yaratılana saygı ve hürmet (Benally, 2022). Navajolar, bu düşünceleriyle yaşamın hemen her alanına yön vermiş ve özellikle eğitim alanında çığır açmıştır. Öyle ki okul yönetimi konusunda Navajoların öğrenme felsefesinin oldukça sağlam bir referans olarak kullanılabilmesi açıkça ortadadır. Bu çalışma, Navajoların öğrenme felsefesi ve pedagoji anlayışlarının okul yönetiminde nasıl uygulanabileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Navajo felsefesine ilişkin alan yazının incelenmesi sonucu elde edilen veriler doküman analizi yoluyla şu temalar altında sunulacaktır: Navajo felsefesinin varlık anlayışı, epistemoloji, değer anlayışı, eğitim felsefesi, eğitimin amaçları, müfredat, metodoloji ve öğretmen anlayışı. Yönetim süreçleri, öğretim, rehberlik ve okul-çevre ilişkileri ile ilişkilendirilen Navajo felsefesi alternatif bir okul modeli olarak ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Navajo felsefesi, Navajo kültürü, alternatif okul modeli

Navajo Thought in school management

Abstract

The Navajo (Diné) are Native American people from the Southern Atabasque group of the Navajo-speaking Atabasques, living in Arizona, New Mexico, and Utah. With a population of three hundred thousand, they are the largest federally recognized Indigenous people in the United States (Weisiger, 2007). The Navajo philosophy, which states that environmental factors such as reason, vital skills, positive communication, and family are issues that should be considered in the education of the individual, stands out as a philosophy that directs life, cares about the health and well-being of the individual, and glorifies knowledge. This philosophy consists of four basic principles: The guiding principle of life, subsistence, family-gathering, and respect and reverence for all creation (Benally, 2022). With these ideas, the Navajos have shaped almost every aspect of life and revolutionized education. So much so that it is clear that the Navajo philosophy of learning can be used as an excellent reference in school management, this study aims to reveal how the Navajo philosophy of learning and pedagogy can be applied in school management. The data obtained by analyzing the literature on Navajo philosophy will be presented under the following themes through document analysis: Navajo philosophy's understanding of existence, epistemology, value (axiology), philosophy of education, aims of education, curriculum, methodology, and teacher understanding. Navajo philosophy, which is associated with management processes, teaching, guidance, and school-environment relations, will be presented as an alternative school model.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The Navajo Nation, which is an Indian people living in the United States of America today, has created a model of living within itself, and this model has affected almost all social institutions they are intertwined with, such as education, health, law, and politics. The content of the Navajo's unique educational understanding and learning philosophy is a basis for modern educational paradigms and even stands out as an understanding that should be emphasized as it has content that will offer a new perspective to postmodern educational understandings that exceed modernism. From this point of view, it can be said that the essential feature that brings the Navajo tribe to the forefront in the USA is that they have created a philosophy of learning within themselves, and this philosophy they adopt four basic principles: the principle that directs life, subsistence, bringing the family together and respect and reverence for every creature. According to Navajos, if people internalize these four basic principles, they can achieve life satisfaction and thus have a balanced life. Within the framework of this understanding, the people who have adopted being healthy

both physically and mentally as a fundamental principle adopt the basic principles that reveal the importance of the individual in the field of education as in every field. The current study will start with the Navajo's understanding of being (ontology), knowledge (epistemology), and values (axiology) and relate them to their understanding of education.

Literature Review

Concepts and Understanding

The Navajo nation's understanding of existence is based on the 'Holy Wind' approach, which attributes sacredness to the wind. As such, this 'Holy Wind' gives life, thought, speech, and movement to all living beings and serves as a means of communication between the elements of the entire living world. For this reason, it is of central importance to Navajo philosophy and worldview, and this importance makes sense within the Navajo creation story. According to this story, a cloud of mist or light becomes the source of the Winds, and the Wind, together with the gods (Holy People), makes life possible in the underworlds, provides a way to breathe, and at the same time guides and protects them. In other words, the wind serves as a teacher and guide. It creates 'Sacred People' such as the First Man and the First Woman, the Dawn Man and the Dawn Woman, the Sky Blue Man and the Sky Blue Woman, the Twilight Man and the Twilight Woman, and the Dark Man and the Dark Woman. It is believed that the Wind also appeared when the Sacred People came out of the underworld. The Wind has different names due to various criteria, but the Wind represents unity. In the Navajo understanding, the cardinal directions determined by the four mountains (north, south, east, and west) define the boundaries of the Navajo world and are White Wind (from the east, representing dawn), Blue Wind (from the south, representing day), Yellow Wind (from the west, representing dusk), and Dark Wind (from the north, representing night).

Review of Related Literature

The most thorough study in understanding how Navajo philosophy reflects into practice was conducted by Benally (1994). She explained the Navajo principles as guides that regulate and guide all life in the right direction, require the acquisition of certain knowledge and skills, and in Navajo education, this knowledge is taught in the form of (1) proper development of the mind, (2) survival skills, (3) understanding and appreciation of positive relationships, and (4) relating to one's home and environment. These four areas of knowledge provide peace of mind, physical health, emotional health, and ecological awareness, and when these areas are not met, life is thrown out of balance. For example, when the family does not fulfill the child's emotional needs, it also fails to instill in him or her the principles of acquiring and maintaining a good life. The child is then left to fend for himself or herself. This is a situation that destabilizes the balance. Indeed, in Navajo philosophy, Mother Earth and Sky Father do not leave the child alone in a cold and hostile way.

Similarly, Yazzie-Mintz (2007) conducted research in Navajo schools in the USA, and reached the following findings regarding the language use and teaching methods of the teachers she observed: The use of the Navajo language is essential in Navajo methodology, as the use of the mother tongue is seen as part of the implementation of a culture-based curriculum for Navajo students in the classroom. For school curriculum, teachers were found to be looking for complementary resources for standardized school curricula implemented by national policies and guidelines. Teachers explained that they used resource materials or teaching plans to ensure that Indigenous and Navajo students learn the content of the standardized school curriculum. The idea behind customizing a standardized curriculum to the needs of the students paved the way for this current study. As the Turkish education system has a strict and structured curriculum for all students, we thought this Navajo approach could present a new perspective for inclusion for teachers and school administrations.

Method

This paper is designed as a theoretical paper to drive exploration and advancements across educational management and philosophy disciplines. These papers look for theoretical papers to explore abstract concepts, models, and frameworks to new paradigms and expand the boundaries of knowledge by presenting fresh conceptual models. The concepts of Navajo philosophy may not always have a direct application in the school systems but are considered essential for developing alternative school management.

Result and Discussion

This paper presents conclusions about the Navajo approach to ontology, epistemology, and axiology of individuals and society. Besides, it has suggestions for education philosophy by explaining the practices of curriculum design, teaching, and school management. The current study may serve as a background for future practices and theories.

Keywords: Navajo culture, Navajo philosophy, Alternative school management

GİRİŞ

Dünya üzerinde yaşayan ilkel kabilelerin varlığı ve modern toplumlarla aynı toprak parçası üzerinde yaşıyor olmaları, bu kabilelerin örgütlenme biçimlerini, yönetim anlayışlarını ve eğitim sistemlerini araştırmanın hayli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle ki, her ne kadar modern toplumlardan soyutlanmış ve kendi kültürel dinamikleri içinde ele alınsalar da pek çok ilkel kabilenin modernizmi aşan görüşlere sahip oldukları bilinmektedir. Bu nedenle dünya üzerinde varlığını sürdüren ilkel kabileler sosyal bilimcilerin araştırma odaklarını oluşturmakta; ortaya konulan veriler de kabile yaşantısının modern sistemler üzerindeki etkisinin oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri bünyesinde yaşayan ve bir Kızılderili halkı olan Navajo ulusu, kendi içinde bir yaşama modeli oluşturmuş ve bu model onların başta eğitim olmak üzere sağlık, hukuk, siyaset gibi iç içe oldukları hemen bütün sosyal kurumları etkilemiştir. Navajoların kendilerine özgü eğitim anlayışları ve öğrenme felsefelerinin içeriği modern eğitim paradigmaları için de bir temel oluşturmakta, hatta modernizmi aşan postmodern eğitim anlayışlarına yeni bir bakış açısı sunacak bir içeriğe sahip olmasıyla üzerinde durulması gereken bir anlayış olarak ön plana çıkmaktadır.

Buradan hareketle, denilebilir ki, ABD’de Navajo kabilesini ön plana çıkaran en temel özellik kendi içlerinde bir öğrenme felsefesi oluşturmuş olmaları ve bu felsefe içerisinde; daha önce de sözü edildiği üzere hayatı yönlendiren ilke, geçim, aileyi bir araya getirme ve her yaratılana saygı ve hürmet olmak üzere dört temel ilkeyi benimsemeleridir. Navajolara göre insanlar bu dört temel ilkeyi içselleştirirlerse yaşam doyumuna ulaşabilirler ve böylelikle dengeli bir yaşama sahip olabilirler. Bu anlayış çerçevesinde gerek fiziksel gerekse zihinsel yönden sağlıklı olmayı temel düstur edinmiş olan halk, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da bireyin önemini ortaya koyan temel prensipleri benimsemektedir.

Çalışma, Navajoların varlık (ontoloji), bilgi (epistemoloji) ve değerler (aksiyoloji) anlayışlarından yola çıkarak bunları eğitim anlayışları ile ilişkilendirecek; ayrıca bu biçimde oluşturulmuş spesifik eğitim düşüncesini okul yönetiminde kullanılabilecek alternatif bir model olarak sunacaktır.

YÖNTEM

Bu makale, eğitim yönetimi ve felsefesi disiplinleri arasında keşif ve ilerlemeleri teşvik etmek için teorik bir makale olarak tasarlanmıştır. Bu tür makaleler, soyut kavramları, modelleri ve çerçeveleri yeni paradigmalara keşfetmek ve yeni kavramsal modeller sunarak bilginin sınırlarını genişletmek için teorik makaleler arar. Navajo felsefesi kavramlarının okul sistemlerinde her zaman doğrudan bir uygulaması olmayabilir, ancak alternatif bir okul yönetiminin geliştirilmesi için bu çerçevenin gerekli olduğu düşünülmektedir.

NAVAJO FELSEFESİ

Navajolarda Varlık Anlayışı (Navajo Ontolojisi)

Navajo kabilesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Güneybatısında bulunan yarı-kurak, yüksek çöl platolarından birinde yaşayan ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en büyük Kızılderili rezervasyonu olmak özelliğine sahip olan bir halktır. Navajoların yaşadıkları toprak alanı 27,000 mil karedir ve bu alan yaklaşık olarak İrlanda büyüklüğündedir. Navajo kabilesi ya da ulusu ABD'deki Kızılderili kabileleri arasında en büyük nüfusa sahip ikinci halk olarak yaklaşık 350.000 kayıtlı üye sayısına sahiptir. Halkın hemen hemen yarısı evlerine yakın iş bulamamaları gerekçesiyle rezervasyonda yaşamamaktadır. Navajo ulusu (kendilerini Diné veya "Halk" olarak adlandırır), yüzyıllar boyunca yaşadıkları temas ve değişime rağmen dil, törenler, yaratılış hikayeleri ve diğer kültürel uygulamalarını sürdürmekte; bu bağlamda geleneklerine bağlı bir ulus olma özelliğini taşımaktadır. ABD ordusu, 1860'ların başlarında Diné halkını doğu Yeni Meksika'daki Bosque Redondo'da yerinden edip hapsedmiş; fakat Navajolar 1868'de ABD hükümeti ile yapılan bir "anlaşma" ile rezervasyonlarını resmen kurma hakkına sahip olmuşlardır. Bu anlaşma ile Navajolar ya da diğer isimleriyle Diné ulusu, kutsal dağlar arasındaki toprakları olan atalarının yurdu olan Diné tah'a geri dönmüşlerdir (Powell, Curley, 2008).

Navajo ulusunun, gelenekselden çağdaşa kadar, 140.000'den fazla üyesi çeşitli tarzlarda yaşamakta; yaklaşık 500 yıldır da Güneybatı topraklarında varlıklarını sürdürmektedirler. Bu süreçte, yaşadıkları birçok değişime ve baskılara rağmen kültürel kimliklerini korumayı başarmış, oldukça pragmatik ve sağlam uyum yeteneğine sahip bir ulus olarak varlıklarını göstermektedirler. Son dört yüzyıldır ekonomik sistemleri üç büyük dönüşümden geçmiş; bu dönüşümler arasında avcılık ve toplayıcılık, yarı yerleşik tarım, hayvancılık ve yağmacılık ve en sonunda modern Batı dünyasının piyasa ve nakit gelir odaklı modeli yer almıştır. Yine de yaşadıkları hayatta kalma mücadeleleri, savaşlar, hastalıklar, esaret ve zorla asimilasyon planları aynı rezervasyon içerisinde yaşamalarını engellemiştir, denilebilir (Blanchard, 1979).

Navajo ulusunun varlık anlayışı “Holy Wind” olarak bilinen ve rüzgâra kutsallık atfeden bir yaklaşım üzerinden ele alınmaktadır. Öyle ki, bu “Kutsal Rüzgâr”, tüm canlı varlıklara hayat, düşünce, konuşma ve hareket gücü vermekte ve tüm yaşam dünyasının unsurları arasındaki iletişim aracı olarak hizmet etmektedir. Bu nedenle, Navajo felsefesi ve dünya görüşü için merkezi bir öneme sahiptir, denilebilir ve bu önem Navajo yaratılış hikayesi içerisinde anlam kazanır. Bu hikâyeye göre, bir sis veya ışık bulutu, Rüzgarların kaynağı haline gelir ve Rüzgâr, öncelikle tanrılarla (Holy People/Kutsal İnsanlar) birlikte yeraltı dünyalarında hayatı olanaklı kılar, nefes almanın bir yolunu sağlar ve aynı zamanda onlara rehberlik eder, onları korur. Bir diğer ifadeyle rüzgâr, bir öğretmen ve rehber olarak hizmet eder. İlk Adam ve İlk Kadın, Şafak Adamı ve Şafak Kadını, Gökyüzü Mavi Adamı ve Gökyüzü Mavi Kadını, Alaca Adam ve Alaca Kadın ve Karanlık Adam ve Karanlık Kadın gibi “Kutsal İnsanlar”ı yaratır. Kutsal İnsanlar yeraltından çıktığında, Rüzgârın da ortaya çıktığı düşünülür. Rüzgârın çeşitli kriterler nedeniyle farklı isimleri vardır; ancak Rüzgâr birliği temsil eder. Navajo anlayışında dört dağla belirlenen kardinal yönler (kuzey, güney, doğu ve batı), Navajo dünyasının sınırlarını belirler ve Beyaz Rüzgâr (doğudan, şafağı temsil eder), Mavi Rüzgâr (güneyden, gündüzü temsil eder), Sarı Rüzgâr (batıdan, alaca karanlığı temsil eder) ve Koyu Rüzgâr (kuzeyden, geceyi temsil eder) olmak üzere dört farklı türde Rüzgâr bulunmaktadır. Bu Rüzgârlar ayrıca cinsiyet kategorilerinde tanımlanır, ancak hangisinin dişi veya erkek olduğu çeşitli metinlerde tartışma konusu olmaktadır. Ancak, bilinen odur ki eşit sayıda dişi ve erkek Rüzgâr bulunmakta ve Rüzgârların birbirlerinin üzerine yatmaları suretiyle Toprak İnsanları doğmaktadır (Thayer-Bacon, 2002).

Kutsal İnsanlar, insan düşüncesini ve davranışını yönetme konusunda başlıca bir rol oynamakta; Navajolara göre bunun nedeni ise, insanların doğrudan tanrılarla etkileşim halinde olmasıdır. Kutsal İnsanlar, onlara uyarı ve tavsiyelerde bulunarak, “Haberci Rüzgârlar” aracılığıyla mesajlar gönderirler. Rüzgâr, insanlarla, kulaklarının bir köşesi aracılığıyla konuşur. Rüzgâr, kelime ve dil ile yakından ilişkilidir. Doğal olaylar, içsel formlar ve Kutsal Rüzgâr ile donatıldıkları için düşünebilir ve yaşayabilirler. Onlar Navajo'ya rehberlik ve talimat sağlayabilirler. Navajolar, tüm insanların içlerinde Kutsal Rüzgar'a sahip olduğuna inanmalarına rağmen, yanlış davranışlara sebep olabilen kötü Rüzgarlar olduğunu da düşünürler (Thayer-Bacon, 2002).

Navajo ulusunun varlık anlayışı son derece metafizik unsurlar üzerinden oluşturulmuş; bu metafizik unsurları kendi dillerindeki ilkeler üzerinden adlandıran Navajolar, Kutsal İnsanlar adını verdikleri insanların kutsiyetlerini bu metafizik ilkelere dayandırarak koruduklarına inanmışlardır. Örneğin, Sa'ah Naaghdii adını verdikleri ilke, dünyanın "içsel şekli"ni ve düşüncüyü temsil ederken; Bik'eh Hbzhb ilkesi dünyanın "dışsal şekli"ni ve konuşmayı da temsil eder. Sa'ah

Naagha'ii ve Bik'eh Hbzhd, evrenin merkezi canlandırıcı güçleridir ve hózhó tarafından tanımlanan bir dünya üretirler. Tüm şeylerin içsel ve dışsal şekilleri vardır ve sağlık ve refah sağlamak için Sa'ah Naaghdii ve Bik'eh Hbzhd ile uyumlu ve birleşik olmalıdır. Navajo dünyasında her şey, dinamik ve statik kategorilerden birine yerleştirilebilir, ancak bu kategorilerin sentezi, hózhó, yani uyum ideali ile sonuçlanır. Bu desenler daha sonra günlük davranış desenlerine ve değer yönelimlerine çevrilir ve evrenin sembollerini düzenlemek için kullanılır (Patin, 1991).

Tüm bunlardan hareketle, Navajoların varlık anlayışının mutlak, sabit ya da değişmez olmadığı açıkça görülmektedir. Varlığın temeline değişmeyi ve ilerlemeyi koyan Navajo ulusu, bu düşünceleriyle, günümüz eğitim paradigmalarına temel teşkil etmektedir. Nitekim klasik eğitim düşüncelerinin sıklıkla vurguladığı, bireyin varoluşunu geri planda bırakan özcü varlık anlayışını yıkan Navajolar, bu bağlamda, varoluş olgusunu ön plana çıkararak oldukça yeni bir açılımı ortaya koymaktadırlar. Ayrıca, Navajo ontolojisi, metafizik varlık anlayışını değer anlayışına da uyarlamış ve hem etik ve estetik değerlerini hem de adalet anlayışı buna göre düzenlemişlerdir. Dolayısıyla Navajo ulusu, ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik açılardan ele alındığında tüm bu alanlarda gerek tutarlı gerekse salt bireyin önemine yaptığı vurgu kadar ötekini de kapsayan toplulukçu bakış açısına sahip bir ulus olarak ön plana çıkmaktadır. Navajoların benimsediği bu düstur, eğitim anlayışlarına da yansımış ve bir bütün olarak Navajo düşüncesinin okul yönetimini nasıl etkilediği anlayışı ortaya çıkmıştır.

Navajo Felsefesinde Bilgi Anlayışı (Navajo Epistemolojisi)

Oldukça eski dönemlerden beri, insanlar, özellikle Navajolar üzerinde yaşadıkları toprakların onlara sundukları ve altında sakladıkları ile yakından ilgilenmişlerdir. McPherson & Robinson (2020) Batı felsefesi ile birlikte ele alındığında, Navajo felsefesi ve Batı felsefesinin iki ayrı kutuymuş gibi hayal edilebileceğini söyler. Batı felsefesi, dünyaya baktığında fizik kurallarının işlevsel hale geldiği bir sistem görmektedir. Bilimsel bir bakış açısı gerektiren bu gözlemler hipotez ve teorileri, onlar da yeniden üretim ve ispat gerektiren deneyler dizisini beraberinde getirmektedir. Hastalıklara çare bulan, uzaya, Aya insan gönderen Batı düşüncesi, İsa'dan çok önce Antik Yunan felsefesinin kazanımları ile bilimsel çalışmalarına yön vermiştir. Gözlem, soru sorma, hipotez oluşturma, tahmin yürütme, test etme ve iyileştirme adımlarını kullanarak evrenin işleyişini anlamaya ve insan yaşamını iyileştirmeye yönelik disiplinler ortaya çıkarmıştır. Ölçülmesi olanaksız ya da spiritüel/ruhsal yaklaşımlara yer vermeyen bu yaklaşım ikinci kutudaki epistemolojik anlayışla benzerlik ve farklılıklar gösterebilmektedir.

Navajo düşüncesini temsil eden ikinci kutuda benzer bir merak görmek mümkündür. Aynı fiziksel olgulara ilişkin oluşturulan soruların yanıtları bu düşünce sisteminde fizik yasalarında aranmamaktadır. Navajo insanları da kuşların neden bazı mevsimlerde onlarla yaşamadığını, kırılan bir kolun iyileştirilmesi için çareler aramak gerektiğini, bizi yerde tutan gücün yerçekimi olduğu konularında akıl yürütmüşlerdir. Ancak onları Batı düşüncesinden ayıran şey; niçin sorusunun yanıtının spiritüel, dini ya da gözlemlenmesi çok da olanaklı olmayan bir dünyada bulunmasıdır. Onlara göre merak edilen bir olguya ilişkin cevaplar sadece fizik yasalarında değil; o yasaları anlamlı kılan öğretilerde, anlatı ve hikayelerde gizlidir. Onlara göre dünyayı anlamak için farklı bir gözlük kullanmak gerekmektedir. Dolayısıyla Navajo felsefesi, insanı doğanın bir parçası olarak ele almakta, insan ve doğa arasındaki çatışmaya değil (Crozier, 1974); aksine uyuma odaklanmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak Navajo ulusunun bilgi anlayışı; “Blessing Way” (Bereket Yolu) ve “Hozhoogo Ina” prensipleri ile birleştirildiğinde tam anlamına ulaşmaktadır. Öyle ki varlık anlayışları ile bilgi anlayışlarını da birleştiren Navajolar, burada da, Batı düşüncesinden farklı olarak, spiritüel bir epistemolojik bakış açısı ortaya koymuşlardır. O halde denilebilir ki; Navajoların varlık anlayışı, kuşkusuz, bilgi anlayışlarını da etkilemiş; varlığa ilişkin yaptıkları metafizik temellendirmeler, bilgide de metafizik unsurlara yer vermelerine neden olmuştur. Navajo ulusunun «Bereket Yolu» (Blessing Way) adını verdikleri yoldan çıkmadıkları sürece Kutsal İnsanlar olduklarına inanmaları, bu düstur ile hareket etmeleri için bazı metafizik bilgilere sahip olmaları ve bunları yaşamlarına uyarlamalarını gerektirmektedir. Bu bilgiler ise “Hozhoogo Ina” prensipleri olarak bilinmektedir.

Bu prensiplere göre, bireyler yaşamak ve öğrenmek için ruhsal farkındalığa ve bilince sahip olmalıdır. Bu en temel yaşam düsturudur ve buna ilişkin ilk bilgi şafakla, ışığın başlangıcıyla, uyanış ve büyüme ile ilişkilendirilir. Bu biçimde hayatlarında düzenlerini koruyan ve tanrılarına güvenenlerin bilgelik, güç ve refahla ödüllendirileceklerine inanan Navajolar, bunu yapmayanların açlık, yoksulluk, hastalık ve tembellik ruhları ile yalnız başlarına mücadele edeceklerini düşünürler (Vogelbacher, 2004).

Hozhoogo Ina prensiplerine uydukları ve “Bereket Yolu”ndan (The Blessing Way), çıkmadıkları sürece kutsal insanlar olduklarına inanan Navajolar, bu ilke ile erkek ve dişinin de bileşiminden söz etmektedirler. Öyle ki erkekler “yıkılmaz ve sonsuz varlığı” temsil ederken, dişiler de “her şeyin, iyinin yöneticisi ve nedeni”ni simgelemektedirler. Bu bağlamda insan doğasında hem koruyucu hem de nazik ve besleyici iki temel yan bulunur ve bir erkeğin sol yanı kalkan taşıyan, koruyucu yanı iken sağ tarafı beslenme ile ilişkilidir. Öte yandan bir kadının sağ yanı da koruyucu

taraf ile ilişkilendirilirken sol yanı besleyici tarafıdır. Böylece bir erkek ve bir kadın yan yana doğruya bakarak durduklarında saldırgan yanlarını dışarıda, besleyici yanlarını ise içeride tutmuş olurlar. Çocuklar da hem erkeğin hem dişinin koruyucu yanında yetiştirildiği için yaşamlarında uyum, denge ve güzellik her zaman var olur. Özetle, evrendeki her şey hem dişil hem de erkeksi özellikler barındırır ve denge bu şekilde kurulmuş olur (Benally, 1994).

Bütün yaşamı düzenleyen ve onları doğru yöne sevk eden bu ilkeler, birtakım bilgi ve becerilerin kazanılmasını gerektirir ve Navajo eğitiminde bu bilgiler; (1) zihnin doğru gelişimi, (2) hayatta kalma yetenekleri, (3) pozitif ilişkilerin anlaşılması ve takdir edilmesi ve (4) kendi ev ve çevresi ile ilişki kurma biçiminde öğretilir. Bu dört bilgi; huzur, fiziksel sağlık, duygusal sağlık ve ekolojik farkındalık sağlayan bilgilerdir ve bu alanlar karşılanmadığında, hayat dengeden çıkar. Örneğin aile, çocuğun duygusal ihtiyaçlarını karşılamadığında, aynı zamanda ona, iyi bir yaşamı elde etme ve sürdürme prensiplerini de aşılamaz. Çocuk o zaman kendi başına geçimini sağlamak zorunda kalır. Bu dengeyi bozan bir durumdur. Nitekim Navajo felsefesinde Toprak Ana ve Gökyüzü Baba çocuğu soğuk ve düşmanca bir şekilde tek başına bırakmaz (Benally, 1994). Navajo ulusunun bilgi anlayışı temel yaşam düsturu olarak benimsenmekte ve yeni doğan her bireye ailesi tarafından öğretilmektedir. Bu nedenle hem bireysel hem de toplumsal olarak uyum temelli yetiştirilen bireyler, yaşamlarında uyumu, huzur ve mutluluğu yakalamakta; bu da hem değer anlayışlarını hem de eğitim uygulamalarını olumlu yönde etkilemektedir.

Navajo Felsefesinde Değer Anlayışı (Navajo Aksiyolojisi)

Navajo kabilesinin hayatta kalmasındaki en temel etken ve sahip oldukları değer, benzersiz adalet anlayışları olmuştur. Navajoların adalet anlayışının temelinde yer alan “hukuk” kavramı, insan yapımı yasalardan oluşmaz. Onlara göre yasalar Kutsal İnsanlardan gelir ve Kutsal İnsanlar halka törenleri, duaları, şarkıları ve öğretileri gösterirler. Bütün bunlar yaşamın temel amacıdır ve bu öğretileri çiğnemek, yasayı çiğnemek ve yaşamı kaybetmek anlamına gelir (Yazzie, 1994).

Navajo halkının adalet anlayışı, klasik Anglo-Amerikan adalet anlayışı ile büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Hatta tüm dünyada genel-geçer kabul edilen suç, suçluluk gibi kavramlar, suç işleyen mahkemede yargılanarak hüküm giymesine gibi durumlar Navajo adaletinde yer almaz. Navajolara göre birini suçlamak onu bütünüyle kaybetmek anlamına gelir ve bu tercih edilmemelidir. Aksine insanların topluma kazandırılmaları, onları suçlayıp itmekten çok daha iyidir.

İlk defa 1892 yılında ulusal mahkeme ile tanışan Navajolar, 1959 ve 1985 yıllarında mahkemeleri üzerinde yeniden yapılanmaya gitmişler ve onların adalet anlayışları ile Anglo-Avrupa

mahkemelerinin işleyişleri açıkça birbirinden farklılık göstermiş; bu da Navajo adalet sisteminin, alışılmıştan farklı olarak, “yatay adalet anlayışı” biçiminde değerlendirilmesine neden olmuştur. Bir başka ifadeyle günümüzde hemen her toplumda karşılaşılan “dikey adalet anlayışı” birtakım prosedürlere göre işleyen hukuk sisteminde hakimlerin, taraflar, jüri üyeleri ve avukatlardan da üstün olduğu ve suçu işleyen cezaya çarptırılması konusunda ağır uygulamaların yer aldığı, bir bakıma, zorlayıcı bir sistemi ifade eder. Oysa Navajo adalet sisteminde yer alan yatay adalet anlayışı içerisinde bu zorlayıcılık görülmemekte; aksine belli bir sorunun nasıl daha iyi çözülebileceği fikri ön plana çıkmaktadır. Öyle ki, dikey adalet anlayışının “iyi adam-kötü adam” ya da “haklı-haksız” biçiminde yaptığı ayrımlar ve bu minvalde yer alan yargılama sistemi Navajo adaletinde görülmez. Bu anlamda Navajo adalet sistemi, dikey adalet anlayışıyla açıkça görünen bir tezat oluşturur ve herkesi eşit görerek üstünlüğü kabul etmez (Yazzie, 1994).

Navajo hukuk sistemi ve adalet anlayışının yatay adalet olarak ifade edilmesi, bir bakıma “onarıcı adalet” kavramının temelini oluşturmuştur. Ceza hukukunda yer alan birçok adalet anlayışı içerisinde onarıcı adalet, cezalandırıcı, tazmin edici ya da dağıtıcı adalet sistemlerinden oldukça farklı biçimde bazı Asya, Afrika ve Amerika yerlilerinde görülür. Özellikle Navajo yerlilerinde yer alan bu anlayışı; “Eğer suç işlenerek insanlara zarar verilmiş ise, adalet bu durumu ve kişiler arasındaki ilişkiyi düzeltme arayışında olmalıdır. Yanlış bir şey yapıldığında ilk soru, bu failde ne yapılmalıdır yahut bu fail neyi hak etmektedir, olmamalıdır. Bilakis ilk soru, bu durumu düzeltmek için ne yapılmalıdır, şeklinde olmalıdır” sözleriyle ele alan ABD’li fotoğrafçı ve sosyolog Howard Zehr (akt. Erbaş, 2023), günümüzde var olan onarıcı adalet programlarının konferans modeli, halka şeklinde toplanma modeli vs. gibi yöntemlerle uygulandığını ve bunun yerel kabilelerde oldukça önemli olduğunun altını çizer.

Onarıcı adaletin, insanların cezalandırılmasına karşı ortaya koyduğu tepki Navajo yerlilerinin yaşam biçimleriyle uyumaktadır. Nitekim dünya genelinde devlet tarafından ceza verilerek mağdurun ihtiyaçları ve duygularının göz ardı edilmesine bir tepki olarak meydana gelen onarıcı adalet, Navajoların yatay adalet anlayışıyla birebir uymakta; bu bağlamda mağdurda olduğu kadar failde de bir mağduriyetin söz konusu olduğu fikri göze çarpmaktadır. Bu nedenle Navajo yerlileri mağdur ya da fail herkesin topluma kazandırılması gerektiğini, ancak böyle olduğunda gerçek adaletin sağlanabileceğini savunurlar (Yazzie, 1994).

Navajolarda yatay adalet sistemi olarak bilinen onarıcı adaletin temeli Anglosakson hukukuna dayanır ve bu sistem öncelikle Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya, İngiltere ve Amerika olmak üzere pek çok ülkede kullanılmaktadır. Onarıcı adalet, bir bakıma, “toplumsal adalet”, iyileştirmeler yapma”, “pozitif adalet”, “ilişkisel adalet”, “düzeltici adalet”, “toplum temelli

adalet” biçiminde ortaya çıkmakta; suç, mağdur ve fail arasında meydana gelen bir uyuşmazlık olarak görülmektedir. Bu bakımdan onarıcı adalet felsefesinin temelinde mağdur, fail ve toplum bulunmakta ve her birinin sürece aktif olarak katılması gerekmektedir. Bu sistemin ilk olarak uygulanmaya başladığı devlet yapısının oluşmadığı toplumlar, bir diğer ifadeyle göçebe kabileler, bunu, bir nevi, “onarım müzakeresi” adı altında uygulanmış; kabile dışından biri hırsızlık, adam öldürme gibi suçları işlediğinde, kabilenin önde gelen yaşlıları her iki kabilenin arasındaki müzakereleri düzenlemişlerdir. Burada genellikle mağdura ya da kabilesine bir tazminat ödenmiş; böylece mağdurun ya da kabilesinin, intikam almasının önüne geçilmiştir. Bu sistem, daha çok, Avustralya’daki Aborijin kabilesi, Mısır’daki Bedeviler ve Amerika’daki Navajolar gibi pek çok yerli halk tarafından uygulanmıştır (Baytaz, 2013).

Navajolarda uygulanan bu sistem gereği fail, yarattığı zararlarla yüzleşmek zorunda kalmakta; mağdur da kendisine zarar veren kişiyi ayrıntılı biçimde tanımak ve anlamaktadır. Böylece karşılıklı bir empati oluşmakta, bu da toplumsal ayrışmayı azaltmaktadır. Onarıcı adalet sisteminin bu yönü Navajo halkının tüm toplumsal yaşamına uyguladıkları bir sistem olarak barışçıl bir biçimde yaşamalarını sağlamıştır (Akdeniz, 2019).

Navajo Kızılderililerinin onarıcı adalete dayanan değer anlayışları, aynı zamanda metafizik varlık anlayışlarını da içerir. Dolayısıyla; evren, gökyüzü, yer, dört yönde ve günün dört zamanında, içsel rüzgâr, güneş, tanrılar ve mitolojik kahramanlar da dahil olmak üzere, ahlaki olanı da temsil etmektedir. Bu bakımdan özellikle "akrabalığın kutsallığı", doğruluk adına önemli bir prensip olarak ortaya çıkmakta ve nezaket, misafirperverlik, cömertlik, yaşlılara saygı, minnettarlık vb. değerler Navajolar için "iyi davranışlar"ı oluşturmaktadır. Bu bağlamda; "iyi", topluluğu koruyan şeydir ve "kötü" ona zarar verendir. Bir diğer ifadeyle, ahlakın kökenleri toplumun ortak iyiliğindedir düşüncesine sahip olan Navajolar, ahlaki nedensellik ve etkiye, bir dışsal teleolojiye inanırlar. Onlar hastalık, acı, sıkıntı, utanç ve yoksulluktan kaçınmak isterler. Sağlık, zevk, zenginlik ve uzun ömür elde etmek isterler. Navajo ahlak anlayışında yer alan pratik endişeler ve korkular- geçim, sağlık, sosyal ilişkiler- hem kişisel ("benmerkezci") hem de toplumsal ("alturistik") olarak yansıtılmaktadır (Vecsey, 2015).

Toplumsal yaşam bağlamında oldukça geleneksel bir anlayışa sahip olan Navajo kültürü, genellikle bireylerin yetiştirilmesi ve ailenin işlevleri konusunda kolektivizmi benimseyen bir kültür olarak bilinmektedir. Örneğin, Navajo kültürel kodlarında, kan bağı ve klan üyeliği, karşılıklı bağımlılığa dayalı bir aile ağı için sağlam bir temel oluşturan toplumculuk duygularının odak noktasıdır, denilebilir. Bu toplumculuk duygusu, Navajo halkında yaşadıkları coğrafyaya yönelik yükledikleri anlam içerisinde de açıkça görülmektedir. Öyle ki, ABD'nin

güneybatısındaki La Plata Dağı, Dine'nin (yani, Navajoların) kutsal sınırının bir parçasıdır. Navajo halkının gerek dualarında gerekse şarkılarında, ruhsal iyiliklerinin temel kaynağı olarak hizmet eden arazi oluşumlarına yapılan atıflara rastlanır. Bu bakımdan halk, coğrafi arazi oluşumlarını ve doğal kaynakları, aile, klan ilişkilerini, ruhsallığı ve geleneksel dini günlük yaşamlarına dahil etmekte; bu noktada ekolojik çevre ile kültür iç içe geçmektedir (Hossain, Skurky, Joe ve Hunt, 2011).

Özetle, Navajo düşüncesine göre hareket eden ve etmeyen her şeyin görünmeyen bir ruhu vardır ve buna “inner form” adı verilir. Buna göre her şeyin konuşma, nefes alma, öğretme ve rehberlik etme gücü vardır. Dış görünüşü ister bir dağ olsun ister bitki isterse hayvan, her şeyin bir kişiliği vardır (bkz. Şekil. 1). Bu kişilikler, tıpkı bugün çokça üstünde durulan kapsayıcı eğitim yaklaşımındaki gibi, kendine özgü bir bireyselliği temsil etmektedir. Bu ruhlar erkek ve dişi olarak ikiye ayrılmıştır ve bunlar dış kabuklarından ayrıldıklarında asıl kişilikleri ortaya çıkmaktadır. Ruhun sürekli bir kürasyon içinde olduğunu belirten Navajo felsefesi şöyle der: “Bir hayvanı öldürdüğünüzde onun ruhunu sadece o bedeninden ayırırınız. Serbest kalan ruh var olmaya devam eder”.

Şekil 1. İcnel form

(McPherson & Robinson, (2020).

Navajolarda Eğitim Felsefesi

Navajolardaki yatay adalet sistemi ya da onarıcı adalet anlayışı, eğitim yaşantılarına da yansımış; eğitim anlayışları, öncelikle, mutluluk yoluna yönlendirmeyi ilke edinen bir içeriğe sahip olmuştur. Bu ilke, bireylerin manevi öğretilerde ve kişisel bilgelikte sağlam bir temele sahip

olduğunda güç ve istikrara ulaşabileceklerini vurgulamakta ve buna “Hozhóogo Ina” prensipleri adı verilmektedir. Bir diğer ifadeyle, bireyler yaşamak ve öğrenmek için ruhsal farkındalığa ve bilince sahip olmalıdır. Bu en temel yaşam düsturudur ve buna ilişkin ilk bilgi şafakla, ışığın başlangıcıyla, uyanış ve büyüme ile ilişkilendirilir. Bu biçimde hayatlarında düzenlerini koruyan ve tanrılarına güvenenlerin bilgelik, güç ve refahla ödüllendirileceklerine inanan Navajolar, bunu yapmayanların açlık, yoksulluk, hastalık ve tembellik ruhları ile yalnız başlarına mücadele edeceklerini düşünürler (Vogelbacher, 2004).

Hozhóogo Ina prensiplerine uydukları ve “Bereket Yolu”ndan (The Blessing Way), çıkmadıkları sürece kutsal insanlar olduklarına inanan Navajolar, bu ilke ile erkek ve dişinin de bileşiminden söz etmektedirler. Öyle ki erkekler “yıkılmaz ve sonsuz varlığı” temsil ederken, dişiler de “her şeyin, iyinin yöneticisi ve nedeni”ni simgelemektedirler. Bu bağlamda insan doğasında hem koruyucu hem de nazik ve besleyici iki temel yan bulunur ve bir erkeğin sol yanı kalkan taşıyan, koruyucu yanı iken sağ tarafı beslenme ile ilişkilidir. Öte yandan bir kadının sağ yanı da koruyucu taraf ile ilişkilendirilirken sol yanı besleyici tarafıdır. Böylece bir erkek ve bir kadın yan yana doğuya bakarak durduklarında saldırgan yanlarını dışarıda, besleyici yanlarını ise içeride tutmuş olurlar. Çocuklar da hem erkeğin hem dişinin koruyucu yanında yetiştirildiği için yaşamlarında uyum, denge ve güzellik her zaman var olur. Özetle, evrendeki her şey hem dişil hem de erkeksi özellikler barındırır ve denge bu şekilde kurulmuş olur (Benally, 1994).

Navajoların yaşamlarını yönlendiren bu ilkelere göre, erillik ve dişillik asla birbirinden kopuk ve ayrı görülmez. Nitekim tüm varlıkların aynı anda hem eril hem dişil özellikler taşıdığına inanan Navajo kabilesi, bunu, çift ruhluluğu ifade eden “nadleèhi” kelimesi ile ifade etmektedirler. Sürekli değişenler anlamına gelen bu kelime ile hem eril hem dişil hem de hermafrodit durum anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu bakımdan Navajolarda her birey, çocukluklarından itibaren istedikleri hayat biçimini deneyebildiği gibi, tercihlerini ve benimsedikleri cinsiyet rollerini farklı yaşlarda değiştirebilmektedirler.

Bütün yaşamı düzenleyen ve onları doğru yöne sevk eden bu ilkeler, birtakım bilgi ve becerilerin kazanılmasını gerektirir ve Navajo eğitiminde bu bilgiler; (1) zihnin doğru gelişimi, (2) hayatta kalma yetenekleri, (3) pozitif ilişkilerin anlaşılması ve takdir edilmesi ve (4) kendi ev ve çevresi ile ilişki kurma biçiminde öğretilir. Bu dört bilgi; huzur, fiziksel sağlık, duygusal sağlık ve ekolojik farkındalık sağlayan bilgilerdir ve bu alanlar karşılanmadığında, hayat dengeden çıkar. Örneğin aile, çocuğun duygusal ihtiyaçlarını karşılamadığında, aynı zamanda ona, iyi bir yaşamı elde etme ve sürdürme prensiplerini de aşamaz. Çocuk o zaman kendi başına geçimini sağlamak zorunda

kalır. Bu dengeyi bozan bir durumdur. Nitekim Navajo felsefesinde Toprak Ana ve Gökyüzü Baba çocuğu soğuk ve düşmanca bir şekilde tek başına bırakmaz (Benally, 1994).

Navajo ulusunun temel eğitim anlayışını oluşturan bu uyum ve denge, Hózhó ve Sa'ah Naaghai Bik'eh Hozhóón (SNBH) felsefi prensiplerine dayanmaktadır ve bu, Navajo yaşam tarzının özünü oluşturan epistemolojik kavramları açıklar. Genel olarak, Navajo ulusunun Hózhó ve SNBH kavramına dayalı bir yaşam sürmesi beklenmektedir ve bu prensiplere göre, Navajo halkı yaşamlarında daima denge ve uyum sağlamaya çalışmalıdır (Lee, 2006). Bu uyum ve denge, daha önce de sözü edilen dişi ve erkeğin birbirini tamamlamasıyla ortaya çıkmaktadır. SNBH, Hózhóóji öğretilerinin (Güzellik Yolu) dişi versiyonu iken, diğeri ise, zıttı olan ve Naayée' k'egho Na'nitin (Koruma Yolu) olarak adlandırılan erkek versiyonudur. Güzellik Yolu ve Koruma Yolu, dişi ve erkek ikiliğinin birleşmiş hali olarak bilinmekte; Hózhóóji ve Naayée' k'egho Na'nitin öğretileri, "iki paradigmanın doğal dünya ile nasıl bağlantılı olduğunu ve bireyleri yaşamın engellerini tanımaya, kendinin farkında olmaya ve güvenlik, içsel güç ve sağlam bir temel kazanmaya nasıl yönlendirdiğini açıklamaktadır. SNBH, birçok Diné insanı için "güzellik ve uyum içinde yaşamak için temel ilke"yi ifade eder (Nez, 2018).

Bu bakımdan Navajo felsefesinde eğitim, yaşamı anlamaya yönelik faaliyetlerin tamamıdır. Çünkü Navajolara göre yaşam, hareket eden ve etmeyen her şeyin birbiriyle ilişkili olduğu bir dünyada devam etmektedir. Kanıtlanamayan bilgilerin de yer aldığı evrene ilişkin hikâye ve öğretilere kulak verilmelidir. Çünkü her şey birbiri ile iletişim halindedir. Yeterince iyi dinlendiğinde eviniz bakıma ve tamire ihtiyacı olduğunu, hayvanlarınız besine ihtiyaçları olduğunu ve çocuklarınız yardıma gereksinim duyduklarını söylerler. Dolayısıyla içinde yaşanılan çevrenin anlaşılması uyum için gereklidir ve bunun için doğru sözcüklerin, dua, hikâye ya da şarkıların seçilmesi gerekmektedir. Ancak bu dili anlayan kişiler düzgün bir ilişki kurabilir ve saygılı davranabilmektedir. Nitekim, sözcüklerin uyumu, ilişkilerin uyumunu beraberinde getirmekte ve kaosu uzak tutmaktadır (McPherson & Robinson, 2020).

Müfredat Anlayışı

Navajo öğretim yönetimlerini Navajo bölgesinde görev yapan üç öğretmeni inceleyerek ortaya koymayı hedefleyen Yazzie-Mintz (2007), burada öğrencinin rolü kadar öğretmenin rolünün de aynı derecede önemli olduğunu ifade etmektedir. Çünkü öğrencilerine nasıl ve ne öğreteceğine öğretmen karar vermektedir. Bu aşamada göz önünde bulundurulacak tek ilke 'uygunluk'tur. İçeriğin öğrencilere uygunluğunu değerlendirmek amacıyla öğretmen ve öğrencinin, öğretme ve öğrenme dinamiğinin merkezinde yer alması ve öğretim ve materyallerin her iki katılımcının deneyim ve

bilgilerini yansıtması gerekmektedir. Başka bir deyişle, kültürel açıdan uygun müfredat, öğretmenin öğretim planını belirlemektedir. Ancak eksik parça şudur: Öğretmen için eğitim planını, içeriği ve eğitim bağlamını ne belirler? Hem öğrenci hem de öğretmen tarafından paylaşılan bilgi nedir?

İçerik ve pedagojinin kültürel uygunluğu, öğrencinin öğrenme deneyimini şekillendirdiği gibi öğretmeni de etkilemektedir. Öğretmenin eğitim felsefesi ve yaşam öyküsü, öğrenciyi karşılıklı bir öğretim ve öğrenme etkileşimine dahil eden pedagojiyi planlama ve geliştirme kararını şekillendirir. O halde, kültürel açıdan uygun bir müfredat hem öğretmen hem de öğrenci için önemlidir ve müfredatın içeriği, ancak, ilgili herkesi kapsadığında anlamlıdır. Yazzie-Mintz (2007) sınıflarda çeşitli müfredatlar gözlemlemiştir. Bunlar: standartlaştırılmış okul müfredatı, kültüre dayalı müfredat ve öğretmenlerde somutlaşan kültürel bir müfredat biçiminde adlandırılmaktadır. Araştırmacı, öğretmenlerin, eyalet, okul ve/veya bölge standartlarına bağlı akademik konularda eğitim vermeyi amaçlayan bir müfredatı (içerik ve öğretim yaklaşımı takip etmeleri gerektiğini belirtmektedir. Standartlaştırılmış okul müfredatı olarak adlandırılan bu müfredat ulusal politika ve yönergelerle uyumlu biçimde uygulanmaktadır. İkinci olarak, standart okul müfredatını tamamlayıcı olarak görülen kültüre dayalı müfredatın varlığından bahsetmek mümkündür. Öğretmenler, yerli öğrenciler ile Navajo öğrencilerinin standart okul müfredatının içeriğini öğrenmelerini sağlamak için kaynak materyaller veya öğretim planları kullanmaktadırlar. Son olarak, öğretmenin kendisi de, burada, sınıfta işleyen somutlaşmış kültürel müfredat olarak görülmektedir. Dolayısıyla öğretmenin rolünü açık hale getirilerek, deneyimlerinden yararlanmak, kültürel bilgi ve felsefi anlayış açısından öğrencilere neler kazandırdığını ve bu yönüyle öğrenmeye nasıl katkıda bulunduğu analiz edilebilir. Öğretmenin kazandırdıkları "gizli" bir müfredat olarak görülebilir, yazılı bir içerik sunmayabilir, öğrenci ya da öğretmen için bunun açık olması gerekmez ve öğretmen sınıf içinde görünmez olabilir; ancak yine de her şekilde öğretmen oradadır. Buradan hareketle denilebilir ki, standartlaştırılmış okul müfredatı, kültüre dayalı müfredat ile Navajo kültürel felsefesi ve müfredatının somutlaşmış hali olarak öğretmen arasında ilginç bir bağlantı vardır. Bir diğer ifadeyle, kültüre dayalı müfredatın büyük bir kısmı öğretmenin kendi bilgi tabanından beslenmektedir. Ayrıca, kültüre dayalı bir müfredatı kullanma amaçları, standartlaştırılmış okul müfredatında bulunan sınırlamalara ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bu sınıflarda öğretmenlerin eyalet, okul ve/veya bölge standartlarına bağlı akademik konularda eğitim vermeyi amaçlayan bir müfredatı (içerik ve öğretim yaklaşımı) uygulamaları gerekmektedir.

Öğretmen Anlayışı ve Metodoloji

Yazzie-Mintz (2007) gözlemlendiği öğretmenlerin dil kullanımı ve öğretim yöntemlerine ilişkin şu bulgulara ulaşmıştır: Navajo metodolojisinde Navajo dilinin kullanımı esastır; çünkü ana dilin kullanımı, sınıftaki Navajo öğrencileri için kültüre dayalı müfredat uygulamasının bir parçası olarak görülmektedir. Öte yandan Navajo dilinin ya da ana dilin öğrencilerin akademik kavramları daha iyi anlayabilmeleri için kullanıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin, bir çocuk İngilizce dilinde anlatılan matematik ya da fen bilgisi kavramını anlamakta güçlük çektiğinde, öğretmeni matematik ya da fen bilgisi ders içeriğini Navajo dilinde anlatarak kavramı açıklamaya çalışmaktadır. Navajo dili, çocuğun okulda akademik bilgi edinebilmesi için bir araç haline gelmektedir. Ana dilin kullanımı hem kültürel mirasın yaşatılmasına saygı gösterilmesini sağlamak hem de akademik başarının desteklenerek okulun hedeflerine ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Bu yöntem, özellikle göçmen öğrencilerin buldukları sınıflarda kullanıldığında olumlu sonuçlar veren, her dilin bir kültürel zenginlik ve bireysel hazine olduğu savına dayanan “diller ötesilik” kavramı (Kara, 2023) ile de benzerlik göstermektedir. Buna göre Navajo metodolojisinde öğrencilerin “sesine” saygı gösterilir ve öğrencilerin bakış açısı, tarih çalışmalarına ve dünya kültürlerini öğrenmeye değerli bir katkı sağlar.

Navajo okullarında öğretmenlik yapan öğretmenlerin, günümüzde farklı gruplardan ya da göçmen öğrencilerden oluşan sınıflarda yaşanan sorunları yaşadıklarını söylemek mümkündür. Yazzie-Mintz, T. (2007) iki yerli ve bir yabancı (Navajo kültüründen olmayan) öğretmenle yürüttüğü araştırmanın sonucunda öğretmenlerin müfredat ile kültür arasında kalarak zorluklar yaşadıklarını ortaya koymuştur. McCarty, Wallace & Lynch (1989) yaşanan zorlukların üstesinden gelebilmek ve Navajo yaklaşımına uygun bir öğretmenlik becerisi kazanmak için şu üç stratejinin edinilmesi gerektiğini ifade etmektedir:

Kavram Oluşumu Soruları

Kavram oluşturmayı destekleyen bu sorular sayesinde öğrenciler çevrelerindeki nesnelere gözlemlemeye teşvik edilerek, yaşadıkları çevreye ilişkin farkındalık kazanırlar. Öğretmen öğrencilere gözlemlendiği çevreyi anlamasını, yorumlamasını ve o çevre içinde kendisini konumlandırmasını sağlayacak teşviklerde bulunur.

Ana Fikir Gelişimi için Sorular

Ana fikir gelişimini destekleyen sorular, öğrencilerin kendileri ve çevrelerine ilişkin gözlemleri ve bu gözlemlerden elde edilen verilerin çözümlenmesi için oluşturulan hipotezleri içerir. Edindikleri

fikirler ve yaptıkları gözlemler hakkında yazı yazmaya teşvik edilen öğrencilerin, düşüncelerini bu şekilde temellendirmeleri istenir.

Fikirlerin Uygulanması ve Genellenmesine Yönelik Sorular

Bu soruların işlevi, öğrencilerin edindikleri bilgileri ispat edebilmeleri ve başka durumlar hakkında tahminde bulunabilmeleri amacıyla kullanmalarını sağlamaktır. Değerlendirme yöntemi olarak kullanılabilir bu sorular, öğrencilere yazılı ve sözlü olarak yöneltiler ve bu şekilde kavrayışın derinliğine ilişkin bilgi edinilebilir. Açık uçlu sorular, tümevarımcı, merak dayanan sürekli bir sorgulama ve sosyal öğrenme, Navajo öğretmenlerinin kullanabileceği tekniklerdir. Kültürün temsilcisi olarak davranışta bulunması beklenen Navajo öğretmenin de meraklı, duyarlı, kendini ve çevresini tanıyan, sorgulayan ve iyi hikâye anlatan kişiler olması beklenmektedir. Çünkü Navajo öğretmeni olmanın yolu, insanı diğerlerinden ayıran özellikleri görmeye aşina olma, öğrencinin okul ve ev ortamları arasında anında bağlantı kurma bilgi ve becerisine sahip olmaktan geçmektedir.

Bir Okul Yönetimi Modeli Olarak Navajo Felsefesi

Etraflarındaki yetişkinleri izleyerek herhangi bir işin nasıl yapıldığını öğrenen Navajo çocuklarının okullarında da bu uzun gözlem sürelerini kullanmaları istenmektedir. McCarthy & Benally (2003) sınıf ve okul yönetimine ilişkin yürüttükleri gözlem ve görüşmelerin sonucunda Navajo okullarının yönetimi için aşağıdaki kavramların gerekliliğinden söz etmişlerdir:

Uyumu Sağlama (The mismatch)

Büyüklerini ve etrafındaki yetişkinleri izleyerek kendilerinden beklenen görevlere dair fikir sahibi olan Navajo çocuklarının sınıf içinde verilen alıştırmalar, bireysel çalışma ve etkinlikler ya da açıklaması verilir ardından hemen uygulama gerektiren etkinliklere karşı isteksiz oldukları gözlemlenmiştir. Kültürel olarak bu çocukların öğrenme düzeyleriyle uyumlu olmayan yöntemler, gözlem yapılan okulda disiplin sorunları oluşmasının da nedenini olarak görülmektedir. Bireysel ödül ve cezai yaptırımlar bu çocukların disiplin sorunlarını çözmede başarısız olmuştur; çünkü bu kültürde olarak çocuklar ertelenmiş pekiştirici, ödül gibi kazanımlara değer vermemektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin, deyim yerindeyse, “ya bu deveyi güdersin ya bu diyardan gidersin” tarzındaki yaklaşımları sonuçsuz kalmış ve yöntemlerin öğrencilerin kültürüne duyarlı hale getirilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu yönüyle uyumu sağlama ilkesi, okul yönetimi ve çözülemeyen okul çatışmaları için geri adım atılarak öğrencilere yönelik bakış açısını yeniden düzenlemeyi gerektirmektedir. Uyum sağlanamadığında ise şu tür müdahaleler önerilmektedir:

Kültürel Değerlere Saygı

Okullarında sıklıkla rapor edilen disiplin sorunlarına karşı bir eylem planı oluşturmayı hedefleyen Navajo okul yöneticileri, sorunların çözümünü öğrencilerin kültüründe aramışlardır. Okul sorunlarına ilişkin davranış kalıplarının öğrenilmesi gerektiği hipotezinden yola çıkan okul yöneticileri, Şekil 2’de verilen “buhar kulübesi” seremonisini okula taşıyarak ceza yaptırımları yerine, öğrencilerin kendilerini içinde yaşadığı topluluğun önünde ifade etmeleri, duygularına dair yansıtma yapabilmeleri için öğrencilere, bir olanak vermişlerdir. Aslında temizlenme ve arınma için düzenlenen bu törende öğrenciler, bu kez, bir Navajo olarak görev ve sorumluluklarından bahsetmişler; onlardan davranışlarını gözden geçirerek yansıtma yapmaları istenmiş ve onlara gelecek planları sorulmuştur. Adını ortada sıcak taşlardan yayılan buhardan alan bu karanlık kulübede öğrencilerin dikkatini dağıtacak herhangi bir şeyin bulunmaması öğrencilerin eylemlerine ve kendilerine odaklanmalarını kolaylaştırmaktadır. Yaşamlarının öncesi, şimdisi ve gelecekleri arasında bağ kurmalarını isteyen rehber, öğrencilere, özellikle uyuşturucu madde kullanımı gibi konularda Navajo öğretilerini hatırlatmaktadır. Yöntem, aynı zamanda, davranış değişikliği oluşturması istenen küçük çocuklarla da kullanılmaktadır. Yaşamın, kişinin ve eğitiminin dengede olmasının bir yolu olarak yürütülen bu müdahalelere, özellikle, büyükanne ve büyükbabaların da katılarak hikayelerini paylaşmaları önemli görülmüştür. Buhar kulübesine katılan öğrencilerinin çok azının eski davranışlarını tekrar ettikleri gözlemlenmiştir (McPherson, R. S. & Robinson, P. J., 2020).

Şekil 2. Buhar Kulübesi

(McPherson & Robinson, (2020).

Aile Katılımı

Navajo felsefesi ile uyum içinde olan okul yönetimleri, topluluğun bir parçası olduklarına ilişkin farkındalığı sağlamak için çalışmalar yürütmektedir. Şayet aileler, öğretmenler ya da öğrenciler kendilerini bu topluluğa ait hissetmediklerinde, tek başına okul, öğrenci ya da ailenin davranış değişikliğine gitmesi yorucu, zor, hatta olanaksız bir hal almaktadır. Navajo felsefesi, tüm toplumun birlikte hareket etmesi gerektiği ilkesine dayanmaktadır. Bu noktada, özellikle, davranış problemleri yaşayan çocukların aileleri bu tür kültüre duyarlı etkinliklere katılmakta direniş gösterebilmektedir. Ancak disiplin eylem planına dahil edildiklerinde, aileler de evde başlayan davranış değişikliklerine tanıklık edebilmektedir. Bu türden bir direnişle karşılaşıldığında aileye tercih hakkı sunulabilmektedir. Geleneksel okulda kalma ya da sınıf tekrar etme gibi yaptırımları tercih eden ailelerin çocuklarına bu şekilde bir disiplin planı sunulabilir.

Kültür Banyosu

Navajo okulunda yapılan gözlemler sonucu elde edilen bilgiler, disiplin problemlerinin yaşandığı bildirilen sınıflardaki öğretmenlerin, sınıf yönetimi ve sınıflarındaki öğrencilerin kültürel altyapısı gibi konularda bilgi eksikliklerinin olduğunu göstermektedir. Bu durumun ortadan kaldırılması için, okulda ilk yılı olan öğretmenlere Navajo kültürünü anlatan broşürler verilmiş, tanıtımlar yapılmıştır. Ardından öğretmenler, öğrencilerinin yaşadıkları yere götürülmüş ve bu yolla, okula gelmenin öğrenciler için nasıl zorluklar içerdiğini, öğretmenlerin görmeleri sağlanmıştır. Dolayısıyla, öğretmenlerin öğrencileri hakkında edindikleri bilgiler disiplin sorunlarının kökenine inebilmelerini sağlamıştır.

Mesleki Gelişimin Desteklenmesi

Öğrencilerin davranışları ve bilgi paylaşımını içeren bu ilke, öğretmenlerin, öğrencilerin kültürel ve okul yaşantılarına ilişkin topladıkları verinin paylaşılmasını gerektirir. Navajo öğrencileri ve diğer öğrencilerle hangi tekniklerin, hangi stratejilerin işe yarayıp yaramadığının tartışıldığı bu oturumlar bir tür mentorluk uygulaması olarak da görülebilmektedir. Navajo felsefesi ile çizilen çerçevenin içine eklenen tüm bilgiler diğer öğretmenlerle paylaşılır ve sonraki yıllar için bir yol haritası oluşturulur. Navajo okullarında öğretmenlik yapan öğretmenler bu yönde bir bilgi paylaşımı ya da mentorluğa gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir. Sonuç olarak kültürel güçlere ve öğrenci katılımına dayanan yönetsel stratejiler, popüler kullanımdaki geleneksel tek bedene uyan programlardan, hemen her koşulda, daha etkili olacaktır. Ayırıştırarak dışlamak yerine zorlukları “birlikte” (both...and) yaklaşımı ile ele alan Navajo okul yönetimi zorluklar ortaya çıktığında, veri odaklı bir sorun çözme stratejisini kullanarak etkili sonuçlar elde edebilmektedir.

Öğretmenler, önemli öğrenmelerin gerçekleşmesini kolaylaştıracak sınıf ve okul ortamlarını planlamak amacıyla okula kimin geldiğini bilmelidir. Navajo ortaokulunda öğrenilen dersler, diğer Amerikan Kızılderili okullarının yanı sıra, kültürel açıdan farklı öğrenci nüfusuna sahip tüm okullar için önemli yaklaşımları bünyesinde barındıran bir model olarak kullanılabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Amerika Birleşik Devletleri içinde yaşayan en büyük ikinci Kızılderili rezervasyonuna sahip olan Navajo ulusu, varlık, bilgi ve değerler anlayışlarındaki önemli farklılıklarla ön plana çıkmaktadır. Bu yönüyle günümüz modern eğitim anlayışını aşan bir eğitim paradigmasına sahip olan Navajolar, eğitimi yaşamlarında ayrı bir yerde görmezler. Aksine eğitim adına benimsedikleri bütün kurallar yaşamlarında uyguladıkları kurallardır ve Navajolara göre bu kuralların en önemli yanı uydukları sürece onları sıradanlıktan ve bayağılıktan uzaklaştıran, kutsal insanlar haline getiren özelliklere sahip olmasıdır.

Navajo ulusunun kutsal insanlar olduklarına yönelik varlık anlayışları, “Holy Wind” olarak bilinen bir rüzgâra yaptıkları atıf üzerinden değerlendirilmektedir. Holy Wind, bir diğer ifadeyle “Kutsal Rüzgâr”, tüm canlılara hayat, düşünce, konuşma ve hareket gücü veren ve yaşam dünyasının bütün unsurları arasındaki iletişim aracı olan bir unsuru ifade etmektedir. Bu nedenle, Kutsal Rüzgâr, Navajo düşüncesi açısından oldukça önemlidir. Kutsal Rüzgâr, Navajoları kutsal insanlar haline getirir ve bunun için belli prensipleri ortaya koyar. Navajo düşüncesinde bu prensipler, Bereket Yolu içerisinde bulunur. Blessing Way dedikleri Bereket Yolu’ndan çıkmadıkları sürece iyi bir varoluşa sahip insanlar olacaklarına inanan Navajo ulusu, bunun için birtakım bilgilerin bilinmesi gerektiğinin altını çizerler. Bu bilgiler; zihnin doğru gelişimi, hayatta kalma yetenekleri, pozitif ilişkilerin anlaşılması ve takdir edilmesi ve kendi ev ve çevresi ile ilişki kurma olarak bilinmekte ve huzuru, fiziksel ve duygusal sağlığı, ekolojik farkındalığı sağlamaktadır. Navajo felsefesi bu bilgilerin uygulanmaması durumunda hayatın dengeden çıkacağı ve o hep sahip oldukları uyumun bozulacağını iddia eder. Bu nedenle Navajolar için varlıklarını kutsal kılan bilgilerin, bireylere, erken yaşlardan itibaren öğretilmesi oldukça önemlidir. Bu yönüyle Navajo felsefesi Türk kültürüne yön veren bilginin değerini ve yasamsal bilginin önemini vurgulayan yaklaşımlarla uyumludur.

Bu bakımdan Navajoların benimsediği değerler de içinde buldukları toplumla uyumlu olmayı esas almakta ve bu değerler içinde ön plana çıkan şey de, kuşkusuz, benzersiz adalet anlayışları olmaktadır. Yaygın olanın aksine dikey değil; yatay adalet anlayışına sahip olan Navajolar, bu anlayış gereği herkesin topluma kazandırılması gerektiğini düşünürler. Günümüzde hukuk

literatüründe “onarıcı adalet anlayışı” olarak yerini alan bu sistem, Navajo düşüncesinde mağdurun olduğu kadar failin de söz hakkının olduğu, gerek mağdurun gerekse failin ayrı ayrı dinlenmesi ve son kertede uzlaştırılmaları gerektiği üzerine kurulmaktadır. Bu nedenle her canlının değerli olduğu, suçlu olanın da onu bu suça iten saiklerden bağımsız değerlendirilemeyeceğini savunan yatay adalet anlayışı, bu yönüyle, insanları suça eğilimli olmaktan alıkoyan bir düşünce üzerine temellendirilmektedir. Önemli bir değer anlayışı oluşturan yatay adalet anlayışı gereği, fail işlediği suç üzerine defalarca düşünme olanağı kazanmakta, mağdur da onu daha iyi tanıma şansı bulmaktadır. Böylelikle her iki taraf arasında bir nevi onarım müzakeresi yapılmakta; bu durum Navajo ulusunun kolektivist/toplumcu değer anlayışıyla da örtüşmektedir. Bu bağlamda geleneksel değer anlayışına sahip olana Navajolarda, akrabalık her şeyin önünde gelmekte; bireylerin yetiştirilmesi sürecinde aile, klan, kan bağı gibi unsurlar önemli rol oynamaktadır. Ayrıca cömertlik, misafirperverlik, nezaket, yaşlılara saygı ve minnettarlık gibi temel değerleri yeni nesillere aktarmanın oldukça önemli olduğunun altını çizen Navajolar, bu tür değerleri benimseyerek yetiştirilen çocukların sahip oldukları ahlak anlayışlarının, toplumun ortak iyiliği için de gerekli olduğunu savunmaktadırlar. Nitekim Navajo halk şarkıları, duaları ve ritüellerinde bu değerlerin önemi ortaya konulmakta ve bunlar kutsal gördükleri araziler, doğal kaynaklar ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla Navajoların sahip oldukları değerler sistemi oldukça özgün bir içeriğe sahip olup; aynı zamanda bütün bir yaşamı kapsamaktadır, denilebilir.

Varlık, bilgi ve değerler anlayışları üzerinden sağlam bir zemine oturtulan Navajo eğitimi ise, yine, uyum ve denge prensiplerine göre uygulanmaktadır. Bu uyum ve denge, dişi ve erkeğin birbirini tamamlamasıyla ortaya çıkmakta; bu tamamlama için de Hozhoogo Ina prensipleri gereği, dişiyi temsil eden “Güzellik Yolu” ile erkeği temsil eden Koruma Yolu gerekmektedir. Nitekim, Güzellik Yolu ve Koruma Yolu, dişi ve erkeğin birbirini tamamlaması anlamına gelmekte ve bu yolların içeriğinde bulunan öğretiler yoluyla bireyler, yaşamdaki zorlukların üstesinden nasıl geleceklerini anlamakta, farkındalık kazanmakta, güçlenmektedir. Dolayısıyla Navajo eğitimi, epistemolojik olarak temel aldıkları öğretiler üzerinden hayata geçirilmektedir.

Eğitimin yaşam süreci içinde hareket eden ve etmeyen her şeyi anlamaya yönelik bütün faaliyetleri içerdiği düşüncesine sahip olan Navajolar, her şeyin birbiriyle iletişim halinde olduğuna inanmakta ve somut varlıklar kadar metafizik olana da kulak verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu nedenle eğitim yaşamın içinde olan ve bireyin yaşantısıyla uyum halinde olan bir etkinlik olmaktadır. Okullarda ise müfredatlar oluşturulurken müfredatın içeriğinin öğrencinin yaşantısına uygun olmasına dikkat edilmekte ve Navajo eğitiminde hem öğrenciler hem de öğretmenler eğitim-öğretim sürecinin öznesi olmaktadır. Bu yönüyle modern eğitim paradigmalarını aşan bir

eğitim anlayışına sahip olan Navajo ulusu, yaşamış oldukları Güney Amerika sınırları içerisinde dil ve kültür açısından asimile olmamak amacıyla İngilizce'nin yanı sıra kendi dillerinde eğitimi de yaygın olarak kullanmaktadırlar.

Buldukları coğrafya da başka kültürlerle de iç içe olan Navajolar, eğitim-öğretim sürecinde müfredatı uygularken hem ulusal politikalara aykırı olmayan standart programları kullanmakta hem de öğrencilerin yerel kültürlerini öğrenerek içselleştirmeleri amacıyla kültüre dayalı programları uygulamaktadırlar. Böylece içinde yaşadıkları toplumla uyum içinde olarak Güney Amerika yerlisi olmanın gerektirdiği şartlara da uyum göstermekte olan Navajo ulusu, öğrencileriyle yaşadıkları problemleri çözmek için de farklı çözümlere başvurmaktadırlar. Örneğin sınıfta davranış problemi sergileyen öğrencilere ceza vermek yerine "buhar kulübesi" gibi uygulamalarla davranışının üzerinde düşünmesini sağlamayı amaçlayan öğretmenler, bu sayede aileyi de öğrencinin eğitim hayatına dahil etmekte; aile ve öğrenci arasındaki ilişkinin onarılması, öğrencinin davranış problemlerini çözmede oldukça etkili sonuçlar ortaya koymaktadır. Benzer yöntemler kullanılarak Türkiye'deki okullarda son yıllarda artan siddet sorunlarına çözümler bulunabilir. Doğrudan bir buhar kulübesi olmasa da ebeveynlerin, öğrenci ve öğretmenlerin bir araya gelerek kabul edilebilir davranışlara yönelik olumlu uygulamalar öğrencilere de kendilerinden beklenenin ne olduğu konusunda yol gösterebilecektir.

Navajolara göre statüsü, konumu, dili, rengi, cinsiyeti ne olursa olsun her insan değerli görülmeli, bu nedenle insanları, hatta doğadaki bütün varlıkları incitecek herhangi bir davranıştan kaçınılmalıdır. Bu bakımdan Navajo okulları, öğrenci, öğretmen, yönetici ve tüm personeliyle bu ilkeleri göz önüne almakta ve standart okul anlayışından farklı bir düsturu benimsemektedir. Her ne kadar modern halktan ayrışsa da, Navajo ulusunun modernizmi aşan ilerici uygulamaları, dünya toplumları için önemli bir model olarak görülmelidir. Kaldı ki bugün sıklıkla söz edilen kapsayıcı eğitim uygulamaları da Navajoların kullandıkları yöntemlerle benzerlik göstermektedir. Türkiye'de de uygulanan postmodern eğitim anlayışına büyük ölçüde ışık tutacak olan Navajo eğitimi, özellikle okul yönetimi uygulamalarına uyarlandığında, bürokrasinin hantal ve dikte edici özellikleri sona erecek ve öğrencinin hataları ile yüzleşerek çözüme kendisinin ulaşması sağlanacaktır. Dahası bu yolla öğrencilerin okul yaşantılarına ailelerin katılımı sağlam bir temel üzerinden gerçekleştirilecektir. Okul yönetiminde Navajo düşüncesinin yerleştirilmesi, eğitimde merkezîyetçiliğe son vererek, her bölgenin kültürel arka planı dahilinde farklı uygulamaların yapılmasına olanak sağlayacaktır. Bu nedenle çalışma Navajo düşüncesini ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik açıdan inceleyerek eğitimde çığır açan özelliklerini ortaya koymakta; bunun okul yönetiminde oldukça önemli bir zemin teşkil edeceğinin altını çizmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, G. (2019). Onarıcı adalet yaklaşımı ve kavramsal temelleri. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1-23.
- Baytaz, A. (2013). Onarıcı adalete genel bir bakış. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 71(1), 117–129.
- Benally, H. J. (1994). Navajo philosophy of learning and pedagogy. *Journal of Navajo Education*, 12(1), 23–31.
- Blanchard, K. (1979). The Navajo and the idea of ultimate reality and meaning. *Ultimate Reality and Meaning*, 2(2), 84-108.
- Crozier, B. (1974). *A theory of conflict* (p. 130). Hamilton.
- Erbaş, R. (2023). Modern onarıcı adalet programlarının temel esasları açısından Türk ceza muhakemesi hukukundaki uzlaştırmanın değerlendirilmesi. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (2).1179 – 1234.
- Hossain, Z., Skurky, T., Joe, J., & Hunt, T. (2011). The sense of collectivism and individualism among husbands and wives in traditional and bi-cultural Navajo families on the Navajo reservation. *Journal of Comparative Family Studies*, 42(4), 543-562.
- Kara, E. (2023). Kültüre duyarlı eğitim ve göçmen öğrencilerin dil gereksinimleri. T. Çalık (Ed.), *Kapsayıcı eğitim içinde* (270-285. ss.). Pegem Akademi.
- Lee, L. (2006). Navajo cultural identity: What can the Navajo Nation bring to the American Indian identity discussion table? *Wicazo Sa Review*, 21(2), 79–103.
- McCarthy, J. & Benally, J. (2003). Classroom management in a Navajo Middle School. *Theory Into Practice*, 42(4), 296–304, DOI: 10.1207/s15430421tip4204_6
- McCarty, T. L., Wallace, S., & Lynch, R. H. (1989). Inquiry-based curriculum development in a Navajo school. *Educational Leadership*, 46(5), 66–71.
- McPherson, R. S. & Robinson, P. J. (2020). Traditional Navajo teachings: The Natural World (Volume 2). Independently published (December 1, 2020)
- Nez, V. (2018). Diné Epistemology: Sa'ah Naaghai Bik'eh Hozhoon Teachings (Doctoral dissertation, The University of New Mexico).
- Patin, T. (1991). White mischief: Metaphor and desire in a misreading of Navajo culture. *American Indian Culture and Research Journal*, 15(4), 75 – 90.

- Powell, D. E., & Curley, A. (2008). K'è, Hozhó, and non-governmental politics on the Navajo Nation: Ontologies of difference manifest in Environmental Activism. *Anthropological Quarterly*, 81(1), 17–58.
- Thayer-Bacon, B. J. (2002). *Native American Philosophies as Examples of W/holistic Relational (e)pistemologies*. Educational Resources Information Center, US Department of Education.
- Vecsey, C. (2015). Navajo morals and myths, ethics and ethicists. *Journal of Religious Ethics*, 43(1), 78–121.
- Vogelbacher, J. (nd.) (2004). *Navajo Philosophy and Its Application in Education*. Southeastern Oklahoma State University.
- Weisiger, M. (2007). Gendered injustice: Navajo livestock reduction in the New Deal Era, *The Western Historical Quarterly*, 38 (4),437–455.
- Yazzie, R. (1994). Life comes from it: Navajo justice concepts. *NML Rev.*, pp. 24, 175.
- Yazzie-Mintz, T. (2007). From a place deep inside: Culturally appropriate curriculum as the embodiment of Navajo-ness in classroom pedagogy. *Journal of American Indian Education*, 72–93.

For citation / Atf için:

EKİZ, F. S., & ZABUN, B. (2024). Toplumsal cinsiyet rollerinin kuşaklararası değişimleri: Baby Boomers ve Z kuşağı. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(4), 293-304. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14130476>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

Toplumsal cinsiyet rollerinin kuşaklararası değişimleri: Baby Boomers ve Z kuşağı

Intergenerational changes in gender roles: Baby Boomers and Z generation

Firdevs Sinem EKİZ¹

Doktora Öğrencisi; Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi, 06500, Ankara, Türkiye

E-mail: firdevsekiz08@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4574-7103

Beyhan ZABUN

Prof. Dr.; Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi, 06500, Ankara, Türkiye

E-mail: bzabun@gazi.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8321-5899

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

15/10/2024

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

16/10/2024 (Editör r.), 21/10/2024 (Minör r.)

Kabul Tarihi / Accepted Date:

13/11/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

- ✓ Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar(lar), çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder(ler).
- ✓ Ethical approval was not obtained for this study. The author(s) declare(s) that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

1. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%60).

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (60%).

2. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%40).

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (40%).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar(lar) bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

The author(s) declare that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı %9'dur.

This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 9%.

¹ Sorumlu yazar/Corresponding author.

Toplumsal cinsiyet rollerinin kuşaklararası değişimleri: Baby Boomers ve Z kuşağı

Öz

Toplumsal cinsiyet konusu disiplinler arası bir çalışma olmakla beraber toplumu anlama ve toplumun gelişimi ile ilgili olmak bakımından sosyolojinin alt dalı olarak önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, tarih boyunca toplumsal beklentiler, kültürel normlar, ekonomik koşullar, eğitim, teknoloji ve medya gibi pek çok etken tarafından şekillenmiştir. Kuşaklararası toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin değişimi, sosyolojik ve kültürel açıdan önemli bir araştırma konusudur. Kuşaklar, kendinden önce gelen kuşakların değerlerini ve deneyimlerini miras alırken, aynı zamanda içinde bulunduğu dönemin sosyal, ekonomik ve teknolojik koşullarıyla yeni bir kimlik inşa eder. Bu çalışma toplumsal cinsiyet rollerinin Baby Boomers ve Z kuşağındaki kadın ve erkek rollerinin görünümüleri ve değişimleri üzerine nitel bir yöntem kullanılarak kuşaklararası toplumsal cinsiyet rollerinde yaşanan değişimler incelenmiştir. Bu amaçla yapılan literatür incelemelerine Türkiye’de yapılan çalışmalar dahil edilmiştir. Literatüre göre Baby Boomers ve Z kuşağını birlikte ele alan çalışmalara çok fazla rastlanmamıştır. Bu iki kuşağın incelenmesinin sebebi tarihsel ve toplumsal olayların yoğun yaşandığı, toplumsal değişimlerin ve maddi kültürün hızla ilerlediği yıllar olması sebebiyle toplumsal cinsiyet rolleri algısını etkileyen faktörlerin neler olduğu ve nasıl etkilediğine dair incelemek üzerine yapılmıştır. Literatür sonuçlarına göre Baby Boomers kuşağı bireyleri daha geleneksel bakış açısına sahipken, Z kuşağı bireyleri genel olarak eşitlikçi cinsiyet anlayışına sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Toplumsal cinsiyet, Cinsiyet rolleri, Baby Boomers kuşağı, Z kuşağı.

Intergenerational changes in gender roles: Baby Boomers and Z generation

Abstract

The topic of gender is an interdisciplinary study along with it has an important place as a sub-branch of sociology in terms of understanding society and its development. Gender roles have been shaped by many factors such as social expectations, cultural norms, economic conditions, education, technology and media throughout history. Intergenerational gender roles and the change of these roles is an important research topic in sociological and cultural terms. Generations inherit the values and experiences of the generations that came before them, while at the same time constructing a new identity with the social, economic and technological condition of the current period. This study analyses the changes in intergenerational gender roles by using a qualitative method on the appearance and changes in gender roles of men and women in Baby Boomers and Generation Z. For this purpose, studies conducted in Turkey were included in the literature review. According to the literature, there are not many studies that deal with Baby Boomers and Generation Z together. The reason for examining these two generations is to examine what factors affect the perception of gender roles and how they affect it, since these are the years when historical and social events are intense, social changes and material culture are rapidly progressing. According to the literature findings, it has been observed that while Baby Boomers generation individuals have a more traditional perspective, generation Z individuals generally have an egalitarian understanding of gender.

Extended Abstract

Gender studies have evolved from feminist studies and later women's studies, growing with a deep historical background. According to the literature, gender is highlighted as different from biological sex, emphasizing that it is not something one is born with but consists of roles assigned or imposed by society. In this respect, the culture of a society, generational influences, and today's digital platforms in the information age play significant roles in shaping perceptions of gender roles. Gender roles are learned through the socialization process and express the predefined responsibilities assigned by society. There are generally two types of approaches to gender roles. The most common is the traditional approach, where roles attributed to women include responsibilities like "housework," "childcare," and "not being active in work life." Traditional roles assigned to men, on the other hand, include responsibilities such as "being responsible for the family's livelihood" and "being the head of the household." The egalitarian roles refer to the equal sharing of responsibilities between men and women in family, professional, marital, social, and educational life. Culture, family, technology, mass media, education, and career choices, which influence the construction of male and female roles, play a significant role in the transmission of gender roles across generations and in shaping society's perspective on gender. Individuals learn what they need to know in the family environment in which they are born. Toys, games, and clothes are determined by social roles expected from individuals later in life. Auguste Comte is known as the first person to conduct a scientific study examining changes between generations. Comte states that generations do not remain confined within their own

time but carry the experiences and thoughts of the communities they formed, forward, within the context of their culture. He suggests that the characteristics of each generation are shaped as a result of the transmissions from previous generations. Although each generation builds upon the other, they possess distinct characteristics. As the needs of society change with the conditions of the time, there exist differences in priorities, desires, behaviors, and perceptions among individuals living in different eras. This study focuses on the periodic characteristics of Baby Boomers and Generation Z, as well as their perspectives on gender roles. The Baby Boomer generation emerged as a result of the increased birth rates after World War II, and it is also referred to as the Cold War generation. In this period, as economic prosperity gradually rose, the significant changes in countries' political, financial, and social structures impacted not only their thinking but also gender roles. These changes spanned from clothing, music, language, and art to law, education, and urban development, as societies sought to create a new societal and national identity. Women distanced themselves from traditional female roles and made their presence felt by displaying masculine traits in the public sphere through short hair, pants, and an androgynous appearance and by blending with male values. During the 1950s, as a result of migration from rural to urban areas, women found themselves caught between traditional patriarchal values and the values brought by a consumer society. After the 1960s, the distinction between male and female roles in society was built upon the separation of public and private spheres. The Baby Boomers generation, now aged 55 to 75, consists of mostly retired individuals. Some of the common behaviors of this generation are being traditional, determined, and workaholic. In shaping the characteristics, values, and lifestyles of the current generation, innovations, technology, and information have played a major role. Therefore, Generation Z is also called "the internet generation" or "the technology generation." A review of the literature shows that many studies have been conducted on gender roles and generational differences across different sample groups. In these studies, it is observed that the focus on Generation Z's perspective on gender roles has increased, with more comparisons being made with other generations. Since Generation Z is still largely in education and has just entered the workforce, there is limited research on their working life. It can be said that individuals in the Baby Boomer generation are more attached to traditional culture and values, showing more authoritarian traits and a higher sense of responsibility. In contrast, it is rare to find individuals in Generation Z with such authoritarian and responsibility-focused traits. Unlike the Baby Boomers, Generation Z, has been born into technology, accesses information more quickly, and uses social media platforms more effectively and actively. Generation Z's understanding of gender roles is based on gender equality, independent of cultural and stereotypical perceptions. These individuals define gender roles with individual preferences rather than traditional male and female roles. In conclusion, identifying intergenerational differences in gender roles is an important argument for preventing gender inequality and contributing to societal development. Understanding the level of change can support the development of policies and programs that align with this transformation.

Keywords: Sociology, Gender, Gender roles, Baby Boomers generation, Z generation

GİRİŞ

Dünyaya gelen her bebeğin cinsiyeti belli olduğu andan itibaren sosyal çevresi, yaşam alanları, giyimi ve ebeveynlerinin onun için tercih ettiği oyuncaklara kadar biyolojik cinsiyetine bağlı olarak gelişmektedir. Bu sebeple de toplumsal cinsiyet alanındaki çalışmaların giderek artması şaşırtıcı değildir (Akgül, 2022, s.32; Else Quest & Hyde, 2021 s.2).

Literatürde toplumsal cinsiyete ilişkin çokça çalışmanın var olmasıyla birçok farklı tanımla karşılaşmak da mümkündür. Literatüre göre, toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten farklı olarak doğuştan getirilmediği ve bireylere toplum tarafından verilen veya dayatılan rollerden ibaret olduğu vurgulanmaktadır (Dökmen, 2009, s.20).

Toplumsal cinsiyet terimini sosyoloji literatürüne kazandıran isim, İngiliz sosyolog ve feminist yazar Ann Oakley'dir. Oakley, 1972 yılında yayımlanan "Sex, Gender and Society" (Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum) adlı kitabıyla bu kavramı akademik literatüre girdirmiş ve toplumsal cinsiyet ile biyolojik cinsiyet arasındaki farkı ortaya koymuştur. Biyolojik cinsiyet,

bireyin doğuştan gelen fiziksel ve biyolojik özelliklerini ifade ederken; toplumsal cinsiyet, toplumun bireyden kadın ya da erkek olmasına göre beklediği sosyal roller, davranışlar ve sorumlulukları anlatır. Bu kavram, kadınların ve erkeklerin toplumdaki yerlerinin biyolojik farklarla değil, toplumsal ve kültürel normlarla şekillendiğini vurgulamaktadır (Metin, Yükselbaba, Kayak ve Akün, 2022, s. 1415). Bir diğer düşünür Giddens, kendisi de cinsiyet kavramının kadın ve erkeğin bedenindeki biyolojik farklara işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramını ise, cinsler arasındaki sosyo-kültürel farklılıklar olduğundan bahsetmektedir. Connell ise, toplumlardaki cinsiyet düzeninin emek, iktidar ve duygusal ilişkilerin birbirlerinin içine girerek oluştuğunu, bunların kadın ile erkek etkinlik ya da pratiklerini sınırlandırmak için kullanıldığını belirtmektedir (Alabaş, Akyüz ve Kamer, 2019, s. 431). Bourdieu'nun toplumsal cinsiyet anlayışında, bireylerin biyolojik cinsiyetine dayanan bir fark olmasından öte, toplumsal ve kültürel bir inşa olduğunu vurgular. Toplumlar, kadınlara ve erkeklere belirli roller, sorumluluklar ve davranış kalıpları dayatır. Bu roller, toplumsal pratikler ve sembolik güç aracılığıyla doğal ya da meşru görülerek pekiştirilir (Eroğul ve Zabun, 2022, s.1229).

Toplumsal cinsiyet rol kalıpları, bireyin doğduğu yer, ailesinin sosyo-ekonomik durumu gibi etkenlere göre değişim göstermektedir. Bu kalıplar da, toplumsallaşma ile öğrenilmekte ve insanı yaşamdan ölüme kadar etkisi altına almaktadır. Bu süreç bireyin düşünce, tutum ve davranışlarının şekillenmesinde etkili olmaktadır (Tire, 2017, s.6). Bir başka deyişle, toplumsal cinsiyet rolleri erkek ve kadınla birleştirilen davranışsal kurallarla tanımlanan bir kültürel sistem olarak kişilerin aile yaşamından başlayarak sosyalleşme süreci ile yani arkadaş, okul, çevre ve medya gibi alanlarda devam etmekte olan bir süreçtir. Farklı sosyal çevre ve kültürün etkisiyle, kişilerin tutum ve davranışları öğrenmesinde, benimsemesinde etkili olan sosyalleşme durumu ile bireylerin belirli rolleri nasıl algıladıkları ve gelecek hayatlarında toplumsal cinsiyeti nasıl inşa ettikleri önemli olmaktadır (Öztürk, 2020, s.73). Bu amaçla çalışmada kuşaklar arasında yer alan Baby Boomers ve Z kuşağının toplumsal cinsiyet rolleri bakımından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma için Türkiye'de yapılan çalışmalar literatür olarak incelenmiştir ve nitel bir yöntem kullanılmıştır. Literatür incelemelerine göre ilk kuşak olan Sessiz Kuşak ile son kuşak olan Z kuşağı ve X, Y, Z kuşaklarının toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rolleri algısına yönelik nitel ve nicel birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak Baby Boomers ve Z kuşağını birlikte alan çalışmalar üzerine çok fazla çalışılmadığına rastlanmıştır. Bu iki kuşağın incelenmesinin sebebi ve önemi dönemsel ve toplumsal olayların yoğun yaşandığı toplumsal değişimlerin ve maddi kültürün hızla ilerlediği yıllar olmasıyla toplumsal

cinsiyet rolleri algısını etkileyen faktörlerin neler olduğu ve nasıl etkilediğine dair incelemek üzerine yapılmıştır.

İlgili Araştırmalar

İlgili araştırmalar başlığında konusu kuşaklar ve toplumsal cinsiyet olan çalışmalara yer verilmiştir. Araştırmanın problem durumu bağlamında kuşaklararası cinsiyet rolleri ile cinsiyet rollerini etkileyen faktörlere odaklı çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmalar arasında Baby Boomers ile Z kuşağını ilişkisel bağlamda ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Aynı zamanda mevcut çalışmalarda Z kuşağı çalışma hayatı ile ilgili henüz kapsamlı bir çalışma yapılmadığı görülmektedir.

Araştırmanın konusu ile ilgili yapılan çalışmalara örnek olarak Balcı (2020) yüksek lisans tez çalışmasında İstanbul İli genelinde “Baby Boomers, X Kuşağı, Y Kuşağı ve Z Kuşağının Toplumsal Cinsiyet Algısının Sosyolojik Olarak İncelenmesi ve Karşılaştırılması” yapılmıştır. Araştırma kuşakların toplumsal cinsiyete ve kadın ve erkek ilişkilerine bakış açılarını anlamak ve buna etken olan değerleri ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışma verileri “ Kişisel Tanıma Formu” ve “Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği” anketi ile sağlanmıştır. Sonucunda Kuşaklar arası bir karşılaştırma yaptığımızda yaş küçüldükçe toplumsal cinsiyette olumlu düzeyde bir farklılaşma olduğunu söyleyebiliriz. Baby Boomers kuşağı ile Z kuşağı arasında büyük fark çıkması arada X ve Y kuşağının süspansiyon görevi üstlenmesinden kaynaklandığı ve toplumsal cinsiyet algısı, toplumsal cinsiyete bakış açısı zaman içerisinde çeşitli faktörlere bağlı olarak olumlu yönde farklılık gösterdiği saptanmıştır. Öztürk (2020)’ün “ Türkiye’deki kuşakların reklamda “Toplumsal Cinsiyet” konusuna yönelik bakış açıları” adlı çalışmasında derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak Türkiye’de yaşamakta olan Sessiz Kuşak, Baby Boomers Kuşağı, X,Y,Z ve Alfa Kuşaklarını temsil eden 404 (203 kadın, 201 erkek) katılımcı ile yapılan görüşmelerle onların reklamda toplumsal cinsiyet konusuna yaklaşımını ortaya koymaktadır. Araştırmanın bulgularına göre kuşakların reklamda toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farklılıklar olduğu ve kuşak kavramının bu bakış açısı üzerinde yönlendirici bir özelliği olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca en eleştirel ve eşitlikçi yaklaşımın Y kuşağında olduğu; onları Z ve Alfa kuşaklarının takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Akgül (2022)’ün “X, Y ve Z kuşağı bireylerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının incelenmesi” çalışmasında X, Y ve Z kuşağı bireylerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını karşılaştırmak, toplumsal cinsiyetrollerine ilişkin tutumda kuşaklar arasında bir farklılaşmanın olup olmadığı incelenmiştir. Toplumsal Cinsiyet Rolleritutum Ölçeği kullanılmış olup toplam 443 katılımcıya uygulanmıştır. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rolleritutum Ölçeğinin alt

boyutları olan; eşitlikçi cinsiyetrolü, kadın cinsiyet rolü, evlilikte cinsiyet rolü, geleneksel cinsiyet rolü ve erkek cinsiyet rolüne ilişkin görüşleri incelendiğinde verilerin büyük bir çoğunluğunda X-Y ve X-Z kuşakları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Araştırma sonucunda X, Y ve Z kuşağında yer alan bireylerin genel olarak eşitlikçi cinsiyet anlayışına sahip olduğu gözlemlenmiş olmakla birlikte, X kuşağı katılımcılarının Y ve Z kuşağı katılımcıların göre daha geleneksel bir anlayışa sahip oldukları görülmektedir. Çağırkan (2023)'ın “ Faklı kuşaktan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkillik anlayışı” adlı çalışmasında 18-65 yaş aralığında farklı kuşaktan (X,Y ve Z) kadınların geleneksel cinsiyet rolleri anlayışı ve kuşaklar arasında toplumsal cinsiyet rolleri anlayışının farklılaşması incelenmiştir. Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği ile yapıla araştırmanın sonucunda Z Kuşağı kadınlar kültür ve kalıp yargılardan bağımsız olarak, cinsiyet eşitliğine dayanan toplumsal cinsiyet rollerine anlayışına sahip iken X ve Y Kuşağı kadınlarının ise geleneksel kültür ve değerlerine daha bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutum, Davranış ve Algıyı Etkileyen Faktörler

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeğin toplumsal yaşamındaki yansımaları olarak aile hayatında, eş, okul ve meslek seçiminde etkisini göstermektedir. Literatür incelemeleri sonucunda cinsiyet rolleri; toplum tarafından belirlenen rol ve sorumlulukları ifade etmektedir. Bu sorumluluklar da kuşaktan kuşağa aktarılarak devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin iki tür yaklaşımdan söz edilmektedir. Bunlar geleneksel ve eşitlikçi yaklaşımdır. Geleneksel yaklaşımda; kadınlara yüklenen roller; “ev işleri” ve “çocuk bakımı”, “iş hayatında aktif olmama” gibi roller yüklenmektedir. Erkeklerle yüklenen geleneksel roller ise; “evin geçiminden sorumlu olma”, “evin reisi olma” gibi sorumluluklardır. Eşitlikçi roller; aile, evlilik, çalışma hayatı ve eğitim yaşamında kadın ve erkeğin sorumlulukları eşit olarak paylaşmalarıdır (Başar, 2012, s.12). Toplumsal cinsiyet rolleri algısında ailede ebeveyn tutumları bireylerin cinsiyetlere göre belirlenen rolleri öğrenmesinde etkili olan faktörlerden birisidir.

Günümüzde toplumsal cinsiyet rollerini etkileyen en önemli unsurlardan biri de kitle iletişim araçlarıdır. Z kuşağı, teknolojinin hızla geliştiği ve dijital dünyanın etkili olduğu bir dönemde büyümüştür. Nitekim kitle iletişim araçları kitle iletişim araçları cinsiyet rolleri algısını şekillendirmektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerini daha esnek hale getirmiştir. Özellikle sosyal medyanın etkisi ile toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki farkındalığı artırmış, kadın ve erkek rollerinin yeniden tanımlanmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca, dijital

platformlar üzerinden yapılan çalışmalar ve küresel hareketler, toplumsal cinsiyet farkındalığı üzerine önemli bir etki yaratmıştır. (Balcı, 2020, s.28; Zeyneloğlu, 2008, s. 15).

Kuşaklar

Kuşak, kavramsal olarak birbirine yakın dönemlerde dünyaya gelen, benzer koşullarda yaşayan ve belirli zaman diliminde meydana gelen ekonomik ve sosyal hareketler olarak adlandırılan bir kavramdır. Kuşaklar yaşadıkları dönemlere göre ekonomik, kültürel, çevresel ve sosyal gelişmelerin etkisiyle yaşa bağlı olarak gruplar şeklinde tanımlanan ve birbirine benzer özellikler gösteren bireylerden oluşan topluluk ya da jenerasyon olarak anılırlar. Bu şekilde yapılan sınıflandırmalar sosyolojik incelemelerin yapılabilmesi için önem arz etmektedir (Balcı, 2020, s.4; Kurşun, 2023, s.25; Taşçı ve Batmaz, 2022, s. 101). Kuşak, sosyolojik kavram olarak toplum tarafından eşzamanlı olarak oluşturulan bir kohortu ifade edebilir. Türkçe’de de bu anlam ‘nesil’, ‘soy’ ya da ‘kuşak’ olarak kullanılmaktadır (Çavdar, 2024, s.12).

Kuşaklar arasındaki değişlikleri inceleyen ilk bilimsel çalışmayı Auguste Comte yapmıştır. Comte, kuşakların sadece kendi jenerasyonu içerisinde kalmadığını onları oluşturan topluluğun deneyimleri ve düşüncelerini içinde bulunmuş oldukları kültürün içerisine koyarak ilerlediğinden bahsetmektedir ve her kuşağın niteliklerinin önceki kuşaklardan gelen aktarımların bir sonucu olarak şekillenmekte olduğunu ifade etmiştir (Balcı, 2020, s.4; Dolaşık, 2024, s.48; Öztürk, 2020, s. 72).

Toplumun ihtiyaçları dönemin şartlarına göre değişebilmektedir. Bundan dolayı farklı zaman diliminde yaşayan bireyler arasında farklı öncelikler, istekler, davranışlar ve algılar ortaya çıkmaktadır. Örneğın, günümüz kuşağının karakteristik özelliklerinin belirlenmesinde, değerlerinin ve yaşam biçimlerinin değişimine neden olan en önemli etkenlerin başında yenilikler, teknoloji ve bilişim gelmektedir. Bundan dolayı günümüz kuşağına internet kuşağı, teknoloji kuşağı gibi adlar verilmektedir. Günümüze kadar gelen kuşakların çeşitli yazarlar tarafından yapılan sınıflandırmalarında bir kuşağın hangi yılları kapsayacağına ilişkin fikir ayrılıkları bulunmaktadır (Ayhün Erden, 2013, s.96; Balcı, 2020, s.5). Aşağıda hakim kanıya göre her bir kohortun kronolojik başlangıcı ve sonu belirtilmektedir (Çavdar, 2024, s. 12):

- 1925-1945 yılları arasını kapsayan Sessiz Kuşak,
- 1946’dan 1964’e kadar Baby Boomers (Bebek Patlaması Kuşağı),
- 1965’ten 1979’a kadar X kuşağı,
- 1980’den 1999’a kadar Y Kuşağı,
- 2000’den itibaren ise Z kuşağı ortaya çıkmıştır

Baby Boomers Kuşağı Dönemi ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine Bir Bakış

Baby Boomers kuşağı, 1946 ve 1964 yılları arasında doğan bireylerden oluşur ve II. Dünya Savaşı sonrasında, doğum oranlarının önemli ölçüde arttığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu nesil, genellikle “Soğuk Savaş” kuşağı olarak adlandırılmaktadır ve yetiştirilme dönemleri, toplumsal cinsiyet rollerine dair bakış açılarını şekillendiren eşsiz bir sosyo-politik ortamda gerçekleşmiştir (Türkdoğan, 2023, s.36).

Baby Boomers döneminde, cinsiyet rolleri büyük ölçüde geleneksel olduğu görülmektedir. Kadınlara genellikle ev işleri ve çocuk bakımı gibi ev içi sorumluluklar atfedilmiştir. Kadınların aile yaşamına öncelik vermeleri beklenmekte ve bu da çoğu zaman kadını iş gücünün dışında bırakmış, toplum baskısı nedeniyle kariyer peşinde koşmalarını zorlaştırmıştır. Bunun aksine, erkeklerin esas olarak ailenin geçimini sağlamakla ve evin finansal kararlarını almakla yükümlü olduğu görülmektedir. Baby Boomers kuşağının şekillendiği yıllarda, dünya önemli değişimlerden geçmektedir. Ekonomik refah yavaş yavaş artmaktadır ve bu durum, siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılarda önemli dönüşümlere yol açmıştır (Öztürk, 2020, s. 83). Kadınların ve erkeklerin geleneksel rollerine bu toplumsal değişimler etki etmiştir. Kadınlar, kısa saç ve pantolon gibi daha androjen bir görünüm benimseyerek, kamusal yaşamda erkek ve kadın değerlerinin bir karışımını temsil eden bir şekilde geleneksel kadın arketipinden uzaklaşmaya başlamıştır (Ataman, 2002, s.16). Bu durum zihniyet değişim sürecinin bir aşamasını oluşturmakla kalmayıp, yeni tutum ve davranışların oluşumuna olanak tanımıştır. Bunlar, insan ilişkileri, meslek yapısı, yeni tüketim kalıpları, değişen değerler, kitle iletişimi ve medyanın etkisinin artması gibi yaşamın ve toplumun her alanı bu değişimden nasibini almış olduğu gibi kadın ve erkek rollerinde de değişimler yaratmıştır (Ulusoy ve İlhan, 2021, s.19). Baby Boomers kuşağı 1960'lı ve 1970'li yıllarda, toplumsal cinsiyet rollerinde önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Bu durum, feminist hareketler ve daha geniş toplumsal değişimlerle etkilenmiştir. Geleneksel cinsiyet normlarına karşı çıkan, iş gücünde ve diğer alanlarda eşitlik talep eden kadın hakları hareketinin yükselişine tanıklık etmiştir. Bu dönemde, kadınların iş gücüne katılımındaki artış ve bağımsızlık arayışları, katı cinsiyet rollerinin yavaş yavaş aşındığı bir süreci başlatmıştır. Kadınların özgürlük hareketi, eşit ücret talebi ve işyerinde cinsiyet temelli ayrımcılık gibi konulara dikkat çekerek, birçok Baby Boomers kuşağı olarak kabul edilen birçok bireyin cinsiyet eşitliği konusundaki bakış açısını yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır (Ataman, 2002, s.21).

Z Kuşağı Dönemi ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine Bir Bakış

Literatürde, araştırmacılar Z kuşağı yılları hakkında farklı zaman dilimlerinden bahsetmektedir. Alan yazındaki son çalışmalar, Z kuşağının doğum tarihinin başlangıcını 1995 yılına çekmiş ve

2010-2012 yıllarında sona ermiştir. Bazı araştırmacılar ise 2000'li yılların başından bugüne kadar olan zaman aralığını Z kuşağı olarak sınıflandırmaktadır (Öztürk, 2020, s. 84). Literatüre göre Z kuşağının sürekli gelişmeye açık ve iyi eğitilmiş olarak aynı zamanda yüksek motivasyona ve girişimcilik ruhuna sahip olduğu belirtilmiştir. Teknoloji ile yakından temas halinde olmaları bakımından birden fazla alana ilgi duyabilme kabiliyetleri diğer kuşaklara göre daha yüksek olup aynı zamanda öz güveni en yüksek olan kuşak olarak da belirtilmektedir (Kurşun, 2023, s.27).

20. yüzyılda dünyanın küresel bir pazar haline gelmesi ile Türkiye'de toplumsal cinsiyet yaklaşımları yeni bir boyut kazanmıştır (Zeybekoğlu, 2009, s.26). Günümüz kadın ve erkek toplumsal rollerinin gittikçe birbirine benzediği, iş yaşamında da, başarılı işveren veya yönetici olmak için eril veya dişil olmanın değil, iş için önemli veya değerli olan özelliklerin iki cinside bağlanmasıyla androjeninin arandığı vurgulanmaktadır. "Androjen" terimi, hem erkek hem de kadın özelliklerini bir arada barındıran veya iki cinsiyet arasında bir geçiş alanında bulunan bir durumu ifade etmektedir (Dökmen, 2009, s.74; Aydın, 2010, s.92).

Kadınların eğitim ve çalışma hayatına daha fazla katılımıyla bazı toplumsal değişimler meydana gelmiştir. Önceki kuşaklarının aksine, Z kuşağı, yeni bir aile paradigmasının simgesi olan ev işleri ve çocuk bakımı sorumluluklarına babaların katılımının arttığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Özellikle, bu ebeveynler kendilerinden öncekilere kıyasla daha ileri yaşlarda olup, özellikle anneler ağırlıklı olarak profesyonel kariyer yapmakta ve tipik olarak daha az çocuk dünyaya getirmektedir. Sonuç olarak, Z Kuşağı daha küçük aile birimlerine ve daha az sayıda kardeşe eğilim göstererek önceki kuşaklardan ayrılmaktadır (Çavdar, 2024, s.20). Dijital yerliler olarak bilinen Z kuşağı, teknolojiyle iç içe büyümüş, hızlı bilgi erişimi ve sosyal medya ile şekillenmiştir. Bu dönemin etkisi ile yeniliklere daha çabuk uyum sağlamak ve yaşam alanlarındaki rollerin eşitlikçi olmasını benimseyen bir kuşak olmaktadır (Çağırkan, 2023, 59).

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet çalışmaları son zamanlarda önemli derecede artmış bulunmaktadır. Toplumun gelişimi ve değişimi için toplumsal cinsiyet üzerine yapılan araştırmalar birçok alana konu olmaya devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri toplum tarafından inşa edilen bir süreç olması bakımından cinsiyet rollerinin algısında toplumun kültürü, kuşakların etkisi ve günümüz bilişim çağının dijital platformu oldukça önem arz etmektedir.

Strauss ve Howe (1997) tarafından önerilen kuşak tipolojisinin literatür incelemesinde birçok araştırmacı tarafından, kuşak kohortlarında farklılıklar, belirsizlikler ve görüş ayrılıkları bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu sınıflandırma farklı bilim alanlarında sosyoloji başta olmak

üzere psikoloji, tarih, antropoloji, ekonomi ve eğitim gibi çeşitli disiplinlerde çok sayıda çalışmaya temel oluşturmuştur. Kuşaklararası toplumsal cinsiyet rolleri aktarımında teknoloji ve medya faktörü Z kuşağının toplumsal cinsiyete bakış açısında ve toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde önemli bir etkidir.

Baby Boomers kuşağındaki bireyler geleneksel kültür ve değerlerine daha bağlı olduğu ve sorumluluk bilinci yüksek bireyler olduğunu söylemek mümkündür. Z kuşağı bireyleri ise, otoriter ve sorumlu olma bilincini daha esnek bir yaşama biçimine bırakmıştır. Baby Boomers kuşağının aksine Z Kuşağı teknolojinin içine doğmuş olmalarından dolayı bilgiye daha hızlı ulaşmakta ve sosyal medya platformlarını da daha etkili ve aktif kullanmaktadır.

Günümüze kadar yapılan toplumsal cinsiyet çalışmaları ile eşitlikçi cinsiyet politikaları, kadının çalışma hayatında var olmaya başlaması, ev içi sorumlulukların paylaşımı, günümüz kuşağı kadın ve erkeklerin bilinçlenmesi gibi durumlar geleneksel cinsiyet rollerinde değişimlerin yaşandığının bir göstergesidir. Z Kuşağı bireyler kalıp yargılardan bağımsız olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayanan bir anlayış sergilemektedir. Bu bireyler geleneksel rollerin aksine daha bireysel bir tercih ile toplumsal cinsiyet rollerini tanımlamaktadır.

Kuşaklararası toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin dönüşümü, sosyolojik ve kültürel açıdan dikkate değer bir araştırma konusudur. Kuşaklararası cinsiyet rolleri farklılıklarını belirlemek, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini önlemede ve toplumun gelişimine katkı sağlamada önem arz etmektedir. Buna yönelik yapılacak detaylı çalışmaların akademik alanda ve sosyal platformda toplumsal cinsiyet hakkındaki programların oluşmasına ve daha duyarlı cinsiyet politikalarının oluşumuna katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgül, H. (2022). X, Y ve Z kuşağı bireylerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının incelenmesi. *International Journal of Educational Spectrum (IJES)*, 4(1), 31-42.
- Alabaş, R., Akyüz, H. İ. & Kamer, S. T. (2019). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algılarının belirlenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(44), 429-448.
- Ataman, Ö., E. (2002). *Sinemada toplumsal cinsiyet rolleri: 1980-1999 yılları arasında Türk sinemasında toplumsal cinsiyet rollerinin sunumu*. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Aydın, E. (2010). *Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısı: Hacettepe üniversitesi mühendislik ve edebiyat fakültesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ayhün Erden, S. (2013). Kuşaklar arasındaki farklılıklar ve örgütsel yansımaları. *Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 93-112.
- Balcı, C. (2020). *Baby boomers, x, y ve z kuşaklarının toplumsal cinsiyet algısının sosyolojik olarak incelenmesi ve karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Sosyoloji Anabilim Dalı. İstanbul.
- Başar, F. (2012). *Türkiye'deki hemşirelik öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Çağırkan, B. (2023). Farklı kuşaktan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkillik anlayışı: İzmir Şirinyer örneği. SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 60, 56-71.
- Çavdar, D. (2024). *Yükseköğretim İngilizce hazırlık programının Z kuşağı öğrencilerinin öğrenme özellikleri yönünden değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.
- Dolaşık, G. (2024). *Z kuşağı öğrencilerinin finansal okuryazarlık yeterliliklerine ilişkin bir araştırma: Karaman ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karaman.
- Dökmen, Z. (2009). *Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik araştırmalar*. Remzi Kitabevi. İstanbul
- Else Quest, N. M. & Hyde J. S. (2021). *Kadın psikolojisi ve toplumsal cinsiyet insan deneyiminin yarısı ve daha fazlası* (Çev. Şeyda Türk). Nobel Yayınları.
- Eroğul, N. & Zabun, B. (2022). Toplumsal cinsiyet çalışmaları: erkeklik çalışmaları ile eleştirel erkeklik çalışmaları bağlamında bir değerlendirme. *International Academic Social Resources Journal*, 7(42), 1229-1237.
- Kurşun, E. (2023). *Z kuşağının (18-25 yaş) toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ile çok boyutlu sportmenlik yönelimlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Mersin.
- Metin, S., Yükselbaba, Ü., Kayak, S. & Akün, V., N. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Bir Hukuk Eğitimi Modeli Geliştirilmesi Çerçevesinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencilerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı Analizi. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 80(4), 1413-1470.
- Oakley, A. (1985). *Sex, Gender, and Society. England*. Gower Publishing Company Limited.

- Öztürk, G. (2020). Türkiye'deki kuşakların reklamda "toplumsal cinsiyet" konusuna yönelik bakış açıları. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 4(1), 71-94.
- Strauss, W. & Howe, N. (1997). *The fourth turning*. Broadway Books.
- Taşçı, B. & Batmaz, O. (2023). *X, Y, Z kuşağının toplumsal cinsiyet algılarının incelenmesi*. Ahmet Doğanay & Oğuz Kutlu (Ed.). Güncel Eğitim Bilimleri Araştırmaları VII. (s.101-110). Ankara: Akademisyen Kitabevi
- Tire, O. (2017). *Cinsiyet rollerinin toplumsal işlevlerinin, kadının konumu üzerine etkileri (gündelikçi kadınlar örneğinde)*. [Doktora Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas]. Ulusal Tez Merkezi.
- Türkdoğan, N. (2023). *Z kuşağı öğrencilerinin endüstri 4.0' in emek piyasalarına etkisine yönelik algılarının araştırılması: Yalova üniversitesi örneği*. Doktora Tezi. Yalova Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Yalova.
- Ulusoy, G, Ş., & İlhan, K, Ç. (2021). Toplumsal Değişim Bağlamında Arabesk Kültür ve Medya. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 190-200.
- Zeybekoğlu, Ö. (2009). *Toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklik olgusu*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.
- Zeyneloğlu, S. (2008). *Ankara'da hemşirelik öğrenimi gören üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

For citation / Atf için:

UYANIK, Y. İ. (2024). The true path leading to authentic individuality: Atticus Finch in Harper Lee's *To Kill a Mockingbird*. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(4), 305-326.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14131441>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

The true path leading to authentic individuality: Atticus Finch in Harper Lee's *To Kill a Mockingbird*

Esas Benliğe Giden Gerçek Yol: Harper Lee'nin *Bülbülü Öldürmek* Eserinde Atticus Finch

Yurdaer İlber UYANIK

Yüksek Lisans Öğrencisi; Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı, 42049, Konya, Türkiye

E-mail: uyanikilber@hotmail.com

ORCID:0009-0002-9397-0809

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

12/10/2024

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

13.10.2024 (Editör r.), 21.10.2024 (Major r.)

Kabul Tarihi / Accepted Date:

13/11/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

- ✓ Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar(lar), çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder(ler).
- ✓ Ethical approval was not obtained for this study. The author(s) declare(s) that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

1. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%100).

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (%100).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

The author declares that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı %7'dir.

This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 7%.

The true path leading to authentic individuality: Atticus Finch in Harper Lee's *To Kill a Mockingbird*

Abstract

Atticus Finch, a talented lawyer, of *To Kill a Mockingbird* is brave enough to stand against an unfair judgement. The novel depends on the story of Tom Robinson, who is judged by the court for his so-called crime only because of his skin color and position in the society. Although there is the lack of concrete evidence and Atticus Finch's rightful support as a powerful white male, Tom is found guilty. As the novel explicitly indicates, he is intentionally misjudged since he is within a lower position as a black person in the community. Namely, the issue is about his being lower and black without any logical consideration. However, Atticus, as the voice of justice and embodiment of true personality, both plausibly defends Tom's innocence and struggles to teach his children how to behave in life about justice and rationality. Therefore, Atticus is a remarkable individual to be ideal in a society in which the white superiority overwhelms the black people and thus virtue loses its actual meaning. In this context, this study aims to discuss Atticus Finch of *To Kill a Mockingbird* by reflecting his strong posture as a true individual regarding both his family and the corrupt community.

Esas benliğe giden gerçek yol: Harper Lee'nin *Bülbülü Öldürmek* Eserinde Atticus Finch

Öz

Bülbülü Öldürmek eserinin yetenekli avukatı Atticus Finch, haksız bir yargıya karşı duracak kadar cesurdur. Roman, yalnızca ten rengi ve toplumdaki konumu nedeniyle sözde suçu için mahkeme tarafından yargılanan Tom Robinson'ın hikayesine dayanmaktadır. Somut kanıt eksikliği ve Atticus Finch'in güçlü bir beyaz erkek olarak haklı desteği olmasına rağmen, Tom suçlu bulunur. Romanın açıkça belirttiği gibi, toplumda Tom siyahi bir kişi olarak daha düşük bir konumda olduğu için kasıtlı olarak yanlış yargılanmıştır. Yani konu, mantıksal bir değerlendirme olmaksızın onun daha düşük bir konuma sahip olması ve siyahi olmasıyla ilgilidir. Ancak Atticus, adaletin sesi ve gerçek kişiliğin vücut bulmuş hali olarak, hem Tom'un masumiyetini makul bir şekilde savunur hem de çocuklarına hayatta adalet ve rasyonellik hakkında nasıl davranmaları gerektiğini öğretmek için mücadele eder. Bu nedenle Atticus, beyaz üstünlüğünün siyahi insanları ezdiği ve böylece erdemin gerçek anlamını yitirdiği bir toplumda ideal olması gereken dikkate değer bir bireydir. Bu bağlamda, bu çalışma, *Bülbülü Öldürmek* romanındaki Atticus Finch'i, hem ailesini hem de yozlaşmış toplumu ele alarak gerçek bir birey olarak güçlü duruşunu yansıtarak tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adalet, *Bülbülü Öldürmek*, Atticus Finch, Birey, Ten rengi

EXTENDED ABSTRACT

Harper Lee's *To Kill a Mockingbird* tells of Tom Robinson's unfair trial and conviction. Although Tom Robinson is not included in raping and beating the character Mayella Ewell, he is blamed for conducting these actions. Even Mayella's father Bob Ewell, together with Mayella, falsely points Tom as the guilty person. The reason behind this deliberate accusation is connected to overwhelming supremacy of the white priority before the black people. The historical background of the specific time obviously indicates how difficult a black person experiences his or her life in a society in which the words of white people were priceless. The interesting part comes into prominence when the white people accusing Tom are aware of the fact that he did not commit the crime. In this situation, instead of handing over the actual guilty, they choose to put the blame on a black man, who lives his life in a moderate and decent manner. Even if Tom's manners are to support the truth and thus defendant Mayella and Bob Ewell, there is almost nothing to get out of the trap set by the whites or constructed understanding of the community. If a white person had been charged with any crime, in this case, it would have disrupted the reputation of the white person, which could have resulted in a total shame. Still, while this kind of an atmosphere is demonstrated, the novel also succeeds to depict a true individual, Atticus Finch, who is striving to save Tom from his unjust treatment. Much as Atticus, both as a defender of law and authentic individual, fails to accomplish his duty, it is very considerable to regard his sentences and behaviors throughout the novel. Having pursued the right way, Atticus aims to stand together with innocent Tom now that Tom does nothing wrong about the crime he is

charged with. In this respect, Atticus, as the representative of innocence, rationality, and justice, turns out to be an individual whom one can really admire. Hence, even though Tom cannot escape from the whites' supremacy suppressing the blacks or from his "destiny," Atticus surfaces himself as the embodiment of an original individual that tracks the rightness. Moreover, he is not only presenting a decent posture for Tom during the trial but also portraying a proper picture for his children, which supports what it is to be done and undone in life in terms of many virtual issues such as moderation, logicity, and particularly justice. Thus, the topic of this research is to analyze and display Atticus Finch's behaviors and words considering Tom's trial process and his family environment in the light of the authentic individualism that requires knowing the self by acting in accordance with the self's own opinions and determination especially when it comes to the issue of an unfair conviction of a black person. Once Atticus' posture is scrutinized, some people can argue that he acts in an incorrect way within some certain scenes in the novel. Nonetheless, when one looks through the lens of individualism in its true sense, the importance of this study indicates itself. His most actions and words have significant indications pertaining to almost every issue, which in a way proves what it is to be a real person, who completed his inner journey and reached the ultimate goal of defending the side of the innocent as opposed to the whites' side that is meaninglessly supported merely for convicting an innocent black man or for protecting the reputation of the white skin's "importance." For that reason, the concept "individual" can be defined as a person that has many positive characteristics like bravery, self-consciousness, honesty, and rationality. All of these engender that specific person to be a nonconformist as well. "Nonconformity," as another concept, represents the person's capability of discovering and following his own way of thinking and decisions but for any fear or expectation from other people around him, that is, his society. In this sense, nonconformity allows Atticus to "rebel" against the established comprehension of his society where the blacks are suppressed by the white majority. Additionally, in this study, all available sources of individualism and Harper Lee's novel and the other sources associated with the topic are utilized. The method that is carried out within the research is literature review. Crucial information as to the characters, individuality, and other related sources is provided. Accordingly, the study's target is to describe Atticus Finch's individually posture in its real sense in the novel, and therefore, the study is based upon how the character Atticus can be able to embody a true personality thanks to his actions against Tom's unjust conviction and his lecturing his children, Scout and Jem. In addition, since there have been countless sources written about individualism and Harper Lee's *To Kill a Mockingbird*, this research cannot fully deal with all details associated with the characters and their all actions. In this context, this study aims to analyze and project Atticus Finch's true individuality including his specific fateful actions and sayings both within the process of Tom's trial and within his relationship to his children.

Keywords: *To Kill a Mockingbird*, Individual, White majority, Oppression, Unfair treatment, Atticus Finch, Tom Robinson

INTRODUCTION

Individuality or individualism, as a concept and reality, is definitely difficult to acquire for a person that is surrounded by many constructed traditions, ideologies, and understandings. These are represented in almost every community depending on the location and customs of that specific society. One of the members of the "many" supporting the established beliefs is always afraid of having an action, saying a single word or projecting a behavior contrary to those beliefs because "...[they] do not treat people as individuals: instead [they] treat the individual as a social networking site" (Miller, 2016, p. 183). Accordingly, the "many" people think that every person is to have same ideologies and beliefs just like them in the common society, and therefore, a person is seen a binding social creature to "save" what is already accepted. In this vein, the fundamental reason for the one to avoid contradictorily acting against established norms lies behind the fear of the person, which is being an outsider or outcast. It means that the one who is acting against his society's rules and norms can be excluded from his environment and relationships. The situation, then, turns into a position in which he is not accepted within the surroundings of his society owing to his "contradictory" actions, sayings or behavior. That

is exactly why it is a very harsh and tough process to be a genuine individual. Most people, because of the fear of exclusion and losing reputation, cannot be capable of offering their own opinions and beliefs in front of anyone adapting himself to the constructed comprehension.

However, there is always exceptions in these kinds of situations. The ones that can succeed in permanently conveying and defending their own visions are true individuals simply because they do not scare majority of people's judgement or exclusion. They also ignore getting victory or defeat resulting from their own actions. Therefore, they pass one of the initial phases of becoming an individual. As they can be able to accomplish such kind of a hard decision, they complete their inner journey, too. This journey is a metaphorical trip taken inside the mind of the individual, which processes nearly every detail and thus progresses in the end. Accordingly, they figure out their "self" and continue their lives in accordance with the self-decision making, self-conscious way, and self-confident sense. In this respect, nothing can stop their "growth" since they are the ones who prefer to use their own road rather than the one used by the other people. Having been used and corroded by the others, the road seems safe to proceed due to the idea that it was already tested and thus no one got hurt while "wandering" within the way. Even so, another primary part shows itself once an individual chooses to walk through the other road that is never taken beforehand, creating an absolute danger given that no one has ever checked the safety of the way. Hence, it is the actual "...individual moving away from...social roots to mature by standing alone as he makes a series of free, individual choices" (Mount, 1981, p. 364). While the individual's road can be hazardous, he follows its guide, the guide that is actually formed by the individual himself and thus his own liberal decision differentiating from the other road used by other people abiding by constructed ideas. For this reason, he does not look for any safety or expectation not to be harmed during the way, which composes the individual's "backbone." As Walt Whitman states "Not I, not any one else can travel that road for you / You must travel it for yourself" (Whitman, n.d., p. 43), the road is merely for its owner or creator to better know his "self" and to complete his soul-body harmony. Even if the individual, together with himself, wants to include someone in the way, it is through not sharing the road but offering a partnership as to ideologies. The only thing he can do in this sort of a situation is to share his truths and opinions resulting from experiencing his road, which may eventually engender others to question and think about what is wrong and right.

Atticus Finch, a significant character exemplifying authentic individuality, pursues his own road having dangers in Harper Lee's *To Kill a Mockingbird*. When we think of the period the novel covers, there is a precise and definite supremacy of white people over black people. The

ones having white skin, particularly men, dominate the society and create a hegemony. Whatever they say or however they act is acceptable in every scene and sense. "...[T]here have been wide divergences concerning the nature...of the social order they are held to threaten, as well as in the historical frameworks within which they are conceptualized" (Lukes, 1971, p. 49). Black people are to be oppressed by the white majority, and therefore, they are considered as an object to work and serve for the whites' prosperity and reputation since blacks are "conceptualized" and shaped by the white power. In this sense, the white skin can be said to represent "the mind" whereas the black skin symbolizes "the body," that is, labor power managed and directed by the opposite skin color. Even though Atticus is also a white person, he gets rid of the chains of constructed ideology and prefers to defend the rightful cause. His preference of defending a black man named Tom Robinson damages his reputation among people in his society, yet Atticus exactly knows his support could bring about a highly risky path just like his inner road. The premier issue is to be dedicated to his decisions as a true individual all the time, which Atticus can manage. Although his carrier of being a talented lawyer as a white man is compromised, he barely takes his steps back throughout the novel. Besides, he is not solely defending a suppressed black man but also trying to lecture his children about life in general. Every conversation a reader witnesses between Atticus and Scout or Jem leads to positivity and valuable teachings. It is either associated with being moderate and plausible or pertaining to being trustworthy and honest.

Having evaluated all of those remarkable issues, this study seeks to concentrate on the questions of "how can a person embody the true individuality in case of an unjust treatment?" and "what priceless lessons can a genuine individual offer to his environment in terms of justice, trustworthiness, honesty, and self-consciousness?" Hence, the main aim of this study is to question and analyze whether Atticus Finch, by accomplishing to represent true individuality, can provide "responses" to such questions. In this context, this study initially focuses on the actual meaning and value of individuality or being an authentic personality. While doing so, the paper includes cardinal literary names such as Ralph Waldo Emerson and Henry David Thoreau along with some of their sayings helping the reader to understand the topic in a better way. After, the study discusses, in order to evaluate if he succeeds in exemplifying a true individual in Harper Lee's *To Kill a Mockingbird*, what ways and how Atticus Finch, as a white male and skillful lawyer, behaves towards events and people.

In this study, the method that is utilized is literature review or qualitative research method. This method is the process of collecting non-numerical data, each of which can be widened with distinct research designs, grouping them according to diverse criteria and finally making them

usable. The qualitative research method can be regarded as an umbrella method. In the processing of the data acquired while researching certain issues, techniques and sub-methods relying upon the need are used. In this research, the explorative interpretation or close reading technique is also employed to grasp the terms “individualism,” “individuality,” “individual,” and “personality,” which are the backbones of the study. Accordingly, Atticus’ manners are carefully assessed throughout the novel whether he can be regarded as a true individual or not.

COMPREHENDING INDIVIDUALISM

When we concentrate on the term individuality or authentic personality, it is primary, while scrutinizing Atticus Finch, to comprehend what we mean by the word and how an individual can be named after an “individual” in its true sense. Initially, “...the individual’s constitution is established by the relationships that he/she establishes with other people and with the surrounding natural environment” (Filippini, 2017, p. 27). Awareness of these relations creates the relationship the individual builds with the environment or other people, which emerges organically rather than by juxtaposition and thus corresponds to the comprehension that each person has of them. The one, then, is involved in his own nascence as well as that of his fellow men, and he does so within a conscious manner, which describes individuality. Once individuality, namely, the specific material of every person, is unified with sociality, that is, the connection determining individual, and when their combination is realized as the battleground on which an individual is efficiently constituted, then, individual attains his own personality. To acquire one’s personality means acquiring consciousness of the relations, and to change one’s own personality means modifying the ensemble of these relations. The acquisition of personality and the vital comprehension of one’s own constitution is a necessary precondition to understand that “...individualism signified the autonomy, freedom, and sacredness of the individual-values...within a cooperative and rationally-organized social order” (Lukes, 1971, p. 51). To find the meaning of individualism or to be an individual requires appreciating other individuals’ liberty, rights, and values in a community. It is an important condition before reaching or discovering true individualism and authentic individuality. It is also significant that there are various definitions or approaches about individualism, too. “For some, individualism resides in dangerous ideas, for others it is social or economic anarchy, a lack of the requisite institutions and norms, for yet others it is the prevalence of self-interested attitudes among individuals” (Lukes, 1971, p. 49). Individualism can be associated with hazardous opinions, social anarchy excluding established customs and institutions, and self-dependent behavior in a crowded community. Either way, it leads to the same gate, which makes an individual self-

conscious, eccentric, and different from other people even if his ideas can be risky to pursue simply because the individual depends on only himself rather than any institution rules or established social rules.

From this point, an individual also requires his personality to have many positive characteristics such as being brave, moderate, logical, fair, self-conscious, nonconformist, defender of equality and justice, trustworthy, honest, and empathetic. A person, provided that he or she has these general characteristics within his or her nature, can become an individual in its true sense. In this way, an individual can understand the things and other people around him because that individual is the unique one who has his own way of thinking and does not resemble any of the other individuals in the world. It is achieved, at first, through being true to oneself since the first stage, before grasping the external world, is to take an inner journey to discover and know the self. In other words, an authentic individual ought to discover his own thoughts and perspectives as to things, and he should not hesitate to share his opinions with other people. The individual accomplishes this in such a manner that he is comfortable projecting his ideas but for any expectation to persuade others he is right about the thing he shares, which definitely indicates that the individual is a self-conscious and self-confident one in the first place. That's why, this situation directs the individual to his own path and purpose in life. One's detecting his own beliefs and opinions is not undoubtedly an easy work now that the conclusion of this process can conflict with the accepted beliefs, standards, and understandings of the families, cultures, and societies where the person lives. At this point, just as Ralph Waldo Emerson asserts in his essay *Self-Reliance* "Whose would be a man must be a nonconformist. He...must not be hindered by the name of goodness, but must explore if it be goodness. Nothing is at last sacred but the integrity of your own mind" (Emerson, 2007, p. 2), being a nonconformist is the key to overwhelm the obstacles built by the majority of people in a society.

Nonconformity allows a person to "revolt" against the established comprehensions of the culture or society by genuinely depending on his own ideas and perspectives towards things and by truly sticking to his own way of thinking regardless of what other people say or think about his point of view. It does not mean that one should completely neglect other people and their thoughts and rights because "Patterns of behavior that reveal lack of regard for others' rights...ought not to be seen as manifestations of an individualist ethos" (Mack, 1999, p. 88). Otherwise, there would be no empathy to consider people's feelings and ideas, which seriously obstructs the one to become a true individual. Besides, authenticity or originality providing precise personal distinction from any other person is not only associated with one's thoughts and sayings but also his doings, that is, his actions. A true individual makes his own inner

compass to avoid the traditional ways other people have already accepted for their goals. For that reason, he seeks to take a metaphorical journey along his own unprecedented path of following his passions and purpose.

The path the individual chooses for himself is the one that is either never taken before or less taken. Robert Frost, in his poem of "The Road not Taken," accentuates (Lathem, 1969, p. 105):

Two roads diverged in a wood, and I—
I took the one less traveled by,
And that has made all the difference.

As implied, these lines are to depict that the choice is in the hands of the individual, which ultimately creates the distinction from other roads. It must not be forgotten that the "less traveled" road stands for the pernicious alternatives, which means the road has been scarcely used and has almost never been answerable and predictable. Although the individual taking this road is alone and within despair in the face of dark and unknown powers, his own decision not to choose "more traveled" road is an irreversible fact of individual's posture, particularly and most probably causing his life and others' life to change. Accordingly, it is purely a new path that true individual manages to create on his own. This way can also be harsh and difficult to experience given that it is a road taken by individual's opinions and beliefs, which means that the end of the path cannot necessarily be a successful conclusion. However, authentic individuals are rarely afraid of losing or failure. Instead, they are aware of the fact that forging a new way brings the risk that their efforts, while chasing a belief or opinion, can be for nothing in the end, which proves their courage for both embracing the victory and the defeat in a sense. They even regard failure as instructive, instead of viewing it threatening, owing to its being a source of their learning and a fundamental experience from which they can internally improve.

As Henry David Thoreau's one of the important sayings highlights that "it is not what you look at those matters. It's what you see" (Thoreau, 2013, p. 87), a true individual should not look things but see through things since looking is a passive act that is a sole scanning of one's around without actively using the mind. Seeing, on the contrary, is related to awareness and consciousness including an observation and interpretation of the world by having empathy and curiosity. In this way, Thoreau underlines the subjective nature of perception, which means that each authentic individual sees things through their own inimitable lens based on their ideas and beliefs. Thus, there might be some differences among individuals because one sees things in one way whereas the other believes otherwise. Still, the important thing for a true individual is to pursue the unique path counting on his own understandings and values even if the failure

waits for him at the very end. Having succeeded to be honest as to the distinctions among people's opinions and to embrace the risk of losing, the authentic individual does not judge people around him, either. The prejudice is something to be dismissed from life for him due to his primary approach that every person is valuable.

In this respect, the individual, who does not pay attention to the race, gender, and physical appearance, never judges another person. Rather, he is the voice of honesty and supporter of equality, and therefore, he treats other people in accordance with an empathetic and respectable manner. It also means that this individual critically thinks by assessing all possible aspects of a circumstance before acting or reaching a deduction, and he strives to make sure that he reaches the best conclusions rather than counting on an incomplete way of thinking or what he hears from the other people. The authentic individual, for that reason, struggles to have a wider knowledge through reading a lot since he is aware of the fact that the more, he reads, the better conclusions he gets. After gathering knowledge and broadening his information as a real individual, he becomes more comfortable with asserting the truth and avoids lying although the circumstances are difficult to handle. Consequently, Atticus Finch, once we take all of these indications into consideration, is a true individual and role model in its real sense within Lee's novel. He not only reflects his opinions in a comfortable and honest manner but also exhibits his defense of equality when the other people accuse somebody of rape with a false testimony. Accordingly, "...his job is to challenge minds and to display the truth" (Holland, 2016, p. 81) in such a way that he, according to his state of mind, consciously supports what the truth is though some others intentionally aim to make a moral person a victim.

Atticus Finch's Individually Posture

Atticus Finch, as a genuine individual, plays a significant role in Harper Lee's *To Kill a Mockingbird*. The novel is based on a story in which a black person called Tom Robinson is wrongly accused of raping Mayella Ewell and found culprit after a trial conducted by the whites. While the Ewells are drunk, illiterate, and filthy, Tom's only "guilt" within the novel is to be an honest worker and decent individual; even so, he could not escape the unequal judgement resulting in his conviction and death because Mayella and her father Bob Ewell deliberately deliver false testimony in the court. Much as Tom is not the guilty person but the victim of a system that is created upon the white supremacy over the blacks, Atticus, who is a talented and respected lawyer in Maycomb community, reflects an authentic posture against the wrong judgements made on behalf of Tom. The main reason of his firm posture is that "Individual rights and the correlative obligations to respect those rights provide the fundamental,

interpersonally valid rules for an individualist social and political order” (Mack, 1999, p. 96). In this respect, Atticus does not consider Tom’s skin color while preferring to defend him; rather, he is aware of the fact that respecting and supporting an innocent person’s rights are for necessary order to live in peace. Nevertheless, Tom has been shown no respect by any other white person resulting in his eventual tragic end and thus broken social order.

Atticus’ being a white person is also important in this situation since it is really a difficult job to defend a black individual within a society where the blacks are neglected and oppressed due to just their skin color. Within this framework, once we think of the novel’s being set in a 1930s Southern small town in Alabama and its publication year of 1960, we can assert that both dates remark profound historical context. Initially, the Jim Crow era was an important period covering the late 1880s and the mid-1960s when state and local laws, primarily within Southern states of the United States, seriously promoted racial segregation in all public facilities and voting requirements that disenfranchised black population in general. This situation obviously implies that the white skin rapes the principles of democracy by using the practices of capitalism, which puts black people into the bottom level of the triangle. As stated by a black person, “we have no law of our own and no protection from the law of white America which, by its intention and by the very nature of the cultural values which determined it, is inimical to blackness” (Chrisman, 2013, p. 34). Even though laws needed to support every single individual without regarding any differences, a majority of white people hypocritically and deliberately oppressed black people. Therefore, the state “successfully” followed constant racial segregation by establishing divided schools for both whites and blacks. Black people were also not permitted into hotels and banks for white people, and the white and black residential areas were kept apart. Ironically, the expression “separate but equal” was used by Southern states to justify this discriminative policy. Indeed, the public facilities ensured to black people were noticeably worse than those provided to white people. Equality, therefore, is nothing more than a materialistic teaching; nevertheless, it is “sold” as a liberating creed to provide and even show off social justice. Accordingly, we must stay firm in our conviction that the suppression of blacks is due to equality. “The proposition of equality is true because it is useful” (Myers, 1955, as cited in Willhelm, 1983). Blacks are subordinated by the promise of equality that was employed as a racist strategy, as a fundament for class unity among whites during the eighteenth and nineteenth centuries, and as a tactic to sink blacks in the “great” white ocean in the twentieth century. In this respect, black people, by having to be exposed to the “separate but equal” game, must obtain their spot in the social order below whites. In *To Kill a Mockingbird*, one can witness that the Jim Crow laws are displayed in the setting, and a representation of this is in

Jem and Scout's cluelessness as to black people's lives when they follow Calpurnia to the black people's church that is located within the secluded section of town meant solely for blacks. They are seen socially defective and disadvantaged to live in accordance with the general social expectations that are created by the white supremacy.

Additionally, The Great Depression was a time of severe economic depression that began in the United States at those times. In *To Kill a Mockingbird*, the narrator Scout specifies that everyone is impoverished but the farmers, when compared to others, are the poorest during the economic depression. To illustrate, The Cunningham family, who are farmers, are depicted to be so miserable that they could not even afford to pay for legal services or to feed themselves well. This portrayal is realistic now that farmers were harshly hit by the depression owing to crop prices' falling. Besides, some Southern white people had hypocrisy and multiple moral standards as for race or racism. The unemployment rates were so high during those years, and "Whites interpreted high black unemployment rates as evidence of indolence. The dramatic increase in youth unemployment was, in their view, a consequence of black behavioral and cultural deficiencies, not the result of massive economic restructuring" (Sugrue, 1997, p. 24). In the novel, we behold the character Miss Gates symbolizing a posture similar to this hypocritical face when she passionately condemns Hitler's anti-Semitic deeds of Hitler's dictatorship but also ambitiously defending inequity and differentiation against blacks in her society. Her belief simply depends upon the idea that it is their fault to have a black skin in culturally and politically constructed white community because blackness does mean laziness, which shows, from her point of view, that the law or economic restlessness cannot even get closer to mention racial injustice in the first place.

When we look at justice system in the 1950s, the justice system was equally prejudiced given that black individuals were excluded from jury service, and then, they were facing arrest, trials, and convictions with nominal justification. A premier case from 1955, as an example, involved two white men accused of killing Emmett Till, a fourteen-year-old African American boy who allegedly harassed a white woman. Similar to Tom Robinson's trial, the jury in Till's case was entirely white and male, and the trial actualized in a segregated courtroom. Like Tom's situation, despite the defense's illogical claims that the body cannot be positively spotted as Till, the jury took merely an hour to acquit them of all charges. That's why, "'Race" is not something simply given in nature. Rather, it is socially produced; it is an equilibrium outcome; it is something we are making; it is endogenous" (Loury, 2020, p. 194). It is the exact point where white skin color "really" matters when conflicting against the black one since the concept or term "race" is socially established, and a black person, even if a murder is on the table, cannot

possibly change anything. On the one hand, it is the constructed racial system that exploits the blacks, and on the other, that rewards the whites. In addition, the lynching practice was widespread in the South during the early 1930s. At that time, only some regions such as North Carolina, Kentucky, South Carolina, and Alabama had certain laws particularly outlawing lynching; however, the laws were not always deterrent. The reader can see the exemplification of this circumstance within Lee's novel when the local sheriff strives to warn Atticus Finch of a possible lynch mob, which would have happened if Atticus had not been there for protecting Tom. In relation to this, the novel literally portrays the reality of racism in segregated southern towns. African Americans are frequently labelled as "niggers" and are considered as beneath the law although the law is not necessarily working. Many white community members seek to impose their own mold of justice upon blacks. For instance, having explained his sympathy for Mayella, Tom Robinson, a black man who "ventures" to feel sorry for a white woman, offends the town's ignorant and narrow-minded white people. Thus, a mob assembles at the jail to drag Tom from his cell and to lynch him so that they can apply their own justice understanding on a black individual.

Atticus Finch, in spite of all of those facts, decides to support Tom in the court although Scout, as the narrator of the story, stresses that "in the secret courts of men's hearts Atticus had no case. Tom was a dead man the minute Mayella Ewell opened her mouth and screamed" (Lee, 1960, p. 245). Thus, a racist discrimination appears in the field, and a white woman's words just work in the way that the black is eventually going to lose even though he is right or he has done nothing to deserve the wrong verdict. Besides, as we all know, "The "code" of his time and place required that a white woman's word always be accepted and that a black man was never to be trusted" (Lubet, 1999, p. 1360). Yet, Atticus' decisions and efforts are worth to describe how an authentic individual must act notwithstanding these circumstances and even "facts." In this sense, he is not only good at, as a lawyer, stating the truth in a self-confidential way without regarding incorrect accusations but also good at being a benign father teaching his children Scout and Jem about every aspect of life. However, there are some people arguing that Atticus is not a hero or role model and that he is not always following the requirements of the law. Even though their perspective is to be respected and can relatively and slightly be true, we believe that Atticus, once we consider the things, events, and his behaviors and sayings through a general point of view, can be truly accepted as an individual who actualizes whatever the situation requires in the first place. He sometimes can undoubtedly decide or speak in a wrong way as to some issues such as Scout's continuously going to school while another kid is not required to continue the school days because of the hierarchical position of the family. It is,

nonetheless, absolutely a part of being an authentic individual since mistakes are the ones contributing to true personality. Consequently, we can analyze Atticus Finch's individuality from his actions and sayings in the novel, which actually interconnects his manner towards his children with his love, honesty, and logic along with his defense of Tom Robinson in terms of the notions of justice, courage, and empathy.

When we look through the lens of authentic individuality considering Atticus Finch, there are many implications that indicate Atticus' bravery, rationality, empathy, and several other features while he is striving to educate his children as well as defending Tom Robinson as much as possible. He realizes in an empathetic way that people have not only good characteristics but also bad qualities, and he is determined to appreciate the good while comprehending and forgiving the bad. As he struggles to pass this moral lesson of feeling empathy towards other people on to his children, he firstly declares (Lee, 1960, p. 30):

if you can learn a simple trick, Scout, you'll get along a lot better with all kinds of folks. You never really understand a person until you consider things from his point of view... until you climb into his skin and walk around in it.

In this way, Atticus, as a father, reflects his individual posture with his own unique ideas, which emphasizes the importance of having empathy to really understand people's opinions and feelings. This perspective also helps to protect an innocent person from being demolished by touch with the evil. Atticus, accordingly, manages to highlight how significant it is to support an innocent individual, who is blamed for something he did not commit. It is both about defending Tom by feeling empathy towards him and about a life lesson for the future lives of his children. That's why, Atticus advocates himself not only for teaching young children but also for preserving his consistency throughout the story. Indeed, this consistency is the true path causing us to regard him as an authentic individual because Atticus stays firmly committed to be a defender of justice and to see events from the point of view of other people. Therefore, he becomes the novel's voice of equality and truth along with being a moral pioneer, and he is ultimately volunteer to protect Tom Robinson. This decision engenders ugly descriptions pertaining to Atticus and his family and the risk undermining his reputation in Maycomb community. Nonetheless, the following conversation between Scout and Atticus, particularly his approach and ideas, presents how logical he is (Lee, 1960, p. 78):

Scout, simply by the nature of the work, every lawyer gets at least one case in his lifetime that affects him personally. This one's mine, I guess. You might hear some ugly talk about it at school, but do one thing for me if you will: you just hold your head high and keep those fists down. No matter what anybody says to you, don't you let 'em get your goat. Try fighting with your head for a change... it's a good one, even if it does resist learning."

“Atticus, are we going to win it?”

“No, honey.”

“Then why—”

“Simply because we were licked a hundred years before we started is no reason for us not to try to win.”

He explicitly teaches Scout to ignore the ugly sayings coming from other people and to stand as an individual against those who verbally attack her now that Atticus experiences such verbal attacks such as being called “nigger-lover.” In addition, even if Atticus stresses he is not going to win the case to save Tom from the unjust judgement, he believes he has to struggle to win by supporting him in the trial, which projects his authentic individuality both as a father and as a lawyer. The reason behind this is that he knows it is his duty to stand for an innocent man oppressed by a false accusation, and therefore, he is an honest individual, who does not give a false hope both to himself and to his children. Having felt empathy towards Tom, Atticus not merely pursues the truth but also wants his children to understand why he decides to take the job in the first place.

Although Scout thinks her father is wrong according to the idea of other “folks,” it is actually the conscience or empathy directing Atticus to defend the black person just as he explains to Scout that “...before I can live with other folks I’ve got to live with myself. The one thing that doesn’t abide by majority rule is a person’s conscience” (Lee, 1960, p. 108). Thus, Atticus initially pays attention to his personality before regarding the others, and he is willing to teach this, in a lovely manner, to Scout as well. “When a person comes to think as an “individual,” he believes he should be the master, not the prisoner, of culture” (Mount, 1981, p. 368). Accordingly, one fundamental thing about Atticus’ behavior is that he does not judge or blame most people for their different way of thinking about him. Instead, he, as a master of controlling his perspective and established culture’s norms, respects those who imagine Atticus as wrong, which embodies his utmost empathetic manner as a true personality. In this sense, he not only exemplifies himself as a role model and authentic individual before his children, who feels empathy and respect towards other people, but also tries to show his children the significance of the courage, which is very harsh to have against numerous people that believe the direct opposite to Atticus’ belief. Otherwise, it would be almost impossible to keep himself away from other people’s standard and stable ideology and to create his own unique area. It is the exact point in which a real individual occurs in the field since Atticus becomes a nonconformist that cares for his own beliefs and opinions and that opposes against the established understanding of the community, which is that the whites always have a powerful hegemony over the blacks.

Moreover, he tries to educate Jem and Scout how to be an individual in its real sense by presenting himself as a role model before them. He shares his intelligence and emotions or intuition with them demonstrating the true way to trace because the unpopular way is the true road. As "...prudence is learned through observing and being in relationship with prudent person" (Osheim, 2011, p. 212), Atticus aims to be a leading figure in life. For example, his habit of reading newspaper to Scout and Jem every night after the dinner indicates his maintaining of a primary balance between spending time with them and employing an intellectual encouragement.

Additionally, even though he could not reject the assertions of unjust judgement and the inequalities within the white community, he has faith towards the goodness by not hiding the truth from his family as a parent. Rather, he utilizes his accumulated knowledge in order to educate his children how to be themselves, which eventually enables them to be guided through tough circumstances. Hence, just as he remarks in the novel while chatting with Jack "When a child asks you something, answer him, for goodness' sake. But don't make a production of it. Children are children, but they can spot an evasion quicker than adults, and evasion simply muddles 'em" (Lee, 1960, p. 90), Atticus is always enthusiastic to answer the questions asked by either Scout or Jem no matter how difficult or ridiculous the question is. To illustrate, Scout asks Atticus whether it is okay to abhor Hitler for his execution the Jews. He mildly responds to the question by suggesting that it is not okay to hate anybody (Lee, 1960, p. 250). More importantly, Scout's another question can be considered challenging but not for Atticus. She wonders what the rape is, which Atticus says that "...rape is a carnal knowledge of a female by force and without consent" (Lee, 1960, p. 136). Even answering this kind of a question in an honest and confidential sense destroys the general comprehension that such questions do not need to be responded for a young child.

Someone else can avoid doing that since he or she would believe children could not bear it; however, Atticus is aware of Scout's maturity being sufficient to handle with it as well as the fact that it is the best thing to reflect an honest answer instead of deceiving her. In this way, Scout, thanks to him, realizes that rape is simply a bad thing. In addition to this acquisition, Atticus manages to prepare her for life in case she would confront such a condition in which the answer would be beneficial to remember what the rape means. Furthermore, Atticus' punishment for Jem is important now that it is not a punishment but a reward in the real sense. When Jem cannot handle with Mrs. Dubose's mocking words like "lawing for niggers" (Lee, 1960, p. 105), he goes and destroys the old woman's flowers. Atticus, considering Jem's wrong behavior, teaches Jem to be empathetic and patient with her simply because she is old and ill

due to her addiction to drugs. Accordingly, he makes Jem to read her every afternoon for two hours for a month, which illustrates an almost perfect example that Atticus is an authentic individual. Lastly, after Tom is convicted guilty, Jem asks how the jury can find him guilty, and Atticus, both as a father and as a lawyer, specifies “They’ve done it before and they did it tonight and they’ll do it again and when they do it—seems that only children weep” (Lee, 1960, p. 216). This intelligent reply actually reflects the fact itself because it suggests that the racist approach is something inherent and is a part of not only past and present but also future of the community, and therefore, it is explicit that “...the subordination of blacks was a great injustice imposed by white society, not a result of inherent inferiority of African Americans” (Schuman & Krysan, 1999, p. 853). As whites create such kind of an atmosphere of unevenness, blacks are always “available” for whites to be submerged whether they are innocent or not. Atticus’ reply also emphasizes that the ones who feel sad about this issue are just children like Jem but not the members of the jury or the white majority in the society, which makes children unbiased enough to distinguish the unjust conclusion of the verdict. In short, Atticus, as a true individual in his own unique path, facilitates his children to flourish their conscience, empathy, intelligence, and individuality as a whole by teaching them the ever-lasting social hypocrisies and concepts of convenience.

Rightful support for Tom Robinson

We can specifically focus on Atticus’ acts and thus individuality within the process of Tom’s conviction by showing his logicity, faith, bravery, and politeness. First, Atticus accentuates the significance of mockingbirds by saying “Mockingbirds don’t do one thing but make music for us to enjoy. They don’t eat up people’s gardens...they don’t do one thing but sing their hearts out for us. That’s why it’s a sin to kill a mockingbird” (Lee, 1960, p. 93), which is obviously a symbol representing Tom himself as he does not do anything wrong but just “sings” for people. However, the white superiority makes him a victim for something he did not even involve. Hence, the all-white jury and the Ewells achieve to murder an honest and good “mockingbird,” resulting in their committing sin. Atticus, as already mentioned, knows that Tom will be convicted in any circumstances because it “is a black man’s word against the Ewells’. The jury couldn’t possibly be expected to take Tom Robinson’s word against the Ewells” (Lee, 1960, p. 91). This is the precise reason why Tom is found guilty in spite of Atticus’ efforts and concrete evidence. Still, it is a significant act to assert this fact with the words as a true individual since it “...was a new self-assertion, a new independence of traditional structures and rejection of Authority...” (Lukes, 1971, p. 51). He, as a self-conscious

individual, succeeds in breaking and denying conventional understanding and authority figure by standing next to innocence before an entire white superiority. In addition, before the day of Tom's trial, he is sent to the local jail where a mob of lynching emerges; nevertheless, Atticus, since he is aware of this risk, prepares himself to physically defend Tom even if he puts his own life at risk. It is his genuine individuality providing him such courage owing to his commitment to his belief of truth and his support of justice no matter what happens. In this sense, Atticus, as a lawyer, strictly relies on the idea that each person deserves just treatment as an individual. For that reason, he, recognizing the fact that racism is an enormous trouble in Maycomb community, admits taking Tom's case, and then, Atticus accepts a heavy responsibility as the voice of justice and equality. He does not want to eliminate the last fair chance Tom can get, and therefore, Atticus, by becoming the representative of Tom but for holding any opinion as to his skin color, neglects the risks that his family along with himself can encounter. In addition, Atticus is successful to offer clear and true evidence in the courtroom. For instance, he firstly alleges that there is no medical examination of the accuser Mayella and that it only depends on the Ewells' witnessing (Lee, 1960, p. 207). In this regard, there is no tangible evidence that a rape including Tom even occurred. More significantly, "Mayella's blackened right eye, bruises, and other injuries were inconsistent with Tom's crippled left arm" (Lubet, 1999, p. 1346). All of this is sufficient to give a credence to Tom's innocence in the first place. Besides, Atticus, as a lawyer, is capable of reflecting the actual fact what is going on in the court by claiming that the judgement is based on "...—the evil assumption—that all Negroes lie, that all Negroes are basically immoral beings, that all Negro men are not to be trusted around our women..." (Lee, 1960, p. 208). It is very true that the blacks are treated in the way they are always regarded as liars and unethical human beings, and Atticus accomplishes to bravely display this truth in the court. Nonetheless, he does not forget to remind what the truth should be, either. He explains that some Negroes can lie, some of them can be immoral, and some others cannot be trusted for black or white women. "But this is a truth that applies to the human race and to no particular race of men" (Lee, 1960, p. 208), which definitely underlines a good point that the issue is not about a specific race of a person but about a human being in general.

These expressions made by Atticus are genius ones indicating how clever and honest individual he is. Moreover, his kindness towards Mayella, even though she is one of the accusers of Tom, projects Atticus' authentic individuality, too. He uses polite words like "Miss Ewell" and "ma'am" throughout the judgement process in the courtroom. In this way, Atticus seems to be kind even for a white woman who intentionally blame Tom for raping her within a wrong sense. Still, she never witnesses such courtesy before, and therefore, she ironically finds those words

insulting and humiliating. This is the time where a white jury, called Judge Taylor, supports Atticus' politeness by expressing that Atticus, as he naturally treats, is always kind to everyone and that he does not aim to ridicule Mayella (Lee, 1960, p. 184). Even a judge, thanks to the years that he has been working with him in the court, confirms Atticus' mild behavior and speaking style. Furthermore, Atticus' intelligence and ever-lasting defense of Tom within the rape case is well reasoned. He promotes the jury to consider things once more by providing the proof that Bob Ewell is left-handed and the girl is apparently a liar, which indeed indicates Tom's innocence because Tom cannot be able to use his left arm due to an incident experienced in his childhood. Much as Atticus presents clear and overwhelming evidence refuting false accusations made against Tom, the judgement's end is not the one he is looking for since the jury convicts Tom. After the trial, Jem cries for Tom whereas Atticus is "...standing under the street light looking as though nothing had happened: his vest was buttoned, his collar and tie were neatly in place..." (Lee, 1960, p. 215). This situation seems not to make Atticus sad. However, Atticus feels the sadness inside and tries to continue his own life as if Tom was not convicted at all, which proves how to be an authentic individual since he knows failure is not an end; rather, it is a tool to teach his children and Maycomb community about how easy it is to kill a mockingbird, especially when the bird has a black skin. As Atticus himself illustrates "In our courts, when it's a white man's word against a black man's, the white man always wins. They're ugly, but those are the facts of life" (Lee, 1960, p. 224), it is like a trap from which no black man can even save himself, and it is actually the reality that needs to be fixed. After these events, Tom is murdered while he is trying to escape from prison now that there is no other choice resulting from wrong accusations and sentence. His effort actually symbolizes the fact that a black man can never escape from the white supremacy. Yet, as we concentrate on individuality, the important thing is that Atticus accomplishes to obtain the respect and gratitude of a few white people and almost all the blacks because of his bravery that he demonstrates for Tom.

CONCLUSION

To sum up, Atticus Finch can be regarded as the hero or role model of *To Kill a Mockingbird*. Within this framework, Atticus proves his authentic or true individuality by highly protecting his inflexibility about both Tom Robinson and Scout and Jem. Even though he cannot achieve the “impossible” and save Tom Robinson from unjust conviction, he accomplishes to touch the significant values that matter in people’s lives, which means he overcomes such a difficult duty that he gives precious lessons in terms of honesty, justice, and moderation. For example, Atticus educates his children as to several fundamental life lessons such as abstaining from racial bias, being an empathetic and patient person, and defending equality. Besides, practicing courage is another important act for an individual as Atticus embodies this courage by intentionally risking his own life when he prefers to face the racist mob of lynching on behalf of Tom’s defense before the trial. The reason of his courage in such a racist society is his honesty and being the voice of justice no matter what happens. Accordingly, his brilliant philosophy highlighting the truth and his motto in life is that “white men cheat black men every day...whenever a white man does that to a black man, no matter who he is, how rich he is, or how fine a family he comes from, that white man is trash” (Lee, 1960, p. 224). Atticus, in this way, not only strives to teach his children about incorrect treatments and judgements but also struggles to exhibit what he believes in the face of enormous insults coming from Maycomb community. One can infer from these acts of Atticus that the more authentic individuals following their own path in order to protect and disseminate the actual morality the world has, the fewer social troubles there appear. His posture throughout the novel pictures the characteristics of a truly ethical lawyer and considerable human being as a parent, which makes him an admirable individual. Thus, Atticus’ one of the most important goals, while defending the innocent, is his belief and hope that his moral support will be instilled to human beings and will cause the disappearance of racial inequality, which is “...to move toward a world where no person’s worth is contingent upon racial inheritance” (Loury, 2020, p. 201). Tom Robinson will never see this kind of a world in which the skin color does not matter at all. However, just as Scout accentuates that her father “...was the bravest man who ever lived” (Lee, 1960, p. 104), Atticus’ teachings and exemplifications he provided for his children as well as his courageous acts against a whole town to defend Tom’s rights are priceless. For that reason, the hero opens a novel gate that enlightens the importance of being an authentic individual and that responds what difficulties can be confronted during the process. As a result, Atticus Finch apparently exemplifies or embodies what the actual meaning of authenticity and true individuality stands for regardless of those difficulties throughout the novel and the consequences in the end.

REFERENCES

- Being Atticus Finch: The professional role of empathy in "To Kill a Mockingbird". (2004). *Harvard Law Review*, 117(5), 1682-1702. <https://doi.org/10.2307/4093264>
- Bunting, D. (2023, March 4). *Atticus Finch, critical race theory, and Scout's search for justice*. Literary Focus. <https://www.literaryfocus.org/post/atticus-finch-critical-race-theory-and-scout-s-search-for-justice>
- Camarillo, A. M. (2013). Navigating segregated life in America's racial border hoods, 1910s-1950s. *Journal of American History*, 100(3), 645–662. <https://doi.org/10.1093/jahist/jat450>
- Chrisman, R. (2013). Black prisoners, white law. *The Black Scholar*, 43(3), 33–35. <https://doi.org/10.5816/blackscholar.43.3.0033>
- Emerson, R. W. (2007). *Self-Reliance*. National Humanities Center. <https://nationalhumanitiescenter.org/pds/triumphnationalism/cman/text8/selfreliance.pdf>
- Filippini, M. (2017). The individual [Review of *The individual*]. In P. Ives & A. Morton (Eds.), P. J. Barr (Trans.), *Using Gramsci: A new approach* (pp. 24–42). Pluto Press. <http://www.jstor.com/stable/j.ctt1h64kxd.8>
- Grillo, S. (2016, March 29). *Atticus Finch and the life lessons of moral courage*. Heroes: What They Do & Why We Need Them. <https://blog.richmond.edu/heroes/2016/03/29/atticus-finch-and-the-life-lessons-of-moral-courage/>
- Henry David Thoreau: 'It's not what you look at that matters, it's what you see.' — *The Socratic Method*. (2023, September 21). The Socratic Method. <https://www.socratic-method.com/quote-meanings/henry-david-thoreau-its-not-what-you-look-at-that-matters-its-what-you-see>
- Holland, B. R. (2016). Classical rhetoric in Atticus Finch's speeches. *English Journal*, 105(6), 78-82. <https://doi.org/10.58680/ej201628655>
- Kluegel, J. R., & Smith, E. R. (1982). Whites' beliefs about blacks' opportunity. *American Sociological Review*, 47(4), 518-532. <https://doi.org/10.2307/2095196>
- Lathem, E. C. (Ed.). (1969). *The poetry of Robert Frost*. Holt, Rinehart, and Winston, Inc.
- Lee, H. (1960). *To Kill a Mockingbird*. McIntosh and Otis, Inc.

- Loury, G. C. (2020). When black lives matter. *Journal of International Relations and Sustainable Development*, (17), 190-207. <https://www.jstor.org/stable/44308757>
- Lubet, S. (1999). Reconstructing Atticus Finch. *Michigan Law Review*, 97(6), 1339-1362. <https://doi.org/10.2307/1290205>
- Lukes, S. (1971). The meanings of “individualism.” *Journal of the History of Ideas*, 32(1), 45-66. <https://doi.org/10.2307/2708324>
- Mack, E. (1999). In defense of individualism. *Ethical Theory and Moral Practice*, 2(2), 87-115. <https://www.jstor.org/stable/27504079>
- Miller, D. (2016). *How the world changed social media* (pp. 181–192). Ucl Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1g69z35.19>
- Mount, C. E. (1981). American individualism reconsidered. *Review of Religious Research*, 22(4), 362-376. <https://doi.org/10.2307/3509768>
- Osheim, A. C. (2011). Moral integrity? Atticus Finch and The Cardinal Virtues. *Literature and Theology*, 25(2), 199-218. <https://doi.org/10.1093/litthe/frr004>
- Robbins, J. (n.d.). Pentecostalism and forms of individualism [Review of *Pentecostalism and forms of individualism*]. In *Going to Pentecost* (pp. 187–192). Berghahn Books. Retrieved October 23, 2024, from <https://www.jstor.org/stable/j.ctv9hj8pw.15>
- Sarkar, S. (2021, December 30). *Atticus Finch | Character analysis in To Kill a Mockingbird*. All About English Literature. <https://www.eng-literature.com/2021/12/atticus-finch-to-kill-a-mockingbird.html>
- Schuman, H., & Krysan, M. (1999). A historical note on whites’ beliefs about racial inequality. *American Sociological Review*, 64(6), 847-855. <https://doi.org/10.2307/2657406>
- Sugrue, T. J. (1997). Labor, liberalism, and racial politics in 1950s Detroit. *New Labor Forum*, (1), 19-25. <https://www.jstor.org/stable/40342161>
- Thoreau, H. D. (2013). *Quotable Thoreau: An a to z glossary of inspiring quotations from Henry David Thoreau*. (A. Ayres, Ed.). BookBaby.
- To Kill a Mockingbird: Why is Atticus Finch an excellent role model? (2022, Jun 16). *Edubirdie*. Retrieved February 23, 2024, from <https://edubirdie.com/examples/to-kill-a-mockingbird-why-is-atticus-finch-an-excellent-role-model/>
- Whitman, W. (n. d.). *Song of myself*. Free eBook.

Willhelm, S. M. (1983). Black/white equality: The socioeconomic conditions of blacks in America, Part II. *Journal of Black Studies*, 14(2), 151-184.
<https://www.jstor.org/stable/2784317>

For citation / Atf için:

NURDAN, G. (2024). Yazar, şair ve yayıncı olarak Erdal Öz'ün *Günlükler*'i üzerine bir inceleme. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(4), 327-344. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14173089>, <https://dergipark.org.tr/pub/kitod>

Yazar, şair ve yayıncı olarak Erdal Öz'ün *Günlükler*'i üzerine bir inceleme

A review of Erdal Oz's Diaries as writer, poet, and publisher

Gülçin Tuğba NURDAN

Öğr. Gör. Dr.; Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü, 06550, Ankara, Türkiye

E-mail: gulcintugba.nurdan@mgu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3440-3089

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

21/10/2024

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

21/10/2024 (Editör r.), 12/11/2024 (Minör r.)

Kabul Tarihi / Accepted Date:

21/11/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

- ✓ Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar, çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder.
- ✓ Ethical approval was not obtained for this study. The author declares that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

1. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%..100...).

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (100...%).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

The author declares that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı %5'tir.

This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 5%.

Yazar, şair ve yayıncı Erdal Öz'ün *Günlükler*'i üzerine bir inceleme

Öz

Günlük türü üretimi gereği şahsi görüşlerin çok fazla somutluk kazandığı bir türdür. Çok çeşitli güdülenmelerle kaleme alınabilir. Bu güdülenmeler ise yazarın okura karşı mesafesini belirlemektedir. Yapılan okumalardan anlaşılacağı üzere Erdal Öz, otokontrolüne son derece dikkat eden yazarlardan biridir. Zira okuma yazma serüveninde bu konuyla ilgili detayları görmek mümkün iken hayatına dair aldığı notlarda çok önemli bilgilerin atlandığı dikkat çekmektedir. Elbette ki bunlar yazarın unuttuğu, gözünden kaçtığı notlar değil, bilerek ve isteyerek bahsetmediği notlardır. Bu da yazarın istediği zaman okuru kapının dışına alabilme gücünden gelmektedir. Ki zaten günlük türü okunurken yazar ve okur arasında yapılan gizli anlaşmada okur, yazar olarak karşıdaki kişinin anlattığı kadarıyla yetineceğinin anlaşmasını yapar. Fakat bu durum edebiyat tarihi söz konusu olunca daha karmaşık bir hâl almakta ve adeta bir kazı çalışmasındaki hassasiyetle yazılanlara yaklaşılmalıdır.. Erdal Öz'ün *Günlükler*'i 2016 yılında okurla buluşmuştur. *Günlükler*'de 1956-1998 yılları arasında tutulan notlarla Erdal Öz'ün yaşamına şahitlik edilmektedir. Bu çalışmada yayıncı, şair, yazar, eş ve bir baba olarak toplumda farklı kimlik rollerine sahip olan Erdal Öz'ün tuttuğu günlüklerde okur kaygısı güdüp gütmmediği konuları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Günlük, Erdal Öz, otokontrol.

A review of Erdal Öz's *Diaries* writer, poet and publisher

Abstract

The diary genre is an extremely personal genre due to its production. It can be written with a variety of motivations. These motivations determine the author's distance from the reader. As can be understood from the readings, Erdal Öz is one of the writers who is extremely careful about his self-control. While it is possible to see all the details of his reading and writing adventure, it is noteworthy that very important information is omitted in the notes he took about his life. Of course, this is not something that the author forgot or overlooked, but rather notes that he did not mention knowingly and willingly. This comes from the author's power to take the reader out of the door whenever he wants. In fact, in the secret agreement made between the writer and the reader while reading the diary type, the reader makes an agreement that he, as the writer, will be satisfied with what the other person tells. However, this situation becomes more complex when it comes to literary history, and one must approach what is written with the sensitivity of an excavation. Erdal Oz's Diaries met with the readers in 2016. In the diaries, Erdal Oz's life is witnessed through notes kept between 1956- 1998. This study focuses on whether Erdal Oz, who has different identity roles in society as a Publisher, poet, writer, husband and father, steers the readership in the notes he took in the diary type.

EXTENDED ABSTRACT

Diary type is notes kept regular intervals. A person can write these notes on a wide range of topics with a wide variety of motivations. The person keeping the diary may not want what happened to be ost, may want to transfer it to the future, may want to bring the facts to light, etc. Therefore, these motivations may determine the attitude of the person writing the diary. The most important issue for researchers here is the person who keeps the diary. Questions such as "Is this person known in society?", and if so, to what extent?, come to the fore. If the writer is a well-known person in society, he may exercise self-control due to various concerns. The reader should start reading knowing this and should not expect more than what the author tells. However, this self- control situation causes various difficulties for literary historians. In the diary genre, which is a great material to Access the author's world of emotions and thoughts, the literary historian's job becomes more difficult with each controlled sentence of the author.

Diaries do not only provide information about the author. It also helps to make sense of the socio- cultural structure, economy, political world, intellectual life, etc. of the period. Therefore, although diaries are a literary genre, they are also a source of history, sociology and anthropology. Even though it is a very biased perspective in terms of telling personal history, diary materials are extremely important in terms of providing information about the period. But the use of personal history is extremely important here. Because the notes kept in diaries are from objectivity,

subjectivity, subjective and written only from that person's perspective. Therefore, it is a source of history, but it can never be a primary source.

The main issue that needs to be discussed here is the literary nature of the genre. Ultimately, the question of what makes these texts, which contain reality, literature, is one of the questions that will always be on the agenda of literary historians interested in this genre.

In this study, Erdal Oz's Diaries- What Kind of Day Will you Be Tomorrow?- (Yarın Nasıl Bir Gün Olacaksın?- Günlükler) were examined. These diaries consist of notes taken between 1956 and 1998. In the diaries, it is possible to see Erdal Oz as a Publisher, writer, poet, reader, husband and father. However, when examined from a genre perspective, it can be seen that although the author took very deep notes about his reading and writing adventure, he did not take any notes about his private life, or when he did, he gave very limited information. Here too, this self-control exercised by the author is encountered. The author talks about longing for his daughter in almost every note, but there is almost no information about their marriage. Erdal Oz, who got married, divorced and then got married again, never talks about these processes he went through. It is not possible to find answers to questions such as why did the author get divorced?, how did he feel afterwards?, how did he decide on his next marriage? The author even expresses the self-control he exercises by saying, "If I were not married, I would have taken different notes" in one of his notes. Despite all this, it is possible to see the author's very detailed explanation in his notes about reading and writing, the pains he experienced while producing, the literary world of the period, and the authors he liked and disliked. Based on this, it is possible to say that Erdal Oz's Diaries will be extremely guiding in order to fully understand the literary world. The author is extremely objective and clear when he refers to the authors he likes as the owner of my holy book (Rilke) and when he criticizes the Works he dislikes (Tommiks). Erdal Oz's favorite writers in Turkish literature are Sait Faik Abasıyanık and Nurullah Ataç. It is possible to infer this from the notes he kept and the respect he felt for these figures. Nurullah Ataç's Diary (Günce) is almost a guide for Erdal Oz, who touches on Turkish and its importance in almost every note. Based on this, it is possible to say how meticulous Erdal Oz was when producing his work in line with the notes he took in his Diaries, and how much importance he gave to the intellectual and linguistic dimensions of the work. It is also possible to obtain the importance he attached to the act of reading from the notes he kept in his diaries.

Apart from his identity as a writer, Erdal Oz, also has a Publisher identity. First with Sergi Publishing House and later with Can Publications, he helps Turkish literature acquire important Works. However, there is not much information in the notes kept about these publishing. Part of the author's life is spent in prisons. He often talks about the troubled times he experienced here and the lives of the people he met and later became friends with. In this process, it is possible, as a reader, to draw a Picture of the political, social and economic life of the period.

Keywords: Daily, Erdal Öz, Selfcontrol.

Giriş

Mektup, anı, günlük gibi kişisellik barındıran türler edebiyatın bir dalı olarak ele alınmakla birlikte edebiyata en mesafeli türler olarak da değerlendirilmektedir. Edebî bir tür olan günlükün tarih ve sosyoloji gibi farklı disiplinler için de temel kaynak olarak görülmesi metinlerin tamamen gerçeklik esaslı olmasından kaynaklanmaktadır. Tarih içerisinde birçok edebî türden çok daha eski bir geçmişe sahip olan bu türlerde yazarın sahiplendiği mesafe, okurun yerini belirlemektedir. Bu mesafe yazarın bilerek ve isteyerek şahsî düşündüğü meseleleri anlatmamasından kaynaklanmaktadır. Okur ise kendini yakın gördüğü, içini açan yazardan eksik bilgi edinerek uzaklaşmaktadır. Bu eksik bilgi çoğu durumda yazarın hayatı (biyografisi) akademik anlamda çalışıldıktan sonra ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple de günlük türünde "gerçeklik" kavramı temel alınsa da yazar her gerçekten bahsetmek zorunda değildir. Okur bu metinleri okurken, anlamlandırırken bu durumu kabul ederek metne başlamalıdır.

Erdal Öz'ün *Yarın, Nasıl Bir Gün Olacaksın?- Günlükler*'inin merkeze alındığı çalışmada Türk edebiyatı içerisinde oldukça üretken bir yazar, şair ve yayıncı olan Erdal Öz'ün¹ kitabında 1956-1998 yılları arasına yer verilmiştir. *Yarın, Nasıl Bir Gün Olacaksın?- Günlükler*'inde aldığı notlar bu tarihlerle sınırlandırıldığı için çalışmada da bu tarih aralığına sadık kalınmıştır. Metin incelemesine geçmeden önce günlük üzerine bir tanım getirip edebiyat içerisindeki yerini belirlemekte fayda vardır. Günlüğün Türk Dil Kurumu *Güncel Türkçe Sözlük*'te geçen tanımı şu şekildedir:

“3. Her gün yapılan, her gün yayımlanan, her gün çıkan; jurnal

6. Günü gününe tutulan hatıra; günce, muhtıra” (TDK, 2023).

Yukarıda alıntılanan iki tanım araştırmacılar için günlüğün sınırlarını belirleyebilmek adına büyük önem arz etmektedir. Elbette türün tanımı yukarıdaki alıntı ile sınırlı kalmamıştır. Türün edebiliği ve şahsiliği sebebiyle sınırları ilerleyen sayfalarda tartışılmıştır.

Günlük türünün tanımıyla birlikte tarihçesine bakılacak olursa Canan Sevinç “Edebî Bir Belge Olarak Günlük” başlıklı yazısında şöyle bir tarihçe çıkarır:

“Esasen Batı'da gelişmiş bir edebiyat türü olmakla birlikte 10. yüzyıldan itibaren Japon edebiyatında da örneğine rastlanan günlük türünün, Batı edebiyatındaki tarihini, 15. yüzyıldan itibaren izlemek mümkündür. Bu yüzyılda, kim tarafından yazıldığı bilinmeyen ve Yüzyıl Savaşları'nın son yılları üzerine çok sağlam bilgiler veren **Journal d'un bourgeois de Paris** (Bir Parisli Asilzadenin Günlüğü) adlı günlüğü müteakiben 17. yüzyıldan itibaren günlük tutmanın alışkanlık haline geldiği; 18. ve 19. yüzyıllarda ise hem kadınların hem erkeklerin tuttuğu günlüklerin sayısında bir artış olduğu görülmektedir (2015, s.53).

Türk edebiyatında ise Direktör Ali Bey'in 1897 yılında yazdığı *Seyahat Jurnalı* bu türün ilklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Tarih içerisinde kişisel tarih söz konusu olduğunda günlük gibi kişisel ve günlük hayatı anlatan türler yaşam yazımı (oto/biyografi) içerisinde değerlendirir ve böylelikle de yeni okuma biçimlerinin kapısını aralar:

“Yaşam yazımı düşüncesi, yerleşik edebi kaidelerde çok az yer tutan mektuplar ve günlükler gibi, farklı yazım türlerine bakmanın yeni bir biçimine de izin verdi. (...) “Yaşam yazımı” bireysel yaşamlara dönük ilgileri ve ifşaati vasıtasıyla, tüm bu farklı yazım biçimlerini birbirine bağlayıp kapsayacak bir şemsiye terim sunuyordu.” (Caine, 2019, s. 87).

Farklı okuma biçimleri ile yazar-okur arasındaki ilişki daha da derinlemesine incelenebiliyor. Barbara Caine yaşam yazımından kastın sadece otobiyografi olmadığını aynı zamanda günlük, mektup, gezi yazısı gibi türleri de içerdiğini vurguluyor (Caine, 2019, s. 91). Bu noktada bireyin sosyal ve kültürel anlamda benliğini nasıl inşa ettiğine odaklanıyor. Dolayısıyla Caine'nin

¹ Eserleri: Yaralısın (1983), Kanayan (1985), Gülünün Solduğu Akşam (1986), Havada Kar Sesi Var (1987), Odalarda (1995), Sular Ne Güzelse (1997), Bir Gün Yine Allı Turnam (1998), Cam Kırıkları (2001), Defterimde Kuş Sesleri (2003), Yorgunlar (2009).

düşüncesinden yola çıkarak bu türler vesilesiyle okur, yazarı var eden unsurları daha yakından tanımış oluyor demek mümkündür. Tam bu noktada Gonca Gökalp Alpaslan'ın *Özyaşamöyküsünde Yazarın Yeniden Doğuşu* çalışmasına bakılacak olursa; araştırmacının özellikle kurgusal metin üreten kişilerin kendini yazma noktasında yaşadıkları sıkıntılara odaklandığı görülür:

“Yaşamını kurmaca metinler yaratarak var eden yazarların bu sorunların yanıtını bulmakta ve kendilerini yazmakta diğer insanlara, diğer sanatçılara göre daha şanslı ve ayrıcalıklı oldukları düşünülebilir. Yazdıkları bazen kendi yaşamlarından izler taşısa bile çoğu kez başka yaşamları, kurgulanmış gerçekleri sözcüklere döken yazarlar, bu mesele karşısında epey sıkıntı çeker.” (2016, s. 77).

Bu bağlamda yazarların şahsiliik barındıran bu metinlerde duracağı yeri belirlemesi hem en temel soru hem de yazarı en çok zorlayan husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günlük mevzu bahis olduğunda üzerinde durulması gereken konulardan biri de bu türün niçin yazıldığı sorusu üzerinde durulmalıdır. Rasim Özdenören *Hece Dergisi Günlük Özel Sayısı* 'nda bu soruyu şu maddelerle cevaplandırmıştır:

1. Yapıp etmelerini ilerde anımsamak isteyebilir,
2. Yapıp etmelerini unutmamak suretiyle onların üstüne yeni olguları, oluşumları dizmek, inşa etmek isteyebilir,
3. Kimseyle paylaşmak istemediği yapıp etmelerini “söylemesem olmaz” mülahazası ile kayda geçirmek isteyebilir,
4. Şimdi kimseyle paylaşmak istemese de ölümünden sonra yaşadıklarının geride kalanlarca bilinmesini arzu etmiş olabilir,
5. Kendi beniyle dert ortağı olmak istemiş olabilir,
6. Günlük, ona bir tür itiraf olanağı (mekânı) sağlamış olabilir.” (2015, s. 7).

Yukarıda cevaplandırılan günlük yazımı meselesinde insanî dürtülerle yazılması dikkati çeken ilk husustur. Bunun neticesinde de günlükün sınırları olan bir yapıya sahip olduğunu söylemek gerekir. Türün son derece şahsî olması yazara büyük bir hareket alanı sağlarken sağlarken okuru ise çoğu durumda son derece kısıtlamaktadır.

Abdullah Uçman günlüklerin mahiyetlerine değinirken bir kısım sanatçıların sadece edebî mahiyette bir günlüğe sahip olduklarını dile getirir:

“Bir kısım şair ve yazarların günlükleri arasında tamamen edebî mahiyette, yaşadığı devrin çeşitli sanat, edebiyat ve kültürel meselelerini aydınlatacak nitelikte, gerçekten edebî ve estetik değer taşıyanları da olabilir. Aynı şekilde, sonuçta bir insan olması dolayısıyla, gündelik hayatın basit çarkı içinde o şahsın herhangi bir değer taşımayan, herkes gibi sıradan sayılabilecek günlük hayatıyla ilgili sıkıntılarını, keder ve sevinçlerini dile getirdiği, başkalarıyla paylaşmak istemediği bu tür duygularını kâğıda dökmek suretiyle rahatladığı ya da bir kısım hataları dolayısıyla pişmanlık hissiyle kendisiyle hesaplaştığı da olabilir.” (Uçman, 2015, s.48).

Bahsedilen bu farklı güdülenmeler de neticede günlüğün dilini ve derinliğini belirlemektedir. Tam burada Kâmil Aydoğan'ın neden günlük tuttuğuna dair cümleler günlük türü için son derece açıklayıcı olacaktır:

“Otuz dört yıldır günlük yazıyorum ama üzerinde çalışmadan bir işe yaramayacak notlardan oluşan, beş altı defter kaldı elimde.

Kendimi sorgulamak, hatalarımı, eksiklerimi, yanlışlarımı görmek için, kendi ellerimle tuttuğum notlardan daha gerçekçi, daha kıymetli ne olabilir?

İnsanın en yakın tanığı kendisidir.

Günlük, en yakın tanığın ifadeleridir işte.” (Aydoğan, 2015, s. 126).

Günlükler okurdan önce bireye kendini tanıma fırsatı da sağlaması bakımından son derece önemlidir. Bireyin yıllar içerisinde yaşadıklarını, değişimini, hayatında meydana gelen önemli kırılmaları gözler önüne serer.

Günlükler, okura birey hakkında birçok fikir verir. Kamusal alanda görünen bireylerin kişiliğini oluşturan unsurları günlük gibi şahsîlik barındıran metinler sayesinde okumak mümkündür. Yazarın kişiliğinden, iç hesaplamalara, yaşadığı maddî manevî zorluklara kadar farklı konularda fikir sahibi olunmaktadır. Bir günlüğün okunur olabilmesi için alanında tanınmış kişilerin hayatı ile ilgili olması önemlidir. Bu sebeple bir edebiyatçının günlüğü örneklendirilecek olursa; okur onun edebî üretiminden bu alana nasıl dâhil olduğuna ve hatta çevresine ve karakterine kadar birçok fikir edinir. Günlüğün aslında sırf bu özellikleriyle biyografi çalışmalarına da ışık tuttuğu söylenebilir. Fakat burada da yine yukarıda bahsedilen yazarın günlüğün dilinde çizdiği sınır, belirleyici rol oynayacaktır. Yazarın metnini kurgularken sürekli olarak okuru düşünmesi o metnin içtenliğine zarar verecektir ve ister istemez metin ile okur arasına bir sınır çizilmiş olacaktır.

Bireyin kişisel tarihini anlatan türler içerisinde anı ile günlük arasındaki benzerliklerden ötürü bu iki tür sıklıkla karıştırılmaktadır. Sadece günü ya da kısa zaman aralıklarını anlatması, yazarın kişiye ve onun hayatının merkezine odaklanması ve belki de en önemlisi daimî olarak geleceğe doğru ilerlemesi günlüğü anıdan ayıran özellikler arasındadır.

Kendi içerisinde edebî, tasavvufî, siyasî gibi farklı türlere ayrılan günlüklerin odağında ise kısaca bireyin kişisel tarihi yer almaktadır. Dolayısıyla döneminin siyasî, sosyal ve kültürel okumalarının da yapıldığı bu türde temel odak, günlüğü tutan bireydir.²

Bu çalışmada incelenen Erdal Öz'ün günlükleri ise edebî yönü baskın olan örneklerden biridir. Zira çalışmanın ilerleyen bölümlerinde örneklendirileceği üzere Erdal Öz, özel hayatıyla ilgili çok fazla detaya girmez.

² Daha ayrıntılı bilgi için *Hece* dergisinin *Günlük* özel sayısında farklı türlerde ve edebiyatlardaki günlükler üzerine alınmış notlara bakılabilir (Hece, 2015).

Günlükler ilk kez 2016 yılında okur ile buluşmuştur. Tutulan notlarda ise 30 Kasım 1998 son tarihtir. Yazar Erdal Öz, 2006 yılında vefat etmiştir. Günlüklerin okur ile buluşması vefatından 10 yıl sonra gerçekleşebilmiştir. Bunun sebebini Can Öz katıldığı bir televizyon programında açıklar. Can Öz bu programda yazarın (Erdal Öz'ün) kendisinin günlük notlarını basmak istemediğini fakat kendisinden sonra da basılmasında bir sakınca görmediğini ifade eder (Can Öz, 2016). Zaten programda da ifade edildiği gibi Erdal Öz yayınlanmasını istemediği, bir sakınca gördüğü notları kendisi imha etmiştir. İmha edilmeyenlerin ise yayımlanması için bırakıldığı kanaatine varılmıştır (Can Öz, 2016). Ölümünün hemen ardından yayımlanmama sebebini ise “yas”ın bir parçası olmasını istememesinden kaynaklandığını ifade eden Can Öz, metinlerin yazarının daha iyi anlaşılması açısından on yıl beklediklerini dile getirir (Can Öz, 2016). Bu durum da aslında Can Öz'ün de babası Erdal Öz'ün yayın politikasını devam ettirdiğinin bir örneğidir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Erdal Öz'ün yayın konusunda titiz tavrı ele alınacaktır.

Günlükler tarihsel bağlamda incelendiği zaman ise bazı dönemler günü gününe not tutulduğu bazı dönemler ise günlerce, aylarca hatta yıllarca not tutulmadığı gözlemlenmektedir. Örneğin; 1957,1995 yıllarında çok az sayıda günlük tutmuş, hatta 1973 yılından bir anda 1994 yılına geçmiştir (Öz, 2016, s. 319-321). Bu da yazarı tarihsel bağlamda okurken kronolojik gerçekliği zedelemektedir.

1. Türk Edebiyatının Yazar, Şair ve Yayıncısı Olarak “Erdal Öz”

Erdal Öz'ün bu çalışmada incelenen *Günlükler*'i 13 Eylül 1956 tarihinde başlamaktadır. Bu tarih, yazarın 1935 (26 Mart 1935) doğumlu olduğu göz önünde bulundurulduğunda 21 yaşına tekabül etmektedir.

Günlükler Ayşe Sarısayın'ın ön sözüyle başlamaktadır. Ayrıca Ayşe Sarısayın'ın Erdal Öz ile ilgili Türkoloji adına son derece önemli bir biyografi çalışması da bulunmaktadır. *Erdal Öz/Unutulmaz Bir Atlı* başlığıyla yayımlanan biyografi kitabında yazarın hayatını kronolojik olarak okumak mümkündür. Fakat Ayşe Sarısayın kitabı 2009 yılında yayımladığı için *Günlükler*'den (2016) bu biyografi çalışmasında bahsedilmemiştir (Sarısayın, 2009). Bu bağlamda Ayşe Sarısayın'ın çalışması okura yazarın hayatı ile ilgili ikili okuma yapma fırsatı sağlar.

Erdal Öz'ün günlük tutma güdülenmesine bakılacak olursa, günlüğün ilk satırlarında bu günlüğü başta kendisi için tutacağını vurguladığı görülmektedir:

“Bu deftere -her gün değil ama- elim değdikçe duygularımı, düşüncelerimi yazmaya çalışacağım. Duygular, düşünceler uçup gidiyor. Oysa ben, bu ayrıntılarla – küçük de, basit de olsalar- bu duygularla, bu düşüncelerle *ben*'im. Bu deftere kendim için yazacağım. Kendimi belirlemek için. Yoksa başkalarına örnek gösterilecek bir erdemin

öznesi olmak için değil. Ne var ki bu deftere bütün özdenliğimi, içtenliğimi, bütün eğrilerimi, doğrularımı koyabilecek miyim? Bilmiyorum.” (Öz, 2016, s. 13).

Kendim için yazacağım ifadesi okur için şu noktalarda önemlidir:

1) Yazar ne derece kendi kalabilmiştir?

2) Yazar kendi için yazarken sınır çizmiş midir? Çizdiyse neden buna gerek duymuştur?

Bu sorular günlük, otobiyografi, anı gibi türlerin en temel sorularıdır. Yazar ile okur arasındaki ilişkiyi tayin etmekte ve bu vesileyle yazarın metne ve dolayısıyla okura çizdiği sınırı göstermektedir. Çalışmanın giriş bölümünde günlüğün tanımında ve sınırlarında yazar okur ilişkisi adına yaşanan sorunlar dile getirilmiştir. Edebî bir metin türü olan günlük için de Alâattin Karaca şunları söylemektedir:

“Bir edebî metin, yazar ile okur arasındadır daima. Metnin doğuş ve gelişim aşamasında ise yazar ile metin karşı karşıyadır. Bu evrende yazarın kalbine doğan mana ya da düşen tohum, sözcükler hâlinde sayfalara yansır. Mesela bir öyküyse söz konusu olan, çeşitli kişiler canlanır yazarın zihninde; bu kişilerin türlü hâlleri, mekânlar ve nesneler...” (Karaca, 2020, s. 18).

Karaca buradan yola çıkarak da üretilen edebî metnin ikinci aşamasında yani yayımlanmada yazarın aradan çekildiğini ve artık metnin okur ile karşı karşıya olduğunu söyler (Karaca, 2020, s. 19). Perki bu durum günlük için de geçerli midir? “Özellikle edebî bir kimliği olan herhangi biri için de bunları söylemek ne derece doğrudur?” Kurgusal olan bir metinde yazar, istediği gibi yaratıcılığını yansıtır. Fakat gerçekliği olan metinlerde bu “yaratım/üretim ne derece gerçekleşmektedir?” sorusu güncel edebiyatın gündeminde olan konulardan biridir. Günlük türü gibi şahsîlik barındıran türlerde neticesinde bu durum okur ile yazar arasındaki ilişkiyi de tayin eder.

Erdal Öz yukarıda alıntılanan metninde kendisi de ne derece kendisi kalabileceğini sorgular. Metinler incelendiğinde de kendisini olayların ve günlerin akışına bıraktığı gözlemlenir. Metnine başlarken edebîliği gözetmeden yazar. Fakat bu kaygıdan asla kurtulamadığını metin ilerledikçe görmek mümkündür. Yazar kendini akışa bırakır yahut da bırakmak ister fakat bunu yaparken edebiyatı merkeze almıştır. Yazarın metinlerinde okuma günlüğünü, sevdiği-sevmediği yazarları, bir metin üretiminde yazarın üzerinde durması gereken noktaları sıklıkla ve açıkça belirtmiştir:

“Okursuz bir yazarlık düşünemiyorum. Bu okuyucuyu küçümseyemeyeceğimizi gösterir. Üstelik onu tanımadan yazıyoruzdur. Ama o vardır. Yazar bir taşıyıcıdır. Ama asıl güç yazardadır. Okura yöneltmiş, okura taşınan bir estetik yük vardır ortada; yazarın yazarak okuyucusuna taşıdığıdır bu. Okuyucuyu küçümseyemeyiz. Ancak bu, okuyucunun isteğine uyarak yazmak demek değildir. Yazar, okunacağını bilerek ama dilediğince yazan bir yaratıcıdır.” (Öz, 2016, s. 47).

Yukarıdaki ifadelerden sonra yazarın *Günlükler*'i değerlendirilirken şüphesiz ki onun da bir okur kaygısı içerisinde olduğu söylenebilir. Öz'ün “Yazar, okunacağını bilerek ama dilediğince

yazan bir yaratıcıdır.” ifadesi üzerinde biraz daha durulacak olursa, akıllara “Erdal Öz *Günlükler*’inde dilediğini dilediğince yazan biri midir?” sorusu gelir. Burada her şeyden önce *Günlükler*’in kurgusal bir metin olmadığı gerçeğini vurgulamak gerekmektedir. Dolayısıyla aslında Erdal Öz’ün de okur karşısında çok fazla hareket alanı yoktur. Sadece istediği yerde okura sınır çizebiliyor olması yazarı güvende tutar. Yazar da bu durumu *Günlükler*’in sonunda “Evliliğimsaydım, bu günlük notlar, kesinlikle başka türlü olurdu. Evlilik, günlük tutmakta bile bir ön sansür getiriyor. Bu bir gerçek.” (Öz, 2016, s.396) sözleriyle itiraf eder. Yazar bu satırları Samiye Hanımla evliyken yazmıştır. Okur olarak bu sansür tüm metin boyunca var mıydı, yoksa sadece bu kişiyle olan evliliğinden mi bir sansür uygulaması gerektiği soruları akla gelmektedir. Fakat yazarın daima mesafeli olduğu göz önünde bulundurulursa metin boyunca bir otokontrolün yahut da sansürün olduğu söylenebilir. Yazar askerî okul döneminde tuttuğu notlarda da çeşitli sebeplerle yazdıklarının sansüre uğradığı vurgusunu yapıyor ve ileride yazabileceğini şu sözlerle ifade ediyor:

“İşte koca bir pazar gününü daha okulda geçirdim. Şehre inemezdim; izinsizdim çünkü. (Bu sürekli hafta sonu izinsizliklerimin nedenini yazamam; ne de olsa arkamda görülmedik bir göz yazdıklarımı gözetliyor; bunu ileride açıklarım.) Ama hiç koymadı bana. Belki de, garip bir sezgiyle, ileride zaman zaman gözümde canlandıracağım bu okulu bir gün daha, kendi yalnızlığımla birlikte yaşamak istememden bu.” (Öz, 2016, s.74).

Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi yazar gerek okul dönemini gerek evlilik hayatını gerek ise cezaevi sürecini anlatan metinlerinde bir otosansür uygulamıştır. Yine de günlüğünün ilk sayfalarında aldığı notların daha yazın odaklı olduğunu söylemek mümkündür. Bu odak üretme, yazarın durduğu yer, yazının niteliği ile ilgili konulardır.

Erdal Öz’ün *Günlükler*’ine aldığı notlardan hareketle 1956-1998 yılları arasında okuduklarına, okudukları içerisinde çok etkilendiklerine rastlamak mümkündür. Hatta bazı yazarlar onun kendi biçimini de belirlemede rol oynamıştır. Metnin neredeyse her bir gününde sanata dair notlar düşülmüştür. *Günlükler* Erdal Öz’ü ve onun sanata bakışını anlamlandırmak adına bir yol haritası niteliğindedir. Tuttuğu notlar incelendiğinde onda çok ciddi bir Sait Faik Abasıyanık ve Nurullah Ataç etkisi görmek mümkündür. Neredeyse tüm okumalarında bu yazarlardan ne kadar etkilendiğini vurgulayan Erdal Öz, yazdığı öykülerde esinlenmelerinden de açık açık bahsetmektedir:

“İstanbul’da, yola çıkarken son anda aklıma Sait Faik’in *Alemdağ’da Var Bir Yılan* adlı kitabını almak geldi. Aradım buldum kitabı. Yolda, uçakta ilk iki öyküsünü okudum. Özgürce yazılmış öyküler. *Panço*’lu öyküler. Gerçeküstü öğeler taşıyan o son dönem öyküleri. Ne güzel bir anlatımı var Sait Faik’in. Ama şimdilik, kafamdaki izlenimi kadar vurmadı beni iki öykü. Hele ikinci öykü. Adı: “Yalnızlığın Yarattığı İnsan”. Üzerimdeki

Sait Faik etkisini anladım. Özellikle “Kırmızı Şemsiye” adlı öykümde “Öyle Bir Hikâye” adlı öykünün oldukça etkisi var.” (Öz, 2016, s. 384).

Yukarıdaki örnek aslında bizlere günlük türünün yazar hakkında yapılacak olan akademik çalışmalarda onun dil, kurgu, sanat gibi hususlarda kimlerden etkilendiği ve kimlerin izlerini eserlerinde taşıdığını göstermesi bakımından son derece kıymetlidir. Ayrıca bu okuma örneklerinde dünya klasikleri de felsefe kitapları da bulunmaktadır. Bu listede çok sevdiği örneklerden, hiç sevmediği hatta saçma bulduğu örneklere kadar çok geniş bir okuma yelpazesi çıkar. Dolayısıyla Erdal Öz’ün çok iyi bir okur olduğunu *Günlükler*’inde tuttuğu notlardan da çıkarmak mümkündür.

Yazarın tuttuğu notlarda dil bilincine sahip olduğu görülmektedir. Bu konuda ise Nurullah Ataç’tan ve onun dile yaklaşımından son derece etkilendiği gözlemlenmektedir:

“Bir de Ataç’ın bir karşılık önerdiği ama bir başka Türkçe karşılığın dilimize yerleştiği eski sözcükler var. Ataç “mısra” karşılığı *köğük* önermiş. Bugün *dize* kullanıyoruz. O “kelime” karşılığı *tilcik* önermiş, *sözcük* kullanıyoruz. “Samimiyet” karşılığı *özdenlik* önermiş, *içtenlik* kullanıyoruz. “Şüphe” karşılığı *sizin* önermiş, bugün *kusku* kullanıyoruz. “Menfaat” karşılığı *ası* önermiş, *çıkarcık* kullanıyoruz, yerine göre *yarar* kullanıyoruz. O *ilinç* önermişti, *ilginç* kullanıyoruz. Bu örnekler çoğaltılabilir.” (Öz, 2016s, s. 394-395).

Erdal Öz’ün tuttuğu bu notlar dikkatlice incelendiğinde onun için Nurullah Ataç ve onun *Günce*’si bir yol haritası niteliği taşımaktadır. Öz, Ataç’ın bu eserini satır satır okumuş, üzerine düşünmüş ve notlar almıştır. Kendi eserlerinde de bu notlar üzerinden bir sanatçı kimliği inşa etmiştir ve hatta günlüğünün ilk sayfalarında “Onda beni büyüleyen çok şey var” (Öz, 2016, s. 19) ifadesiyle de Ataç’a olan hayranlığını dile getirmiştir.

Bu örnek dil mevzu üzerine derin düşüncelerin ve çalışmalarının olduğunu göstermektedir. Haliyle aslında yazarın edebî eserlerinde kullandığı dil incelenirken *Günlükler*’inde tuttuğu notlarla eş zamanlı okumaların yapılması daha sağlıklı olacaktır. Günlük notlarının ilk sayfalarından itibaren dilde Türkçe kullanım vurgusu yapılmaktadır (Öz, 2016, s. 14). Böylece dönemi içerisinde yapılan çevirilere de hem bir yayıncı hem de bir yazar olarak ciddi eleştiriler getirebilmektedir (Öz, 2016, s. 13).

Yazarın listesinde sadece çok beğendiği kitaplar yer almaz. Ayrıca okuyup çok “saçma” olarak değerlendirdiği kitapları da bulmak mümkündür. Yazar “*Tommiks* okuyorum. İlk kez okuyorum böyle bir şeyi. Saçma. Yalnızca bunları okuyanlar pek çok. Üzücü.” (Öz, 2016, s.181) cümlesinde de olduğu gibi sevdiği sevmediği türlerde ve konularda son derece şeffaftır. Bu değerlendirme yazarın dünyasında sadece dünya yazını için değil Türk yazını için de geçerlidir. *Günlükler*’in daha ilk sayfalarında yazarın çevirileri beğenmediğine dair notları buna en güzel örnektir (Öz, 2016, s. 13). Bu durum da yazarın sadece yayıncılık hayatında değil

kişisel okumalarında da titiz olduğunu örneklendirmektedir. Okur adına son derece önemli olan bu notları Tolga Başdamar şu şekilde yorumlamaktadır:

“Hayatı yorumlamak için dili bir araç olarak kullanan sanatçılar, günlüklerini de yazma sancılarını paylaştıkları, güzel yazı defterine dönüştürmüşlerdir. Onlar aldıkları her nefesi, attıkları her adımı, tanıdıkları her insanı yeni bir kurgunun ilk işareti olarak görürken; günlükleri de okur için, sanatçıların yapıtlarını çözümlemede bulunmaz bir rehber olmuştur. Sanatçının günlüğünde yer verdiği bir kitap, izlediği bir oyun, tarafı olduğu herhangi bir düşünce; kurmaca dünyalarda yol alan okurlara, hangi yoldan gideceklerini belirten bir göstergedir aynı zamanda.” (Başdamar, 2015, s. 82).

Böylelikle de aslında okur Erdal Öz’ü bulunduğu edebî seviyeye çıkararak hususiyetleri daha net gözlemleyebilmektedir. Bir okur olarak yazarın okuma günlüğünü, onu var eden unsurları bilmek son derece önemlidir. Erdal Öz’ün *Günlükler*’inde okuduklarının ve izlediklerinin listesi ek’ler bölümünde yer almaktadır. Bu listede Erdal Öz’ün okuduğu ve üzerine notlar aldığı eserler mevcuttur. Yazının kuramsal yapısına da günlüklerde aldığı notlarda yer veren Erdal Öz, öykü ile ilgili beklentilerini şu şekilde dile getirir:

“Her öykünün bir konusu vardır. Ama ben ancak okununca anlaşılabilen, yaşanabilen, bir başkasına özetlenmeyecek öyküler yazmaya çalışıyorum. Öyküler böyle çıkıyor. Bundan hoşlanıyorum. Öyküden konuyu tümüyle çıkarıp atmaya başarabilecek miyim, bilmiyorum ama konusu en aza indirgenmiş öyküler yazmaya çalışıyorum” (Öz, 2016, s. 346).

Buradan yola çıkarak yazarın yazın dünyasına, yazma çabalarına, tutumuna dair bir fikir elde etmek mümkündür. Erdal Öz yazma üzerine “Yazar, okunacağını bilerek ama dilediğince yazan bir yaratıcıdır.” (Öz, 2016, s. 47) cümlesiyle zaten vizyonunu dile getirmiştir. Zira günlük türü (eğer ki yayımlayan şahsiyetin toplumda bir tanınırlığı varsa) misyonunu bu bilgilerle tamamlamaktadır. Şiir türüyle ilgili kendisini yetkin hissetmeyen Erdal Öz, arkadaşı Zeki cezaevine ziyarete geldiğinde ona bir şiir yazar: “Yıllar öncesinde kötü şiirler yazardım. Bırakıvermişim” (Öz, 2016, s. 184) ve “şiir diye yazdığım şey şöyle” (Öz, 2016, s. 184) ifadeleriyle de aslında kendisini bu konuda hiç beğenmediğini ifade eder. Yazarın burada kendi yazdıklarını acımasızca eleştirmesi dikkat çeken önemli bir husustur. Bu durum, çalışmalarında ne derece titiz olduğu hakkında da okura fikir vermektedir.

Erdal Öz, ilk gençlik yıllarında anne babasının memur olmasından dolayı Kırşehir, Bursa, Ankara, Edirne, Bolu, Tokat gibi birçok farklı şehirde yaşamıştır (Yıldırım, 2015, s. 9-12). *Günlükler*’inde bu durumdan direkt olarak bahsedilmez fakat hayatı ile eş okumalar yapıldığında yazarın farklı farklı şehirlerde bulunduğu gözlemlenmektedir. İlk kez evden ayrılışını “Ankara’dayım. Baba evini, dostlarımı, sevgilimi bırakıp buralara geldim. İlk olarak evimden uzağım. Evsiz ilk yalnızlığım bu. Nasıl değişik duygular içindeyim, anlatamam.” (Öz,

2016, s. 37) cümleleriyle ifade etmesi ise hem yazara dair biyografik bilgi edinmeyi hem de onun duygularına daha vakıf olmayı sağlamaktadır.

Üniversite eğitimi almak için İstanbul'a gelen Erdal Öz burada İstanbul Üniversitesinde Hukuk Bölümüne kaydolur ve aslında edebî çevresi lise yıllarında oluşmaya başlamış olan yazarın bu yıllarda hayatının kemik kadrosu oluşur. Lise yıllarında edebiyata olan ilgisi üniversite döneminde de daha kapsamlı bir şekilde devam eder ve Öz bu sürede hem bireysel çalışmalar yürütür hem de arkadaş çevresiyle bir dergi çıkarma girişiminde bulunur. 1956 yılında başlanan *a Dergisi* Erdal Öz, Kemal Özer ve Adnan Özyalçın isimlerinin öncülüğünde çıkmaya başlar (Yıldırım, 2015, s. 14). *Günlükler*'de de dergiden "(...) Geçen yıl *a Dergisi* için Vüsat O. Bener'le bir konuşma yapacaktım. Üzerine düşünmesi için sorularımı ona bırakmıştım. *a Dergisi* kapanınca bu konuşma gerçekleşmedi. Sorularım da onda kaldı." (Öz, 2016, s. 46) cümleleriyle bahsedilmektedir. Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi Erdal Öz dergi ile ilgili de çok fazla detay bilgi paylaşmaz. Aldığı notlarda derginin tam olarak hangi tarihte ve ne sebeple kapandığına dair soruların cevaplarını bulmak mümkün değildir.

Yazarın bir de yayıncı kimliği vardır. Metinlerde, kurduğu ilk yayınevinin, Sergi Kitabevinin kapatılması şu ifadelerle dile getirilmektedir: "(...) Bu söz, kitabevinin arandığı konusunda yeterli bilgiyi vermişti bana. Demek hiçbir şey bulamayınca onları almışlardı. Ancak kitabevinin kapatılması için gerekçe neydi acaba? Hep kitabevini açık, diye düşünmüş, her mektubumda, Ülkü'ye kitabeviyle ilgili birçok şey yazmıştım." (Öz, 2016, s. 300-301); cümleleriyle hayal kırıklığını ifade eden Erdal Öz dergide olduğu gibi Sergi Kitabevi ile de ilgili detaylı bilgi vermemiştir. Ayrıca 1981 yılında kurduğu Can Yayınları'ndan hiç bahsedilmemektedir. Can Yayınları'nın kurulma süreci ile ilgili Ayşe Sarısayın Erdal Öz'ün bir söyleşisini aktarır:

"Erdal Öz yeni bir iş kurmanın yollarını aramaktadır: *Benim hayatım hep işlerimden kovulmakla geçti. Radyodan, Türk Dil Kurumu'ndan, Arkadaş Kitaplar'dan, da kovuldum. Bilmiyorum ki... Başarının kıskanılması da var belki. Arkadaş Kitaplar altın yumurtlayan tavuktan adeta. Benim de küçük bir hissem vardı. Bir gün ortaklarım kapıdan girdiler, "Eller yukarı" der gibi, masada ne varsa el koydular. Ayrıldım ve batırdılar sonra. Can havliyle Can Yayınları'nı kurdum. İlk fırsatta da borçlarımı ödedim.*" (Sarısayın, 2009, s. 223).

Günlükler incelendiğinde o tarihlerde Erdal Öz'ün herhangi bir konuda not almadığı dikkati çekiyor. Dolayısıyla Can Yayınları'nı kurma süreciyle ilgili de duygu ve düşüncelerini paylaşmaması son derece doğal bir süreçtir. Fakat sonrasında yazılan notlarda (kasıtlı olmamakla birlikte) Can Yayınları'ndan, baskılarından, kısacası yayınevinin yaşadığı olumlu olumsuz süreçlerden de bahsedilmez.

Sonuç olarak Erdal Öz'ün *Günlükler*'inden yola çıkarak onu var eden okuma ve yazma serüvenini görmek mümkündür. Zira yazar bu konuda yaşadığı olumlu olumsuz durumları, üretme sancılarını detaylı bir şekilde notlarında dile getirmiştir. Fakat yazar olarak tanınan Öz'ün yine aynı günlüklerinde yayıncılığı ile ilgili çok fazla bilgi yer almamaktadır. Bunun siyasi ve sosyal çok çeşitli sebepleri olabileceği gibi o tarihlerde not almaması da önemli bir etken ve okur adına önemli bir kayıptır. Fakat o tarihlerde not almadığının nedenleriyle ilgili hiçbir bilgiye yer verilmemiştir.

2. Erdal Öz'ün *Günlükler*'inde Özel Hayatına Dair Aldığı Notlar

Erdal Öz *Günlükler*'inde özel hayatına dair çok titiz davranmış ve neredeyse hiç bu konulardan bahsetmemiştir. Ailesinden uzakta kaldığı süreçte onları özlediğinden sıklıkla bahsetmesine rağmen, eşiyle nasıl evlendiğini, çocuklarının ne zaman ve nasıl doğduğunu, bu süreçte neler hissettiğini günlüklerde bulmak mümkün değildir. Bu da metinleri kişisellikten uzaklaştıran, nispeten resmileştiren bir durumdur.

Günlüklerinin başında bir sevgilisinden bahseder fakat asla isim kullanmaz. Sonrasında mektuplarıyla, biyografisiyle eş zamanlı okumalar yapıldığında bu kişinin Gülten Akın olduğu tespit edilmektedir. Oğlu Can Öz de verdiği röportajda bu bilgiyi doğrulamıştır (Can Öz, 2016) *Günlükler*'de Erdal Öz bu konuda çok hassas davranmış ve sevgili(lerinin) isimlerini belirtmemiştir. Okur onun hayatına giren sevgiliyi eş olarak tanır. Bu sebeple *Günlükler*'de sadece eşlerinin isimlerinden bahsedilir. Fakat burada da yine bir otosansür uygulanır. Örneğin “Yazar ilk eşi Ülkü ile nerede nasıl tanıştı ve evlendi?” sorusunun cevabını metinlerden bulmak mümkün değildir. Bu da Erdal Öz'ün özel hayatın gizliliğine verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Erdal Öz'ün biyografisi okunduğu zaman, Ülkü ile yazarın Ülkü Eczanesinin açılışında tanıştıkları bilgisine erişilir (Sarısayın, 2009, s. 139). Yine ikinci evliliğinin nasıl gerçekleştiği ile ilgili bilgileri de biyografisinden edinmek mümkündür (Sarısayın, 2009, s. 212-219). Bu doğrultuda da yazarın *Günlükler*'inde bilerek ve isteyerek bu bilgileri vermekten kaçındığı yahut da imha ettiği söylenebilir.

Özel hayatına dair notlarda kızı ile ilgili cezaevinde ona duyduğu özlemden sıklıkla bahsetmektedir. Örneğin; bir doğum gününde onu nasıl özlediğinden bahseder:

“Senem, sevgili “civciv”, yarın üç yaşını tamamlamış olacak. Pis bir duygu, biliyorum ama, günlerdir bugünü onun yanında geçiremeyecek olmanın ince hüznü içindeyim. Gereksiz bir duyarlık aslında. Duygusal olmamam gerektiğini biliyorum. Ama gerçek şu ki, ne kadar gizlemeye, dışa vurmamaya çalışsam da duygulanmaktan kendimi alamıyorum.” (Öz, 2016, s. 168).

Bu satırlardan sonra dikkati oğlu Can ile ilgili aldığı notlar çekmektedir. Onu da çok seven Erdal Öz bilerek ve isteyerek ona ait duygulardan fazla bahsetmemektedir. Burada da yine

yazarın mesafeli tavrı dikkat çekmektedir. Can'ın adı ilk kez 1 Haziran 1998 tarihinde geçer (Öz, 2016, s. 372). Can bu tarihlerde on sekiz (18) yaşındadır. İlerleyen sayfalarda ona ait duygularından bahsetmek istese de yazar buralarda ketum davranır:

“Can geldi Amerika’dan. Dört aydır yoktu. Çok değişmiş. Ama bir Amerikalı olmamış; sevindim, tam anti-Amerikan bir tip çıktı karşıma. Bu nereye kadar sürer, bilemem. Büyümüş Can. Giden çocuk değil. İyi ki değil. Gönderirken umutsuzdum. Şimdi çok umutluyum. Bu da mutlu etti beni. Gelişini beklerken tedirgindim; ilk kez Can konusunda içim bu kadar rahat.” (Öz, 2016, s. 419).

Yazarın Can konusunda bu kadar ketum olması okurun aklına bir çok soruyu getirirse de Öz’ün aldığı notlar üzerine derin okumalar yapıldığında oğlunu çok derin sevmesinden kaynaklı bir ketumluk olduğunu söylemek mümkündür. Zira yazar evliliklerinden, eşlerinden, ikili ilişkilerdeki yoğun duygulardan aldığı notların ilerleyen sayfalarında asla bahsetmez. İlk gençlik yıllarında aldığı notlarda duygularını gizleyemeyen yazarın muhtemelen yaşadığı cezaevi sürecinden sonra duygularını daha kapalı yaşadığı düşünülebilir. Örneğin; yazarın gençlik yıllarında sevgilisine yazdığı mektuplardaki duyguları (Öz, 2016, s. 88) son derece edebî de bir nitelik taşımaktadır. Örneğin; “Onu görmek, korkulu bir düş görmek kadar güzel” (Öz, 2016, s. 90) gibi bir duygu durum belirtisini yazar evlendikten sonra ve hatta cezaevi günlerinden sonra okumak mümkün değildir. Ayrıca yazar gençlik yıllarındaki bu sevgilisinden bahsederken asla isim kullanmaz:

“Her şeyin bitmiş olduğunu orada anladım. Benim için değil, ama onun için bitmişti. Onun âşığı olmaktan, sevdalısı olmaktan kurtarabilecek miyim kendimi? Sanırım bunu başaracağım.

(...)

Yarın gece İstanbul’dan ayrılıyorum. Daha bir dayanıklı gibiyim. Bir şeyler çürüdü içimde. Yanıldım. Ama gerçekten çok sevdim onu.” (Öz, 2016, s. 101).

Günlükler’in başında Erdal Öz kişisel ya da özel denilebilecek meselelerden daha sıklıkla bahseder. Sonrasında gündemi hep farklı konular olmuştur. Bunun sebebi tanınan bir yazar olabileceği gibi siyasi konulardan dolayı yaşadığı sıkıntılar da olabilir.

İlk sayfalarda yazar maddî anlamda yaşadığı zorluklardan şu sözlerle bahseder:

“Parasızlık gibisi yok. Paraca korkunç sıkıntıdayım. Hayata karşı da alabildiğine olumsuzum. Çünkü koşullarım, beni olumlu yapmaktan çok uzaktalar. Olsun, yine de şu klor kokulu çayımı yudumlayıp düşünmeliyim. Düşünmemek değil de, az şeyler bulmak koyuyor insana. Bu da az düşünmekten geliyor olsa gerek.” (Öz, 2016, s. 41).

Cezaevi döneminde tuttuğu notlarda ise bazı günlerde çaya, bisküviye, çorbaya verdiği parayı ve haftalık harçlığı not düşmüştür. Bu durum okura ve edebiyat tarihçilerine dönemin cezaevi koşullarının izlerini göstermesi bakımından önemlidir.

“Gündüz, bir ara, Deniz giriverdi koğuşa. Görüşten dönerken kapıyı açık bulup dalıvermiş. Doğruca Mustafa’nın yanına gitti. Biraz konuştular. S.den söz edince ikisinin de gözleri doldu.

Sonra bir yüzbaşı geldi.” (Öz, 2016, s. 209) cümlesinde de görüldüğü gibi burada da yazarın not alırken daimî olarak bir kontrol mekanizmasının olduğunu gözler önüne seren örneklerden biridir. Ki zaten yazar bunu gizlemez ve aslında bu durumdan satır aralarında ara ara bahseder:

“Saat 00.20. Ülkü’den mektup aldım. Ülkü’ye mektup yazdım. Kuaför Ali-Yehova Şahidi- günlüğümü gerçekten de götürmüş vermiş Ülkü’ye. Okumuş Ülkü yazdıklarımı. Ne iyi. Önemli şeyler miydi yazdıklarım? Sanmam. Belki ileride benim için bir önemi olabilir. Bana yeni yazılar için ipuçları verebilir. Yetmez mi? Çok eksik şeyler. Nice yazılası olaylar atlanmıştı o günlüklerde. Olsun. Onları da yüreğime yazıyorum.” (Öz, 2016, s. 196).

Yukarıdaki cümlelerde geçen “çok eksik şeyler” ifadesi yazarın yaşadıklarından ya da günlerinden sadece bazılarını yazdıklarının da bir göstergesidir.

Yazarın cezaevi süreci de onun özel hayatına dair notlar içermektedir. Tutuklanma süreçleri, cezaevinde yaşadığı buhranlar, uçak kaçırma mevzusunu açıklaması gibi örnekler aslında yazarın kimliğini oluşturan, mahrem hayatıyla ilgili notlardır:

“Sarı bir defterin saman yapraklarına, değişik renklerdeki kalemlerle, değişik ruhsal tedirginlikleri içinde değişik görünen yazı tipleriyle yazdığım notlar burada bitiyor. Aslında cezaevi yaşantısının en renksiz günlerini yansıtmaya çalışmışım. Bundan sonrasını mektuplardan çıkacak ipuçlarıyla geliştirmek, yeniden yazıp anlatmak, olmayacak bir şey değil.” (Öz, 2016, s. 237).

Burada yazarın şahsılıktan nispeten uzak bir metin yazdığı dile getirilmektedir. Aslında yazarın bu sansürü kendisinin de itiraf ettiği bu alıntıda ve birçok farklı yerde vurgulanmıştır (Öz, 2016, s. 396). Bu vesileyle sınırı istediği gibi çizmekte özgür olan yazarın bu konuda son derece hassas olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Yazar, şair ve yayıncı olan Erdal Öz’ün *Günlükler*’i okur adına edebî bağlamda çok ufuk açıcı olsa da yazarın tuttuğu notlarda kişisel hayatın gizliliğine ve özel olmasına verdiği önem ve dolayısıyla okura çizdiği sınır çok nettir. Bu sebeple eşleriyle ya da çocuklarıyla olan ilişkileriyle, ailevi sorunlarıyla, yaşanan maddi zorluklarla kısacası mahrem hayatla ilgili neredeyse hiçbir bilgiye rastlanmaz. Örneğin; Ülkü’yle nasıl evlendi-boşandı, diğer evliliği nasıl gerçekleşti, oğlu Can ne zaman doğdu gibi soruların cevabını metinlerde bulmak mümkün değildir. Bu da Öz’ün okur ile arasına bir mesafe koyduğunun, sınır çizdiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla metinlerde okur ile metin arasında daima yazarın sesini duymak mümkündür.

Bir yazarın yahut da tanınmış bir kişinin hayatını onun hakkında yapılan çalışmalarla, röportajlarla tamamlamak mümkündür. Erdal Öz’ün de metinlerinde hayatına dair boşluklar hayatıyla ilgili yapılmış çalışmaların eş zamanlı okunmaları ile mümkün olmuştur. Okur, yazar Erdal Öz’ü metinlerde bulur ve bu edebî aktarımdan tatmin olur.

Her ne kadar cezaevi notları gibi olsa da *Günlükler* dönemin edebî portresini çıkarması bakımından okur adına son derece kıymetlidir. Yazarın cezaevinde olsa da çıkan tüm dergileri ve kitapları, çevrilen tüm eserleri takip ettiği görülmektedir. Sadece takip etmekle kalmayıp ayrıca dönemin edebiyat anlayışına da yazdıkları ve yorumladıklarıyla yön vermeyi başarmıştır. Yazın günlüğünü, yazma sancılarını, kendisini yetkin hissetti ve hissetmediği türleri, yazma heveslerini yazdığı *Günlükler*'de Erdal Öz, özel hayatına kıyasla yazın adına neredeyse çok az sansür uygulamıştır.

Ayrıca Erdal Öz'ün *Günlükler*'inde yaptığı kişisel okumalar da okura bir yol haritası olabilmektedir. Dünya klasiklerinden ve günün edebiyatından birçok örneğin yer aldığı bu liste de okura Erdal Öz'ün hem yayıncılıkta hem de yazarlıkta ne derece titiz çalıştığını da göstermektedir.

Erdal Öz'ün *Günlükler*'inin daha iyi anlaşılabilmesi için yazar tarafından yazılan *Defterimde Kuş Sesleri* (anı), yazara ait mektuplar (*Yaşamayı Nasıl Özledim Bilsen!*) ve Ayşe Sarısayın tarafından yazılan *Erdal Öz/Unutulmaz Bir Atlı* (biyografi) kitaplarıyla birlikte okunması gerekmektedir. Fakat bu çalışmanın odağı günlük olduğu için bu merkezde bir okuma ve inceleme yapılmıştır. Türün edebîliği ve şahsîliği çalışmanın merkezini oluşturmaktadır. Bu çalışma özelinde de yazarın mesafeli tavrı dikkati çeken önemli bir husustur.

Sonuç olarak Erdal Öz'ün *Günlükler*'inden yola çıkarak çok ciddi bir edebiyat ve dil okuması yapılabileceğini fakat sadece günlüklerinden yola çıkarak yazarın sosyal dünyadaki kimliğine dair çok fazla bilgi edinilemeyeceğini söylemek gerekir.

KAYNAKÇA

- Aydoğan, K. (2015). Günlük yazmak. *Hece Günlük Özel Sayısı*, 222/223/224, 125-127.
- Başdamar, T. (2015). Bir yazar poetikası olarak günlük. *Hece Günlük Özel Sayısı*, 222/223/224, 77-83.
- Caine, B. (2019). *Biyografi ve tarih*. (Çev. Müge Sözen). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökalp Alpaslan, G. (2016). *Özyaşamöyküsünde yazarın yeniden doğuşu*. Ürün Yayınları.
- Karaca, A. (2020). *Estetik endişe*. Kopernik Kitap.
- Öz, C. (2016, Mart). *Can Öz Erdal Öz'ün Günlükler'ini anlatıyor*
https://www.youtube.com/watch?v=NSyg9mezlv&ab_channel=CanYay%C4%B1nlar%C4%B1 Erişim tarihi: 09.11.2023.
- Öz, E. (2016). *Günlükler 1956-1998*. Can Yayınları.
- Öz, E. (2017). *Yaşamayı nasıl özledim bilsen!* Can Yayınları.
- Öz, E. (2020). *Defterimde kuş sesleri*. Can Yayınları.

Özdenören, R. (2015). Kendiyle konuşmak ya da günlüğün dili. *Hece Günlük Özel Sayısı*, 222/223/224, 6-8.

Sarısayın, A. (2009). *Erdal Öz-unutulmaz bir atlı*. Can Yayınları.

Sevinç, C. (2015). Edebî bir belge olarak günlük. *Hece Günlük Özel Sayısı*, 222/223/224, 53-61.

TDK (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>.

Uçman, A. (2015). Günlük üzerine birkaç söz. *Hece Günlük Özel Sayısı*, 222/223/224, 48-50.

Yıldırım, S. (2015). *Erdal Öz'ün hayatı ve eserleri*. [Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi.

Ek-1

Erdal Öz'ün *Günlükler*'inde Geçen Yazar, Kitap ve Filmler

1. André Gide: Dünya Nimetleri
2. André Gide: Dar Kapı
3. Maksim Gorki: Ekmeğimi Kazanırken
4. Cervantes: Don Kişot
5. Viva Zabata (film)
6. Orson Welles: Ölüm Raporu (film)
7. André Gide: Pastoral Senfoni
8. Dostoyevski: Budala
9. Adelbert von Chamisso: Peter Schlemil'in Masalı
10. Steinbeck
11. Kafka
12. On the Waterfront (film)
13. Jules Verne: Deniz Altında Yirmi Bin Fersah
14. Albert Camus
15. Bertrand Russel: Felsefenin İlkeleri
16. Bertrand Russel: Bilimsel Bakış
17. Vüsat O. Bener: Yaşamamız
18. Ferit Edgü: O
19. Suç ve Ceza
20. Nietzsche
21. Oscar Wilde: De Profundis
22. Zavattini: Biz Kadınlar (film)
23. Knut Hamsun: Pan
24. James Joyce: Pansiyon
25. Goethe ile Konuşmalar
26. Ernest Renan: Çocukluk ve Gençlik Anıları
27. İsa'nın Hayatı

28. Kleist, Chamisso, Hoffmann
29. Benjamin Costant: Adolphe
30. Gonçarov: Oblomov
31. Rilke
32. Pierre Bovet: Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi
33. Papini: Gog
34. Katherine Mansfield: Sinek (öykü)
35. Balzac: Mutlak Peşinde
36. Gogol
37. Raymond Radiguet: İçimizdeki Şeytan
38. Georges Simenon: İsyen
39. Knut Hamsun: Açlık
40. Josseph Kessel: Gündüz Sefası
41. Dostoyevski: İnsancıklar
42. Delikanlı
43. Anna Seghers: Ölümler Genç Kalır
44. Tommiks (Erdal Öz'e göre okunmayacak kitaplardan)
45. Füzuzan: Parasız Yatılı
46. Thomas Mann: Buddenbrook Ailesi
47. Vailland: Kanun
48. Borchert:
49. Malraux: Umut
50. Bekir Yıldız: Kara Vagon
51. Charrière: Kelebek
52. Nurullah Ataç: Günce
53. Lukacs
54. Kundera: Jacques ile Efendisi
55. Calvino: Zor Sevdalar
56. Bir Okurun serüveni
57. Albert Camus: Yaz
58. Silvie Germain: Amber Gece
59. Yüzyıllık Yalnızlık
60. Cemil Kavukçu: Bir Sokakta Kaybolmak
61. Eloy Martinez: Santa Evita
62. Arundhati Roy: Küçük Şeylerin Tanrısı
63. Zerrin Koç
64. Alemdağ'da Var Bir Yılan
65. Arthur Miller: Cadı Kazanı (film)
66. Michel del Castilo: Kardeşim Budala

For citation / Atf için:

GEDİK, Y. (2024). Perakende sektöründe yapay zekâ avantajları, zorlukları ve stratejileri üzerine kavramsal bir değerlendirme. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(4), 345-368. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14173360>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

Perakende sektöründe yapay zeka avantajları, zorlukları ve stratejileri üzerine kavramsal bir değerlendirme

Artificial intelligence in retail sector a conceptual assessment of its advantages, challenges and strategies

Yasemin GEDİK

Dr., Woxsen University, New York, USA

E-mail: dr.yasemingedik@hotmail.com

ORCID: [ğpdx](https://orcid.org/0000-0001-9142-4842)

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

21/10/2024

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

21/10/2024 (Editör r.), 12/11/2024 (Minör r.)

Kabul Tarihi / Accepted Date:

21/11/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

- ✓ Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar, çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder.
- ✓ Ethical approval was not obtained for this study. The author, declares that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

1. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%100).

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (%100).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar, bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

The author, declares that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı % 3'tür.

This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 3 %.

Perakende sektöründe yapay zeka avantajları, zorlukları ve stratejileri üzerine kavramsal bir değerlendirme

Öz

Hızla değişen perakende sektöründe işletmeler, hedef kitlelerine daha etkili bir şekilde ulaşmak için sürekli yenilikçi yollar aramaktadır. Yapay zekâ (AI) ve makine öğrenimi yazılımları, rekabette bir adım öne geçmek, müşteri deneyimlerini iyileştirmek ve operasyonlarını optimize etmek isteyen perakendeciler için paha biçilmez araçlar olarak ortaya çıkmıştır. AI, büyük miktarda veriyi analiz etme, pazarlama çabalarını kişiselleştirme, dinamik fiyatlandırma, otomasyon, talep tahmini ve gelişmiş müşteri hizmetlerini yönetimi yeteneği ile perakende sektöründe büyük bir değişim başlatmıştır. AI, bilgisayarların tipik olarak insan zekâsı gerektiren görevleri yerine getirmeleri için eğitilmesidir. AI, insan gibi düşünmek ve öğrenmek üzere programlanmış makinelerde insan zekâsının simülasyonudur. AI, perakendedeki geleneksel rolleri dönüştürerek çok sayıda rutin görevin yükünü ortadan kaldırmaktadır. Günümüzün dinamik perakende dünyasında AI, sektörün geleceğini yeniden şekillendirmektedir. Bu çalışma, perakende sektöründe AI'nın artan önemini ve etkilerini anlamaya odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma, güncel istatistiklerle birlikte AI uygulamalarının faydaları, zorlukları ve stratejilerini de inceleyerek işletme yöneticilerine ilgili kararları alırken yardımcı olmayı amaçlamaktadır

Anahtar kelimeler: Yapay zekâ, yapay zekâ faydaları, yapay zekâ zorlukları, yapay zekâ stratejileri

Artificial intelligence in retail sector: A conceptual assessment of its advantages, challenges and strategies

Abstract

In the rapidly changing retail sector, businesses are constantly looking for innovative ways to reach their target audiences more effectively. AI and machine learning software have emerged as invaluable tools for retailers looking to stay ahead of the competition, improve customer experiences and optimize operations. Artificial intelligence has initiated a major shift in the retail industry with the ability to analyze large amounts of data, personalize marketing efforts, dynamic pricing, automation, demand forecasting and improved customer service management. Artificial intelligence is the training of computers to perform tasks that typically require human intelligence. AI is the simulation of human intelligence in machines programmed to think and learn like humans. Artificial intelligence is transforming traditional roles in retail, removing the burden of many routine tasks. In today's dynamic retail world, AI is reshaping the future of the industry. This study focuses on understanding the growing importance and implications of AI in the retail industry. It also examines the benefits, challenges and strategies of AI applications along with up-to-date statistics to assist business managers in making relevant decisions.

EXTENDED ABSTRACT

In the rapidly changing retail industry, businesses are constantly looking for new ways to create seamless customer experiences, streamline their operational activities and stay competitive. One of the most promising technologies in this field is AI. AI refers to the use of computing technologies to enable a machine to replicate or mimic human behavior. AI is the development of machines to perform complex tasks performed by a human. The application of AI in retail is reshaping various aspects of the industry, including demand forecasting, optimal pricing, customer experience improvement, and inventory and supply chain management improvement. AI in retail is transforming traditional roles by unburdening numerous routine tasks. Smart retail technologies have the potential to revolutionize the customer's experience by delivering superior and personalized retail services

AI, along with technologies such as blockchain, big data, augmented reality, internet of things, 3D printing and cloud computing, are driving the digital revolution and breaking new ground in the retail industry. AI consists of many subsystems such as machine learning, natural language processing, autonomous systems, deep learning, expert systems, robotics, computer vision, etc. that enable the understanding and interpretation of input without human assistance. This study focuses on understanding the growing importance and impacts of AI in the retail industry. Furthermore, the study aims to help business managers in making relevant decisions by examining the benefits, challenges and strategies of AI applications along with up-to-date statistics. For this purpose, firstly, AI literature, AI

concept and basic AI components are examined, then the benefits of AI applications and challenges faced in AI applications are explained, and the study is concluded by discussing AI strategies.

AI technologies provide many advantages for businesses in the retail sector. These include optimizing supply chains, improving processes and workflows, reducing human error, making faster and more accurate decisions, automating repetitive tasks, operational cost savings, easily processing big data, increased efficiency and revenue, dynamic pricing, demand forecasting, and detecting fraud and fraudulent transactions. AI-powered chatbots and virtual assistants can provide 24/7 service without interruption or change in performance, reducing the need for unnecessary customer service staff. AI-powered applications on e-commerce platforms can analyze a user's browsing history, purchasing behavior and preferences to recommend personalized products and services based on their individual needs and interests. Additionally, sentiment analysis provides retailers with insights into consumer attitudes and market trends. AI can analyze feedback, reviews, and social media to gauge how customers feel about brands.

A review of AI studies in the literature shows that the use of smart retail technologies has a positive impact on customer satisfaction and loyalty, brand trust and image, word-of-mouth marketing and customer repurchase intentions. Adopting AI technologies enables retailers to gain valuable insights into consumer behavior, streamline operations and stay ahead of competitors in an increasingly competitive market. However, widespread adoption of AI is not without its challenges, including privacy and ethical concerns, security risks, lack of emotionality, high deployment costs, staff attrition and algorithmic bias. By prioritizing transparency, accountability and responsible AI practices, retailers can harness the potential of AI while maintaining consumer trust and privacy.

Keywords: Artificial intelligence, Artificial intelligence benefits, Artificial intelligence challenges, Artificial intelligence strategies

GİRİŞ

Dijital dönüşüm, hem çevrimiçi hem de çevrimdışı alışverişin birçok yönünü önemli ölçüde etkilemektedir. Barkodların 1970'lerde kullanılmaya başlanmasından bu yana perakende sektörü, mağaza içi süreçlerden envanter yönetimi, satın alma, depolama, dağıtım kanalları ve ödemelere kadar operasyonlarının çeşitli adımlarını kolaylaştırmak için bu dönüşüme uyum sağlamaya çalışmaktadır (Sabanoglu, 2023a). Özellikle çevrimiçi markaların artan rekabet baskıları ve hızla değişen tüketici davranışlarıyla karşı karşıya kalan geleneksel işletmeler giderek daha fazla yapay zekâya (AI) yönelmektedir (Popescu, 2018, s. 804). AI, işletmelerin ürün ve hizmetlerinde değer yaratmanın geleneksel yöntemlerini değiştirmede önemli bir rol oynamaktadır. Dahası, AI teknolojileri, üstün müşteri deneyimi sağlayarak, müşterilerle güçlü ve uzun vadeli ilişki kurmaya yardımcı olmaktadır (Tulcanaza-Prieto vd., 2023, s. 2). IBM'in 1000 üst düzey yöneticisiyle yaptığı ankete göre yöneticilerin %87'si hâlihazırda AI tabanlı uygulamaları kullanmaktadır ve %70'inden fazlası, AI'nın müşteri deneyimi stratejilerini ve müşterilerin markalara bakış açılarını temelden değiştireceğini düşündüklerini belirtmektedir (Bailey, 2018).

Zekâ, belirsiz ve sürekli değişen bir dünyadaki bağlama uygun sorunları çözmek ve hedeflere ulaşmak için uygun teknikleri öğrenme ve uygulama yeteneğidir (<https://hai.stanford.edu/>, 2024). 1950 yılında Alan Turing, 'Computing Machinery and Intelligence' başlıklı makalesinde Turing Testi'ni tanıtmış ve AI'nın matematiksel olasılıklarını araştırmıştır. Ayrıca makinelerin neden tıpkı insanlar gibi sorunları çözmek ve karar vermek için mevcut bilgilerden yararlanamayacağını

sorgulamıştır. Bu, spekülâtif kurgudan somut inovasyona giden yolda çok önemli bir adım olmuştur (<https://meng.uic.edu/>, 2024). İlk kez 1956 yılında John McCarthy tarafından kullanılan AI terimi, akıllı makineler yapma bilimi ve mühendisliği olarak tanımlanmıştır (Ifekanandu vd., 2023, s. 1938). AI, görsel algı, konuşma tanıma, karar verme ve diller arası çeviri gibi normalde insan zekâsı gerektiren görevleri yerine getirebilen bilgisayar sistemlerinin geliştirilmesidir (Daqar ve Smoudy, 2019, s. 23). ISO (2024), AI'ı, insan tarafından tanımlanmış belirli bir dizi hedef için içerik, tahminler, öneriler veya kararlar gibi çıktılar üreten, mühendislik sistemine ait teknik ve bilimsel bir alan olarak açıklamaktadır. Günümüzde AI'ın anlamı sadece veri işlemenin ötesine geçerek öğrenme, akıl yürütme ve problem çözme yeteneğine sahip makinelerin geliştirilmesini de içerecek şekilde evrilmiştir. Apple Siri ve Amazon Alexa gibi yardımcıları, AI'ın günlük hayatta kullanılan popüler örnekleri arasındadır (Belgaum vd., 2021, s. 4462).

AI, blockchain, büyük veri, artırılmış gerçeklik, nesnelerin interneti (IoT), 3D baskı ve bulut bilişim gibi teknolojilerle dijital devrimi yönlendirmekte ve perakende sektöründe yeni bir çağır açmaktadır (Oosthuizen, 2021, s. 1). 2022'de AI'a yapılan küresel toplam kurumsal yatırım, yaklaşık 92 milyar \$'dır. 2023 itibarıyla 142,3 milyar \$ değerinde olan küresel AI pazarı, yatırımların etkisiyle büyümeye devam etmektedir ve önümüzdeki yıllarda pazar büyüklüğünün trilyon dolarlar seviyesine çıkması beklenmektedir (Thormundsson, 2023). AI'daki hızlı büyüme, bilgisayar hesaplama yeteneğindeki önemli gelişmelerden ve büyük veri kümelerine erişimden kaynaklanmaktadır (Alnamrouti vd., 2022, s. 6). Öte yandan perakende sektörü, mağaza ve depo operasyonları, müşteri deneyimi ve tüketici analitiği de dâhil olmak üzere çeşitli alanlarda AI teknolojilerinden başarıyla yararlanmaktadır (Sabanoglu, 2024). Perakende yöneticilerinin yaklaşık üçte ikisi, mağaza operasyonlarının optimize edilmesi söz konusu olduğunda AI kullanımının çok önemli olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, perakende sektöründe AI pazarının değeri 2022'de 6,32 milyar \$'a ulaşmıştır (Sabanoglu, 2023b).

Akıllı perakende, gelişmiş teknolojilerin ve veri odaklı çözümlerin geleneksel perakende mağazalarına entegre edilmesini içermektedir. Akıllı perakendedeki AI, toplanan verileri analiz ederek müşteri davranışları ve tercihleri hakkında değerli içgörüler sağlamaktadır. Bu bilgiler, pazarlama çabalarını kişiselleştirmek, envanter yönetimini iyileştirmek ve fiyatlandırma stratejilerini optimize etmek için kullanılmaktadır (Medushevska, 2024). Akıllı perakende pazarı büyüklüğünün 2024'te 55,4 milyar \$'dan 2028'de 143,36 milyar \$'a çıkması beklenmektedir (<https://www.thebusinessresearchcompany.com/>, 2024). AI, insanlar tarafından yapılan birçok görevi otomatikleştirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu, çalışanların müşteri hizmetlerine daha fazla zaman ayırmasını sağlamaktadır. AI'ın diğer avantajları arasında, maliyetleri düşürme,

tedarik zincirlerini optimize etme, kayıp önleme ve satışları arttırma bulunmaktadır (Yili, 2023). Öte yandan işletmelerde AI'nın kullanımı ve benimsenmesi konusunda hala eksik bir anlayış bulunmaktadır ve bu alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Moro-Visconti vd., 2023). Bu çalışma, perakende sektöründe AI'nın artan önemini ve etkilerini anlamaya odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma, güncel istatistiklerle birlikte AI uygulamalarının faydaları, zorlukları ve stratejilerini de inceleyerek işletme yöneticilerine ilgili kararları alırken yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, öncelikle AI literatürü, AI kavramı ve temel AI bileşenleri incelenmiş, ardından AI uygulamalarının faydaları ve AI uygulamalarında karşılaşılan zorluklar anlatıldıktan sonra çalışma, AI stratejilerinden bahsedilerek sonlandırılmıştır.

Literatüre Bakış

Adapa vd. (2020), akıllı perakende teknolojilerini kullanmanın, tüketicilerin mağaza sadakatini etkilediğini bulmuştur. Chen vd. (2023) sonuçları, AI chatbot hizmet kalitesinin algılanan değer, bilişsel güven, duygusal güven ve memnuniyet yoluyla müşteri sadakatini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ameen vd. (2021), algılanan kolaylık ve kişiselleştirmenin AI destekli deneyimlerde önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Daqar ve Smoudy (2019) bulgularına göre (i) AI ile müşteri deneyimi arasında pozitif bir ilişki vardır; (ii) kişiselleştirilmiş müşteri hizmetleri ve satış sonrası müşteri desteği sağlama ile AI arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır; (iii) çağrı merkezlerinde ve diğer satış sonrası destek hizmetlerinde AI'nın kullanılması müşterilerin bekleme süresini azaltacak ve dolayısıyla müşteri deneyimini artıracaktır. Carvalho vd. (2023), AI etkinliğinin, algılanan hizmet kalitesini, kişiselleştirmeyi ve marka güvenini etkileyerek marka bağlılığını ve sadakatini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Gao vd. (2022) çalışması, AI teknolojisinin, akıllı müşteri deneyimi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca akıllı müşteri deneyimi, tüketicilerin ağızdan ağıza pazarlama (WOM) niyetleri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Benzer şekilde Roy vd. (2017) çalışmasına göre akıllı müşteri deneyimi, memnuniyeti arttırmakta ve algılanan riski azaltmaktadır. Ek olarak müşteri memnuniyeti, ağızdan ağıza pazarlamayı ve müşteri refahını arttırmaktadır. Ifekanandu vd. (2023) araştırması, AI'nın müşteri deneyimi, müşteri sadakati ve kişiselleştirme üzerinde pozitif ve anlamlı etki sağladığını ortaya çıkarmıştır. Gam vd. (2023) bulguları, akıllı müşteri deneyiminin, memnuniyeti ve marka güvenini ve marka bağlılığını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Tulcanaza-Prieto vd. (2023) sonuçlarına göre AI teknikleri, müşteri davranışlarını hatırlayan, işleyen ve analiz eden AI algoritmaları sayesinde müşteri deneyiminin değerini arttırmaktadır.

Aslam ve Farhat (2023) bulguları, sohbet robotu hizmet kalitesi boyutlarının (güvenilirlik, etkileşim, anlaşılabilirlik ve duyarlılık) müşterilerle ilişki kurmada kritik bir rol oynadığını ve müşterileri e-ağızdan ağıza pazarlamaya teşvik ettiğini vurgulamaktadır. Youn ve Jin (2021) sonuçlarına göre chatbotlar, müşterilere sanal asistanlık oluşturabilir ve bir markayı temsil edebilir. Terenggana (2024) bulguları, AI'nın daha derin kişiselleştirmeye izin verdiğini ve daha uyarlanabilir kullanıcı deneyimleri tasarladığını işaret etmektedir. Ayrıca AI, müşteri deneyimini büyük ölçüde arttırmakta ve ticari girişim fırsatlarının önünü açmaktadır. Yuan vd. (2023) çalışması, AI hizmetinin problem çözme yeteneği, doğruluğu ve özelleştirilebilirliğinin marka imajı üzerinde önemli olumlu etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bialkova (2023) araştırması, kullanımı kolay ve yüksek kaliteli AI sistemlerinin olumlu tutumlar oluşturduğunu ve müşterilerin bu teknolojiyi tekrar kullanmaya istekli olduğunu göstermektedir. Ho ve Chow (2024), AI pazarlama çabalarının marka deneyimini, marka tercihini ve müşterilerin tekrar satın alma niyetini etkilediğini bulmuştur. Hsu ve Lin (2023) çalışmasına göre AI sohbet robotu hizmet ve konuşma kalitesini, kullanıcı memnuniyetini ve sadakatini önemli ölçüde etkilemektedir.

Yapay Zeka Kavramı

AI teriminin evrensel olarak kabul edilen tek bir tanımı bulunmamaktadır (Schmidt, 2020, s. 2). AI, bilgisayarların sözlü ve yazılı dili görme, anlama ve tercüme etme, verileri analiz etme, önerilerde bulunma ve daha fazlası dâhil olmak üzere çeşitli gelişmiş işlevleri yerine getirmesini sağlayan bir dizi teknolojidir. AI, modern bilgi işlemde inovasyonun temel taşıdır (<https://cloud.google.com/>, 2024a). Bir başka ifadede AI, makinelerin insan benzeri zekâ seviyeleriyle algılamasını, kavramasını, hareket etmesini ve öğrenmesini sağlamak için birçok farklı teknolojinin bir araya gelmesidir (<https://www.accenture.com/>, 2024). AI, bilgisayarların ve makinelerin insan zekâsını ve problem çözme yeteneklerini taklit etmesini sağlayan teknolojidir. Dijital asistanlar, GPS rehberliği, otonom araçlar ve üretici AI araçları (Open AI'nın Chat GPT'si gibi) günlük hayattaki AI örneklerinden sadece birkaçıdır (<https://www.ibm.com/>, 2024a). Tablo 1, literatürde kullanılan AI tanımlarının bir özetini sunmaktadır.

Tablo 1. *Yapay Zekâ Tanımları*

Bir makinenin insan davranışlarını kopyalamasını veya taklit etmesini sağlamak için bilgisayarların ve ilgili ekipmanların kullanılması
Makine zekâsı veya hesaplamalı zekâ olarak da adlandırılır; öğrenme ve problem çözme gibi insan zekâsıyla ilişkilendirilen insan bilişsel işlevlerini taklit eden ve geliştiren makineleri tanımlar
Makinelerin, normalde insan zekâsına benzediği düşünülen öğrenme, uyum sağlama, kendini düzeltme vb. yetenekleri üstlenecek şekilde geliştirilmesi

Geçmişte fiziksel gücün mekanik araçların kullanımıyla genişletildiği gibi, bilgisayarların kullanımıyla insan zekâsının genişletilmesi

Geliştirilmiş programlama teknikleriyle bilgisayarların daha etkili kullanılması

Bir sistemin, veri toplama ve yorumlama, öğrenme ve daha sonra belirli sonuçlara ulaşma veya uyarlanabilir davranış yoluyla bir görevi yerine getirmesi için yeni bilgiyi uygulama yeteneği

Bir makinenin, insan zihniyle ilişkilendirilen algılama, akıl yürütme, öğrenme, çevreyle etkileşim kurma ve problem çözme gibi bilişsel işlevleri gerçekleştirme yeteneği

İnsan zekâsını taklit eden robotlar geliştirmeye yönelik inançlar ve stratejiler bütünü

İnsan gibi düşünmek ve öğrenmek üzere programlanmış makinelerde insan zekâsının takliti

Minimum insan müdahalesi ile akıllı davranışları taklit etmek için bilgisayarların kullanılması

Veri işleme ve analiz görevlerini yerine getirme amacı ile makineler, işlemciler ve yazılımlar aracılığıyla insan bilişsel işlevini taklit etmeye çalışan bilgisayar sistemleri

Tipik olarak insan zekâsı gerektiren görevleri yerine getirebilen makineler yaratmayı amaçlayan bir bilgisayar bilimi dalı. Bu görevler arasında deneyimden öğrenme (makine öğrenimi), doğal dili anlama, örüntüleri tanıma, sorunları çözme ve karar verme yer alır.

Kaynak: Martinez, 2019, s. 1031; Brintrup vd., 2024, s. 4676; Kok vd., 2009, s. 2; Anica-Popa vd., 2021, s. 122; <https://www.mckinsey.com/>, 2024; <https://meng.uic.edu/>, 2024; Alnamrouti vd., 2022, s. 6; Arce vd., 2024, s. 193; <https://theexpertcommunity.com/>, 2024.

Analytics Insight'a (2021) göre 2025 yılına kadar perakende yöneticilerinin %80'i işletmelerinin akıllı otomasyon teknolojilerini kullanacağını ve %40'ı hâlihazırda bir türünü kullandığını belirtmektedir. Örneğin H&M tedarik zincirlerini optimize etmek, trendleri analiz etmek ve talebi tahmin etmek için AI'dan faydalanmaktadır. Tesco, müşteri verilerini analiz etmek ve promosyonları kişiselleştirmek için AI kullanmaktadır. Sephora'nın Virtual Artist'i müşterilere farklı makyaj ürünlerini sanal olarak deneme imkânı tanımaktadır. Zebra Technologies'in SmartSight envanter yönetim robotu, bir süpermarketin reyonlarında dolaşmak, rafları ve ürün düzenlerini incelemek ve belirli ürünler için düşük stok seviyelerini veya yanlış fiyat etiketlerini bildirmek için tasarlanmıştır (Efimova, 2024). Bununla birlikte Amazon, alakalı ürün öneri listelemek; Netflix, kullanıcıların izleme geçmişlerine göre beğenebilecekleri dizi/filmleri önermek ve Google, kişiselleştirilmiş arama sonuçları/ reklamlar sunmak için AI teknolojilerinden yararlanmaktadır (Medushevska, 2024).

Yapay Zekânın Temel Bileşenleri

AI, makine öğrenmesi (ML), doğal dil işleme (NLP), otonom sistemler, derin öğrenme (DL), uzman sistemler, robotik, bilgisayar görüşü gibi insan yardımı olmadan girdiyi anlamasına ve yorumlamasına olanak sağlayan birçok alt sistemden oluşmaktadır (Timbo, 2024; <https://hai.stanford.edu/>, 2024; Mitchell, 2024; Shah, 2023; <https://ai.engineering.columbia.edu/>,

2024; <https://www.ibm.com/>, 2024b; <https://www.ibm.com/>, 2024c; <https://cloud.google.com/>, 2024b).

i. Makine öğrenmesi (ML): AI'nın en önemli bileşenidir. ML, sistemlerin kalıpları tanımlamasını, kararlar almasını ve deneyim ve veriler yoluyla kendilerini geliştirmesini sağlayan teknolojileri ve algoritmaları ifade eder. Yüz algılama ve görüntü tanıma, kişisel ve sesli asistanlar, e-posta filtreleme, dolandırıcılık tespiti ve otonom arabalar ML kullanım alanları arasındadır. ML algoritmaları, Amazon ve Netflix gibi sitelerdeki öneri motorlarının bir kullanıcının zevkine, gezinme ve alışveriş sepeti geçmişine göre önerilerde bulunma biçimidir. ML ayrıca müşterilerin ilgi alanlarını karşılayabilecek teklifleri belirleyerek kişiselleştirilmiş pazarlama girişimlerini yönlendirebilir.

ii. Bilgisayar görüşü: Nesnelere tanımlamak için videoların ve görüntülerin etkili bir şekilde analiz edilmesine ve anlaşılmasına odaklanır. Kullanıcılar görüntü tanıma, görüntü segmentasyonu ve nesne algılama gibi farklı türde bilgisayarlı görüş yaklaşımlarından yararlanabilir. Bilgisayarlı görüş örnekleri arasında Tesla'nın otopilot sistemi, Google Lens ve Facebook'un otomatik fotoğraf etiketleme özelliği yer almaktadır.

iii. Derin öğrenme (DL): İnsan beyninin karmaşık karar alma gücünü simüle etmek için derin sinir ağları adı verilen çok katmanlı sinir ağlarını kullanan makine öğrenmesinin bir alt kümesidir. Bir başka ifade ile DL, insan beynindeki hiyerarşik olarak düzenlenmiş nöronlara benzer şekilde sürekli (gerçek sayı) gösterimlerle hesaplama yapan büyük çok katmanlı (yapay) sinir ağlarının kullanımınıdır. DL, görüntü tanıma, doğal dil işleme ve konuşma tanıma dâhil olmak üzere çok çeşitli sorunları çözmek için kullanılabilir.

iv. Doğal dil işleme (NLP): Bir bilgisayar sisteminin insan dilini anlama ve yorumlama yeteneğidir. NLP, metin sınıflandırması, dil çevirisi ve duygu analizi gibi çeşitli görevleri kapsayan geniş bir alandır. NLP'deki en zorlu görevlerden biri, doğal dil metninin anlamını anlamaktır. Bunu yapmak için bilgisayar sistemleri, metinden anlam çıkarmak için sözdizimsel, anlamsal ve pragmatik analiz tekniklerini kullanmaktadır. NLP'nin en yaygın örnekleri arasında Siri, Google Translate ve Gmail Akıllı Yanıt bulunmaktadır.

v. Uzman sistemler: Karmaşık sorunları çözmek ve bir insan uzmanı gibi karar alma yeteneği sağlamak için tasarlanmış bilgisayar sistemleridir. Sağlık sektöründe uzman sistemler, semptomlara dayanarak hastalıkların etkili bir şekilde teşhis edilmesine yardımcı olabilir. Uzman sistemlerin finansal hizmetlerdeki uygulamaları arasında hisse senedi tahmini ve risk

çeşitlendirmesi yer alır. Uzman sistemlerin finansal sektördeki bir diğer umut verici uygulaması ise kredi kartı dolandırıcılığı tespittir.

vi. Robotik: Robotik makineleri tasarlamak, geliştirmek ve işletmekle ilgilenen önemli bir AI dalıdır. Sağlık, veri keşfi ve üretim sektörlerinde yarı otonom ve otonom görevler için tasarlanmış AI'nın ana bileşenlerinden biridir. Robotik çeşitleri arasında servis robotları, endüstriyel robotlar ve tıbbi robotlar bulunur. Robotikler arama ve kurtarma operasyonlarında, depo yönetiminde, cerrahi sistemlerde ve uzay araştırmalarında yardımcı olabilir. Amazon depolarındaki robotlar ve NASA'nın Mars gezginleri robotiklerin en belirgin örnekleridir.

Yapay Zeka Kullanımının Faydaları

AI, müşteri deneyimini şekillendirmede giderek daha önemli bir rol oynamaktadır (Chen ve Prentice, 2024, s. 1). Gartner 2023 CIO ve Teknoloji Liderleri Araştırması'na göre perakende sektöründeki yöneticilerin yaklaşık %50'si AI teknolojilerini kullandıklarını bildirmiştir (<https://www.gartner.com/>, 2023). Oosthuizen (2021, s. 2), AI'ın perakende üzerinde üç kritik etkisinin altını çizmektedir. Birincisi, müşterilerin alışveriş yolculuğunda birden fazla temas noktası bulunmaktadır. AI, müşteri ve satış verilerine ilişkin içgörüler sunarak perakendecilere veri analizindeki eksiklikleri azaltacak çözümler sağlayabilir. İkincisi, perakende kanalları genelinde müşteri etkileşimini yönetmek karmaşık olabilir ve AI, müşteri sorgularını 7/24 yanıtlayarak müşteri hizmetleri yönetimini iyileştirebilir. Üçüncüsü, karmaşık perakende değer zincirleri, operasyonlarda verimsizlik yaratmaktadır ve AI, manuel görevleri otomatikleştirerek ve maliyetleri azaltarak operasyonları kolaylaştırabilmektedir. Sardesai vd. (2024) çalışmasının bulguları, AI destekli hizmetlerin müşteri memnuniyetini ve operasyonel verimliliği artırma potansiyelini vurgulamaktadır. Daqar ve Smoudy (2019, s. 30) çağrı merkezlerinde ve diğer satış sonrası destek hizmetlerinde AI kullanımının, müşterilerin bekleme süresini azaltacağını ve dolayısıyla müşteri deneyimini artıracığını savunmaktadır. Benzer şekilde Nguyen vd. (2022), AI hizmetlerinin kalitesinin müşteri deneyimini olumlu yönde etkileyebileceğini bulmuştur.

Günümüz perakende dünyasında AI destekli teknolojilerin entegrasyonu, müşteri bağlılığının oluşturulmasında kritik bir faktördür. İşletmeler, akıllı uygulamalar ile daha kişiselleştirilmiş bir deneyim sunarak tüketicilerle derin bağlantılar kurabilmektedir (Rane, 2023, s. 17). Terenggana (2024, s. 7) bulgularına göre AI kullanımı, müşteri talepleri ve demografik, sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi elde edilmesini ve dolayısıyla müşteriler için daha kişiselleştirilmiş teklifler sunulmasını sağlamaktadır. Prentice ve Nguyen (2020) araştırması, AI'ın müşteri katılımı ve sadakati ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Al-Hyari vd.

(2023) AI'nın, hizmet sürecini kolaylaştırarak ve sadakati artırarak müşteri memnuniyeti kavramında devrim yaratma yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir. Öte yandan Statista'nın 1420 perakende yöneticisiyle Şubat 2023'te yaptığı ankete göre AI'nın en önemli faydaları, kişiselleştirilmiş pazarlama, kârlılığa ulaşma süresinin hızlanması, yeni ürün geliştirme maliyetinin azalması, artan inovasyon ve üretkenlik, operasyonel maliyet düşüşleri ve artan müşteri memnuniyetidir (Sabanoglu, 2023b).

National Retail Federation'a (NRF) göre perakende hırsızlığı perakendecilere yılda 110 milyar dolardan fazla maliyet çıkarmaktadır. Zebra Technologies tarafından yapılan bir araştırma, 10 perakendeciden sekizinin dolandırıcılığı ve kaybı en aza indirmenin önemli bir zorluk olduğunu kabul ettiğini bulmuştur. Convenience Store News 2023 Technology Study, perakendecilerinin %44'ünün hırsızlığı ve kaybı azaltmak için teknolojiye yatırım yapmayı planladıklarını göstermektedir (Longo, 2023). FOX Business'a göre sahtekârlık işlemleri perakende sektörüne 2023'te 100 milyar dolardan fazla maliyet oluşturmuştur (Genovese, 2024). AI, işletmelere potansiyel sahtekârlık ve dolandırıcılık işlemlerini tespit etme, problem çözme ve görev otomasyonu için üstün ve son teknoloji bir çözüm sunmaktadır (Al-Araj vd., 2022, s. 1930). Walmart ve Target gibi perakendeciler, hırsızlıktan kaynaklanan kayıpları en aza indirmek ve mağazalarının güvenliğini artırmak için AI tabanlı gözetime yatırım yapmaktadır. Benzer şekilde Alibaba, kullanıcı davranışlarını analiz etmek ve olası dolandırıcılık işlemlerini belirlemek için AI'ı kullanmaktadır (Buehler, 2024).

Sohbet robotları, müşterilerin kendilerini rahat ve değerli hissetmelerini sağlayarak sorunlarını çözmekte ve perakende işletmeleri için yenilikçi bir imaj oluşturmaktadır (Chen vd., 2021, s. 12). Chatbotlar, pazarlamacıların müşterilerin ihtiyaçlarını anlamalarına, etkileşimlerini artırmalarına, müşterileri istenen bir platforma (örn. web sayfasına) yönlendirmelerine ve satış temsilcilere bağlamaya yardımcı olabilmektedir (Davenport vd., 2021). Chung vd. (2020) çalışması, chatbot hizmetlerinin, etkileşimli ve ilgi çekici marka-müşteri karşılaşmaları yarattığını ortaya koymaktadır. Kvale vd (2020) bulguları, müşteri memnuniyeti raporlarının kullanıcıların sohbet robotu etkileşimlerini motive eden sorunların çözülme derecesiyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Ozuem vd. (2024) çalışmasına göre müşterilerin duyguları, özellikle hayal kırıklığı ve saldırganlık, yalnızca müşteri sadakatini değil aynı zamanda teknoloji benimsemesini de etkilemektedir. Cheng ve Jiang (2020) çalışması, kullanıcı memnuniyetinin hem sohbet robotu hizmetlerinin sürekli kullanım niyetini hem de müşteri sadakatini olumlu yönde etkilediğini bulmuştur.

Perakende sektöründe AI kullanımının yaygın örnekleri arasında fiyatlandırma stratejilerini, ürün tekliflerini ve pazarlama taktiklerini analiz etme, özelleştirilmiş çok kanallı müşteri yolculuklarını şekillendirme ve pazar araştırması bulunmaktadır (Selwitz, 2024). AI destekli talep tahmini, perakendecilerin ne kadar envantere ihtiyaç duyduklarını ve bunların nerede ve ne zaman stoklanması gerektiğini daha doğru bir şekilde tahmin etmelerinin yollarından biridir. AI destekli veri analitiği perakendecilerin fiyatların ne zaman değiştirilmesi gerektiğini, mevsimsel satın alımların envanter seviyelerini ve tedarik zinciri hareketini nasıl etkilediğini ve müşteri iadelerinin daha sık envanter değişimi gerektirdiği yerleri belirlemesine yardımcı olabilir (Hiter, 2024). Bununla birlikte perakende sektöründe AI kullanımının bir diğer nedeni de dinamik fiyatlandırmadan yararlanmaktır. Dinamik fiyatlandırma, envanter seviyelerine ve müşteri talebine göre gerçek zamanlı ürün fiyatlarını analiz etmek için yapay zeka tahmin analitiğine dayanmaktadır (Samuely, 2023).

Analytics Insight 2021 Raporu'na göre AI kullanan yöneticilerin yaklaşık %40'ı operasyon kalitesinde, %45'i potansiyel müşterilerinde ve %32'si personel üretkenliğinde artış gördüklerini belirtmiştir. Ayrıca %81'den fazlası daha hızlı yanıtlar sayesinde müşteri ilişkileri yönetimini geliştirdiklerini ve yaklaşık %78'i sorgular ve satın alımlarla ilişkili süreçlerin sayısında azalma gördüklerini söylemektedir (<https://www.analyticsinsight.net/>, 2021). Öte yandan perakende işletmeleri, AI'ı video ve sensör verileriyle birleştirerek satış noktası alanlarını ortadan kaldırmaktadır ve bu durum müşterilerin ürünleri alışveriş sepetlerine koyarak kasada sıra beklemeden dışarı çıkmalarına olanak tanımaktadır (Hickins, 2024). Amazon Go, alışveriş deneyimini önemli ölçüde kolaylaştırmak için yüksek çözünürlüklü kameralar, çeşitli sensörler ve ML algoritmaları kullanmaktadır. Mağazaya girerken bir QR kodu taratan müşteriler, alışveriş yaptıktan sonra kasâyere ödeme yapmak zorunda kalmadan dışarı çıkabilmektedir. Toplam sipariş tutarı, mağazadan ayrıldıktan sonra kartlarından tahsil edilmektedir (Efimova, 2024). Kroger, akıllı raf teknolojisini kullanarak, alışveriş yapanlara marketlerinde dolaşırken özelleştirilmiş ürün teklifleri ve fiyatlandırmalar sunmaktadır. McDonald's ve Taco Bell gibi restoranlarda müşteriler artık kasadan değil dokunmatik ekranlardan sipariş verebilmektedir (Cuni-Mertz ve Jung, 2021).

Duygu analizi, perakendecilere tüketici tutumları ve pazar eğilimleri hakkında içgörüler sağlamaktadır. AI, müşterilerin markalar hakkında ne hissettiğini ölçmek için geri bildirimleri, incelemeleri ve sosyal medyayı analiz edebilmektedir (<https://www.scalosoft.com/>, 2024). AI, müşteri hizmetleri ve envanter yönetimi temas noktalarını ele geçirdikçe perakendeciler personel sayısını azaltabilir veya dikkatlerini daha stratejik görevlere odaklayabilir. Bununla birlikte AI

kullanımının perakende sektöründe kullanımının diğer avantajları şu şekilde sıralanabilir (Takyar, 2024; Hiter, 2024):

- * Aydınlatmayı, ısıtmayı ve soğutmayı gerçek zamanlı olarak optimize eden AI kontrollü sistemlerle enerji verimliliği artırılır ve bu da operasyonel maliyetlerin azaltılmasına yol açar.
- * AI destekli rota optimizasyonu, nakliye maliyetlerini, yakıt tüketimini ve teslimat sürelerini en aza indirir.
- * AI algoritmaları, finansal verileri analiz ederek dolandırıcılık tespitini ve risk yönetimini geliştirir
- * Nesne algılama ve yüz tanıma gibi teknikleri kullanan AI destekli video analitiği, şüpheli faaliyetleri ve olası tehditleri tespit eder. Bu sistemler, personele uyarılar göndererek güvenlik olaylarına hızlı yanıtlar verilmesini sağlar.
- * AI, sosyal medyayı ve haber kaynaklarını izleyerek kamuoyunun duygusuna dair gerçek zamanlı içgörüler sağlar ve halkla ilişkiler stratejilerini ve kriz yönetimi yanıtlarını şekillendirmeye yardımcı olur
- * AI, enerji kullanımı, atık üretimi ve tedarik zinciri operasyonlarıyla ilgili verileri analiz ederek sürdürülebilirlik girişimlerinin geliştirilmesine ve izlenmesine yardımcı olabilir

Yapay Zeka Kullanımında Karşılaşılan Zorluklar

AI, hızla gelişen bir araştırma alanıdır. Bununla birlikte büyük veri, derin öğrenme ve sinir ağlarının eğitilmesini, öğrenmesini ve tahmin etmesini sağlayan teknolojilerdeki gelişmelerle uyumlu olarak AI yönetilmesi zor yeni riskler yaratmaktadır. Bu riskler arasında bireysel gizlilik ihlallerine dair endişeler yer almaktadır (Curzon vd., 2021, s. 96). Müşterilerden toplanılan kişisel bilgilerin kalitesi ve miktarı, perakende gelirlerinin artışı için kritik bir unsurdur. Ancak akıllı alışveriş deneyiminin avantajlarından yararlanmak isteyen müşterilerin, özel bilgileri paylaşma yönünde giderek artan bir baskıya maruz kalması, gizlilik ve etik konularındaki tartışmaları beraberinde getirmektedir (Anica-Popa vd., 2021, s. 127). AI destekli ürünlerin benimsenmesi, tüketicilerin bu ürünlere güven duymasına ve tüketici güveni ise büyük ölçüde temel etik kaygıların (örn. siber güvenlik, gizlilik) nasıl ele alındığına bağlıdır (Du ve Xie, 2021). Fast ve Jago (2020) çalışması, algoritma tabanlı ürün ve hizmetlerin çok miktarda kişisel veri gerektirdiğini ve bunun da gizlilik açısından yeni tehditler oluşturduğunu doğrulamaktadır. Hu ve Min (2023) çalışmasında AI'nın, gizlilik endişelerini tetikleyerek müşterilerde huzursuzluğa neden olabileceğini bulmuştur. Liu vd. (2022) bulguları, müşterilerin, gizlilik politikaları, şeffaf olmayan

ve aşırı bilgi toplama ve işleme ile veri güvenliği ve bütünlüğü konularında endişe duyduğunu göstermektedir.

AI sistemlerinde şeffaflık, hesap verebilirliği, adaleti ve güvenilirliği sağlamak için çok önemlidir. AI modellerinin karar alma süreçlerini ve altta yatan mekanizmalarını son kullanıcılar ve paydaşlar için anlaşılır ve erişilebilir hale getirmeyi içerir. Şeffaflık, AI teknolojilerine olan güveni ve inancı teşvik etmek için bir temel taşı görevi görür. Ayrıca şeffaf AI sistemleri düzenleyici gerekliliklere ve etik standartlara uyumu kolaylaştırır; algoritmik opaklık ve beklenmeyen sonuçlarla ilişkili riskleri azaltır (Muthusubramanian vd., 2024, s. 3). AI, birincil karar verici olduğunda güven eksikliği insan-AI iş birliğini birçok şekilde olumsuz etkiler. Bunun bir nedeni, güven eksikliğinin karar destek sistemlerinin tasarımında ve kullanımında kırılmalığa yol açabilmesidir. Bir diğer neden ise yüksek güvene sahip ekiplerin daha az belirsizlik yaratması ve sorunların daha verimli bir şekilde çözülmesidir (Yu ve Li, 2022, s. 3). AI sistemlerine değerler ve etik yönergeler sağlamak, tüketicilerde artan güvenin yanı sıra mevcut işletme kurallarını ve eylemlerini de dış dünya için daha şeffaf hale getireceğinden büyük önem taşımaktadır. Tarafalı veya hatalı verilerle eğitilmiş bir AI sistemi, bu tür hataları rsmileştirecek ve büyütecektir (Kaplan ve Haenlein, 2020, s. 46-47).

Siber güvenlik, AI sistemlerinin güvenliği, dayanıklılığı, gizliliği, adaleti, etkinliği ve güvenilirliği için gerekli bir ön koşuldur (<https://www.ncsc.gov.uk/>, 2024). AI teknolojileri gelişmiş verimlilik ve üretkenliğe sahip olsa da giderek artan sayıda güvenlik tehdidi ve zafiyete karşı hassas olmaya devam etmektedir. AI'nın gelişen manzarasındaki siber riskleri değerlendirmek, AI ve siber güvenliğinin artan karmaşıklığı ve birbirine bağıllığı nedeniyle zordur (<https://www.gov.uk/>, 2024). Immuta tarafından yayınlanan AI Security & Governance Report'a göre yöneticilerin %80'i AI'nın veri güvenliği zorluklarını artırdığı konusunda hemfikirdir (<https://www.immuta.com/>, 2024). Siber saldırılar (bilgisayar korsanlığı, casus ve kötü amaçlı yazılımlar vb.) bireyler arasında hayal kırıklığı, stres ve kaygıya neden olmaktadır (Alhayani vd., 2021, s. 1). Taddeo (2019, s. 3), makine öğrenimi ve derin öğrenme biçimindeki AI'nın daha hızlı ve daha iyi hedeflenmiş saldırılara olanak tanıdığını vurgulamaktadır. AI genellikle insan uzmanların gözünden kaçan sistem güvenlik açıklarını tespit edebilir ve bunları belirli bir hedefe saldırmak için kullanabilir.

Gelişmiş AI uygulamalarının büyük miktarda bilgi işlem gücü gerektirmesi işletmeler için maliyet ve finansal kaynak bulunabilirliği sorunlarını gündeme getirmektedir. İşletmelerin karşılaştığı bir diğer zorluk, AI'nın ölçeklenebilirliği ile ilgilidir (Shaw vd., 2019, s. 6-7). Ölçeklenebilirlik, sistemin artan gereksinimleri kapsamlı bir şekilde karşılama kapasitesi ve büyümenin entegrasyonuna izin verme olarak tanımlanabilir (Belgaum vd., 2021, s. 4459). AI'nın temel varlığı

olan veriler, sürekli olarak artmakta ve değişmektedir. IDC'nin Data Age 2025 raporunda dünya çapında üretilen dijital veri miktarının 2018'de 33 zettabattan 2025'te 175 zettabayta çıkacağı tahmin edilmektedir (Coughlin, 2018). AI'ı büyük ölçekte eğitmek ve çalıştırmak için büyük miktarda pahalı hesaplama gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca bir makine öğrenim ağı oluşturmak ve dağıtmak aylarca sürecek zaman kaybına yol açabilir (<https://www.turintech.ai/>, 2024). Diğer taraftan AI modellerinin değişen piyasa koşulları ve müşteri tercihleriyle uyumlu olabilmesi için performansları devamlı izlenmeli ve gerekli uyarlamalar yapılmalıdır (<https://rtslabs.com/>, 2024).

Veri kalitesi ve yönetimi, AI entegrasyonunda en önemli engeller arasındadır. Günümüzde birçok perakendeci çok fazla veriye sahip olduklarını ancak bunları tam potansiyelleriyle kullanmadıklarını veya ilk etapta veri toplamakta zorluk çektiklerini belirtmektedir. Bununla birlikte eğitim, perakendeciler için bir diğer üstesinden gelinmesi gereken sorundur (<https://www.epicor.com/>, 2024). Perakende sektöründe AI'dan başarılı bir şekilde yararlanmak için işletmelerin AI'ı mevcut sistemlerine entegre edebilecek deneyimli personellere yatırım yapması gerekecektir. AI, perakende operasyonlarını, envanter yönetimini ve müşteri hizmetlerini önemli ölçüde kolaylaştırma gücüne sahiptir, ancak markalar başarılı bir entegrasyon için uygun teknoloji altyapısını ve personeli koruduklarından emin olmalıdır (Samuely, 2023). Forrester 2023 Raporu'na göre yöneticilerin %77'si işletmelerinin topladığı verilerden eyleme dönüştürülebilir içgörüler elde etmede zorlanmakta ve %67'si daha etkin içgörü elde etmek için kullanılabilir veri toplayamamaktadır. Veri, AI uygulamasının temel bir parçasıdır ve bu durum birçok perakendecinin AI yolculuğunun hala başlangıç aşamasında olduğunu göstermektedir. Ayrıca yöneticilerin %70'i işletmelerinin AI perakende çözümleri konusunda daha fazla eğitime ihtiyaç duyduğunu ve %65'i yeni AI teknolojilerine ayak uydurmakta zorlandıklarını belirtmektedir.

AI çağında çevrecilerin yaptığı şikâyetlerden biri, bulut tarafından kullanılan devasa sunucu çiftliklerinin yaygınlaşması ve bunların yarattığı karbon ayak izidir. AI modelleri, uzun saatler süren eğitim ve büyük miktarda veri gerektirir. Çoğu durumda kullanılan donanım üst düzey süper bilgisayarlar veya çok işlemcili sunucu çiftlikleridir. Donanıma güç sağlamak için gereken enerji ve yenilenebilir kaynaklardan elde edilmediği takdirde sistemlerin kendi üretimi net yeni karbon emisyonları üretmektedir (Rosen, 2019). Massachusetts Amherst Üniversitesi'nin bir araştırması, birkaç büyük yapay zeka modelinin eğitimi sırasında yaklaşık 284.000 kilogram (626.000 pound) karbondioksit (CO₂) salındığı, bunun da üretimi sırasında salınan CO₂ de dâhil olmak üzere bir otomobilin ortalama ömür boyu emisyonunun beş katı olduğu bulmuştur (Hao, 2019: 2). Öte yandan perakende sektöründe AI uygulamasında karşılaşılan diğer zorluklar şu şekilde

sıralanabilir (<https://www.scalosoft.com/>, 2024; Leleko ve Chupryna, 2024; <https://www.ncsc.gov.uk/>, 2024; <https://www.tableau.com/>, 2024):

- * AI'nın kararlarda duygu ve yaratıcılığı kullanma konusunda insan yeteneğinden yoksun olması,
- * AI teknolojilerinin, insanlar tarafından gerçekleştirilen görevleri ve süreçleri otomatikleştirdiğinden belirli iş veya beceri türlerine olan talebin azalmasına yol açabilecek olması,
- * Önyargılı AI algoritmalarının, ırk, cinsiyet, yaş veya sosyoekonomik statü gibi faktörlere dayanarak müşterilere veya çalışanlara eşit olmayan muamele yapılmasına yol açabilecek olması,
- * Müşterilerin verilerinin nasıl kullanıldığı konusunda şeffaflık veya kontrol eksikliği algılamasının güven sorunlarına ve işletmeler için itibar kaybına yol açabilecek olması,
- * Hızla değişen piyasa koşulları,
- * Farklı departmanlar ve ekipler arasında ek iş birliği ve koordinasyon,
- * Yanlış bilgiler verebilme ve yanlış ifadeleri gerçekmiş gibi sunabilme (AI halüsinasyonu),
- * Modeli eğitmek için kullanılan verilerin manipüle edilmesi (veri zehirlenmesi).

Yapay Zeka Stratejileri

AI, geniş veri kümelerini analiz etme, müşteri davranışlarını tahmin etme ve kişiselleştirilmiş deneyimler sunma becerisiyle işletmelerin yaklaşımlarını yeniden şekillendirmektedir. Günümüzün rekabetçi pazarlarında müşterilerin sürekli değişen taleplerine ayak uydurmak için işletmeler, yenilikçi teklifler oluşturmak amacıyla giderek daha fazla AI'ya yönelmektedir (Venkateswaran vd., 2024). Perakende sektöründe veri güvenliği ve uyumluluk çok önemlidir (<https://envistacorp.com/>, 2024). Ancak AI, çeşitli güvenlik endişeleri ve etik kaygılarla birlikte gelmektedir. Selwitz (2024), bu sorunların çözümü için işletmelerin aktif adımlar atması gerektiğini savunmaktadır. Bu adımlar arasında (i) veri uygulamalarının düzenli olarak gözden geçirilmesi ve gizlilik yazılımlarına yatırım yapılması, (ii) veri kümelerinde çeşitliliğin sağlanması ve önyargı tespit tekniklerinin kullanılması, (iii) AI'nın kararları nasıl aldığına dair içgörü sağlanması (iv) düzenli etik denetimler ve etik kuralların oluşturulması bulunmaktadır. Ayrıca AI hala birçok kişi için yeni bir kavram olduğundan, perakendecilerin müşterilerin etik endişelerini proaktif bir şekilde ele almak için AI kullanımına ilişkin daha fazla bilgi yayınlamaları gerekebilir (Samuely, 2023).

AI, üretim teknolojisine geçişin henüz erken aşamasındadır. Bu nedenle model karmaşıklığını mümkün olduğunca ortadan kaldırmak, yüksek değişken maliyetler için plan yapmak ve belirli aralıklarla ölçmek işletmelerin dikkat etmesi gereken konulardır (<https://venturebeat.com/>, 2024). Öte yandan AI yolculuğu, organizasyonlarda büyük değişimler yapmayı gerektiren uzun dönemli bir süreçtir ve çalışanlarla yönetim arasındaki iş birliği, etkili bir AI entegrasyonu için çok önemlidir (<https://www.turintech.ai/>, 2024). AI teknolojileri, mevcut sistemlerle sorunsuz bir şekilde entegre edilmelidir. İşletmeler kapsamlı eğitimler programları oluşturarak çalışanları bilgilendirmeli ve ihtiyaç duyulması halinde uzman kuruluşlardan destek almalıdır (Raj, 2024). İşletmenin AI yeteneğini gerekli beceriler ve değişim yönetimi uygulamalarıyla güçlendirmek, yapay zekanın etkinliğini artırmaya yardımcı olacaktır (Spencer, 2024).

İşletmeler, AI yolculuğuna başlamadan önce net bir AI stratejisi oluşturmalı ve ardından detaylı bir pazar analizi yapmalıdır (<https://envistacorp.com/>, 2024). Leleko ve Chupryna (2024), başarılı bir entegrasyon için öncelikle POS sistemleri, ürün bulunabilirliğini izleyen envanter yönetim sistemleri, CRM sistemleri, tedarik zinciri sistemleri ve e-ticaret platformları da dâhil olmak üzere mevcut sistemlerin kapsamlı bir değerlendirmesinin önemini altını çizmektedir. Bununla birlikte dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, işletme hedeflerine ve stratejilerine bağlı olarak uygun AI araçlarının seçilmesidir. Örneğin makine öğrenimi modelleri, öngörücü analiz ve öneri sistemleri için mükemmelken, doğal dil işleme, müşteri hizmetleri sohbet robotlarına güç sağlayabilir. Ayrıca AI modellerinin etkili olabilmeleri için performansları sürekli izlenmeli ve değişen piyasa koşullarına göre yeniden uyarlanmalı ve eğitilmelidir (<https://www.globaltrademag.com/>, 2024).

Kopsch ve Shiere (2024), AI uygulamasına ilişkin şeffaf yönetim işletmelerde güven ve AI'ın kabulünü oluşturmada çok önemli olduğunun altını çizmektedir. Teknolojinin, işletmenin geleceğini nasıl etkileyeceğine dair tutarlı bir vizyon paylaşmak, çalışanların potansiyel faydaları ve fırsatları kavramasına yardımcı olacaktır. Çalışanları iş süreçlerinin yeniden tasarlamasına dâhil etmek ve önerilerine değer vermek, çalışanlar arasında bir sahiplik ve katılım duygusunu teşvik ederek AI entegrasyonunun işletmenin hedefleri ve değerleriyle uyumlu olmasını sağlar. Grant (2024), başarılı bir AI entegrasyonu için müşteri ve çalışan deneyimine odaklanılması, verilerin doğru analizi ve sorun yaratan noktaların listelenmesinin kritik olduğunu savunmaktadır. Öte yandan AI uygulamalarında işletmelerin göz önünde bulundurması gereken diğer adımlar şu şekildedir (Selwitz, 2024; <https://aimarketingengineers.com/>, 2024):

* Müşterileri AI uygulamalarının nasıl çalıştığı ve verilerinin nasıl kullanıldığı konusunda bilgilendirmek,

- * Güvenli veri depolama sistemleri ve güçlü veri şifrelemesi uygulamak,
- * Düzenli sistem testleri ve güncellemeleri gerçekleştirmek,
- * Müşterileri AI alanındaki gelişmeler ve faydaları hakkında düzenli olarak bilgilendirmek,
- * Müşterilerin AI uygulamaları hakkındaki geri bildirimlerini almak,
- * Geçmiş satın alımlar ve arama geçmişi gibi bilgileri kullanarak kişiselleştirilmiş bir alışveriş deneyimi sunmak,
- * Gelişmiş müşteri hizmetleri için sohbet robotlarını kullanmak.

SONUÇ

Hızla değişen perakende sektöründe işletmeler, kusursuz müşteri deneyimleri oluşturmak, operasyonel faaliyetlerini kolaylaştırmak ve rekabetçi kalmak için sürekli olarak yeni yollar aramaktadır. Bu alandaki en umut verici teknolojilerden biri AI'dır. AI, bir makinenin insan davranışlarını kopyalamasını veya taklit etmesini sağlamak için bilgisayarlar teknolojilerinin kullanılmasını ifade etmektedir. AI, bir insan tarafından gerçekleştirilen karmaşık görevleri yerine getirecek makinelerin geliştirilmesidir. Yapay zekanın perakendede uygulanması, talep tahmini, optimum fiyatlandırma, müşteri deneyimi iyileştirme ve envanter ve tedarik zinciri yönetimi iyileştirmesi dahil olmak üzere sektörün çeşitli yönlerini yeniden şekillendirmektedir. Perakende sektöründeki AI, çok sayıda rutin görevin yükünü ortadan kaldırarak geleneksel rolleri dönüştürmektedir. Akıllı perakende teknolojileri, üstün ve kişiselleştirilmiş perakende hizmetleri sunarak müşterinin deneyiminde devrim yaratma potansiyeline sahiptir.

AI teknolojileri, perakende sektöründeki işletmeler için bir çok avantaj sağlamaktadır. Bu avantajlar arasında, tedarik zincirlerinin optimizasyonu, süreçlerin ve iş akışlarının iyileştirilmesi, insan hatasını azaltma, daha hızlı ve doğru kararlar alma, tekrarlayan görevleri otomatikleştirme, operasyonel maliyet tasarrufu, büyük verileri kolayca işleme, artan verimlilik ve gelir, dinamik fiyatlandırma, talep tahmini, dolandırıcılık ve sahtekârlık işlemlerini tespit etme bulunmaktadır. AI destekli sohbet robotları ve sanal asistanlar, performanslarında kesinti veya değişiklik olmadan, 7/24 hizmet verebilir ve gereksiz müşteri hizmetleri personeline olan ihtiyacı azaltabilir. E-ticaret platformlarındaki AI destekli uygulamalar, bir kullanıcının tarama geçmişini, satın alma davranışını ve tercihlerini analiz ederek, bireysel ihtiyaçlarına ve ilgi alanlarına göre kişiselleştirilmiş ürün ve hizmetleri önerebilir.

Literatürde AI alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde, akıllı perakende teknolojileri kullanımının, müşteri memnuniyeti ve sadakati, marka güveni ve imajı, ağızdan ağıza pazarlama

ve müşterilerin tekrar satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. AI teknolojileri benimsemek, perakendecilerin tüketici davranışları hakkında değerli içgörüler elde etmelerini, operasyonları kolaylaştırmalarını ve giderek daha rekabetçi bir pazarda rakiplerinin önünde kalmalarını sağlar. Ancak AI'nın yaygın olarak benimsenmesi, gizlilik ve etik konularındaki endişeler, güvenlik riskleri, duygusallıktan yoksun oluşu, yüksek kurulum maliyetleri, istihdam azalışı ve algoritmik önyargı gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Şeffaflığa, hesap verebilirliğe ve sorumlu AI uygulamalarına öncelik vererek perakendeciler tüketici güvenini ve gizliliğini korurken AI'nın potansiyelinden yararlanabilirler.

KAYNAKÇA

- Adapa, S., Fazal-e-Hasan, S., Makam, S., Azeem, M., & Mortimer, G. (2020). Examining the antecedents and consequences of perceived shopping value through smart retail technology. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 52, 101901.
- Al-Araj, R., Haddad, H., Shehadeh, M., Hasan, E., & Nawaiseh, M. (2022). The effect of artificial intelligence on service quality and customer satisfaction in Jordanian banking sector. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 19(12), 1929-1947.
- Alhayani, B., Mohammed, H., Chalooob, I., & Ahmed, J. (2021). Effectiveness of artificial intelligence techniques against cyber security risks apply of IT industry. *Materials Today: Proceedings*, 531, 10.1016
- Al-Hyari, H., Al-Smadi, H., & Weshah, S. (2023). The impact of artificial intelligence (AI) on guest satisfaction in hotel management: An empirical study of luxury hotels. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 48, 810-819.
- Alnamrouti, A., Rjoub, H., & Ozgit, H. (2022). Do strategic human resources and artificial intelligence help to make organisations more sustainable? Evidence from non-governmental organisations. *Sustainability*, 14(12), 7327.
- Ameen, N., Tarhini, A., Reppel, A., & Anand, A. (2021). Customer experiences in the age of artificial intelligence. *Computers in Human Behavior*, 114, 106548.
- Anica-Popa, I., Anica-Popa, L., Radulescu, C., & Vrincianu, M. (2021). The integration of artificial intelligence in retail: Benefits, challenges and a dedicated conceptual framework. *Amfiteatru Economic*, 23(56), 120-136.
- Arce, C., Valderrama, D., Barragan, G., & Santillan, J. (2024). Optimizing business performance: Marketing strategies for small and medium businesses using artificial intelligence tools. *Migration Letters*, 21(S1), 193-201.
- Aslam, W. and Farhat, K. (2023). The role of artificial intelligence in interactive marketing: Improving customer-brand relationship. *The Palgrave Handbook of Interactive Marketing*, Cham: Springer International Publishing, 199-217.
- Bailey, D. (2018). Using AI to Transform the Customer Experience. <https://www.ibm.com/blogs/think/uk-en/using-ai-to-transform-the-customer-experience-what-can-you-learn-from-the-past/> (Accessed at 04.09.2024).
- Belgaum, M., Alansari, Z., Musa, S., Alam, M., & Mazliham, M. (2021). Role of artificial intelligence in cloud computing, IoT and SDN: Reliability and scalability issues. *International Journal of Electrical and Computer Engineering*, 11(5), 4458-4470.

- Bialkova, S. (2023). AI-driven customer experience: Factors to consider. *Philosophy of artificial intelligence and its place in society*, IGI Global, 341-357.
- Brintrup, A., Kosasih, E., Schaffer, P., Zheng, G., Demirel, G., & MacCarthy, B. (2024). Digital supply chain surveillance using artificial intelligence: definitions, opportunities and risks. *International Journal of Production Research*, 62(13), 4674-4695.
- Buehler, T. (2024). Artificial intelligence in retail and improving efficiency. <https://www.apu.apus.edu/area-of-study/business-and-management/resources/artificial-intelligence-in-retail-and-improving-efficiency/> Accessed at 04.09.2024.
- Carvalho, J., Faria, S., & De Oliveira, D. (2023). Artificial Intelligence effectiveness in customer experience at retail. *Management and Marketing for Improved Retail Competitiveness and Performance*, IGI Global, 180-199.
- Chen, J. S., Le, T. T., & Florence, D. (2021). Usability and responsiveness of artificial intelligence chatbot on online customer experience in e-retailing. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 49(11), 1512-1531.
- Chen, Q., Lu, Y., Gong, Y., & Xiong, J. (2023). Can AI chatbots help retain customers? Impact of AI service quality on customer loyalty. *Internet Research*, 33(6), 2205-2243.
- Chen, Y., & Prentice, C. (2024). Integrating artificial intelligence and customer experience. *Australasian Marketing Journal*, 14413582241252904.
- Cheng, Y., & Jiang, H. (2020). How do AI-driven chatbots impact user experience? Examining gratifications, perceived privacy risk, satisfaction, loyalty, and continued use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 64(4), 592-614.
- Chung, M., Ko, E., Joung, H., & Kim, S. (2020). Chatbot e-service and customer satisfaction regarding luxury brands. *Journal of Business Research*, 117, 587-595.
- Coughlin, T. (2018). 175 Zettabytes By 2025. <https://www.forbes.com/sites/tomcoughlin/2018/11/27/175-zettabytes-by-2025/> Accessed at 04.09.2024.
- Cuni-Mertz, L., & Jung, H. (2021). What Are the Risks for Retailers When Adopting Artificial Intelligence? <https://walton.uark.edu/insights/posts/what-are-the-risks-for-retailers-when-adopting-artificial-intelligence.php> Accessed at 04.09.2024.
- Curzon, J., Kosa, T., Akalu, R., & El-Khatib, K. (2021). Privacy and artificial intelligence. *IEEE Transactions on Artificial Intelligence*, 2(2), 96-108.
- Daqar, M., & Smoudy, A. (2019). The role of artificial intelligence on enhancing customer experience. *International Review of Management and Marketing*, 2019, 9(4), 22-31.
- Davenport, T., Guha, A., & Grewal, D. (2021). How to Design an AI Marketing Strategy. <https://hbr.org/2021/07/how-to-design-an-ai-marketing-strategy> Accessed at 04.09.2024.
- Du, S., & Xie, C. (2021). Paradoxes of artificial intelligence in consumer markets: Ethical challenges and opportunities. *Journal of Business Research*, 129, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0148296320305312>, 961-974.
- Efimova, D. (2024). How Artificial Intelligence is Reshaping the Retail Industry. <https://startups.epam.com/blog/artificial-intelligence-in-retail> Accessed at 04.09.2024.
- Fast, N., & Jago, A. (2020). Privacy matters or does it? Algorithms, rationalization, and the erosion of concern for privacy. *Current Opinion in Psychology*, 31, 44-48.

- Forrester. (2023). AI will transform retail: But success hinges on tech data, and process. <https://giecdn.blob.core.windows.net/fileuploads/document/2024/03/06/forresterresearch-aiwilltransformretail.pdf#page=11.08> Accessed at 04.09.2024.
- Gam, A., Bahri-Ammari, N., & Soliman, M. (2023). Intelligent customer experience and behavioral brand loyalty: Empirical evidence from the commerce environment. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 39(10), 2090-2101.
- Gao, J., L, R., Yang, Y., Zhang, D., & Li, L. (2022). The impact of artificial intelligence technology stimuli on smart customer experience and the moderating effect of technology readiness. *International Journal of Emerging Markets*, 17(4), 1123-1142.
- Genovese, D. (2024). Return fraud plagues retailers, costs industry over \$100B in 2023. <https://www.foxbusiness.com/lifestyle/return-fraud-plagues-retailers-costs-industry-over-100-billion-2023> Accessed at 04.09.2024.
- Grant, M. (2024). Make good choices: 5 ways to evolve your retail AI strategy. <https://www.salesforce.com/blog/retail-ai-strategy/> Accessed at 04.09.2024.
- Hao, K. (2019). Training a single AI model can emit as much carbon as five cars in their lifetimes. <https://www.technologyreview.com/2019/06/06/239031/training-a-single-ai-model-can-emit-as-much-carbon-as-five-cars-in-their-lifetimes/> Accessed at 04.09.2024.
- Hickins, M. (2024). 10 examples of AI in retail. <https://www.oracle.com/retail/ai-retail/> Accessed at 04.09.2024.
- Hiter, S. (2024). AI in retail: Cutting-Edge solutions for modern challenges. <https://www.eweek.com/artificial-intelligence/ai-in-retail/#how-to-drive-your-retail-marketing-with-ai> Accessed at 04.09.2024.
- Ho, S., & Chow, M. (2024). The role of artificial intelligence in consumers brand preference for retail banks in Hong Kong. *Journal of Financial Services Marketing*, 29, 292–305.
- Hsu, C., & Lin, J. (2023). Understanding the user satisfaction and loyalty of customer service chatbots. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 71, 103211.
- <https://ai.engineering.columbia.edu/ai-vs-machine-learning/> (2024). Artificial intelligence (AI) vs. Machine learning. Accessed at 04.09.2024.
- <https://aimarketingengineers.com/ai-in-retail-profitable-strategies-for-enhancing-sales/> (2024). AI in retail: Profitable strategies for enhancing sales. Accessed at 04.09.2024.
- <https://cloud.google.com/learn/what-is-artificial-intelligence> (2024a). What is artificial intelligence (AI)? Accessed at 04.09.2024.
- <https://cloud.google.com/discover/what-is-deep-learning> (2024b). What is deep learning? Accessed at 04.09.2024.
- <https://envistacorp.com/blog/10-steps-to-take-to-be-ready-for-ai-in-retail/> (2024). 10 steps to take to be ready for AI in retail. Accessed at 04.09.2024.
- <https://hai.stanford.edu/sites/default/files/2020-09/AI-Definitions-HAI.pdf> (2024). Artificial intelligence definitions. Accessed at 04.09.2024.
- <https://meng.uic.edu/news-stories/ai-artificial-intelligence-what-is-the-definition-of-ai-and-how-does-ai-work/> (2024). What is (AI) artificial intelligence? Accessed at 04.09.2024.
- <https://rtslabs.com/boost-your-retail-strategy-generative-ai> (2024). Boost your retail strategy with generative AI: Key benefits and applications. Accessed at 04.09.2024.

- <https://theexpertcommunity.com/artificial-intelligence/ai-automation/ai-in-retail-how-artificial-intelligence-is-reshaping-the-industry/> (2024). AI in retail: How artificial intelligence is reshaping the industry. Accessed at 04.09.2024.
- <https://venturebeat.com/ai/moving-beyond-ai-paralysis/> (2024). Why AI companies don't always scale like traditional software startups. Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.accenture.com/lv-en/insights/artificial-intelligence-summary-index> (2024). Artificial intelligence. Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.analyticsinsight.net/intelligent-automation/80-of-companies-will-adopt-intelligent-automation-by-2025> (2021). 80% of Companies will adopt intelligent automation by 2025. Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.epicor.com/en/blog/industries/the-pros-and-cons-of-ai-adoption-in-retail/#:~:text=Key%20Challenges%20for%20Retailers%20Implementing,the%20most%20challenging%20to%20overcome.> (2024). The pros and cons of AI adoption in retail. Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.gartner.com/en/webinar/507510/1170121> (2023). The impact of generative AI on retail organizations. Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.globaltrademag.com/ai-in-retail-market-enhancing-personalization-and-efficiency-in-retail/> (2024). AI in retail market: Enhancing personalization and efficiency in retail. Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.gov.uk/government/publications/research-on-the-cyber-security-of-ai/cyber-security-risks-to-artificial-intelligence> (2024). Cyber security risks to artificial intelligence. Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.ibm.com/topics/artificial-intelligence> (2024a). What is artificial intelligence (AI)? Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.ibm.com/think/topics/machine-learning-use-cases> (2024b). 10 everyday machine learning use cases. Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.ibm.com/topics/deep-learning> (2024c). What is deep learning? Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.immuta.com/resources/ai-security-governance-report/> (2024). The AI Security & Governance Report. Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.iso.org/artificial-intelligence/what-is-ai> (2024). What is artificial intelligence (AI)? Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.mckinsey.com/featured-insights/mckinsey-explainers/what-is-ai> (2024). What is AI (artificial intelligence)? Accessed at 04.09.2024.
- https://www.ncsc.gov.uk/guidance/ai-and-cyber-security-what-you-need-to-know#section_4 (2024). AI and cyber security: What you need to know? Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.scalosoft.com/blog/how-artificial-intelligence-is-changing-retail-challenges-and-use-cases-2024/> (2024). How artificial intelligence is changing retail – Challenges and use cases 2024. Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.tableau.com/data-insights/ai/advantages-disadvantages#disadvantages> (2024). What are the advantages and disadvantages of artificial intelligence (AI)? Accessed at 04.09.2024.

- <https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/smart-retail-global-market-report> (2024). Smart retail global market report 2024. Accessed at 04.09.2024.
- <https://www.turintech.ai/why-it-is-so-difficult-to-build-and-scale-ai-challenges-to-become-a-first-class-ai-organisation/> (2024). Why it is so difficult to build and scale AI? Challenges to become a first-class AI organisation. Accessed at 04.09.2024.
- Hu, Y., & Min, H. (2023). The dark side of artificial intelligence in service: The watching-eye effect and privacy concerns. *International Journal of Hospitality Management*, 110, 103437.
- Ifekanandu, C., Anene, J., Iloka, C., & Ewuzie, C. (2023). Influence of artificial intelligence on customer: Mediating role of personalization. *Journal of Data Acquisition and Processing*, 38(3), 1936-1959.
- Kaplan, A., & Haenlein, M. (2020). Rulers of the world, unite! The challenges and opportunities of artificial intelligence. *Business Horizons*, 63(1), 37-50.
- Kok, J., Boers, E., Kusters, W., Van Der Putten, P., & Poel, M. (2009). Artificial intelligence: Definition, trends, techniques, and cases. *Artificial intelligence*, 1(270-299), 1-5.
- Kopsch, D., & Shiere, F. (2024). The retail industry is experiencing significant benefits from artificial intelligence (AI) technology advancements. <https://www.mercer.com/en-be/insights/people-strategy/future-of-work/navigating-the-ai-retail-revolution/> Accessed at 04.09.2024.
- Kvale, K., Freddi, E., Hodnebrog, S., Sell, O., & Folstad, A. (2020). Understanding the user experience of customer service chatbots: What can we learn from customer satisfaction surveys? Folstad, A. vd. (eds). *Chatbot Research and Design. Conversations 2020, Lecture Notes in Computer Science*, 12604. Springer, Cham.
- Leleko, S., & Chupryna, R. (2024). Unlocking retail success with artificial intelligence (AI). <https://spd.tech/machine-learning/ai-for-retail/> (Erişim Tarihi: 04.09.2024).
- Liu, Y. I., Huang, L., Yan, W., Wang, X., & Zhang, R. (2022). Privacy in AI and the IoT: The privacy concerns of smart speaker users and the personal information protection law in China. *Telecommunications Policy*, 46(7), 102334.
- Longo, D. (2023). Retail theft in the U.S: It's a Crime. <https://csnews.com/retail-theft-us-its-crime#:~:text=Retail%20theft%20costs%20retailers%20more,shrink%20is%20a%20significant%20challenge>. Accessed at 04.09.2024.
- Martinez, R. (2019). Artificial intelligence: Distinguishing between types & definitions. *Nevada Law Journal*, 19(3), 1015-1042.
- Medushevskaya, M. (2024). The future of retail: Why businesses invest in smart retail and how you can too? <https://syndicode.com/blog/smart-retail-solutions/> Accessed at 04.09.2024.
- Mitchell, J. (2024). Key components of artificial intelligence (AI). <https://futureskillsacademy.com/blog/key-components-of-ai/> Accessed at 04.09.2024.
- Moro-Visconti, R., Rambaud, S., & Pascual, J. (2023). Artificial intelligence-driven scalability and its impact on the sustainability and valuation of traditional firms. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 1-14.
- Muthusubramanian, M., Jangoan, S., Sharma, K., & Krishnamoorthy, G. (2024). Demystifying explainable AI: Understanding, transparency and trust. *International Journal for Multidisciplinary Research*, 6(2), 1-13.

- Nguyen, T. M., Quach, S., & Thaichon, P. (2022). The effect of AI quality on customer experience and brand relationship. *Journal of Consumer Behaviour*, 21(3), 481-493.
- Oosthuizen, K. (2021). Artificial intelligence in retail: The AI-enabled value chain. *Stellenbosch University*, PhD Thesis, Cape Town, South Africa.
- Ozuem, W., Ranfagni, S., Willis, M., Salvietti, G., & Howell, K. (2024). Exploring the relationship between chatbots, service failure recovery and customer loyalty: A frustration–aggression perspective. *Psychology & Marketing*, 41, 2253-2273.
- Popescu, C. C. (2018). Improvements in business operations and customer experience through data science and Artificial Intelligence. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 12(1), 804-815.
- Prentice, C., & Nguyen, M. (2020). Engaging and retaining customers with AI and employee service. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 56, 102186.
- Raj, A. (2024). AI in the Retail Industry: Benefits, Case Studies & Examples. <https://throughput.world/blog/ai-in-the-retail-industry/> Accessed at 04.09.2024.
- Rane, N. (2023). Enhancing customer loyalty through artificial intelligence (AI), internet of things (IoT), and big data technologies: Improving customer satisfaction, engagement, relationship, and experience. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4616051>. Accessed at 04.09.2024.
- Rosen, L. (2019). Working with AI comes with a big environmental footprint. <https://www.21stcentech.com/working-ai-big-environmental-footprint/> Accessed at 04.09.2024.
- Roy, S., Balaji, M., Sadeque, S., Nguyen, B., & Melewar, T. (2017). Constituents and consequences of smart customer experience in retailing. *Technological Forecasting and Social Change*, 124, 257-270.
- Sabanoglu, T. (2023a). Retail technology worldwide-statistics & facts. <https://www.statista.com/topics/10749/retail-technology-worldwide/#topicOverview> Accessed at 04.09.2024.
- Sabanoglu, T. (2023b). Business benefits of AI according to retail executives worldwide in 2023. <https://www.statista.com/statistics/1374052/ai-benefits-according-to-retail-businesses/> Accessed at 04.09.2024.
- Sabanoglu, T. (2024). Retail market worldwide-Statistics & Facts. <https://www.statista.com/topics/5922/retail-market-worldwide/#topicOverview> Accessed at 04.09.2024.
- Samuely, A. (2023). Top benefits and challenges of AI in retail. <https://www.newstore.com/articles/benefits-and-challenges-of-ai-in-retail/> Accessed at 04.09.2024.
- Sardesai, S., D'Souza, E., & Govekar, S. (2024). Analysing the impacts of artificial intelligence service quality and human service quality on customer satisfaction and customer loyalty in the hospitality sector. *Turizam*, 28(1), 37-48.
- Schmidt, A. (2020). Interactive human centered artificial intelligence: A definition and research challenges. *Proceedings of the International Conference on Advanced Visual Interfaces*, 1-4.

- Selwitz, A. (2024). Top 5 AI challenges in e-commerce and retail. <https://www.the-future-of-commerce.com/2023/08/10/ai-challenges-e-commerce-and-retail/> Accessed at 04.09.2024.
- Shah, C. (2023). 8 Key components of artificial intelligence. <https://promactinfo.com/blogs/8-key-components-of-artificial-intelligence/> Accessed at 04.09.2024.
- Shaw, J., Rudzicz, F., Jamieson, T., & Goldfarb, A. (2019). Artificial intelligence and the implementation challenge. *Journal of Medical Internet Research*, 21(7), e13659.
- Spencer, A. (2024). Artificial intelligence in retail: 6 use cases and examples. <https://www.forbes.com/sites/sap/2024/04/19/artificial-intelligence-in-retail-6-use-cases-and-examples/> Accessed at 04.09.2024.
- Taddeo, M. (2019). Three ethical challenges of applications of artificial intelligence in cybersecurity. *Minds and Machines*, 29, 187-191.
- Takyar, A. (2024). AI in retail: Use cases, applications, solution, and implementation. <https://www.leewayhertz.com/ai-in-retail/> Accessed at 04.09.2024.
- Terenggana, C. (2024). The influence of artificial intelligence on customer experience (Study of Maxim users in Surabaya, East Java). *Economics Studies and Banking Journal (DEMAND)*, 1(1), 37-45.
- Thormundsson, B. (2023). Global total corporate artificial intelligence (AI) investment from 2015 to 2022. <https://www.statista.com/statistics/941137/ai-investment-and-funding-worldwide/> Accessed at 04.09.2024.
- Timbo, R. (2024). AI components: What they are, Examples, and applications. <https://www.revelo.com/blog/components-of-ai> Accessed at 04.09.2024.
- Tulcanaza-Prieto, A., Cortez-Ordonez, A., & Lee, C. (2023). Influence of customer perception factors on AI-enabled customer experience in the Ecuadorian banking environment. *Sustainability*, 15(16), 12441.
- Venkateswaran, P., Dominic, M., Agarwal, S., Oberai, H., Anand, I., & Rajest, S. (2024). The role of artificial intelligence (AI) in enhancing marketing and customer loyalty. *Data-Driven Intelligent Business Sustainability, IGI Global*, 32-47.
- Yili, W. (2023). Here's how artificial intelligence can benefit the retail sector. <https://www.weforum.org/agenda/2023/01/here-s-how-artificial-intelligence-benefit-retail-sector-davos2023/> Accessed at 04.09.2024.
- Youn, S. and Jin, S. (2021). In A.I. we trust? The effects of parasocial interaction and technopian versus luddite ideological views on chatbot-based customer relationship management in the emerging feeling economy. *Computers in Human Behavior*, 119, 106721.
- Yu, L., & Li, Y. (2022). Artificial intelligence decision-making transparency and employees trust: The parallel multiple mediating effect of effectiveness and discomfort. *Behavioral Sciences*, 12(5), 127.
- Yuan, C., Wang, S., & Liu, Y. (2023). AI service impacts on brand image and customer equity: empirical evidence from China. *Journal of Brand Management*, 30, 61–76.

For citation / Atf için:

ALICI, A. (2024). Hegemonic conflict in post-cold war Türkiye: Established elites encountering rising elites and changing dynamics. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(4), 369-382. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14195960>, <https://dergipark.org.tr/pub/kitod>

Hegemonic conflict in post-cold war Türkiye: Established elites encountering rising elites and changing dynamics

Soğuk savaş sonrası Türkiye’de hegemonik çatışma: Yerleşik elitlerin yükselen elitlerle karşılaşması ve değişen dinamikler

Abdulahap ALICI

Dr; Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, 42090, Konya, Türkiye

E-mail: avalici@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3740-7384

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

22/10/2024

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

22/10/2024 (Editör r.), 12/11/2024 (Minör r.)

Kabul Tarihi / Accepted Date:

21/11/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

- ✓ Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar, çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder.
- ✓ Ethical approval was not obtained for this study. The author declares that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

1. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%100).

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (100%).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

The author declares that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı %1'dir.

This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 1 %.

Soğuk savaş sonrası Türkiye’de hegemonik çatışma: Yerleşik elitlerin yükselen elitlerle karşılaşması ve değişen dinamikler

Öz

Bu makale, Gramsci tarzı bir çerçeve kullanarak, 1990’ların ortalarından itibaren Türkiye’de sivil alanın neden ve nasıl bir mücadele alanı haline geldiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Soğuk savaş sonrasında bloklar arasında tercih yapmak zorunda olmayan Türkiye bir belirsizlik dönemine girmiştir. Bu durum uzun zamandır üstü örtülü olan hegemon ve karşı-hegemonik sivil hareketler arasındaki çatışmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Karşı-hegemonik yapı yeni şehirli dindarlardan oluşurken hegemonlar ise şehirli Kemalistlerden oluşmaktaydı. Karşı-hegemonik sivil toplumun Kemalist hegemonik söylemin etkisini kırmaya çalıştığı, bazı sivil toplum örgütlerinin ise devlet tarafından güç araçları olarak sahiplenildiği tespit edilmiştir. Bu amaçla, 1990’larda devlet-toplum bağına açıklamak için arşiv kaynakları ve süreli yayınlar kullanılmış, özellikle Türkiye’deki sivil topluma odaklanılmıştır. İlk olarak, Osmanlı döneminden bu yana Türkiye’deki sivil topluma dair tarihsel bir bakış açısı sunulmaktadır. Ardından, sivil toplum teorisine dair teorik bir genel bakış aktarılmış ve son bölümde 1990’larda Türkiye’deki sivil alan üzerindeki hegemonik mücadele üzerine bir tartışma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Türkiye, 28 Şubat, Sivil alan, Kamusal alan.

Hegemonic conflict in post-cold war Türkiye: Established elites encountering rising elites and changing dynamics

Abstract

This paper aims at explaining why and how the civic sphere became a site of contestation in Türkiye from the mid-1990s, using a Gramscian framework. Türkiye, no longer having to choose between the two blocks after the Cold War, entered a period of uncertainty. This situation led to the outbreak of a long-hidden conflict between the hegemonic and counter-hegemonic civil movements. While the counter-hegemonic structure consisted of new urban religious people, the hegemons comprised of urban Kemalists. It is viewed that counter-hegemonic civil society sought to undermine the Kemalist hegemonic discourse, while some civil society organisations were appropriated by the state as apparatuses. This study draws on archival resources and periodicals to explore the state-society relationship in Türkiye during the 1990s, with a specific focus on civil society. The paper begins with a historical overview of civil society in Türkiye, tracing its development since the Ottoman period. Following this, a theoretical examination of civil society theory is presented. The final section discusses the hegemonic struggle over civil space in Türkiye during the 1990s.

EXTENDED ABSTRACT

This paper aims at investigating the complex role of civil society in shaping public discourse and democracy, with a particular focus on Türkiye’s historical and sociopolitical landscape. It examines how civil society and the public sphere are intertwined in fostering collective action, as well as the emergence of social movements as described by Tilly. These movements thrive under deliberative democracy, characterized by the rule of law and freedom of expression, which allow for robust public engagement. Besides, it claims that key concepts such as civil society, the public sphere, and contentious pluralism, play vital roles in the development of democracy. As highlighted by thinkers like Habermas and Fraser, the public sphere provides a necessary space for collective identities and demands to emerge and contest prevailing power structures. This dynamic is essential for legitimizing the modern state and fostering a society responsive to various interests.

The article delves into the historical trajectory of Turkish civil society, rooted in the Ottoman Empire and evolving through the reforms of the Tanzimat and Islahat Edicts. These reforms laid the groundwork for modernization, although they were fraught with tensions between secularism and Islamic tradition. Mustafa Kemal Atatürk’s founding of the Turkish Republic marked a decisive break from the Ottoman-Islamic heritage, as the state adopted Westernized, secular reforms, particularly in areas like family law and gender roles. However, this secular identity met resistance from Islamic groups and subaltern publics who sought to maintain religious traditions in the face of Kemalist policies.

Throughout the twentieth century, various political factions debated Türkiye's ideological direction, often oscillating between Western secular ideals and Islamic identity. Following World War II and the onset of the Cold War, Türkiye was encouraged to adopt a multi-party system, further intensifying political diversity and public demands. The transition from a state-controlled to a liberal market economy in the 1980s sparked significant economic challenges, and the subsequent rise of small and medium enterprises contributed to an emergent conservative middle class aligned with Islamic political movements. Ultimately, the 28 February process of 1997, in which the Turkish military intervened to curb Islamist influence, highlighted the role of the military as a secularizing force and underscored the tensions between secularism and political Islam. This period saw an increased politicization of religious symbols, notably the headscarf, which became a prominent symbol of resistance for Islamist groups. During this time, civil society organizations advocating for religious rights, such as MAZLUM-DER, began to challenge secular state policies more openly.

Consequently, the rise of the AK Party represented a significant shift in Türkiye's political landscape. The AKP initially espoused a more democratic, pro-European Union stance, incorporating Islamic identity into a framework that emphasized pluralism, democracy, and human rights. Under the AKP, Turkish civil society experienced a resurgence, as various NGOs and advocacy groups engaged in public discourse on religious freedom, human rights, and political participation. To put all in a nutshell, the paper underscores that for deliberative democracy to flourish in Türkiye, public discourse must be inclusive and representative of all social strata. Civil society organizations, embodying diverse interests, have a crucial role in this process, as they challenge dominant narratives and promote a vision of the common good.

Keywords: Cold War, Türkiye, 28 February, Civic space, Public space.

INTRODUCTION

Civil society represents the common interests of the public and is closely linked to the public sphere. Civil society serves as the mechanism through which demands are raised, while the public sphere is the medium through which these demands are shaped. Both civil society and the public sphere rely on collective action. As Tilly argued, "Britain's burgeoning collective activity marked the birth of what we now call the social movement" (Tilly, 1993, p. 275). Social movements have historically thrived in countries where deliberative democracy is present. The rule of law, coupled with full freedom of expression, is essential for deliberative democracy to effectively promote social welfare.

Moreover, while there is no strong positive correlation between civil society and democracy, civil society entails a public comprised of subaltern entities and a free market (Kadıoğlu, p. 2005, 23). Deliberation serves as the process for arriving at collective decisions on issues, with the goal of advancing notions of the common good (Eriksen, 2005, p. 343).

Contentious pluralism is the mechanism by which deliberative democracy maintains its integrity, as deliberation often involves contentious issues that must be addressed and resolved (Guidry & Sawyer, 2003, p. 274). A fundamental component of modern democracy is a public sphere in which demands are expressed through civil society (Habermas, 2018, p. 110). The public sphere is defined "as the area of our social life in which something approaching public opinion can be

formed” (Habermas, 1974, p. 49). Therefore, to legitimize the modern state and preserve collective identity, a “proxy” and a “space” for the expression of contentious issues must be created through media channels such as newspapers, magazines, radio, and television (Habermas, 2007, p. 179).

Accordingly, civil society consists of a well-connected public free from the financial hegemony of any dominant authority. Financial hegemony may take the form of authoritarian rule, such as a monarchy, while opposition often arises from the free-market bourgeoisie. In this context, Turkish civil society is examined from a historical perspective.

Ottoman Roots and Modern Türkiye

Turkish modernization in the nineteenth century was initiated in response to European expansion, which prompted Ottoman statesmen to question the foundations of the state. While Islam was frequently invoked in the Tanzimat Edict, the Islahat Edict marked the true break between Islamic law, which had previously structured the Ottoman state, and secular law, which aimed to integrate the Ottomans into the European political order. Even Mustafa Reşid Paşa, a long-standing reform pioneer, criticized this abrupt departure from tradition (Davison, 1963, p. 57). Although strict reforms were implemented, the Ottoman state was still theoretically governed by Sharia law. Secular laws, known as kanun, coexisted along with religious law, and judges were accustomed to responding to regional demands. Furthermore, central authority was adaptable and capable of enacting new laws as needed (Gerber, 1994, p. 26).

The reformist faction advocated for following the European model of modernization in order to resist European encroachment. In contrast, Islamists argued that a return to Islamic values would ensure the survival of the Ottoman Empire against Western threats. This ideological divide remained unresolved until the establishment of the Turkish Republic. Since its founding, the Republic of Türkiye has been led by anti-liberal elites, whose primary agenda was maintaining the omnipotence of the inner ruling strata, especially through statist policies (Çınar, 2006, p. 471). The secular form of government was adopted by the elite from the outset of the republic, and a new national identity was forged through a rejection of the Ottoman-Islamic past. Islamic identity was strongly denied, and the political and judicial reforms devised by the Committee of Union and Progress were rigorously followed by the new Turkish republic. These reforms included redefining family roles and women’s status to create a Turkish society with a Western appearance. Gender roles previously assigned by Sharia were rejected, and new roles were established through laws based on rationalism, devoid of theocratic influence (Kodaman, 1990, p. 144).

The Kemalist regime consistently suppressed public expression of will through elections, driving the oppressed underground and depriving them of political participation. This repression fostered the development of subaltern counter-publics, notably religious groups, whose goal was to free religion from political interference. These groups, deeply rooted in Turkish society, were notably oppressed by the Kemalist regime. As Fraser argues, the proliferation of subaltern counter-publics can enhance subaltern participation in stratified societies (Fraser, 1990, pp. 57-65). In this context, women were transformed into symbols of a political outlook, with modernity being defined through their assigned roles. Furthermore, the theocratic connotations of the Ottoman ancien régime made it imperative for the new republic to eradicate these symbols while constructing a new secular order, as the ancien régime permeated all aspects of daily life (Kandiyoti, 2012, p. 515).

Despite these efforts, Islam remained a significant element of Turkish identity. As Lewis observed, Turkish identity was inconceivable without religious declarations (Lewis, 1955, p. 354). The establishment of the Presidency of Religious Affairs aimed to cultivate a rational, secular ideal of the Turkish citizen, but a portion of society still adhered to a traditional Islamic worldview, distinct from the secular state structure. Instead of addressing existential issues through reformist or paradigm-shifting strategies, this traditional Islamic perspective sought to reject and oppose Western values. Since the entire body of knowledge was considered to be derived from the Holy Qur'an, there was no need for new theoretical concepts. Religious practices were seen as defining the totality of existence, with a strong rejection of "the other," which was perceived as an entity against which a perpetual struggle was necessary. Islamist groups only reacted when their religious practices were under threat. In this context, an Islamist is one who advances a political agenda aimed at establishing a religiously based way of life (Jenkins, 2003, p. 46). Ultimately, there was no bourgeois class to challenge the Kemalist regime, and civil society did not develop multidimensionally during this period.

The language, laws, education, and the role of women in society, as imposed by Kemalist modernity in the effort to create a modern Turkish citizen, were unilaterally reconstructed in defiance of societal values, continuing without attempts at reconciliation. However, this process began to change in response to new political demands following World War II. The existential threat posed by the USSR made adopting a Western-style democracy necessary, leading to Türkiye's transition to a multi-party political system (Karpas, 2015, p. 142-143). The migration of people with traditional Islamic cultures from rural areas to cities accelerated due to agricultural mechanization initiated by the Democratic Party. These traditional symbols, such as

the headscarf and Friday prayers, became central to the identity of these rural migrants as they encountered the state for the first time in urban centers (Rabasa & Larabee, 2008, p. 33). The 1960s witnessed the rise of new political actors influenced by global political movements. In Türkiye, however, the conservative government of Adnan Menderes was overthrown in a coup, and a new constitution was introduced. While the 1961 constitution guaranteed many basic human rights, it also entrusted the military with the protection of the Turkish Republic (Jenkins, 2007, p. 343).

Necmettin Erbakan entered the political scene in the 1970s with the National Order Party. The party's notable feature was its discourse on returning Türkiye to its former greatness and preserving traditional values. However, the party's rhetoric about establishing a "sharia state" was limited (Özbudun, 2006, p. 544). The Welfare Party aimed to establish a "just order" inspired by Islam. To this end, it proposed the formation of a union of Islamic countries, complete with an Islamic common market, NATO, UNESCO, and IMF. A staunchly anti-Western foreign policy was also adopted, with the European Union dismissed as a "Christian club" (Özbudun, 2006, p. 545). Furthermore, the political Islamist movement, which gained momentum in the 1970s, proposed creating a common Islamic army, adopting the dinar as a shared currency, and using Arabic as a common language (Rabasa & Larabee, 2008, p. 41).

Liberalization and the Awakening of Anti-hegemonic Discourse

The 1980 coup created a conducive environment for those who felt oppressed. The number of NGOs tripled after the coup, despite the dissolution of many of the two thousand existing NGOs (Şimşek, 2004, p. 48). NGOs established under Article 33 of the Constitution faced restrictions in their activities, as they were prohibited from engaging with political parties or trade unions until 1995 (Kadıoğlu, 2005, p. 28). Türkiye's transition to a free-market economy, which was fully liberalized in 1989, increased its vulnerability to economic crises. These crises, inherent to the free-market system, caused different social strata to adopt varying political positions, while previous policies had provided more stable economic conditions for all societal groups (Cizre-Sakallıoğlu & Yeldan, 2000, p. 484). Despite economic liberalization, the military retained significant control over civilian government, empowered to enforce the decisions of the National Security Council. This military influence, legitimized by Law 2945, represented a significant obstacle to the development of a fully liberalized civil society (Jenkins, 2007, p. 344).

In the 1990s, the growing influence of the media led ordinary people to become more aware of national developments, resulting in new political demands (Cizre-Sakallıoğlu & Yeldan, 2000, p.

494). Following the Cold War, the ruling elites could no longer shape foreign policy to suit domestic needs, leading to widespread mismanagement. With the eradication of the socialist threat, new challenges emerged to maintain control over the population. The effects of the free-market economy became visible across Anatolia, with the rise of small and medium-sized enterprises, which were often linked to the Welfare Party (Başkan, 2010, p. 402). Meanwhile, traditional Islamic political movements were strengthened by the economic and administrative challenges—such as unemployment, inflation, and political instability—exacerbated by the large-scale migration from rural areas to cities during the 1990s (Lombardi, 1997, p. 195).

Religious urbanites felt increasingly marginalized due to their underrepresentation in parliament. Islamic parties, constrained by their theoretical foundations, were forced to politicize religious symbols to sustain their presence. The “turban” issue became a major political symbol during the 1990s, serving as a key marker of secularism during the 28 February process (Grigoriadis, 2009, p. 1202). In this context, MAZLUM-DER emerged as a pioneering civil society organization advocating for the rights of religious individuals, focusing particularly on the headscarf issue. Additionally, MÜSİAD was founded in 1990 with the aim of representing Islamic values in commercial life. The Anatolian Tigers, fueled by capital accumulation from the growth of labor-intensive sectors in the free market, played a significant role in establishing the organization (Cizre-Sakallıoğlu & Yeldan, 2000, p. 500).

The Turkish military, with its praetorian character, sought to influence politics to pursue its own agenda (Uzgel, 2003, 180). This informal but well-established role was driven by Cold War imperatives, such as the perceived communist threat (Uzgel, 2003, p. 188). However, the end of the Cold War freed Turkish society from such militant concerns, ushering in a period where public interests had to be considered for the sake of political legitimacy (Keyman & İçduygu, 2003, p. 231).

After Erbakan came to power through a coalition with the True Path Party, he made controversial visits to Iran and Libya and accused Israel and the United States of terrorism. He also advocated for unity within the Islamic world, proposing a common currency (Waldman & Çalışkan, 2017, p. 962). Despite these anti-hegemonic stances, some Islamist factions believed that the movement’s relevance would fade if it ignored modern ideas (Gümüşçü & Sert, 2009, p. 962). While the Turkish military’s opposition to Islamist parties was well-known, U.S. interest in moderate Islamists as a bulwark against the USSR contributed to the strengthening of political Islam. The Turkish Armed Forces’ declaration that they would always protect the Republic highlighted the tension of the period (Müftüler-Baç, 1998, p. 247).

The division between pro-regime and anti-regime NGOs became increasingly visible, with secular NGOs adopting pro-secular positions. Regime type determined which NGOs received support, and those aligned with government institutions were likely to benefit from increased funding (Altan-Olcay & İçduygu, 2012, p. 171). Islamic parties continued to politicize religious symbols for survival, with the “turban” issue remaining a prominent political symbol during the 28 February process. The National Security Council called for educational reforms, while the Chief Public Prosecutor’s Office pushed for MÜSİAD’s closure. Following the process, MÜSİAD became more cautious in its dealings with Islamist groups (Başkan, 2010, p. 407).

Debates over the headscarf intensified, particularly in universities, where it was officially banned in state institutions in 1990. The headscarf became a symbol for political parties with strong religious references. Although the Motherland Party (ANAP) left the decision regarding the headscarf to university rectors, the ban was ultimately enforced through a Constitutional Court ruling after the 28 February trial (Cindoglu & Zencirci, 2008, p. 799). The issue also gained international attention through legal channels, with women who were banned from wearing headscarves in universities turning to the European Court of Justice for recourse (Yavel, 1998, p. 9).

28 February Process

The 28 February process led the military, traditionally seen as the guardian of Westernization since the founding of the Republic, to view the Westernization process with increasing suspicion. Due to the Copenhagen criteria required for EU membership, military circles became concerned that Sharia law was gaining traction in the country. As a result, the military began to approach the EU process with scepticism, seeing the EU’s demands for individual freedoms and minority rights as potentially fueling “Islamic fundamentalism and separatist terror” (Patton, 2007, p. 341). Furthermore, the military adopted civilian methods to legitimize its actions in the public sphere, consulting with academics, civil groups, and Supreme Court judges (Heper & Yıldırım, 2011, p. 7). However, the political crises of the 1990s, along with the 17 August earthquake and the 2001 financial crisis, eroded public faith in secular and state-centric politics, demonstrating that military tutelage was unsustainable (Keyman & İçduygu, 2003, p. 223).

After a nine-hour meeting with the National Security Council, a list of 18 articles was presented to Prime Minister Erbakan for his signature, which he refused (Milliyet, İmza Gerilimi, 03.03.1997). The military’s self-imposed role as the guardian of the Republic motivated the 18 articles, which included the closure of imam-hatip schools, the abolition of mystical foundations,

and the introduction of a secular dress code. A January 1997 intelligence report further claimed that religious orders were attempting to infiltrate the state and create a parallel order (Heper & Günay, 2000, p. 640). The extension of compulsory education from five to eight years was another point, one that was already part of the Welfare Party and True Path Party coalition agreement (TBMM Kütüphanesi, Refah Partisi ile Doğruyol Partisi Koalisyon Hükümeti Protokolü, 28 Haziran 1996).

An interesting feature of the 28 February process was the military's use of non-military channels, such as the media, judiciary, and academia, rather than merely relying on force (Heper & Günay, 2000, p. 648). The coalition partner, the True Path Party, distanced itself from the Welfare Party's stance on the headscarf issue (Milliyet, Koalisyon Sallanıyor, 03.02.1997). Although the military demonstrated its strength by parading tanks in Sincan on 5 February (Milliyet, Sincan Manevrası İktidarı Sarstı, 05.02.1997), opposition grew from university rectors and civil society (Milliyet, Üniversiteler Ayakta, 07.02.1997). Even U.S. Secretary of State Madeleine Albright commented, calling on Türkiye to uphold its secular regime (Milliyet, Laiklik Uyarısı, 03.02.1997). At the same time, President Demirel expressed concerns that politicians were jeopardizing the regime and that the state had become ungovernable (Milliyet, Demirel Kaygılı, 18.02.1997). Erbakan, however, maintained that his party did not support a Sharia regime, aligning with ANAP and DSP on this point (Milliyet, Erbakan: Şeriatla DSP ve ANAP ile aynıyız, 23.02.1997).

Public protests, such as the “minute of darkness for eternal light,” organized by pro-military NGOs, added further pressure on the Welfare Party (Milliyet, Demokratik Karartma Geceleri, 10.02.1997). Şevket Kazan, the Justice Minister of the Welfare Party, dismissed these protests, linking them to the Alevi community (Milliyet, Sönen Her Mum Hükümeti Tüketiyor, 13.02.1997). Leading Turkish labor and trade unions, such as Türk-İş, DİSK, TİSK, TOBB, and TESK, also took a pro-military stance. In the meanwhile, Yalın Erez's model of a rotating prime ministry backed by the military is the clearest indication yet that the military wants to see an administration under its sole control (Özdemir, 2015, p. 175).

Islamic intellectuals, who had emerged in the 1980s, advocated a return to Islamic principles as a framework for addressing contemporary issues, rather than developing a new ideological foundation. They viewed Islam as offering comprehensive solutions, not just a religion. However, after the 28 February process, this group faced a rupture. Opposition to the secular Kemalist system began to be articulated in universal terms like “pluralism, democracy, human rights, and the rule of law,” marking the early ideological foundations of what would become the

“pro-EU” AK Party (Taniyici, 2003, p. 478). The closure of imam-hatip schools and the military’s cautious stance on EU membership reaffirmed the secular values the army sought to protect (Müftüler-Bac, 1998, 255).

The political turbulence of this era cannot be fully explained by domestic factors alone. The end of the Cold War and Türkiye’s adoption of a free-market economy contributed to increased economic instability, prompting calls for a new political order. After the closure of the Welfare Party in 1998, the newly formed Fazilet Party shifted to a more modern discourse, moving away from Islamic terminology. While this shift was necessary at the leadership level, it did not resonate with the party’s electorate. This internal tension ultimately sped up the transformation of the party’s ideology and structure (Taniyici, 2003, pp. 474-475).

The 28 February process also highlighted the role of subaltern publics—marginalized groups such as devout Muslims, Kurds, and Alevi communities—who had been suppressed under secularism. Unlike in free societies, where subaltern publics serve as spaces of resistance and reorganization, in Türkiye, these groups were brutally repressed, their identities distorted over time (Fraser, 1990, p. 68). According to Yashin’s research, pro-Islamist groups utilized civil society to secure their rights, which they viewed as ordained by God (Yashin, 1998, pp. 12-14).

Islamists did not reject Western ideas about rights. After the 28 February process, Erbakan declared that “Şimdi biz Batıcı olduk. Eski Batıcılar, Batı düşmanı oldu,” revealing the evolving discourse of the Islamists (Hürriyet, Erbakan’ın Çelişkileri, 9 Ekim 1997). The Welfare Party even cited Western legal frameworks, such as Article 9 of the European Convention on Human Rights, in its defense against closure (Erbakan, 1997, p. 16). However, Erbakan’s rhetoric was inconsistent; in Sivas, he declared that only those serving the Welfare Party would have their prayers accepted by God (Hürriyet, Refah’ı Yakan Yedili 17.01.1998).

Fethullah Gülen, leader of FETÖ, took an anti-democratic stance and said that the soldiers were doing the right thing. Thus, religious and political divisions were further aggravated (Menek, 2016, p. 139). Despite these contradictions, Erbakan maintained his close ties to religious leaders, continuing to seek advice from Sheikh Mehmet Sait Kotku (Jenkins, 2003, pp. 48-50). The 17 August earthquake, however, dealt a blow to the military’s image. Both the military and the Turkish Red Crescent (Kızılay) were slow to provide aid, while civil society, including the Welfare Party’s local networks, were more effective (Jalali, 2002, pp. 126-128).

Ultimately, the AK Party would emerge, drawing on universal principles of democracy and human rights to advance its political agenda. This shift marked a departure from static opposition

to the secular order, emphasizing a new discourse of inclusion. Under the AKP, Türkiye's EU aspirations brought democratic reforms, while the number of religious affairs personnel grew dramatically, signaling the state's commitment to promoting a Sunni interpretation of Islam (Grigoriadis, 2009, p. 1203).

NGOs such as AK-DER, ÖZGÜR-DER, and MAZLUM-DER, formed to advocate for headscarf freedoms, also became vocal critics of political hegemony. Some, like ÖZGÜR-DER, openly declared their preference for Islamic law over the modern Turkish constitution, seeking to dismantle the entrenched tutelage regime (Sarkissian & Özler, 2013, p. 21). For true deliberative democracy to emerge, public discourse would need to be inclusive and open to all, with inequalities of status bracketed out, and the resulting consensus would reflect the common good (Fraser, 1990, p. 59).

CONCLUSION

The influence and scope of civil society in Türkiye remain limited. A robust public sphere that could challenge the supremacy of state authority has not materialized, largely due to the absence of a bourgeois class. With the advent of multi-party politics, earlier reforms were reversed, but no new policies were implemented to secure the rights of the people. During the Cold War, under the perceived threat of communism, the Turkish military employed militant rhetoric to hinder the growth of civil society. Although the 1980 coup d'état further curtailed civil society, the Özal government, which embraced a free-market economy, facilitated the emergence of a bourgeois-like class, such as the Anatolian Tigers. These organizations gained prominence after the Cold War, freeing the public from military tutelage.

The headscarf issue became a symbol of the ongoing clash between modernists and Islamists. While the United States distanced itself from the modernists, the European Union remained committed to supporting democratic processes in Türkiye. Civil society organizations (CSOs) formed to support the headscarf cause remained theoretically constrained in the immediate aftermath of the 28 February process. Since then, a broader human rights discourse has emerged, but it has been adopted primarily for political gain. Rather than serving as a genuine commitment to universal human rights, this discourse has been instrumentalized to challenge political power without sustaining a truly universal human rights paradigm.

REFERENCES

- Altan-Olcay, O., & İçduygu, A. (2012). Mapping civil society in the Middle East: The cases of Egypt, Lebanon and Türkiye. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 39(2), 157–179.
- Başkan, F. (2010). The rising Islamic business elite and democratization in Türkiye. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(4), 399–416.
- Çınar, M. (2006). Türkiye's transformation under the AKP rule. *Muslim World*, 96(3), 469–486.
- Cindoglu, D., & Zencirci, G. (2008). The headscarf in Türkiye in the public and state spheres. *Middle Eastern Studies*, 44(5), 791–806.
- Cizre-Sakallioğlu, U. M., & Yeldan, E. (2000). Politics, society, and financial liberalization: Türkiye in the 1990s. *Development and Change*, 31(2), 481–508.
- Dagi, I. D. (2004). Rethinking human rights, democracy, and the West: Post-Islamist intellectuals in Türkiye. *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 13(2), 135–151.
- Davison, R. H. (1963). *Reform in the Ottoman Empire 1856–1876*. Princeton University Press.
- Erbakan, N. (1997). *Refah Partisi savunması*. Fast Yayıncılık.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25/26, 56–80.
- Fraser, N. (2007). Transnational public sphere: Transnationalizing the public sphere. *Theory, Culture & Society*, 24(4), 7–30.
- Gerber, H. (1994). *State, society, and law in Islam: Ottoman law in comparative perspective*. State University of New York Press.
- Grigoriadis, I. N. (2009). Islam and democratization in Türkiye: Secularism and trust in a divided society. *Religion and Democratizations*, 16(6), 1194–1213.
- Guidry, J. A., & Sawyer, M. Q. (2003). Contentious pluralism: The public sphere and democracy. *Perspectives on Politics*, 1(2), 273–289.
- Gumuscu, S., & Sert, D. (2009). The power of the devout bourgeoisie: The case of the Justice and Development Party in Türkiye. *Middle Eastern Studies*, 45(6), 953–968.
- Habermas, J. (2007). *Communication and the evolution of society*. Beacon Press.
- Habermas, J. (2018). *The postnational constellation: Political essays*. John Wiley & Sons.

- Habermas, J., Lennox, S., & Lennox, F. (1974). Entry on Jürgen Habermas: The Public Sphere Encyclopedia article (1964). *New German Critique*, 3, 49–55.
- Heper, M., & Güney, A. (2000). The military and the consolidation of democracy: The recent Turkish experience. *Armed Forces & Society*, 26(4), 635–657.
- Heper, M., & Yıldırım, S. (2011). Revisiting civil society in Türkiye. *Southeast European and Black Sea Studies*, 11(1), 1–18.
- Jalali, R. (2002). Civil society and the state: Türkiye after the earthquake. *Disasters*, 26(2), 120–139.
- Jenkins, G. (2003). Muslim democrats in Türkiye? *Survival*, 45(1), 45–66.
- Jenkins, G. (2007). Continuity and change: Prospects for civil–military relations in Türkiye. *International Affairs*, 83(2), 339–355.
- Kadıoğlu, A. (2005). Civil society, Islam and democracy in Türkiye: A study of three Islamic non-governmental organizations. *The Muslim World*, 95(1), 23–41.
- Kandiyoti, D. (2012). The travails of the secular: Puzzle and paradox in Türkiye. *Economy and Society*, 41(4), 513–531.
- Karpat, K. H. (2015). *Türkiye's politics: The transition to a multi-party system (Vol. 2395)*. Princeton University Press.
- Keyman, E. F., & İçduygu, A. (2003). Globalization, civil society and citizenship in Türkiye: Actors, boundaries, and discourses. *Citizenship Studies*, 7(2), 219–234.
- Kodaman, B. (1990). Tanzimat'tan sonra Türk kadını. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 5(1), 135–182.
- Lombardi, B. (1997). Türkiye—The return of the reluctant generals? *Political Science Quarterly*, 112(2), 191–215.
- Menek, A. (2016). 28 Şubat: Postmodern darbe. *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*, (2), 138–149.
- Müftüler-Bac, M. (1998). The never-ending story: Türkiye and the European Union. *Middle Eastern Studies*, 34(4), 240–258.
- Navaro-Yashin, Y. (1998). Uses and abuses of “State and Civil Society” in contemporary Türkiye. *New Perspectives on Türkiye*, 18, 1–22.

- Özdemir, H. (2015). 28 Şubat süreci arifesinde ve ertesinde iki Millî Görüş Partisi: Refah Partisi (RP)-Fazilet Partisi (FP) (karşılaştırmalı bir analiz). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 165–193.
- Özbudun, E. (2006). From political Islam to conservative democracy: The case of the Justice and Development Party in Türkiye. *South European Society & Politics*, 11(3–4), 543–557.
- Patton, M. J. (2007). AKP reform fatigue in Türkiye: What has happened to the EU process? *Mediterranean Politics*, 12(3), 339–358.
- Rabasa, A., & Larrabee, F. S. (2008). *The rise of political Islam in Türkiye*. Rand Corporation.
- Sarkissian, A., & Özler, Ş. İ. (2013). Democratization and the politicization of religious civil society in Türkiye. *Democratization*, 20(6), 1014–1035.
- Şimşek, S. (2004). The transformation of civil society in Türkiye: From quantity to quality. *Turkish Studies*, 5(3), 46–74.
- Taniyıcı, S. (2003). Transformation of political Islam in Türkiye: Islamist Welfare Party's pro-EU turn. *Party Politics*, 9(4), 463–483.
- Tilly, C. (1993). Contentious repertoires in Great Britain, 1758–1834. *Social Science History*, 17(2), 253–280.
- Uzgel, İ. (2003). Between praetorianism and democracy: The role of the military in Turkish foreign policy. *The Turkish Yearbook of International Relations*, (34), 177–211.
- Waldman, S., & Çalışkan, E. (2017). *The new Türkiye and its discontents*. Oxford University Press.

For citation:

ÇULFA, E. İZGİ, Fd., & ÇULFA, F. (2024). How the internet and social media affect and shape romantic relationships. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(4), 383-410. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14215098>, <https://dergipark.org.tr/en/pub/kitod>

How the internet and social media affect and shapes romantic relationships**Ekrem ÇULFA**

Prof. Dr, Brussels Capital University, Humanities and Social Sciences Faculty, Department of Psychology, London, England.

E-mail: ekremculfa@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5030-3980

Ferah Diba İZGİ

Ph.D (c). Cyprus Science University, Educational Sciences Faculty, Department of Guidance and Psychological Counseling, Girne, Northern Cyprus Turkish Republic.

E-mail: izgiferahdiba@gmail.com

ORCID: 0009-0003-3048-0391

Furkan ÇULFA

Psychological Counselor, Maltepe University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Guidance and Psychological Counseling, İstanbul, Türkiye.

E-mail: furkanculfa@mylifedanismanlik.com

ORCID: 0009-0009-7870-1011

Article Type:

Research Article

Submission Date:

16/10/2024

Revision Dates:

06/11/2024 (Major r.), 19/11/2024 (Minor r.)

Acceptance Date:

25/11/2024

Ethical Statement

✓ Ethical approval was not received for the article. The author(s) declares that his work is not subject to ethics committee approval.

Researchers' contribution to the study

1. Author's contribution: Wrote the article, collected data, and analyzed/reported results (% 50).
2. Author's contribution: Wrote the article, collected data, and analyzed/reported results (% 30).
3. Author's contribution: Wrote the article, collected data, and analyzed/reported results (% 20).

Conflict of interest

The authors declare no possible conflict of interest in this study.

Acknowledgment

We thank Mylife Psychological Counseling and Coaching Centers and their psychologists and pedagogues for their contributions.

Similarity

This study was scanned using the iThenticate program. The final similarity rate is 12 %.

How the internet and social media affect and shapes romantic relations

ABSTRACT

The study investigated the effects of social media on romantic relationships. Its purpose was to elucidate how the internet and social media influence these relationships and shape their dynamics. The research was conducted using qualitative methods. Sixty participants, 35 women and 25 men residing in Istanbul, were involved, all engaged in romantic relationships via social media channels.

The findings indicated that participants predominantly utilized platforms such as Instagram, Facebook, Twitter, and other media tools as effective social networks. It was observed that communication through social media has become a habitual behavior readily accessible to individuals, and the romantic relationship processes developed through social media significantly affect individuals, with virtual connections increasingly integrating into real-life interactions. Consequently, it was determined that relationships formed in the virtual realm and those in the physical world are now intertwined within individuals' romantic relationship experiences. Furthermore, the study found that social media substantially negatively impacts romantic relationships.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study investigates the impact of social media on romantic relationships, focusing on how the internet and various social media platforms shape and influence these connections. With the rise of digital communication, understanding the implications of social media on interpersonal relationships has become increasingly important.

Objectives

The primary aim of this research is to explore the effects of social media on romantic relationships, identifying the nuances of how these platforms alter traditional relationship dynamics.

Methodology

The research employed a qualitative approach involving a sample of 60 participants—35 women and 25 men—residing in Istanbul, all engaged in romantic relationships facilitated through various social media channels. An information collection tool was developed based on expert opinions and consisted of two parts. The first part included 14 interview questions designed to gather in-depth insights, while the second part contained five demographic questions aimed at understanding participant backgrounds.

Data Analysis

Content analysis was utilized to analyze the collected data, identifying nine themes, 17 categories, and 58 distinct codes. This analytical framework allowed for a comprehensive exploration of the participants' experiences and perceptions regarding social media's role in their romantic lives.

Findings

The findings reveal that participants primarily utilize platforms such as Instagram, Facebook, and Twitter as social networks. The study indicates a notable shift in how romantic relationships are initiated and maintained through social media, with individuals frequently forming connections with people they meet online. This phenomenon illustrates that virtual relationships now represent a new facet of romantic engagement. Furthermore, social media communication has become habitual and easily accessible for individuals. Participants indicated that their primary expectations from partners in romantic relationships included the ability to manage media interactions effectively, along with valuing human and spiritual characteristics over physical attributes.

Integration of Virtual and Real-Life Relationships

A significant finding indicates that processes beginning in virtual environments seamlessly integrate into participants' real lives. This intertwining of virtual and physical interactions reflects a broader trend in how romantic relationships are constructed and maintained in the digital age.

Negative Impacts of Social Media

While social media offers various benefits for romantic interactions, the study also uncovers several adverse effects. Participants expressed concerns about misunderstandings, jealousy, and insecurity arising from digital communications, indicating that social media can complicate rather than facilitate romantic relationships.

Conclusion

In conclusion, this study illustrates that social media plays a complex role in shaping romantic relationships. While it enables new forms of connection and interaction, it also introduces challenges that can negatively impact intimacy and trust. Understanding these dynamics is crucial for individuals navigating romantic relationships in an increasingly digital world. Future research should further explore the long-term effects of social media on relationship satisfaction and stability.

Keywords: Social media, Internet effects, Romantic relationships, Influence

INTRODUCTION

Since humanity has existed in nature, communication has emerged as a phenomenon both among individuals and within the social structure. Communication has become indispensable since the first human communities formed historically. It is understood that communication has gained power in the social, historical, cultural, political, and economic contexts, paralleling developments in information and technology up to the present day. Communication has evolved and developed like a living organism; communication and similar sociological structures have formed a history. Consequently, the discipline of communication has received intense focus as a field of study in recent times (Taşçıoğlu, 2019, p. 6).

The most important communication tools of today are social media channels. "Social media is a term used for online tools and websites that allow users to share information, ideas, interests, and knowledge, creating interaction. As the name suggests, social media facilitates community and networking by encouraging participation and involvement" (Sayımer, 2008, p. 123). It is evident that individuals who communicate and share through social media applications determine the content entirely by themselves and constantly interact with one another through these platforms. In short, social media represents a form of communication where sharing, interaction, and discussion are essential, free from limitations related to time and space (Güçdemir, 2010, pp. 22-23).

Research on social media communication, interaction, and effects is essential. Understanding where social media stands in emotional relationships through various forms of communication is significant.

A. Problem Status

Today's leading social media channels are Facebook, Instagram, Twitter, and TikTok. These applications provide communication and offer many opportunities, such as obtaining information, playing games, and conducting searches while attempting to meet a wide range of human needs. In addition to these functions, social media is believed to impact individuals' romantic relationships significantly. Consequently, social media will inevitably exert sociological effects as it appeals to all ages and demographics. It is observed that social media permeates every aspect of our lives, influences our experiences, manages and directs our psychosocial processes, and has become a powerful medium whose effects on social and individual levels are often irreversible. Social media is inescapable in our private lives; in short, it is present in every area of our lives.

From this perspective, the thematic focus of this study is how social media directs and affects human relationships, especially its impact on romantic relationships. This study aims to describe the effects of social media applications on romantic relationships, whether individuals enter into romantic relationships through these platforms, the frequency with which they maintain these relationships, and their perspectives on the quality and quantity of these connections.

Communication is one of the most essential parts of human life, and the channels that provide this communication serve as organs today. With the advancement of technology, it is evident that these communication channels, which are indispensable in people's lives, shape today's relationship network and have a sociological effect. Technological devices that are always in our lives and do not leave us alone, and the internet, as a result of this, are a part of people's lives and even serve as organs. For this reason, the use of social media channels instead of face-to-face or arranged relationships in the formation of human relationships, especially romantic relationships, and the sociological examination of the results of the relationships established through these channels constitute the general framework of this study.

B. Importance of the Research

The development of the internet over time has led to an increase in the number of people connecting to it. Technological developments supporting this phenomenon touch people's lives and affect them as a form of decision-making authority. People now use social media, make friends online, and establish new relationships. For these reasons, the effect of the internet on people is not confined to a single area; it impacts many aspects of life and significantly

influences human existence. In other words, the internet generally guides people and plays a vital role in decision-making. Therefore, the effects of the internet on human relationships are significant.

To better understand these effects, we can look at examples and developments. The impact of social media on society and its internalization over time has made it a crucial decision-making mechanism. People live their private lives on social media, meet their needs, make new friends, and even choose spouses or partners. It is undeniable that this new type of relationship has sociological implications. This study discusses the effects of such relationships on a sociological level. The importance of this study lies in the fact that the impact of social media on relationships is a recent and relevant topic. Its effects on society are multidimensional, and it holds value in both academic and practical aspects. Additionally, since the study employs qualitative interview techniques to explore the impact of romantic relationships, it seeks answers to social problems through participants' statements, providing in-depth data for future researchers.

C. Purpose of the Study

This study aims to determine the effects of the internet and social media on romantic relationships and how they shape these connections. In line with this purpose, the primary research questions addressed in the study are as follows:

D. Problem Statements of the Study

The problem statements to be addressed in line with the purpose of the study are as follows:

- Which social media channels do individuals prefer, and what are the reasons for this preference?
- Do individuals enter romantic relationships with people they meet on social media?
- What are the reasons for choosing social media channels for romantic relationships?
- Do physical expectations take precedence in romantic relationships?
- Do people encounter difficulties meeting individuals from social media in physical spaces?
- Do social media channels offer individuals real or virtual togetherness in romantic relationships?
- To what extent does social media affect romantic relationships?

E. Limitations of the Study

This study is limited to individuals in Istanbul experiencing romantic relationships through various social media channels. Sixty volunteers, twenty-five males, and thirty-five females, participated in the study.

The study consists of the conceptual and theoretical framework and the findings. The first part covers the concepts, theories, and research on social media and romantic relationships. This section examines communication and its history, communication channels and types, the internet and its development, communication and internet sociology, the emergence of social media, and romantic relationships in Türkiye. The second part presents the findings and results of the interviews conducted with individuals engaged in romantic relationships through social media channels.

LITERATURE REVIEW

A. Communication and Communication History

Communication has transformed significantly over time in terms of richness and diversity, evolving into its current form. It is a process that begins with humans and prioritizes the individual. Communication is a phenomenon that encompasses all living beings, making it a universal and comprehensive concept. People develop their communication skills through body language, speech, writing, and drawing during the communication process (Süllü, 2018, p. 121).

With the transition to social life, humanity has increasingly needed to communicate and share in forming its spiritual, physical, and cultural identity and passing it on to future generations. This need is because opinions, experiences, and information that are not shared cannot foster integration; the potential for communication among individuals from different cultures and communities will decrease (Çamdereli, 2004, p. 16). Consequently, people are increasingly hungry for complete, accurate, and up-to-date information, with competition most evident in the speed of news dissemination (Jeanneney, 2009, p. 19).

1. A Look at Communication Tools in Social History

In the recent period, "artificial intelligence," "cloud computing," "hypersexuality," "new media," "social networks," "multimedia," "virtual reality," etc. A significant part of communication research, which deals with new phenomena that have emerged with technological developments in social communication, has been directed to the economic

politics of these phenomena (Mosco & Fuchs, 2014; Wayne, 2009). The critical economic politics of communication, which emerged as North American and European-centered studies since the late 1960s and focused on problems such as “the media industry, international corporations, their appearance in the world and their power, their entry into the central and peripheral countries and underdeveloped countries,” has emerged as a result of the neoliberal restructuring of the 1990s. Although it slowed down with the change of the center of communication in the structuring-transformation period, after the mid-2000s, especially under the new conditions that emerged with the impact of the global capitalist crisis in 2008, they have been forming a "new tradition of critical political economy that meticulously puts the Marxist conceptual set to work" (Başaran, see Mosco and Fuchs, 2014, p. 12-17). The implementers of this new tradition aim to "illuminate" Marx's concepts such as "mode of production, means of production" with "examples related to new media economics, culture and technology" and to present these concepts "as a tool to be used in understanding new media" (Aymaz, 2018, p. 125; Wayne, 2009, p. 56).

2. Technical Development, Social Need and Communication

The machine and the technology related to it cannot be considered independently of the historical social production processes. According to Marx, nature cannot make locomotives, railways, electric telegraphs, and machines. These are the products of man. All technical and technological tools are the means of domination of the human will and are the natural extensions of human labor. “They are organs created by the human hand and the human brain; they are the objectified power of knowledge.” (Marx, 2003, p. 176). “All tools, from advanced technological machines to simple hand tools, are the natural forces of social labor. The productive use of these natural forces requires something made by man. A water wheel is needed to benefit from the power of water, and a steam engine is needed to benefit from the expansion of steam” (Marx, 1986, p. 400). Thus, the tools produced by advanced technology expand and multiply as tools of a mechanism created by man (Marx, 1986, p. 400). The development in the technology of tools and machines means that the production process is transformed from a simple labor process to a scientific process that puts the forces of nature at its service and makes them work in the service of human needs (Marx, 2003, p. 170). Social needs come first among technical developments.

3. Technique and Communication as Objective Conditions

Communication is primarily a set of social processes that include the production, transmission, reproduction, and receipt of symbolic forms such as words, music, graphics, pictures, moving

images, and managing different types of resources. Individuals mostly use technical tools to produce and disseminate symbolic forms. Therefore, mass communication is a social process that operates through "communication media" or "mass communication tools."

4. History of Social Relations and Communication

With communication tools, new action structures in society, new forms of interaction, and new social networks of relations have been formed. Using communication tools to determine how space and time are perceived transforms the situation regarding social life's spatial and temporal phenomena. Therefore, the history of communication tools is a history of social relations. (Barbier and Lawenir, 2001, p. 11).

5. Media, History, and Human

Communication is the reflection of human existence that reveals its social nature. Unlike other living beings that directly adapt to their natural environment, humans have not had to act instinctively to adapt to the seas, lakes, mountains, forests, cold, heat, storms, etc., created by nature. They have done this through the cultural codes they have revealed with sociality (Oskay, 1993, p. 310).

Communication Channels and Types

Communication is the process of transferring information between the sender and the receiver for a specific purpose. Communication is a concept that has come into our language from the English word communication. Communication means sharing information between at least two people or groups and transmitting it bilaterally (Telman & Ünsal, 2005, p. 19). communication is a complex structure. It is used functionally and multi-dimensionally. Humanity owes its progress and development to communication. The types and processes of communication, which are indispensable elements in ensuring this development, are of great importance in transferring the experiences and knowledge that humanity has gained through communication (Güler, 1990, p. 479).

1. Definition of Communication and Its Basic Processes

Since communication has many socio-psychology and cultural variables, it is impossible to define it under a single roof. In this respect, communication can be defined in various ways depending on how it is approached. Some scientists' definitions are as follows: Becer (2011, p. 14) defined communication as exchanging emotions, thoughts, information, and behaviors within an organization, where at least two people or groups are defined as receiver and sender.

Dökmen (2004, p. 19) defined communication as producing, transferring, and giving meaning to information.

Demireller (1999, p. 36) defined the meaning he attributed to communication as the process of conveying thoughts and feelings to each other between individuals or groups through verbal, written, visual, and symbolic means such as arm, hand, etc. movements.

The experiences, knowledge, culture, etc., that individuals gain throughout their lives will be transferred to the next generation through communication. Thus, it will be emphasized how an increasingly continuing communication process can affect attitudes and behaviors (Yüksel, 1989). We can briefly describe communication between individuals as transferring and sharing. When evaluated from a different perspective, it is evident that communication has an effect that integrates and adds to the social life piece by piece, ensures its progress, and makes life much easier. The elements of the communication process need to do their job. Any element of the communication process is expected to transfer the process to the next one without encountering a problem. If one of the elements causes a problem, communication may not occur or be interrupted. In short, regardless of the type of communication, if any of the elements and stages that constitute communication do not fulfill their function, the process cannot be completed.

Social Media in Türkiye

Social networks in many areas of Türkiye are essential for users and companies. At the top of these areas, social networks used to make friends and social circles in Türkiye are the most suitable model. Examples of social networks other than making friends and social circles can be given as business and brand-focused social networks. When we narrow down the example, Club VAIO, formed by SONY VAIO users, stands out in our country as the brand user community. Club VAIO has more than 2.5 million members in Europe, which indicates that Social Networks have a solid structure, even in special-focused situations. It is necessary to know that Turks' internet usage habits are the most important factor shaping the density ranking of social networks in Türkiye. Facebook, used for making friends and networking, retains its first place among everyone, with nearly 13 million Turkish members in Türkiye. According to the figures for May 2009, The number of internet users in Türkiye is 18.1 million. This number reached 40.7 million in 2016 and 62.07 million in 2021.

Romantic Relationships and Their Types

People have specific needs in order to continue their lives. Emotional needs are as important as physiological needs. People often try to meet their emotional needs by having a romantic

relationship (Soğancı, 2017). People cannot live alone, continue their existence with others, and especially seek close relationships. Love or romantic relationship, a type of close relationship, is sometimes used to describe an individual relationship, sometimes a special relationship, and sometimes a certain feeling that a person has for a particular person in their life. The critical part of love or romantic relationships is the need for another person (Atak & Taştan, 2012).

One of the critical developmental steps for the transition from adolescence to adulthood is to develop a romantic relationship. According to Sternberg (1986), a close relationship refers to an emotional attachment that results from two people who love each other being able to understand and communicate with each other mutually.

Romantic relationships are also close relationships. When the literature is examined, it is seen that the definition of romantic relationships and love varies from person to person and from society to society. Researchers have examined romantic relationships and love from different perspectives. While Freud expressed love as the Nirvana of the sexual instinct, Fromm defines love as understanding, respect, responsibility, and interest; Harlow defines love as attachment behavior (Moss and Schwebel, 1993. Cited in Atak and Taştan, 2012). According to Branden (1988), romantic relationships are seen as a relationship with spiritual, emotional, and sexual passion and attraction between the partners (Cited in Atak and Taştan, 2012).

On the other hand, Moss and Schwebell (1993) say that romantic relationships have factors such as attachment, emotional-cognitive-physical closeness, and reciprocity. Prager (1997) states that romantic relationships are affected by three factors: love, trust, and commitment. Erden İmamoğlu (2009) stated that a romantic relationship is a mutual sincerity and trust where partners share extraordinary things and draw attention to the fulfillment of mutual needs and relationship satisfaction (Kılıç, 2020, p. 7). People in a romantic relationship experience joy and happiness when there is no problem. However, when there is a negative situation in the relationship, they experience feelings of fear of separation, sadness, and crying. In order to have a secure romantic relationship, people need to meet each other's expectations and needs (Soğancı, 2017). The main reason for anxiety in romantic relationships is that the needs and expectations of the partners are not met mutually (Shaver & Mikulincer, 2014).

Romantic relationships, just like other types of relationships, include three factors:

- Love and attachment, • Meeting psychological needs, • Mutual commitment (Hinde as cited in Soğancı, 2017).

In Levinger and Snoek's model, there are four different levels in the relationship:

- Zero relationship level (another person is unaware of the other's existence),
- Awareness level (there are no two people; one of the people is aware of the other's appearance),
- Superficial relationship level (there is an interpersonal relationship),
- Reciprocal relationship level (people have intense mutual relationship interaction).

According to Levinger and Snoek's model, relationships can go forward or backward or show changes between these four levels (Atak & Taştan, 2012). According to Moss and Schwebel (1993), the level of positive emotions, cognitive and physical closeness, and commitment feelings experienced mutually between people are determined by closeness in permanent romantic relationships. Moss and Schwebel mention five main components of closeness

. These five essential components are: • Commitment, • Emotional closeness, • Cognitive closeness, • Physical closeness, • Reciprocity.

According to these definitions, romantic relationships can be described as a relationship process in which partners are in a two-way cognitive, emotional, and behavioral sharing; commitment is formed, emotional and physical closeness occurs, and individuals have mutual trust. In his interpersonal relationship model, Hinde considered relationships as a series of interactions (Soğancı, 2017). The interpersonal relationship model is not about individuals but about individuals on each other. According to this model, relationships are formed by the interactions of individuals. According to the interpersonal relationship model, each relationship established affects and is affected by others. Relationships have many dimensions other than just individuals' behavior and personal characteristics. These dimensions are the scope, quality, type of interactions, relative frequency to other interactions, and the qualities resulting from their order, the bilateral complementarity in the behaviors of the individuals in the relationship, similarity, the perception of themselves and the individuals in the relationship and the similarity of these perceptions to the average individual and relationship concepts, and the commitment of individuals to the continuation and maturation of the relationship. Relationships are shaped around these dimensions. There may be only one of these dimensions in the relationship, or there may be more than one (Atak & Taştan, 2012). All romantic relationships develop and mature by going through certain stages. The first stage is when the partners feel a physiological arousal and attraction. Then, the power of the interaction that occurs when people share common feelings and values increases. After this power increases, people become

psychologically and socially attractive to each other and begin to be each other's romantic relationship partner candidates (Özteke, 2016).

METHOD

The method for the research problem is explained, and the subheadings regarding the research model, universe and sample, data collection tools, data collection, and data analysis are given below.

A. Research Model

In order to investigate the effect of social media and technological developments on romantic relationships, we need to enter society and follow and know these platforms daily. In this context, people should be examined, conversations and interviews should be held with them about these issues, and questions should be asked about social media, the internet, and technology. The most important thing is to learn the place of the internet in people's lives and its effects. Although many people use social media, the number of people who do not reflect this in their private lives and do not meet their needs through the internet is very few. Based on these results, the research was conducted using the relational screening design, one of the qualitative research methods that will reveal the effect of social media on romantic relationships.

The characteristic of qualitative research is that it is research in which qualitative data collection methods such as document review, observation, and interview are used to reveal perceptions, facts, and events in a way that reflects reality in a natural environment. Although the reality presented cannot be generalized, it can provide a perspective that can give an idea about the universe (Yıldırım & Şimşek, 2013, p. 39). As a result of this, the phenomenological research model that emerged tries to draw the attention of the participants in the research to perceptions and facts that they are aware of but do not have a detailed and in-depth awareness of and to ensure that they discover them (Yıldırım & Şimşek, 2013, p. 48). In particular, the participation of people or people who have observations about these people in the research as participants with relevant experiences of the phenomenon that is the subject of the research is essential in revealing the phenomenon (Strauss & Corbin, 2014). Here, in order to learn the participants' thoughts on the effects of the internet and social media, how they affect romantic relationships, and how they shape these relationships, a qualitative research management interview technique was used.

B. Sample

The population of this research comprises individuals who engage in romantic relationships through social media channels. A maximum diversity sampling technique was employed to refine this population. A total of 60 participants, consisting of 35 women and 25 men, aged between 19 and 41 years and residing in Istanbul, were included in the study through convenience and snowball sampling methods. The maximum diversity sampling approach used in participant selection reflects the broad spectrum of individuals involved in the research problem, capturing a high level of diversity within a small sample group (Yıldırım & Şimşek, 2013, p. 56).

C. Data Collection Tools

A semi-structured interview form prepared by the researcher, after obtaining expert opinions, was used to determine the views of the individuals participating in the study on the "effects of social media on romantic relationships ."Before preparing the interview questions, the researcher conducted a national and international literature review. Relevant literature studies were used. After obtaining comprehensive information on the research topic through the literature review, items likely to be included in the interview form were determined. In order to evaluate these items in terms of the purpose, meaning, and scope of the study, interviews were conducted with three faculty members and three experts who had previously worked closely on the subject. A preliminary application of the interview questions was conducted with five participants individuals. The views of these participants were not included in the analysis. After these stages, the form was finalized using the information obtained, and the interview questions were directed to the participants within the scope of the study.

D. Data Collection

Priority interviews were conducted with the participants. In these interviews, priority was given to information about the nature of the research. Care was taken to create an interview environment where the participants could feel comfortable and peaceful and express their views sincerely. During the interview, efforts were made to ensure that the researcher did not influence the participants while answering the questions. In order to increase the validity and reliability of the research, data diversification was also used. Diversification of data sources is essential in terms of reaching multiple realities by revealing different perceptions and experiences by including participants with different characteristics in the research (Yıldırım & Şimşek, 2013, p. 207). In order to ensure this diversity, the research participants were selected from individuals of different genders, educational statuses, age groups, economic situations, and work styles.

The average time for individuals participating in the study to answer the research questions was 17 minutes ($n=17$; $n=60$). The shortest interview with participants was 6.5 minutes.

E. Data Analysis

Participants' responses were transferred to an Excel file as text from the original. Content analysis was used to analyze the data obtained regarding the participants' views. The purpose of selecting content analysis is to gather the participants' views that are considered to be similar or close to each other around certain concepts and themes and to organize and interpret them in a way that is meaningful for the reader (Yıldırım & Şimşek, 2013, p. 227). The answers to the questions in the semi-structured interview form were subjected to content analysis. For this purpose, each participant was first coded with a participation number. The participants' responses were analyzed, and codes were created. Repetitive codes and views close to each other were created as sub-themes. The basic approach formed by the sub-themes formed the themes. Codes, sub-themes, and themes are presented in the form of tables. Sample answers from the participants who gave their opinions about the codes were given and interpreted under the tables, remaining faithful to the original. The resulting data was discussed with the support of the relevant literature, results and suggestions were developed, and a rich and productive result was created.

FINDINGS

In this section, the findings obtained for our purpose are given according to the order of the sub-problems. The findings obtained in the research are categorized. The numerically expressible ones from the categorized findings are tabulated and interpreted.

Descriptive Findings

In the research, the answer to the question of the effects of the internet and social media, how they affect romantic relationships, and how they shape these relationships was investigated. Based on the participants' responses, individuals, codes, categories, and themes were created as a result of the content analysis. Nine themes, 17 categories, and 58 codes were reached in the analysis. The themes of the research are; "social media is enveloping our lives," "virtual relationship is the new face of romantic relationship," "social media communication is at my fingertips," "priority in romantic relationships is inner beauty," "trends from virtual space to physical space," "real relationship and virtual relationship are intertwined," "jealousy over social media is a deep problem," "marriages are flowing towards social media" and "social media popularity means insecurity in relationships." The codes of the research are; "active

social networks," "reality of social media," "trustworthiness can be understood with dual social activity," "trustworthiness cannot be understood," "new direction of relationship social media platforms," "my media account is always open if there is the opposite sex," "unhealthy virtual relationships," "social media manages relationships," "human characteristics," "psychic characteristics," "social media is a tool, a physical environment, a purpose," "virtual relationship is the truth itself," "today's relationships are in danger," "new address of marriage-social media," "marriage is a matter of luck," "doubt ends the relationship," "a person's popularity should not be too much on social media ."The themes of the qualitative research, the categories of these themes, and the summary findings of the codes of the categories are given in the relevant tables.

DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

In the discussion, conclusion, and recommendations section of the research, discussions, conclusions, and recommendations regarding the personal preferences of the participants in order to achieve the purpose and discussions, conclusions, and recommendations regarding the qualitative findings obtained from the semi-structured interview form regarding the three sub-objectives of the research are included.

A. Discussion and Conclusion

With this research, an evaluation was made to determine the effects of the internet and social media, how they affect romantic relationships, and how they shape them. In this context, it was aimed to reveal whether individuals using social media platforms enter into romantic relationships in their applications, how often they continue these relationships, what their perspectives are on the quality and quantity of relationships, and in this context, the effects of social media on romantic relationships.

Seven sub-problems can be mentioned regarding the research: These are;

1. Which social media channels do individuals prefer more?

What is the reason for this?

2. Do individuals enter a romantic relationship process with individuals they meet on social media?

3. Why do you prefer social media channels for romantic relationships?

4. Do physical expectations come first in romantic relationships?

5. Do people hesitate to meet people they meet on social media channels in a physical space?
6. Do social media channels offer individuals real or virtual togetherness during the romantic relationship process?
7. To what extent does social media affect romantic relationships?

The discussion and results of the research are given in hierarchical order, as in the findings section.

Discussion and Results Regarding the Personal Information of the Participants in the Research

The discussion and results regarding the personal information of the participants in the research are given below. Accordingly, 59.32% (f=35) of the participants are female, and 40.68% (f=25) are male. The majority of the participants are female. The youngest participant was 18 years old, and the oldest was 41 years old. The average age of the participants was 25.86. 1.69% (f=1) of the participants were high school graduates, 81.36% (f=48) were university graduates (associate and undergraduate degrees), and 16.95% (f=10) were master's degrees and above. There were no primary school graduates or below. The vast majority of the participants were university graduates. 72.88% (f=43) of the participants had a moderate economic status, 25.42% (f=15) had a good economic status, and 1.70% (f=1) had an excellent economic status. It was reported that the vast majority of the participants had a moderate economic status. 71.18% (f=42) of the participants were working, and 28.81% (f=17) were not working. The vast majority of the participants stated that they are working.

Discussion and Results Regarding the Sub-Problems in the Research

In this section, the findings obtained from the qualitative interviews regarding the purposes of the research are discussed, and the results are given.

a. discussion and results regarding the participants' preferred social media channels, their reasons, and their views on these channels

Discussion and results regarding the theme of social media pervading our lives:

As a result of the participants' responses, the sub-categories of "effective social networks" and "reality of social media" were described. These two categories describe the theme of "social media pervading our lives." The participants' views regarding the first problem of the research constituted the codes "Instagram," "Twitter," and "other media tools." These codes together describe the sub-category of "active social networks."

Within the scope of the research, participants stated that they use the Instagram social media communication network intensively in the most active social networks. Participants said they use Instagram because they like sharing photos on the Instagram social network system. They think Instagram is ahead of other social media networks in terms of content and visuality. The rich content of the Instagram social network is believed to create a more entertaining environment. In addition, it is seen that the reason for using Instagram intensively is that everyone around them actively uses it. Again, the fact that Instagram provides up-to-date and active information in almost every area of life is also practical in terms of follow-up. It is seen that the socialization opportunity that Instagram offers to its followers causes them to like and use this platform more. The research findings can be explained under several headings. In the age we live in, where the only constant thing is the phrase "change," it is seen that the speed of people's social, cultural, economic, psychological, etc., vital themes has increased. This is inevitable. It can be said that the most essential element that will meet these themes is meeting people's communication needs. This need for communication can be said to be realized intensively through social media communication networks today. In this context, it is seen that Instagram is highly preferred as a social communication network tool today. It can be said that the content, visuality, ease of use, social groups it creates, and current news it shares are prominent elements that its followers follow. Within the research scope, some participants stated that they intensively use Twitter social media communication networks in active social networks. Participants reported that they are more active on Twitter because it is a more formal social network, unlike other social networks, and especially because it prioritizes Türkiye and the World agenda over individual agendas. It can be said that Twitter is more selective than other social media communication tools and that it publishes realistic news, a prominent element in being followed by its followers. The research findings can be explained under several headings. Twitter is used intensively in social media sharing and communication platforms. However, it can be said that it stands out as a social, political, political, and critical platform at the official language level. At this point, it is thought that the intensity of using social communication networks may differ in line with the social demographic characteristics of the participant group.

Within the research scope, a few participants stated that they used other social media to communicate intensively. The participants reported that the WhatsApp platform provided personal communication much faster. According to the research findings, the participant group uses Instagram and Twitter social media groups intensively and uses other media

communication tools very little. When examined, it is seen that communication and social sharing groups, such as Facebook, TikTok, etc., are not preferred, according to the findings of this study. The reason for this can be explained by the fact that the average age of the participants is 29, and this group generally prefers to use Instagram social media sharing and communication tools.

The participants' opinions regarding the first problem of the research constituted the codes "does not reflect the truth," "partially reflects," and "reflects the truth." These codes together describe the sub-category of "reality of social media." Within the scope of the research, the majority of the participants reported that social media does not reflect reality. The participants reported that an unreal life is created on social media, that individuals live this life as if it were real, and that they internalize the joys and sorrows created by this life and add them to their lives. However, it is seen that individuals draw a portrait of perfect human behavior outside of their natural personality, identity, or behavior levels.

The participants reported that social media mostly hides the bad aspects of human beings and that there is a dark side. In addition, it was reported as a critical behavioral situation that everyone shows themselves in a perfect human profile on social media communication and sharing platforms, but these individuals hide their weak and bad aspects. It was stated that people only share moments when they are happy and have fun, but life is not only about happiness, and sad moments are not shared on these platforms. Again, individuals create different identities and personality profiles by showing their deficiencies, especially on social media. In addition, it has been reported that many individuals show their sexual orientation, emotional state, and family status differently in order to become famous and earn money on social media.

The research findings can be explained under several headings. It has been proven through many variables that social communication and sharing platforms need to reflect the truth in people's use. The most important of these variables is that the socio-psychological, economic, and individual information individuals use to introduce themselves on social media platforms is misleading. In addition, it is seen that the variables in which they indicate their emotional states (grief, joy, anxiety, etc.) do not reflect individuals and are misleading and unrealistic information. Another heading is aimed at those who use social media mass media to earn money. These individuals generally have very different temperaments and personality structures, and they act in a structure that misleads other individuals with a human profile that has nothing to do with them. All these variables and facts are thought to create doubts about the

reliability of social media communication platforms. It was observed within the research scope that some participants partially agreed with the reality of social media. The participants stated that the rate of fake news in social media environments is very high.

They reported that it is significantly exaggerated so that the news will be read. It was stated that there is a trust problem at the new level. However, the fact that people hide their real identities, constantly portray happy and problem-free people, and the fact that these people are not like this in their everyday lives increases doubts about the reality of social media. Although participants think social media communication tools and sharing platforms are harmful, the situation varies depending on the platform. For example, they reported that more popular Instagram has a romantic atmosphere. They state that Twitter is a more formal and realistic mass communication and sharing tool, that there is also partisanship and teamwork on Twitter, and that Facebook describes memories at the level of the upper age group. They reported that 89 individuals who use the Instagram platform, in particular, reduce its reliability by prioritizing dreamy and fairy-tale lives over a virtual world far from reality. The rapid spread of false information on social media, regardless of its accuracy and settlement in the minds, and the fact that it is not possible to correct the false perception in time are essential problems that need to be clarified about the reliability of social media tools. It has also been reported that some people try to show their daily lives differently than they are to cover up their inferiority complexes and prove that they live a happier life than others.

The research findings can be explained under several headings. The participants approached social communication and shared platforms with suspicion. The reasons for this can be stated as the fact that social media news is often exaggerated and the belief that the profiles of social media users do not reflect their personality-identity, etc. structures. Another result is that certain social groups use social media communication and sharing tools more intensively. This situation is seen as the individuals in particular social media groups expressing themselves in line with the characteristics of that social media platform. Thus, it is thought that individuals are forced to present many characteristics and behaviors that they do not have and to play the role of an individual outside of themselves by staying in the behavioral traits imposed on them by social media.

b. discussion and conclusion regarding the participants' views on virtual friendship

Discussion and conclusion regarding the theme of virtual relationships, the new face of romantic relationships:

As a result of the participant's responses, the sub-categories of "reliability is understood with dual social activity," "reliability cannot be understood," and "the new aspect of the relationship, social media platforms" were described. Together, these three categories described the theme of "virtual relationship, the new face of romantic relationship ."The participants' views on the second problem of the research formed the codes "by meeting," "by observing, " from media sharing, living together," "by looking at the profile picture," and "unreliable and incomprehensible." These codes together describe the sub-category of “dual social activity” and “reliability is understandable."

Within the scope of the research, most participants reported that reliability can be understood by meeting and getting to know the person in front of them through dual social activity. The participants reported that the reliability of the individuals in front of them can only be understood by coming face to face and seeing their behavioral style and emotional state changes. It was reported that they can understand whether the person in front of them is lying in the processes that proceed by talking on social media. However, it is necessary to see whether the person is trustworthy by coming face to face later to confirm this or using verbal and nonverbal communication elements.

The participants stated that while the trust problem is enormous in the routine flow of life, it is difficult for fake, virtual, and maybe ugly friendship processes to reach a trustworthy point on social media with each passing day, but communication can be established by coming together with these people in their natural environment. Suppose a friendship relationship is to be preferred in social life. In that case, they have reported that they can meet and seek real friendship in a natural environment due to sharing, social media relationships, following accounts, and showing stability in these processes. According to the research findings, social media platforms could be more reliable. Reliability in social media communication and sharing platforms and their sustainability can be possible by combining some variables. We can summarize these variables as continuing the relationship by taking the people you meet on social media outside to a natural environment.

c. discussion and conclusion regarding the participants' views on the process of romantic relationships established via social media:

Discussion and conclusion regarding the theme of social media communication at my fingertips:

As a result of the participant's responses, the sub-categories sub-categories of "my media account is always open if there is the opposite sex" and "unhealthy virtual relationships" were described.

The participants' views on the third problem of the research were "I close," "I do not close," and "I think" codes. These codes described the sub-category sub-category of "my media account is always open if there is the opposite sex."

Within the scope of the research, the participants reported that they would not close their accounts on social networks during the process of a relationship with the opposite sex. The majority of the participants reported that they did not feel the need to close the communication channels belonging to their names on social media platforms during the process of establishing a relationship with the opposite sex. The participants, who considered closing their social media channels as disrespectful to the person opposite them, stated that they could still review the behavior of the opposite sex. Participants see social media as their entertainment and personal communication space, and they reported that asking the person they are in a relationship with to turn it off is disrespectful and that such a situation may even lead them to reconsider the relationship and end it for themselves.

d. discussion and conclusion regarding participants' views on virtual friendship and physical expectations

Discussion and conclusion regarding the theme of inner beauty as a priority in romantic relationships:

As a result of the participants' responses, the sub-categories of "social media manages relationships," "human characteristics," and "spiritual characteristics" were described. Together, these three categories described the theme of "inner beauty as a priority in romantic relationships." The participants' views on the fourth problem of the research formed the codes "positive," "simplification," "variability according to individuals," and "negativity." These codes described the sub-category sub-category of "my media account is always open if there is the opposite sex."

e. discussion and conclusion regarding the participants' views on transferring their virtual friendships to physical spaces and their time expectations

Discussion and conclusion regarding the theme of trends from virtual space to physical space: As a result of the participant's responses, the sub-category of "social media tool physical environment purpose" was described. This single category described "trends from virtual space

to physical space." The participants' views on the fifth problem of the research were "time unnecessary/immediately," "short term/1 month", "medium term/3 months", "long term/1 year", "unexpected," and "no need to meet" codes. These codes described the sub-category of "social media tool physical environment purpose."

f. discussion and conclusion regarding participants' views on reality in romantic relationships they established via social media

Discussion and conclusion regarding the theme of intertwined real and virtual relationships: As a result of the responses of 107 participants, the sub-category of "virtual relationships are the reality itself" was described. This single category described the theme of "intertwined real and virtual relationships ."The participants' views on the sixth problem of the research were coded as "has an effect," "varies," and "does not have an effect." These codes described the sub-category "virtual relationships are the reality itself." Within the scope of the research, participants reported that social media affects flirting. Participants stated that people act much more comfortably in the virtual world than in the real world and are primarily comfortable expressing themselves. As a result, they reported that they are more active in flirting in the virtual world than in the real world. People can reach each other very easily thanks to the virtual environment, communicate quickly, do not experience the difficulties they have in face-to-face communication in the virtual world, and can easily ask questions they cannot ask in face-to-face communication in the virtual world, etc. When the reasons come together, it is seen that the social media environment is very effective in dating relationships. In addition, it has been reported that the spread of social media and communication through social media has drawn people's dating relationships to the virtual environment and increased them as much. Many people cannot find a natural environment to meet the opposite sex. However, social media tools can turn this acquaintance into an opportunity very quickly and turn it in people's favor. Although the reliability of the social square is a matter of debate, it has now become the center of people's lives, is a part of life, and offers the opportunity to meet new people in some way. According to the participants, it is complicated to understand people and their consciousness structures; there are as many characters and thoughts as there are people, and they cannot understand each one and know what their purpose is; this diversity is reflected in the social media environment, and it is tough to solve this diversity.

g. discussion and conclusion regarding the participants' views on how much social media affects romantic relationships

Discussion and conclusion regarding the theme of jealousy on social media as a profound problem: The sub-category "today's relationships are in danger" was described as a result of the participant's responses. This single category described the theme of "jealousy on social media is a deep problem." The participants' views on the seventh sub-problem of the study were "creates unhealthy relationships," "increases insecurity," "does not pose a threat," and "may change depending on the conditions" codes. These codes described the sub-category "today's relationships are in danger."

Recommendations

Based on the findings and results, recommendations for practitioners and researchers are presented. The recommendations are as follows:

Recommendations for Practitioners

Research findings show that individuals primarily use Instagram, Twitter, and other media tools among social media channels at the level of active social networks. This social network should implement development measures for studies that facilitate its use and respond to individuals' communication needs.

It is observed that individuals seek reliability in their romantic relationships by meeting and getting to know people they encounter on social media, observing their interactions, sharing media, living together, viewing profile pictures, and engaging in bilateral social activities. The process of seeking reliability on social media communication platforms is significant. It is essential for individuals who interact through social media and advance their relationships as a result of this interaction to exercise caution regarding reliability. The social media environment comprises multifunctional structures and systems, and resolving these issues quickly is not feasible. In this regard, individuals should share personal information carefully and be cautious about accepting another person's personal information as truth. Individuals tend to use social media to connect with people they meet online, prioritizing the transition of their romantic relationships to physical spaces as a goal. It would benefit individuals to move their online romantic encounters into physical environments. While social media platforms can influence romantic relationships, they can also negatively affect them. Users should consider this if they are entering or contemplating a romantic relationship in the social media environment, as they may be adversely affected.

Recommendations for Researchers

Individuals perceive social media as a reality of life. Researchers can investigate the reasons behind this perception. The primary expectations of individuals from the opposite sex in their romantic relationships have been identified as the ability to manage media relationships, human characteristics, and internal-spiritual qualities. It has also been found that individuals who enter into romantic relationships through social media do not prioritize physical attributes. Researchers can delve deeper into the reasons for this and compare their findings with our study. During the romantic relationship process, it is evident that relationships outside the virtual environment and those within it have become intertwined, making it difficult to distinguish between them. This phenomenon warrants further exploration by researchers.

According to the research findings, social media jeopardizes a significant portion of romantic relationships, indicating that romantic relationships formed through social media present a complex issue. Researchers can study the reasons for this under the themes of socio-psychology and communication. Additionally, the findings suggest that social media is becoming a new avenue for marriage, with trends indicating that marriages are increasingly occurring through social media. Researchers can investigate variables such as the number of marriages occurring on social media versus those occurring outside of it, the distribution of these marriages over time, and so on, quantitatively comparing them with our research findings. It has been observed that there is resistance to being in a home environment with differing nutrition and food behavior preferences between the home and outside environments. Researchers can compare this situation in depth with our findings. The research was conducted qualitatively; thus, researchers can transform our study into a quantitative dimension to examine the effects of social media on romantic relationships and compare their findings with ours.

REFERENCES

- Ak, A. (2002). Communication beyond communication and listener desires. *Kilad*, 29–47.
- Akçay, H. (2011). Social media usage in the context of uses and gratifications approach: A study on Gumushane University. *Journal of Communication Theory and Research*, (33), 137–16.
- Alikılıç, O., Alikılıç, I., & Ozer, A. (2019). Digital romance: The role of social media in the romantic relationships of Generation Y. *Erciyes Communication Journal*, 1, 57-80. (International Communication in the Digital Age Symposium Special Issue).

- Arslan, E., & Arı, R. (2008). Adaptation, reliability, and validity study of Erikson's psychosocial development stages scale to Turkish. *Selçuk University Social Sciences Institute Journal*, 19, 53-60.
- Aslan, M. G. (2013). On the 'newness' of new media. In 1st National New Media Congress, 7-8 May 2013. İzmit- KOUIF and Alternative Informatics Association (pp. 102–110).
- Atak, H., & Taştan, N. (2012). Romantic relationships and love. *Current Approaches in Psychiatry*, 4(4), 520-546.
- Aymaz, G. (2018). An introduction to the social history of communication tools. *Global Media Journal TR Edition*, 8(16), 124–139.
- Aziz, A. (2013). *Introduction to communication* (5th ed.). Hiperlink Publications.
- Baldini, M. (2000). *History of communication* (G. Batis, Translator). Avciol Printing House.
- Baltaş, Z., & Baltas, A. (2000). *Stress and ways of coping*. Remzi Bookstore.
- Baran, A. (1997). *Sociology of communication*. Afsaroglu Press.
- Barbier, A., & Lawenir, C. B. (2001). *Media history from Diderot to the Internet* (K. Eksen, Translator). Okuyan Us.
- Burger, J. M. (2006). *Personality* (I. D. Erguvan Sarioglu, Translator). Kaknüs.
- Can, A. (2020). Typography as an element of effective communication in internet advertisements [Master's thesis, İnönü University, Malatya]. National Thesis Center.
- Can, F., & Hovardaoglu, S. (2015). Social network effects on romantic relationships. *Object*, 3(5), 43-65.
- Childe, G. (1978). *The self-creating human* (F. Ofluoglu, Translator). Existence.
- Çamdereli, M. (2004). *Public relations with main lines*. Salyangoz Publications.
- Collins, W. A. (2003). More than myth: The developmental significance of romantic relationships during adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 13(1), 1-24.
- Demiray, U. (2006). *General communication*. Baran Ofset.
- Demireller, Ö. (1999). *The art of teaching from planning to evaluation*. Pegem Academy Publishing.
- Dur, B. (2015). Turkish visual communication design and its links with cultural values. *International Journal of Social Research*, 443–453.

- Durak, H., & Seferoglu, S. S. (2016). Investigation of social media literacy and social network usage patterns in Türkiye. *Journal of International Social Research*, 9(46).
- Düvenci, A. (2012). Investigation of social media effects on internet usage of network generation with social deviance approach [Doctoral dissertation, Marmara University, Istanbul]. National Thesis Center.
- Du, H., Li, X., Chi, P., Zhao, J., & Zhao, G. (2014). Relational self-esteem, psychological well-being, and social support in children affected by HIV. *Journal of Health Psychology*, 20(12), 1-11. <https://doi.org/10.1177/1359105313517276>
- Ezer, M., & Kiral, E. (2018). Development of information society in Türkiye: An application on personal internet use for communicative purposes. *Çukurova University Journal of Social Sciences Institute*, 27(1), 207-222.
- Fox, J., & Warber, K. M. (2013). Social networking sites in romantic relationships: The impact of Facebook on partner intimacy. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(1), 3-7. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0080>
- Güler, M. (1990). Job satisfaction of industrial enterprises and effects of depression, anxiety, and some other variables [Doctoral dissertation, Hacettepe University, Ankara]. National Thesis Center.
- Gürses, I., & Kılavuz, M. A. (2011). The importance of intergenerational religious education and communication in terms of Erikson's theory of psychosocial development periods. *Uludağ University Journal of Theology Faculty*, 20(2), 153-166.
- Greenfield, D. M. (2014). *Reconnecting: Relationships in the digital age*. New Harbinger Publications.
- Gottman, J. M. (2011). *The relationship cure: A 5-step guide to strengthening your marriage, family, and friendships*. Crown Publishing Group.
- Hisli Şahin, N., & Yaka, A. I. (2010). An examination of the inventory of experiences in close relationships (YİYE I) in the context of self-perception, negative automatic thoughts, and psychopathological symptoms. *Turkish Psychology Articles*, 13(26), 64-76.
- Hou, J., Ndasauka, Y., Jiang, Y., Ye, Z., Wang, Y., Yang, L., & Zhang, X. (2017). Excessive use of WeChat, social interaction, and locus of control among college students in China. *PLOS One*, 12(8), e0183633. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0183633>

- Ignatow, G., & Robinson, L. (2017). Pierre Bourdieu: Theorizing the digital. *Information, Communication & Society*, 20(7), 950–966. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1301519>
- Kılıç, A. (2020). Investigation of the relationship between young adults' social media addiction, social media usage purposes, and romantic relationship satisfaction [master's thesis, Biruni University, Istanbul]. National Thesis Center.
- Parlak, A., & Balik, H. H. (2005). Internet and its development in Türkiye (Graduation project). Firat University Faculty of Engineering Department of Electrical and Electronics, Elazığ.
- Primac, B. A., Shensa, A., Sidani, J. E., Whaite, E., Lin, L., Rosen, D., ... & Colditz, J. (2017). Social media use and perceived social isolation among young adults in the U.S. *American Journal of Preventive Medicine*, 53(1), 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2017.01.010>
- Sarac, A., Hamamci, Z., & Guçray, S. (2015). Prediction of romantic relationship satisfaction of university students. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5(43), 69-81.
- Sayar, K. (2016). Digital society. *TRT Academy Refereed Journal*, 762–775.
- Shaver, P. R., & Mikulincer, M. (2014). Attachment bonds in romantic relationships. In P. R. Shaver & M. Mikulincer (Eds.), *American Psychological Association*, 273-290.
- Snell, W. E. Jr., Schicke, M., & Arbeiter, T. (2002). Chapter 4: The Multidimensional Relationship Questionnaire: Psychological dispositions associated with intimate relations. In W. E. Snell, Jr. (Ed.), *New directions in the psychology of intimate relations: Research and theory*. Cape Girardeau, MO: Snell Publications.
- Sullu, Z. (2018). Historical roots of communication and communication tools from oral culture to digital culture. *Kastamonu Journal of Communication Research*, (1), 119–135.
- Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.
- Urista, M. A., Dong, Q., & Day, K. D. (2009). Explaining why young adults use MySpace and Facebook through uses and gratifications theory. *Human Communication*, 12(2), 215-229. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2009.01340.x>

Weisskirch, R. S., Drouin, M., & Rakel, D. (2017). Relational anxiety and sexting. *The Journal of Sex Research*, 54(6), 685-693.

Yaban, N. (2012). The meeting point of art and visual communication: Ex-libris. *Batman University Journal of Life Sciences*, 973–984.

For citation / Atf için:

POLAT, İ. (2024). Doğum öncesi dini eğitimin imkânı. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(4), 411-438. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14234549>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

Dini eğitimin doğum öncesi boyutu

Prenatal dimension of religious education

İsmail POLAT

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, Atatürk Ortaokulu, Kırıkkale, Türkiye

E-mail: ipolat09@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-5744-7362

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

20/09/2024

Revizyon Tarihleri/Revision Dates:

21/10/2024 (Major r.), 14/11/2024 (Minör r.), 18/11/2024 (Minör r.)

Kabul Tarihi / Accepted Date:

25/11/2024

Etik Beyan/ Ethics Statement

- ✓ Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar, çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder.
- ✓ Ethical approval was not obtained for this study. The author declares that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı/ Researchers' contribution to the study

Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (% 100).

Çıkar çatışması/ Conflict of interest

Yazar bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

The author declares that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik/ Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı % 4'tür.

This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 4 %.

Dini eğitimin doğum öncesi boyutu

Öz

Anne rahmindeki sır perdesi aralandıkça ve bu alandaki çalışmalar arttıkça çocuk eğitiminde bu dönemin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde bebeğin fiziksel ve zihinsel gelişiminin sağlıklı olması, anne babaların en çok ilgilendiği konuların başında gelmektedir. Çocuklarının zeki ve sağlıklı olmasını istemek elbette anne babaların en önemli hakkıdır. Ancak aynı zamanda çocukların ruhsal (duygusal ve manevi) gelişiminin sağlıklı olmasını istemek de çok önemlidir. Rahimdeki bebekler, belirli duyum yeteneklerine sahiptir ve sesli, dokunmalı, görsel uyarıma karşı tepki vermektedir. Bu nedenle, her anne ve babanın çocuk daha anne karnında iken, duygusal ve manevi gelişimleri açısından onları bir rahim eğitimine tabi tutmak için doğum öncesi dikkat etmeleri gereken önemli görevler bulunmaktadır. Bu görevlerin önemi konusunda, anne ve baba adaylarının gösterecekleri hassasiyet, dünyaya gelecek bebeğin zihinsel ve ruhsal gelişimi konusunda olumlu bir katkı sağlayabileceği gibi onun ahlaklı, terbiyeli ve dindar olmasında da önemli bir rol oynayabilir. Bu nedenle anne babalar, daha anne karnında iken çocuğu için her türlü eğitsel tedbiri almalı ve bu eğitimi sağlayacak çevresel etkileri, doğumdan sonraki dindarlık bilincinin oluşma sürecine etkisini göz önünde bulundurarak belirlemelidir. Bu çalışma, doğum öncesi dönemde anne rahminde gerçekleşmesi muhtemel olan ruhsal ve manevi eğitimin imkanını tartışarak nasıl gerçekleşebileceğini ele almaktadır. Doğum öncesi dönemde, anne rahmindeki bebeğin ruhsal ve manevi gelişimi ve potansiyeli, doğru eğitim yaklaşımlarıyla nasıl desteklenebileceği, anne babanın bu süreçteki rolü ve etkileri makalenin ana konularını oluşturmaktadır. Konuyla ilgili akademik kaynaklarda ve yayınlarda literatür taraması yapılarak elde edilen bilgilerin analiz edilmesiyle hazırlanan bu çalışma, anne rahmindeki çocuğun din eğitimine ilişkin pratik bir katkı sunması açısından önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Doğum öncesi dönem, Doğum öncesi dönemde anne baba rolü, Doğum öncesi dönemde dini eğitim, Ruhsal gelişim.

Prenatal dimension of religious education

Abstract

As the mystery of the mother's womb is revealed and studies in this field increase, it becomes clear how important this period is in child education. During this period, the healthy physical and mental development of the baby is one of the most important issues that parents care about. Of course, it is the most important right of parents to want their children to be smart and healthy. However, it is also very important to want the spiritual (emotional and spiritual) development of children to be healthy. Babies in the womb have certain sensory abilities and respond to vocal, tactile and visual stimulation. For this reason, there are important duties that every mother and father must pay attention to before birth in order to subject the child to a womb education in terms of their emotional and spiritual development while they are still in the womb. The sensitivity shown by expectant mothers and fathers regarding the importance of these duties can make a positive contribution to the mental and spiritual development of the baby to be born, and can also play an important role in his/her being moral, well-mannered and religious. For this reason, parents should take all kinds of educational measures for their children while they are still in the womb and determine the environmental influences that will provide this education, taking into account their impact on the process of formation of religiosity awareness after birth. This study discusses the possibility of spiritual and spiritual education that is likely to take place in the mother's womb during the prenatal period and how it can be realized. The main topics of the article are the spiritual and spiritual development and potential of the baby in the mother's womb during the prenatal period, how it can be supported with the right educational approaches, and the role and effects of the parents in this process. This study, which was prepared by analyzing the information obtained by conducting a literature review in academic sources and publications on the subject, is considered important in terms of making a practical contribution to the religious education of the child in the womb.

EXTENDED ABSTRACT

As the mystery of the mother's womb is revealed and studies in this field increase, it becomes clear how important this period is in child education. During this period, the healthy physical and mental development of the baby is one of the most important issues that parents care about. Of course, it is the most important right of parents to want their children to be smart and healthy. However, it is also very important to want the spiritual (emotional and spiritual) development of children to be healthy. Babies in the womb have certain sensory abilities and respond to vocal, tactile and visual stimulation. For this reason, there are important duties that every mother and father must pay attention to before birth in order to subject the child to a womb education in terms of their emotional and spiritual development while they are still in the womb. The sensitivity shown by expectant mothers and fathers regarding the importance of these duties can make a positive contribution to the mental and spiritual development of the baby to be born, and can also play an important role in his/her being moral, well-mannered and religious. For this reason, parents should take all kinds of educational measures for their children while they are still in the womb and determine the environmental influences that will provide this education, taking into account their impact on the process of formation of religiosity awareness after birth. This study deals with the principles and quality of spiritual and spiritual education that takes place in the mother's womb during the prenatal period. The main topics of the article are the spiritual and spiritual development and potential of the baby in the mother's womb during the prenatal period, how it can be supported with the right educational approaches, and the role and effects of the parents in this process. In this study, it is aimed to obtain systematic and regular information about the factors that may affect the prenatal education process by investigating the relationship between the child in the womb and the parent. This study, prepared by analyzing the information obtained by conducting a literature review in academic sources and publications on the subject, is considered important in terms of providing practical value regarding the religious education of the child in the womb.

The following conclusions were reached in this study. Education begins before birth and continues throughout life. It can even be said that it should be started long before conception. Parental responsibility in education begins before birth and continues after birth. For this reason, parents need to see themselves as their children's main teachers, raise them and have sufficient equipment regarding all aspects of the baby's development process before birth. Parental responsibility is not limited to meeting the child's physical needs, but should also include focusing on his or her spiritual, emotional and spiritual development. Long before the sperm and egg meet, the baby's behavior, what is good and what is bad for him, his mother's behavior, his clothing, his psychological state, his spirituality, all the food he eats, drinks and takes; The earlier and later attitudes of the mother and father are important factors in his development. Because the child accepts all these influences presented to him and makes them a part of his own nature and structure, and since the child's subconscious is active, he processes these contributions of the mother as "information". Shaping and shaping the baby's spiritual world during the nine-month period in the womb is a very important event. With the conscious care of the parents before birth and/or by creating the desired environmental conditions, the child can be better raised and developed in the desired field (aspects such as art, science, religion, language). This also applies to the child's religious education. For this reason, it is too late to wait until after birth for child religious education. It should start from the moment the baby enters the mother's womb and continue after birth. The main purpose of prenatal religious education is to reach the subconscious of this little human model, whose senses we know are open, and to prepare the desired environments that will enable him to orient himself towards good by associating with the learnings in the world in which he will be born and with whom he interacts while in the womb. For this reason, educating the ability to turn to good in nature with the dhikrs or reminders of the prophetic revelation sent down to the prophets will ensure the positive formation and development of the sense of religion in the child. Thus, the child will continue this positive tendency after birth and will live a happy life without conflicting with the creator.

Keywords: Education, Prenatal period, Parental role in the prenatal period, Religious education in the prenatal period, Spiritual development.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz yüzyılda dünyamızda bilim-teknoloji ve tıp alanında baş döndürücü gelişmeler olmuştur. En heyecan verici gelişmelerden biri de tıp teknolojilerinin, anne

karnındaki bebeğin daha embriyo halindeyken başladığı yolculuğunu adım adım takip edebilme imkânını bizlere sunmasıdır. Yeni ultrason görüntüleme tekniklerinin icat edilmesiyle artık anne rahmindeki sır perdesi aralanmış, üç ve dört boyutlu olarak anne rahmini görebilme imkânı, doktorların, anne ve babaların, anne karnındaki bebeğin olağanüstü gelişim evrelerini ve bu gelişim evreleri ile annenin vücudunun uyumu arasındaki direkt ilişkiyi canlı ve etkileyici bir biçimde takip edebilmesini sağlamıştır. Bunun yanında, yapılan bazı bilimsel çalışma ve uygulamalarla da bebeğin anne rahminde geçirdiği yaşantıların, maruz kaldığı biyolojik ve psikolojik hadiselerin onun fiziksel ve ruhsal gelişimi üzerindeki etkilerinin neler olduğu tespit edilmiş ve bebeğin rahimdeki hayatı ile ilgili olarak bir takım yeni bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgulara göre her bir hücrede birçok sığa sahip düşünen, algılayan, öğrenen, acı çeken ve eğitilebilen bir insan bünyesinin bulunduğu tespit edilmiş ve bebeğin rahimde yaşadığı deneyimlerin, aldığı uyarıcıların onun hayatı üzerindeki etkileri gözlemlenmiştir (Tallack, 2007; Green vd., 2010). Bu çerçevede dokuz aylık sürede bebeğin oluştuğu andan itibaren dış dünyayı algılayabildiği; çevreden gelen etkileri ve annesinin aklındaki her şeyi hissedebildiği; kalbinde ve ruhunda bulunan duygu ve düşünceleri, idealleri kaydedebildiği; daha doğmadan annesinin sevdiği, sevmediği şeyleri, korkularını, hobilerini, fobilerini, özetle davranış ve kişilik özelliklerinin çoğunu anne rahminde almaya başladığı kabul edilmiştir (Partanan vd., 2013; Mennella vd., 2001). Üstelik çevresel etkilerin (uyaranlar) kontrol altına alınmasıyla da çocuğun din, bilim, sanat, dil gibi alanlarda daha iyi geliştirilebileceği iddia edilmiştir. Sözelimi yapılan bir çalışmada doğum öncesinde eğitilen çocukların, eğitim almayan çocuklara oranla beyin hücrelerinin ve hücreler arası nöron bağlarının daha fazla olduğu tespit edilmiş ve öğrenmelerin anne karnında iken başladığı tezi savunulmuştur (Yılmaz, 2004, s. 11). Hatta koşullanma yöntemiyle anne karnındaki bebeğin ilgisinin belirli alanlarda arttırılabileceği ve uzun süreli belleğinin oluşturulabileceği ileri sürülmüştür (Tallack, 2007, s. 12). Başka bir araştırmaya göre de hamileliğin ikinci döneminde sürekli yabancı dil konuşan ve dinleyen annenin çocuğunun o dile kolayca hâkim olduğu; matematik, fizik gibi bilimlerle ilgilenen annenin de çocuğunun bu alanlarda daha başarı gösterdiği tespit edilmiştir (Uzunay, 2013, s. 12). Böylece yakın zamana kadar, doğumla birlikte öğrenme sürecinin başladığı iddiaların aksine günümüzde bebeklerin belirli bir “çekirdek bilgi” ile dünyaya geldiği ve bu bilginin etkilerinin hayat boyu devam ettiği artık kabul edilmektedir (Esin, 2011, s. 19). Bu bilgiler ışığında meseleye bakıldığında çocuk eğitiminin, çocuk varlık sahnesine çıkmaya başladığı andan itibaren başlaması gerektiği söylenebilir.

Bilimsel verilerin yanı sıra Kur'an-ı Kerim'de de eğitimin doğum öncesi başladığını gösteren güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Araf sûresinin 172. ayetinde şöyle buyrulur:

“Hani Rabbin, Âdemoğullarından onların bellerinden soylarını dışarı aldı ve “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diyerek kendilerini birbirine şahit tutmuştu da onlar da “Evet şahidiz” demişlerdi. Allah kıyamet günü şöyle diyemeyesiniz diye bunu böyle yaptı; “Bizim bundan haberimiz yoktu.”

Bu ayet, insanın daha tek bir hücre iken yaratıcısı ile ilişki kurduğunu ve onunla bir anlaşmaya vardığını göstermektedir. *Elest Misakı* diye de bilinen bu anlaşma, aynı zamanda insanları yarattıktan sonra kenara çekilmeyen, başıboş bırakmayan, yarattıklarına merhametinin, adaletinin ve şefkatinin bir kanıtı olarak sürekli yol gösteren Rabbimizin hidayete elverişli kılan ilk antlaşması olduğu da belirtilmiştir (Dodurgalı, 2010, s. 82). Bu ayete baktığımız zaman ayetteki en önemli hususun, ilk vahyin, ilk muhatap oluşun bu ayete göre daha tek hücre halinde iken ve/ya daha anne karnına düşmeden başlamış olmasıdır. Babaların bellerinden alınır alınmaz ilahi vahye muhatap olan insanoğlunun Rabbiyle bu ilk tanışması onun tüm hücrelerine, tüm bedenine manevi kişiliğine yansımıştır. Yaratıcı olan yüce eğitici, onları yarattıktan hemen sonra: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye soruyor. O da yüce Allah'ın ilâh olduğunu kabul ediyor. Her çeşit noksan sıfattan münezzehe olan Allah'a kulluk yapacağını belirtiyor. Yüce Allah'ın birliğine şahitlik ediyor. Buna göre, “her bir hücrede bir hayat, gizli bir yetenek ve birçok sığara sahip bir insan bünyesi vardır. Hücrede var olan bu insan bünyesi, karanlık varlığın kalbinde gizli bulunan şeklini alması için gelişme ve ortaya çıkma izni beklemektedir. Bilinen varlık sahnesine çıkmadan önce kesin söz veriyor, antlaşma yapıyor. Kur'an bu gerçeği on dört asır önce dile getirirken bilim, daha yeni yeni insanın bir tek hücre iken, bireyin tüm özelliklerini içinde gizleyen ve bütün hayatını kuşatan bir şifre niteliğindeki genlerin olduğunu açıklamaktadır.” (Kutup, 1991, ss. 452-453). Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de insanın fitrat üzere yaratıldığı (Rum, 30/30), fitratında iki zıt eğilimi (iyiye ve kötülüğe yönelme) birlikte taşıdığı belirtilmiştir (Şems, 9/7-10). İnsanoğlunun fitrat üzere yaratılmış olması, hayatında hidayet üzere kalması için bir teminat değildir. Bu nedenle, Kur'an'da birer emanet olarak belirtilen çocukların, varlık sahnesine çıktığı andan itibaren eğitilmeleri gerekmektedir (Enfâl, 8/28). Anne babaların bu konuda alacağı tedbirlerin asıl amacı, insan fitratındaki kötüye yönelimi kontrol altında tutmak ve onunla nasıl baş edileceğine ilişkin yol göstermek olmalıdır. Aksi halde fitratına ve ailesine yabancılaşan, şirkten, çelişkilerden yakasını kurtaramamış nesillerle karşı karşıya kalma riski ortaya çıkabilir. Bu nedenle akla şu sorular gelmektedir: Doğum öncesi bebeğin din eğitiminde anne rahmi bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir mi? Eğer kabul edilirse bu

eğitimin mahiyeti ve amacı nedir? Temel unsurları, ilkeleri nelerdir? Bu eğitimin yapılabileceği bilimsel ve pratik bir model var mıdır? Çocukları salih birer evlat olarak yetiştirmek için alınması gereken tedbirler nelerdir? Bu dönemde sağlanan çevresel etkilerin doğum sonrasında çocuğun dini duygusunun pozitif gelişiminde etkisi var mıdır?

Bu makale, bu sorulara cevap vermeye çalışmaktadır. Bu çerçevede öncelikle doğum öncesi din eğitiminin mahiyeti, ardından da bu eğitimin keyfiyeti üzerinde durulmaktadır. Böylece, anne karnındaki çocuğun gelişim özelliklerini dikkate alarak onun ilk öğretmenleri olan anne ve babanın çocuğun dini duygusunun pozitif gelişimindeki (iyiliğe yönelme eğilimindeki) rollerini vurgulamayı amaçlayan bu makale alan yazına pratik bir katkı sağlamakla önemli görülmektedir.

Doğum Öncesi Dini Eğitimin Mahiyeti

Temelde bir yönlendirme ve yetiştirme faaliyeti olan eğitim, insan ile birlikte var olan sosyal bir olgudur. Anne baba ve çocuğun olduğu her yerde eğitim faaliyeti de var olmuştur. (Bilhan, 1986, s. 13; Öztürk, 1983, s. 12; Bilgiseven, 1987, ss. 13-16). Doğum öncesi eğitimin temel unsurları, anne, baba ve çocuk olmak üzere üç ana bileşenden oluşmaktadır. Ancak doğum öncesi dönemde annenin çocuğun eğitimindeki rolü, çocuğun gelişimiyle ilgili temel unsurların anne karnında şekillenmeye başlaması nedeniyle hayati bir öneme sahiptir. Bu dönemde annenin üstlendiği görevler, çocuğun gelecekteki sağlığını, fiziksel, zihinsel, ruhsal ve manevi halini önemli ölçüde etkileyebilir. Kuşkusuz babalara da büyük görevler düşmektedir. Anne rahmindeki bebek, anne sesini çok çabuk anlayan ardından babayı ve annenin içinde bulunduğu her ortamı algılayan, anlayan, düşünen ve öğrenen bir birey olarak kabul edilebileceği için doğum öncesi eğitimde baba da önemli bir unsur olarak değerlendirilmelidir (Yılmaz, 2004, s. 44).

Bilim adamları, rahimdeki bebeklerin belirli duyum yeteneklerine sahip olduklarını, sesli, dokunmalı, görsel uyarıma karşı tepki verdiklerini yaptıkları bilimsel çalışmalarla ortaya koymuştur. Ayrıca anne karnındaki çocuğun annesinin her türlü duygu, düşünce ve uğraşına tepki verdiği de belirtilmiştir (Uzunay, 2013, s. 12). Buna göre bebek henüz anne karnındayken annesinin duygusal durumları, heyecanları ve uğraşları (sanat, bilim, dil vb.) gibi çeşitli faktörlerden etkilenebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bebeğin bu dönemi, onun dini eğitimi açısından bir fırsata dönüştürülebilir. Başka bir ifade ile doğum öncesi dönemde bebeğin duyularının ruhsal ve fiziksel gelişimi bilgisine sahip bilinçli anne ve baba adaylarının, dünyaya gelmesi mukadder olan çocuklarını bir takım dini-manevi uyarımlarla bir din eğitimine tabi tutmaları ve onu din konusunda geliştirmeleri veya yetiştirmeleri

mümkündür. Bu çerçevede bir tanım yapmak gerekirse, doğum öncesi din eğitimi, çocuğun doğum sonrası hayatında dindar ve ahlaklı olabilmesini (iyiye yönelimini) sağlamak amacıyla anne ve babanın bilinçli dini-manevi uyarımlarla(ortamlar) doğum öncesi onunla yaptığı etkileşimlerin tamamı olarak tanımlanabilir.

Şüphesiz formal öğrenmelerimiz anlamlı bir amaç doğrultusunda planlı ve programlı yaşantılar yoluyla gerçekleşir (Başaran, 1984, s. 19). Fakat yapılan araştırmalarda doğum öncesi, bebeği herhangi bir takvime, tabloya ve/ya bir öğretim programına tabi tutmaktan çok, bebeğin doğum öncesi öğrenmeleri ile doğum sonrası öğrenmeleri arasında çağrışım yapabilmelerini sağlayacak etkileşimlerden bahsedilmektedir. Buna göre bilinçaltı sürekli aktiftir ve öğrendiklerimizin tamamı bilinçli olarak öğrendiklerimizden çok daha fazladır. Sözgelimi sevmediği halde popüler olan bir şarkıyı bilmediğini düşünen bir kimse, bir anda kendisini bu şarkıyı tüm sözleri ile beraber mırıldanırken bulabilir (Esin, 2011, s. 20). Bunlar her öğrendiğimizi bilinçli olarak öğrenmediğimizi göstermektedir. Bu korunaklı kesede yaşarken bile bebeğin fiziksel, nörolojik, zihinsel, ruhsal ve anatomik gelişimi etkilenmektedir ve annenin bilinçli özeniyle bebeğin bütün bu alanlarda daha sağlıklı olması sağlanabilir (Greene vd., 2010, s. 21). Buradaki asıl amaç, duyularının açık olduğunu bildiğimiz bu küçük insanın bilinçaltına ulaşmaktır.

Yapılan çalışmalarla çevresel şartların kontrol altına alınmasıyla anne karnında eğitilen bir bebeğin doğduktan sonra dünyaya ilişkin algılarının daha keskin ve daha anlamlı olduğu görülmüştür (Partanan vd., 2013). Bebeklerin bu gelişiminde iki faktörün öne çıktığı görülmüştür. Birincisi bebeğin anne rahmindeki sinir sistemi ve duyu organlarının fiziksel olgunlaşması, ikincisi ise yaşadıkları çevre içinde deneyim kazanmalarınıdır. Çalışmalarda belirtildiğine göre bebekler anne karnında iken iç ve dış çevrelerindeki bir dizi ses, koku ve tat ile olan yaşantıları sonucu nesnelere ve insanlar hakkında pek çok şey öğrenirler ve algıları, anılarından birikimlerle gittikçe artan şekilde zenginleşir (Tallack, 2007; Greene vd., 2010; Keskin, 2011; Esin, 2011). Bu nedenle doğum öncesi bebek eğitiminde benimsenecek modelin, varlığında ruhsal bir boyut olduğunu ve karakterinin biçimlendiğini düşündüğümüz bebeğin, bu gizil (ruhsal) potansiyelini kullanarak doğacağı dünyada iyiye yönelimini sağlayacak istendik (dini manevi uyarımlar aldığı) çevreler oluşturmaya dönük olması gerektiği söylenebilir. Zira çevre ile bebek arasında bir alışveriş vardır. Bebek çevreden aldığı uyarımlarla yoğrulur ve oluşur (Keskin, 2011, s. 36). Çocuk sadece çevreden etkilenmemektedir. Aynı zamanda çevreyi de kendisinin bir parçası haline getirmektedir. Bu yolda gösterdiği çabalar, onun kişiliğinin bütünleşmesine de katkı sağlamaktadır. Böylece anne babaların bilinçli özeniyle verilmiş istendik uyarımlar sonucu rahimde yaşadığı

deneyimlerin aracılığıyla bebek hem zekâsını hem de fiziksel ve ruhsal yeteneklerini geliştirebilir (Tallack, 2007, ss. 126-128).

Doğum Öncesi Dini Eğitimin Keyfiyeti

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere anne babaların bilinçli özeniyle oluşturulacak ve/ya hazırlanacak ortam ile doğum öncesi din eğitimi arasında sıkı bir bağın olduğu söylenebilir. Bu çerçevede doğum öncesi din eğitiminin keyfiyeti için dikkat edilmesi gereken faktörleri doğum öncesi ilkesel ve eğitime ve biçimlendirme şeklinde iki kategoride inceleyebiliriz.

Doğum Öncesi İlkesel Faktörler

Eğitimin her çeşidinde ve alanında göz önünde bulundurulması gereken birtakım ilkeler bulunmaktadır. Eğitim sürecinde yapılan tercihler, verilen kararlar, kurulan dengeler bunların ışığında oluşturulur. Onun için her türlü eğitim faaliyetinde bunların muhakkak bilinmesi ve göz önünde bulundurulması gerekir. Doğum öncesi din eğitiminde de göz önünde bulundurulması gereken birtakım tedbirler bulunmaktadır. Doğum öncesi din eğitimi için birer ilke olarak değerlendirdiğimiz bu tedbirleri, eş seçimi, bilgi sahibi olmak, sevgi, şefkat ve aile ortamı, dua, maneviyat, tevekkül ve teslimiyet şeklinde sıralayabiliriz.

Eş Seçimi

Doğum öncesi din eğitiminde eş seçimi önemli bir ilke olarak değerlendirilebilir. Zira eş seçimi, çocuğun her türlü eğitiminden sorumlu aile kurumunun sağlam temeller üzerine kurulmasının yanı sıra çocuğun anne babasından alacağı birtakım kalıtsal özellikler açısından da büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında doğum öncesi din eğitiminde eş seçimini öne çıkaran iki önemli husus bulunmaktadır. Bunların ilki kalıttır. Bir insanın gelişim boyutlarının, dünyaya gelmesine neden olan ilk hücre tarafından önemli derecede belirlendiğini gösteren kalıtım olayının, çocuk eğitimi için göz önünde bulundurulmasının hem mümkün hem de gerekli olduğu söylenebilir. Eş seçimini önemli kılan bir diğer husus ise onun sahip olduğu eğitim ve kültür çevresidir. Bir kimse eşini seçerken onun eğitimine ve yetiştiği kültür çevresine dikkat etmelidir. Zira bir yönüyle kalıtımın ürünü olan insan, diğer yönüyle de eğitim ve içinde bulunduğu çevrenin ürünüdür (Erdem ve Akman, 2001, s. 16). Bu nedenle çocuğun terbiyesinden birinci derecede sorumlu olan anne baba, evlenmeden önce eşini seçerken titiz davranma zorunluluğunu hissetmelidir. Eş seçiminde titiz davranmak ailenin devamını sağlayacağı gibi doğum öncesi çocuğun eğitiminde de çok önemli olan mutlu bir aile ortamının sürekliliğini sağlayabilir.

Bilgi Sahibi Olmak

Çocuk eğitimi, hem eğitim hem de çocuk gelişim alanında başlı başına bir bilgi birikimini gerektirir. Öte yandan anne baba olmak öyle sıradan bir olay olarak da görülmemelidir. Anne baba olmak aktif bir öncelik olarak seçilmelidir. Bize göre iyi anne baba olmak bu önceliğe önem vermekle mümkün olabilmektedir. Bu da pasif ebeveynlik tutumundan vazgeçmeyi ve doğum öncesi çocuğun eğitimiyle ilgili mutlaka doğru bilgilere sahip olmayı gerektirir. Çocukların kişiliği, zihinsel, duygusal ve fiziksel gelişimi anne rahminde geçirdiği dönem temel olmak üzere özellikle altı yaşa kadar çok önemlidir (Tallack, 2007). Ayrıca bu yıllar çocuğun gelecekteki yaşamı için de çok önemlidir. Bu nedenle çocuğun sonraki gelişim dönemlerine temel olan doğum öncesi dönemde çocuğu, gelişim özellikleri ile birlikte tanımak, bilmek ve gerekli ortamları hazırlayarak onun gelişimine katkı sağlamak, onun geleceği açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan daha doğmadan, anne babaların çocuklarının gelişim özelliklerine dair bilgi sahibi olması büyük önem taşımaktadır.

Sevgi, Şefkat ve Aile Ortamı

Sevgi ve şefkat annenin en büyük derinliği olarak kabul görmektedir. Bu nedenle insanı eğitmede temel bir ilke olarak değerlendirilmektedir. Çocuğun zihinsel ve ruhsal açıdan sağlıklı gelişimi için sevgi şarttır. Sevgi hormonal bir durum olduğu için özellikle doğum öncesi çocuğu etkilemede çok büyük bir öneme sahiptir. Annenin hamileliği esnasında çocuğuna karşı sevgisiz kalması, doğduktan sonra hem çocukta hem de annenin kendisinde bir takım ruhsal sorunlara yol açabilir (Tunç, 1998, ss. 222-224). Bu nedenle bebeğin güçlü bir kişilik yapısına sahip olabilmesi için ona “seni seviyorum” mesajını sürekli göndermek gerekir. Bebekle rahim ortamında ilgilenmek ve onu sevmek güven duygusunun temelini oluşturur. İyimserlik, samimiyet, sorumluluk ve insanlara karşı olumlu hisler taşımak güvenin doğal sonuçlarıdır. Araştırmalarda annenin bebeğe karşı sevgi, şefkat ve merhamet duygusundan mahrum olmasının daha doğmadan onun için uygunsuz bir ortamın oluşmasına neden olduğu belirtilmiştir (Dodurgalı, 2010, s. 194). Ayrıca aile içindeki ortamın uyum, sevgi ve güven duygularına dayalı olmasının da bebek eğitimi için çok önemli olduğu inkar edilemez. Annenin aile ortamındaki etkileşimden doğrudan etkilendiği unutulmamalıdır. Zira bu etkinin annede oluşturduğu duygu ve düşünce hormonlar vasıtasıyla olduğu gibi bebeğe de geçmesi mümkündür.

Dua

Dua doğum öncesi ve sonrasında devam eden ve Batı eğitim sisteminde bulunmayan önemli bir ilke olarak değerlendirilebilir (Bayraklı, 2005, ss. 174-177). Buna göre büyük bir sabır ve

hassasiyet gerektiren çocuk eğitiminde anne baba aciz kaldığı durumlarda ilahi yardımı istemek durumunda kalmaktadır. Kur'an'da birçok peygamberin bu metodu kullandığı görülmektedir. Örneğin Hz. Âdem eşi ile birlikte, hanımı gebe kalınca fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı bir evlat vermesi için yüce Allah'a şu şekilde dua etmişlerdir:

“... Eğer bize kusursuz (bedenen ve manen sağlıklı) bir çocuk verirsen, kesinlikle şükredenlerden olacağız.” (Araf, 7/189).

Bu durumun bir benzeri Hz. Zekeriya ve Hz. İbrahim'de de görülmektedir. Hz. Zekeriya yüce Allah'a şu şekilde dua etmiştir:

“...Rabbimiz! Bize mutluluk getirecek eşler ve çocuklar bahşet...” (Âl-i İmran, 3/38).

Hz. İbrahim ise salih bir nesil vermesi için rabbine şu şekilde dua etmiştir:

“Rabbim beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle...” (İbrahim, 14/40).

Ayrıca Kur'an'da bu bağlamda şu şekilde bir dua örneği de bulunmaktadır:

“Rabbimiz bize, gözümüzü aydınlatacak eşler ve çocuklar bahşet...” (Furkan, 25/ 74).

Bu ve benzeri ayetlerde peygamberlerin bile kendilerini yetersiz hissettikleri durumlarda bu zorlu görevi başarmak için yüce Allah'a dua etmelerinin önemi belirtilmektedir.

Allah'a yakın olmanın bilinciyle duanın, kişide güvenlik hissi oluşturduğu, ona mutluluk ve huzur verdiği ve onun korku ve endişelerini giderdiği söylenebilir. Bu konudaki gözlemler, duanın insanı rahatlatan, yatıştırıcı ve kaygılarını azaltan sonuçlar verdiğini göstermektedir (Avcı, 2011, s. 29; Dündar, 2018, s. 455). Bu durum, duanın kişinin gücünü arttırdığı, faaliyetlerine canlılık kattığı, şuur düzeyini yükselttiği ve idrakinin güçlenmesine katkıda bulunduğunu ifade eder. Dolayısıyla dua etmek sadece dini bir pratik olmanın ötesinde zihinsel ve duygusal bir denge sağlama, içsel güçlenme ve huzur bulma sürecine katkıda bulunan bir araç olarak değerlendirilebilir (Aynur, 2012). Bu nedenle işin başlangıcında olduğu kadar hamilelik sürecinde ve doğuma kadar yüce Allah'a her fırsatta dua etmek doğum öncesi eğitimde önem arz etmektedir. Zira duanın annede oluşturacağı güven, mutluluk ve huzurun bebeğe de geçer ve bu da ileride doğacak bebeğin sakin mizaçlı ve salim bir kişilik kazanmasında katkı sağlayabilir.

Maneviyat

Hamile bir annenin ruhî ve psikolojik durumu, vücut sağlığı, bebeğin gelişmesi ve eğitimi için en önemli koşullardan biridir. Bebeğin doğumunun yaratacağı mutluluk ve sevinci düşünen

anne rahatsızlıklara ve sıkıntılara katlanabilir. Anneyle henüz doğmamış bebeği arasındaki bütünleşme ikisi için de tüm yaşamı boyunca gerekli olan bir bağ meydana getirir. Yapılan araştırmalara göre anne gebelikte bebeğiyle ruhsal yönden bağdaşamamışsa, istemediği bebeği sevinçle karşılayamaz ve bunun sonucu olarak da bebeğin ilerideki dengeli gelişmesi engellenmiş olur (Wechselberg & Puny, 1989, ss. 54-55). Bebeğin, anne karnındaki tüm gelişim evrelerine ve duyularının ruhsal ve fiziksel gelişimine bakıldığında annesiyle en güzel etkileşimi işitme duyusuyla sağladığı görülmektedir (Varol, 2010, s. 15). Buna göre anne karnında beşinci aydan itibaren dış etkilere (ses) karşı hassasiyet kazanan bebek tepki vermekte ve davranışlarda bulunmaktadır. Yani çocuk öğrenmektedir. Bu açıdan bakıldığında anne ve çocuğun ruhsal bağının hamilelik döneminde başladığı ve annenin duygu dünyasının, hal ve hareketlerinin, çocuğun gelişmesi ve eğitilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Özellikle annenin huzurlu, pozitif ve manevî bir ortam yaratması, stres ve sıkıntılardan uzak durması çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesine olumlu bir katkı sağlayabilir.

Tevekkül ve Teslimiyet

Hayatın her anında insanın tevekkül ve teslimiyete ihtiyacı bulunmaktadır. Kişinin Allah'a sığınması, ona teslim olup tevekkül etmesi kişiyi fazlasıyla rahatlatır. Hayatın akışını çok daha düzenli ve rahat hale getirebilir. Nitekim yapılan araştırmalar dua ve tevekkülün insanı son derece rahatlattığını, çocuğun gelişimini ve şahsiyetinin oluşmasını etkilediğini ortaya koymuştur (Avcı, 2011, s. 29). Bu nedenle müstakbel anne ve babaların dikkat etmeleri gereken önemli hususlardan biri de yüce Allah'a karşı tevekkül içinde bulunmaktır. Bilindiği gibi hamilelik, doğum ve ebeveynlik süreçleri, birçok belirsizlik ve bilinmezlik içerir. Bu dönemde Allah'a güvenmek, O'nun hikmetine teslim olmak, Allah'a dayanmak, anne babalara iç huzuru ve güç verebilir. Zira tevekkül, her şeyin Allah'ın kontrolünde olduğu bilinciyle kişide ruhsal bir denge sağlamaktadır. Tevekkül aynı zamanda her şeyin bir hikmeti olduğu inancını da güçlendirir ve çiftleri bu süreçte bilgelikle hareket etmeye teşvik eder. Bu nedenle anne baba doğacak çocuğun yüce Allah'ın bir lütfu olduğunu bilmeli ve onu bir imtihan vesilesi olarak görmelidir. Her konuda olduğu gibi bu konuda da yüce Allah'tan hayırlısı talep edilmelidir (Enfâl, 8/28).

Sonuç olarak doğum öncesi din eğitiminde çocuğun maruz kaldığı uyarıcıların olumlu oluşu onun gelişiminin ve eğitiminin olumlu olmasına katkı sağlayabilir. Bu olumlu uyarıcıların sunulabileceği ortamın bu ilkeler dâhilinde oluşturulabileceği görüşünü taşımaktayız. Dolayısıyla anne ve baba adaylarının doğum öncesi bu ilkelere dikkat etmelerinin onların öncelikli görevi olduğu söylenebilir.

Doğum Öncesi Eğitime ve Biçimlendirme Faktörleri

Yukarıda da belirtildiği gibi anne rahmi, bebeğin sadece fiziksel gelişimi için değil; ruhsal ve manevi gelişimi için de çok önemlidir. Ruhsal gelişim burada duyuşsal verileri algılamak, işlemek, bellekte tutmak ve bunların birbirleri ile ilişkilendirildikleri sistemler oluşturmak anlamındadır (Tallack, 2007; Green vd., 2010; Keskin, 2011; Esin, 2011). Doğum öncesi din eğitiminin amacına ulaşabilmesi için anne babaların bu gerçeği bilmesi önem arz etmektedir. Bebeğin ruhsal ve manevi gelişmesinde etkili olan faktörleri, bebek sahibi olma isteği, aile yapısı ve bilinçli anne baba tutumları, din duygusunun gelişimi için istendik uyarıcıların verilmesi ve uygun çevrenin hazırlanması şeklinde sıralayabiliriz.

Bebek Sahibi Olma İsteği

Doğum öncesi eğitimi olarak adlandırılan süreç aslında çocuğun dünyaya gelmeden önce anne ve babasının bu sorumluluğa nasıl hazırlandığı ve çocuğu nasıl beledikleri ile ilgilidir. İstenmeyen hamilelik sonucu dünyaya gelen çocuklar bunu anlayabilmektedir ve hayatı boyunca da bir güven sorunu olarak değerlendirmektedirler. Çocuğu istemek sadece biyolojik bir olgu değil aynı zamanda duyuşsal ve sosyal bir hazırlıktır. Bu da çocuğun varlığına dair olumlu bir beklenti ve heyecanın veya isteğin varlığını gerektirir. (Wechselberg & Puny, 1998, s. 54). Bu istek, çocuğun dünyaya gelmesiyle başlayan bir bağ oluşturur. İstenen bir çocuk, kendini değerli ve sevmeye layık hisseder. Bu, çocuğun kendine güven geliştirmesine ve sağlıklı ilişkiler kurmasına yardımcı olur. Diğer taraftan istenmeyen bir hamilelik durumunda doğan çocuklar, aileleri tarafından istenmeme duygusuyla büyüyebilirler, bu da onların özsaygılarını ve güvenlerini olumsuz bir şekilde etkileyebilir (Tarhan, 2010, s. 137). Bu nedenle anne babaların bu süreci özenle yönetmeleri, çocuk sahibi olma kararını dikkatlice düşünmeleri, duyuşsal ve maddi olarak hazır olup olmadıklarını değerlendirmeleri çok büyük önem arz etmektedir. Zira istenmediğini anlayan bebek, anne rahminde olumsuz duyuşsal bir yaşam geliştirir. Buna bağlı olarak da kendisinin istenilen, önem verilen biri olup olmadığına ilişkin bilinçaltında izlenimler geliştireceği ve bunun da onun benlik kavramının çekirdeğini oluşturacağı belirtilmiştir (Tunç, 1998, s. 206).

Çocuğun doğumundan önce onu sevgiyle beklemek ve istemek, sağlıklı bir başlangıç için temel bir adım olarak değerlendirilebilir. Çocuk ruh sağlığında bir çocuğun özgeçmişinin öğrenilirken gebeliğin planlı olup olmadığına özellikle sorulduğunu belirten Nevzat Tarhan “Evlilik Psikolojisi” adlı kitabında bu duruma şu şekilde açıklık getirmektedir:

“Gebeliğin planlı olup olmaması çocuğun ruh sağlığının nasıl olacağı ile de yakından ilişkilidir. Çünkü çocuğun psikolojik sağlığını, annesinin onu isteyip istememesi önemli

ölçüde belirlemektedir. Çocukta duygusal hafıza, daha anne karnında iken, kalbinin atmasıyla oluşmaya başlar. Bebek istenip istenmediğini duygusal hafızasına kaydeder. Annenin bebeği istememesinden dolayı duygularında meydana gelecek yoğun değişimler (pişmanlık, üzüntü, yüksek kaygı), kan kimyasındaki değişimlerle çocuğun sinir sistemini de etkiler. Bu da çocuğun ileride güven sorunu gibi problemler yaşamasına neden olabilir. Annesinden pozitif duygular alan bebek ise hem bedenen hem de sağlıklı gelişir. Dolayısıyla anne istemeden hamile kaldıysa bebeği istemiyorum duygusunu bir kenara koymalı ve artık bebeği bir sorun olarak değil bir birey olarak kabullenmelidir.” (Tarhan, 2010, s. 138).

Buradan da anlaşıldığı üzere daha anne karnında iken onunla iletişimini sürekli kılmaya çalışan bebek, annesinin niyetini, onun kan kimyasındaki değişimlerle çok rahat bir biçimde algılayabiliyor ve kendisi için nelerin destek nelerin tehlike olduğunu çok iyi bir biçimde anlayıp kaydedebiliyor. Nitekim istendiğini öğrenmiş bebekler, doğumdan hemen sonra annelerinin sesini duydukları anda derin bir huzur duyarak kendilerini annelerinin güvenli kollarına bırakırken; istenmediğini öğrenen bebekler annelerinin sütünü bile emmemişlerdir. Ayrıca anne rahminde şahit oldukları konuşmaları, dinledikleri hikâyeleri, müzikleri büyüdükten sonra hatırlayabilen ve duymadıkları konuşmalara, dinlemedikleri hikâye ve müziklere tercih edebilen bu küçük insan modelini, en baştan itibaren düşünen zeki ve anlayan (öğrenen) bir birey olarak kabul etmek gerekir (Lowe ve Love, 2013, s. 13). Anne ve babaların bebeği tam olarak kabullenmeleri bebekteki güven duygusunun oluşma başlangıcını sağlayacağı gibi güvenin doğal sonuçları olan iyimserlik, samimiyet, sorumluluk ve insanlara karşı olumlu hisler taşıma vb. olumlu kişilik özelliklerine ve çocuktaki fitratta, iyiye yönelme yeteneğinin (dini duygunun pozitif) oluşumuna ve gelişimine de temel oluşturabilir. Bu nedenle daha çocuk doğmadan anne onunla ilgili olumlu niyetini, babasıyla ve değer verdiği insanlarla paylaşması, onun Allah'ın büyük bir lütfu olduğunu bilmesi, yüce Allah'ın kendilerine nasip edeceği çocuğun her türlü kusurdan arınmış ve hayırlı bir evlat olması için Allah'a yönelip dua etmesi çok önemlidir. Bu itibarla annenin çocuğuyla sürekli konuşması, ona dokunması, nasıl bir aileye sahip olacağından, akraba ve dostlarından, ondan neler istediğinden ve nasıl bir çocuk hayali içinde olduğundan sık sık bahsetmesi, ona sevgiyi, değeri, emeği içeren şeyler dinletmesi, hatta kızgın, üzgün ve dargın olduğu zamanlarda bile bu durumun ondan kaynaklanmadığını sakinleştiği anda ona anlatması gerekmektedir (Varol, 2010, ss. 35-36).

Aile Yapısı ve Bilinçli Anne Baba Tutumları

Aile, doğumdan sonraki dönemde çocuğun gelişmesinde etkili olduğu gibi doğum öncesinde de özellikle bebeğin yaşamının başladığı döllenmeden itibaren etkili olmaktadır. Bebeğin

yeteneklerinin gelişmesinde ve davranışlarının oluşmasında aile ortamı önemli bir yer tutar. Alan Greene, *Sağlıklı Bebek Yetiştirme Rehberi* adlı kitabında aileyi ve aile ortamını (bilinçli anne baba tutumunu) açıklarken ilginç bir benzetmede bulunmaktadır. Ona göre “Bizler de üzerinde çocuklarımızın büyüyeceği topraklarız. Bu gerçekten de böyle daha doğmadan ve evi terk edene kadar çocuklarımızın toprağı biziz. Bu nedenle çocuklarımızın nasıl büyüdüğü ve bizim kim olduğumuz çok önemlidir. Onları sağlıklı bir biçimde yetiştirmenin yollarını bulmak zorundayız.” (Greene vd., 2010, s. 239).

Aile yaşayan bir organizmadır (Aydın, 2007, s. 10). Çünkü ailenin de bir kimliği, özerkliği, bilişsel işlevleri, problem çözme becerileri, duygusal gelişimi vardır. (Karabekiroğlu, 2013, s. 23). Öte yandan ailede dinamik bir etkileşim ağı da bulunmaktadır. Etkileşimin temel mekanizmasını olumlu ve olumsuz geri bildirimler oluşturmaktadır (Karabekiroğlu, 2013, s. 23). Ailede sevgi, saygı, huzur, mutluluk, neşe, kızgınlık, üzüntü, korku gibi duygular, ancak bireyler arası etkileşimle aktarılır. Bu nedenle ailede bulunan herhangi bir bireyin olumlu ya da olumsuz davranışı tüm aileyi etkileyebilir. Anne babanın kişiliği, birbirine olan sevgi, saygı ve güvenleri, çocuğu yetiştirme ve ona yaklaşma tarzları birinci derecede çocuğu etkiler (Aydın, 2007, s. 10). Hatta anne babanın zihnindeki “imge bebek kavramı”nın bile anne baba-bebek etkileşiminde önemli bir rol oynadığı ifade edilmiştir. Karabekiroğlu *Bebek Daha Doğmadan* adlı kitabında anne baba ve bebek arasındaki etkileşim konusunda şunları belirtmektedir: “Anne baba-bebek etkileşimi basit bir iletişimden ibaret değildir. Aksine oldukça karmaşık ve çok bileşenli bir etkileşimdir. Anne baba-bebek ilişkisi içinde, görünen davranışların yanı sıra görünmeyen ve büyük bir kısmının da farkında olunmayan çok sayıda duygusal ve düşünsel unsur yer alır. Bu unsurlar arasında anne babanın kendi bebeklik ve çocukluk ilişkileri ve deneyimleri, fantezileri, tabuları, kültürel inançları, alışkanlıkları yaşam zorlukları ve daha pek çok şey sayılabilir. Gebelik süreci ilerledikçe -hatta çocuk yapma düşüncesinin ortaya çıkışından itibaren- anne baba adaylarının zihinlerinde bebekle ilgili fanteziler, rüyalar, kaygılar, idealler belirginleşmeye başlar.” (Karabekiroğlu, 2013, s. 65). Ona göre anne baba tasarımlarının önemli bir kısmı bebeklere aktarılmakta ve gebeliğin yedinci ayında belirgin bir netlik kazanmaktadır. Annenin negatif tasarımlarının etkisiyle bu tasarımlar yeniden belirsizleşmeye başlar ve annenin bebeğiyle olan ilişkisini olumsuz etkiler. Öte yandan annenin tasarımları, yani annenin duygu, düşünce ve davranışları ile çocuğun mizacı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda özellikle olumsuz tasarımlara sahip olan anneler doğum sonrası daha çok depresyona girerler. Bu durum çocuklarda ise güvensizliğe veya annelerine karşı güvensiz ve zayıf bağlanmaya neden olmaktadır. Bu nedenle olumsuz tasarımlara sahip annelerin terapi görmeleri önerilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi bebek, annesiyle daha anne rahminde iken iletişim kurmayı öğrenir. Anne karnında geçirdiği süre zarfında anne ile kurduğu etkileşiminde bebek, onun duygusal durumunu ve düşüncelerini hissetmekte gayet başarılıdır. Bu etkileşim, çocuğun gelecekteki kişiliğini de şekillendirmektedir (Güllü, 2012, s. 33). Bu açıdan bakıldığında doğum öncesi, annenin duygu ve düşüncelerinin çocukta hayat bulduğu rahatlıkla söylenebilir. Buna göre bebeğin temel yapı taşları, sözgelimi sevdiği sevmediği şeyler, korkuları, hobileri, fobileri daha anne rahmindeyken şekillenmeye başlamaktadır. Şüphesiz bazı genetik özellikler, doğum sonrası yaşam koşulları, deneyimler, çevresel etkiler ve sonradan kazanılan birtakım özellikler, davranışlar kişilikte etkili olmaktadır. Kişiliğin tamamen anne rahminde oluştuğunu söylemek gerçeği yansıtmaz. Ancak bebeğin anne rahmindeki yaşantıların, onun kişiliğinin oluşmasında büyük bir rol oynadığını da rahatlıkla söylenebilir. Bunun yanı sıra annenin bebeği ile olan ilişkisinin onun güven duygusunun gelişmesinde etkili olduğu da bilinmektedir. Yapılan araştırmalarla anne konuştuğu zaman bebeğin annesinin sesini tanıdığı, buna bağlı olarak nabzının yavaşladığı ve sakinleşip huzur bulduğu görülmüştür (Tallack, 2007, s. 118). Ayrıca bu araştırmalarda elde edilen bulgulardan biri de anne rahminde iken bebekler, yakınlık, sıcaklık ve sevmek istemektedir (Tallack, 2007, s. 119; Güllü, 2012, ss. 32-33). Dolayısıyla bebeğin geleceğini şekillendiren, karakterinin, alışkanlıklarının ve kişiliğinin oluştuğu ailenin, insan yaşamı için gerekli olan sevginin kaynağı, yeteneklerin, zekânın, ahlakın ve bütün becerilerin gelişmesi için gerekli enerjiyi üreten bir güç olduğu inkar edilemez. Kuşkuksuz bu gücü üreten anne kalbidir, onu şekillendiren, besleyen devamını sağlayan ve aileyi sürekli diri tutan sağlam dayanak ise babadır. Bu nedenle anne, baba ve diğer tüm bireylerin aile içindeki rollerinin farkında olması, sevgi ve dayanışmanın en yüksek seviyede gerçekleştiği aileyi olumsuz etkileyecek tüm davranışlardan uzak durması büyük önem arz etmektedir. Greene'nin de dediği gibi aile, tohumun gelişmesi için gerekli olan toprak gibidir. Kur'an'da da bunu doğrular nitelikte açık anlamlar içeren ifadeler bulunmaktadır:

“(Toprağı) iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar. (Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz...” (A'râf, 7/58).

İnsan da tohum gibi aile toprağında yeşerir ve her zaman duygu, düşünce ve davranışlarıyla ailenin bir uzantısıdır. Bu nedenle aile bireyleri arasında iletişim sevgi ve güvene dayalı olmalı ve sürekli yenilenmelidir. Ailede bireyler birbirlerini anlamalı, birbirlerine karşı hükmedici ve emredici tavırlardan kaçınmalıdır. Aile içinde uyum, sevgi ve güven ortamı sürekli oluşturulup korunmalıdır. Bebeğin güçlü bir kişilik yapısına sahip olabilmesi için ona sürekli “seni seviyorum” mesajı gönderilmeli ve bebekle rahim ortamında ilgilenmelidir.

Çünkü onu sevmek güven duygusunun temelini oluşturur (Saygılı, 2013, s. 10; Güllü, 2012, s. 33).

Bilindiği gibi iyimserlik, samimiyet, sorumluluk ve insanlara karşı olumlu hisler taşımak vb. kişilik özellikleri güvenin doğal sonuçlarıdır. Yeri gelmişken Japon bilim adamı Masaru Emoto'nun (1943-2014) yapmış olduğu bir araştırmadan söz etmekte fayda vardır. Bu araştırmada Emoto, dört farklı su grubuna üç saat boyunca dört farklı cümle söylüyor. "Teşekkür ederim" ve "seni seviyorum" diye seslendiği su kristallerinin çok güzelleştiği; "iğrençsin" ve "çok beceriksizsin" diye seslendiği su kristallerinin ise bozulduğu görülmüştür. Emoto, bu araştırmaya dayanarak şunları söylemektedir; "Kelimeler doğanın titreşimidir. Güzel kelimeler güzel doğa, çirkin kelimeler çirkin doğa oluşturur, bu da kâinatın köküdür." (Uzunay, 2013, s. 178). Güzel kelimelerin nelere neden olduğunu düşündüren bu araştırmanın bulguları, özellikle anne karnındaki bebeğin üzerinde "seni seviyorum" ifadesinin ne kadar etkili olabileceğini bir kez daha düşündürmektedir. Bunun yanı sıra annenin aile ortamındaki iletişimden doğrudan etkilendiği de unutulmamalıdır. Zira bu etkinin annede oluşturduğu duygu ve düşünce hormonlar vasıtasıyla olduğu gibi bebeğe de yansımaktadır. Bebeğin bilinçaltının aktif olduğunu bilmek gerekir. Beynin bir bölümünde zihinsel bir içerik olarak bulunan bilinçaltı, döllenmeden itibaren birtakım düşünsel ve duygusal yaşantılarla programlanmıştır. Yaşamın ilerleyen yıllarında kişiliğin önemli bir parçasını oluşturacak doğum öncesi yazılmış programların değiştirilmesinin imkânsız olmasa da zor olduğu bilinmelidir. Bunlara ek olarak araştırmalar, bebeğin anne aracılığıyla (alıcı organizma-verici bir varlık sayesinde), süreç içerisinde hem biyolojik hem de toplumsal anlamı olan bir alma ve vermeyi öğrendiğini göstermektedir (Karabekiroğlu, 2013, ss. 65-70). Buna göre düzenli bir biçimde sürdürülen alma-verme etkileşimi veya ilişkisi bebeğin zihninde annesinin varlığını sürekli kılar. Karşılıklı olarak gerçekleşen bu etkileşimde anne ve bebeğin bütünleşmesini sağlayan temel öğeler ise süreklilik, tutarlılık ve aynılıktır (Tallack, 2007, s. 118).

Anneye ait psiko-dinamik kalp atışının rahimdeki bebek üzerinde yaptığı etkiye dikkat çeken bir araştırmada insan aklının rahimde olsa bile sonsuz sembol üretme yeteneğine sahip olduğu iddia edilmiştir (Hickin, 2002, ss. 44-47). Buna göre bebek, annesinin düzenli atan kalbine zamanla metaforik bir anlam yükler. Sürekli onunla uyuduğu, uyandığı, hareket ettiği ve dinlendiği anne kalbi onun için huzuru, güveni ve sevgiyi temsil eder. Bu da bebeğin, ancak kendisine sürekli ve tutarlı (organize) bir biçimde sunulduğu zaman uyarımları ve uyarımların anlamlarını ilişkilendirebildiğini göstermektedir. Nitekim düzensiz bir biçimde kendisine

sunulan müzik bilgilerini kısa zamanda unuttuğu ve sürekli, belli aralıklarla tekrarlanan müzikleri de hatırladığı gözlemlenmiştir. Şu halde denilebilir ki uyarımların düzenli ve anlamlı bir şekilde tekrar edilmesi bebeğin zihninde uyarı bilgilerinin daha iyi organize edilmesine ve benzer durumlarda kolayca kullanılmasına katkı sağlar. Bu nedenle anne için her zaman sakin, yumuşak ve rahatlatıcı uyarımlarla çevrili ortamlar oluşturmak önem arz etmektedir. Söz gelimi aile içindeki sürekli, uyumlu ve sıcak ilişkiler, bebeğe doğru yayılır ve bebeğin ahlakının temeli atılır. Böyle bir ailede dünyaya gelen çocukların idrakinin güçlü, ruhsal durumunun sağlıklı ve çevrelerine uyumlu olması beklenir. Zira bebeğin doğum öncesi aldığı bu uyarımlarla normal bir bebekten daha çok şey öğreneceği, doğduktan sonra dışarıdan uyarım almayan bebeklere kıyasla daha sakin olacağı, çevresini saran yeni dünyada tanıdık seslerle karşılaştığı için uyum problemi yaşamayacağı ifade edilmiştir (Yılmaz, 2004, s. 42).

Din Duygusunun Gelişimi için İstendik (Olumlu, Manevi) Uyarıcıların Verilmesi

Bilindiği gibi fitrat, insan yaratılışındaki özdür veya buna yaradılış formatı (yazılım programı) da denilebilir (Saraç, 2007, s. 33). Çoğu kez insan tabiatı, insan doğası ile de aynı anlamda kullanılan fitrat, eğitime müsait yaratılış olarak da tanımlanmıştır (Dodurgalı, 2010, s. 38). Kur'an'da belirtildiğine göre insanoğlu, fitratında iki zıt eğilimi birlikte taşımaktadır (Şems, 91/8). Bu nedenle benliğinde hem iyiye hem de kötüye yönelme eğilimi bulunmaktadır. Benliğinde gizli olan bu güç, insanoğlunun iyi ve kötü arasında tercihte bulunmasını da zorunlu kılmaktadır (Fersahoğlu, 1999, s. 84). Kur'an bazen "ilham" bazen de "hidayet" doğru yol sözcükleri ile ifade ettiği bu gizil gücün, insanın özünde bir yetenek olarak bulunduğunu belirtmektedir. (Şems, 91/7-10; Beled, 90/10). İnsan ruhunun derinliklerinde bulunan ve onun tüm hücrelerine yayılan bu yetenek, bir tür içsel denge arayışını temsil eder. Bu denge, insanın hayatındaki çeşitli zorluklarla başa çıkmasını sağlamak ve olumlu bir yönde gelişimini desteklemek amacını taşır. Ancak, bu içsel dengeyi sağlamak ve pozitif bir yönde ilerlemek için bilinçli bir çaba ve rehberlik gereklidir. Başboş bırakılan bir insan, içsel dengeyi sağlama, hidayet üzere bir doğrultuda doğruyu bulma ve takip etme konusunda zorluklar yaşayabilir. Bu nedenle bu doğayı istendik dini davranışlar doğuracak tarzda eğitmek gerekmektedir.

Doğum Öncesi Din Eğitimi Destekleyecek Çevrenin Hazırlanması

Çevre, bireyin gelişimine etki eden kalıtım dışındaki tüm etkenler olarak tanımlanmıştır (İlgar ve Coşgun, 2009, s. 71). Bilindiği gibi çevre, çocuk eğitiminde önemli bir etkidir. Mükemmel bir eğitim, mükemmel bir çevreyi gerektirir. Zira çocuk çevrede şekillenir. Bir anlamda çocuk içinde bulunduğu ortamın ve çevrenin ürünüdür (Greene vd., 2010, s. 23).

Şüphe yok ki çocuğun ilk ve en önemli çevresi evi ve ailesidir. Çocuğun potansiyelini en üst düzeye çıkararak onu topluma olumlu bir şekilde katkıda bulunan bir birey haline getirmek için aileden başlayıp toplumsal yaşamın her ünitesinde çevreyi müsait hale getirmek büyük önem arz etmektedir. Anne rahmindeki çocuk için ortam, çocuğun anne karnı ve/ya annenin beslenmesi; anne psikolojisi ve ruhsal durumu ve annenin içinde bulunduğu ortamdır (Özcan, 2009, ss. 11-12). Başka bir ifadeyle annenin duygulanmaları, heyecanlanmaları, duydukları, yedikleri, içtikleri ve eylemleri de çocuğun çevresi olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle döllenmeyle başlayan ve anne rahminde 280 gün devam eden bebeğin gelişimi büyük ölçüde anneye bağlı görülmektedir. Annenin rahat bir hamilelik dönemi yaşaması ve karnında taşıdığı bebeğin hem sağlıklı gelişimi hem de eğitimi için özen göstermesi gereken hususları şu şekilde sıralayabiliriz.

Bunların ilki annenin beslenmesidir. Bu anlamda annenin yediklerine içtiklerine dikkat etmesi önem arz etmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi hayatın başlangıcında tek bir hücreden trilyonlarca hücreye dönüşen bir canlının, anne rahmindeki muazzam gelişimi, bu olağanüstü sürecin arkasında yatan yaratılışın ve planlamanın derinliği, yüce Allah'ın büyüklüğünün yanı sıra anneliğin de ne kadar anlamlı ve büyük bir sorumluluk gerektirdiğini açıkça göstermektedir. Bir canlının varlığını sürdürebilmesi, büyüebilmesi ve sağlıklı bir birey olabilmesi için anne, bu süreçte önemli bir rehber ve destekleyici olarak yer alabilir. Bu bağlamda çocuğun her türlü eğitiminde annenin rolü hayati öneme sahiptir. Sözelimi, anne alkol aldığı anda bu alkolün kana geçen miktarı olduğu gibi (aynı miktarda) bebeğin kanına da geçmektedir. Anneden bebeğe geçen her şey plasenta aracılığı ile sağlanmaktadır. Plasenta birçok maddenin geçişi için bir bariyer görevi yapmasına rağmen alkol için böyle bir bariyer oluşturamadığı belirtilmiştir (Keskin, 2011, s. 19). Hamilelik döneminde alkol gibi sigara içmenin de bebeğin sağlığı üzerinde ciddi olumsuz etkileri olduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Sigara içinde bulunan maddelerin, plasentayı geçerek doğrudan bebeğin kanına geçtiği ve bebekte çeşitli sağlık sorunlarına yol açtığı belirtilmiştir (Keskin, 2011, s. 19-20; Greene vd., 2010, ss. 59-60). Bir araştırmada sigara içen bir annenin sigara içmeyi istemesinin bile çocukta büyük bir huzursuzluğa neden olduğu gözlemlenmiştir. Bu araştırmada anne, sigara yakmayı düşündüğü an bebeğin kalp atışlarının normalin çok üstünde hızlandığı ve çocuğun bu yolla huzursuzlandığı görülmüştür (Greene vd., 2010, s. 61). Elbette bebeğin annesinin aklında sigara içip içmediğini düşündüğünü bilmesi mümkün değil. Ancak bebekler, duygusal durumları ve çevresel uyarıcıları algılama konusunda oldukça başarılıdır. Bu nedenle annesinin sigara içmeyi düşünmesi onda da hoşnutsuz bir duygu oluşturmaktadır. Sigara yakmayı düşünmesi annenin heyecanlanmasına ve kalp atış hızının

artmasına ve böylece bebeğin de heyecanlanmasına ve kalp atışlarının hızlanmasına neden olmaktadır. Ayrıca 1820 anne ve bunların sekiz aylık bebekleri üzerinde yapılan başka bir araştırmada da annelerin yaşam biçimleri ve sigara alışkanlıkları ile bebeklerin sağlık durumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre günde on beş sigara içen annelerin bebeklerinin sigara içmeyenlere göre iki kat daha asabi oldukları gözlenmiştir (Açıkalın, 2006, s. 23). Bu nedenle hamile anneler, başka bir canlının hayatından, ruhsal ve duygusal durumundan dışsal bir çevre olarak doğrudan etkili ve sorumlu olduklarını bilmeli ve buna göre davranmalıdır.

İkincisi annenin psikolojisinin sağlıklı ve huzurlu olmasıdır. Anne adaylarının hamilelik döneminde stres ve sıkıntılı ortamlardan uzak durmaları çok önemlidir. Stres, günlük yaşamda karşılaşılan olayların, iş veya kişisel ilişkilerdeki baskının sonucu olarak hissedilen sıkıntı ya da zorlanma durumu olarak tanımlanabilir (Hickin, 2002, s. 44). Stresin pek çok nedeni bulunmaktadır. Bir bebeğin doğumu gibi sevindirici olanlar bile strese neden olabilir. Fiziksel veya zihinsel güçlülere karşı normal bir yanıt ve gerekli bir tepki olduğu halde aşırı boyutlara ulaşması durumunda stres, beden ve ruh sağlığı için zararlı sonuçlar doğurabilir (Yöndem, 2011, ss. 17-23). Bireylerde daha çok yapılarına bağlı olarak, farklı düzeyde görülebilen stresin ne zaman tehlike sınırına geldiğini ölçmenin kesin bir yolu yoktur. Ancak bilinen bir gerçek vardır ki, o da uzun süreli aşırı stres, insan sağlığını bozabilmektedir (Açıkalın, 2006, ss. 25-26).

Kuşkusuz stresin sayısız zararları bulunmaktadır. Bunlardan biri de stresin, gebelikte annenin bebeğiyle ruhsal olarak bağdaşmasını önlediği için annenin bebeğini sevinçle karşılamamasına ve bunun sonucu olarak da bebeğin ilerideki dengeli gelişimini önlemesine neden olmasıdır (Wechselberg & Puny, 1989, ss. 54-55). Yukarıda da ifade edildiği gibi bebeğin gelişimi üzerinde etkili olan faktörlerden biri de içinde bulunduğu ortam veya çevredir. Hamilelik sürecinde bebek annesinden pek çok hormonal etki almaktadır. Bu hormonlar, anne ile bebeği arasında bir tür iletişim sağlar ve bebeğin biyolojik ritmi ve ruhsal dengesi, annenin yaşam tarzı ve alışkanlıklarından, uyku düzeninden, beslenme alışkanlıklarından, günlük hareket ve aktivitelerinden etkilenmektedir. (Özcan, 2009, s. 11). Anne adaylarının sağlıklı yaşam tarzı alışkanlıkları edinmeleri, stressiz bir ortam yaratmaları ve düzenli bir uyku düzenine sahip olmaları, bebeğin sağlıklı gelişimini destekleyebileceği gibi anne ile bebeği arasındaki bağı da güçlendirebilir (Hickin, 2002, s. 45). Özellikle annenin strese verdiği hormonal tepki bu bağlamda çok önemlidir. En stresli annelerin genellikle çalışan anneler olduğu görülmektedir (Çetin, 2023). Bazı anneler doğum gününe kadar çalışmayı bırakmazlar. Annenin tam zamanlı çalışması strese, stresin de çocuk için zihinsel,

bedensel ve ruhsal güçlükler neden olduğu ifade edilmiştir (Hickin, 2002, s. 48). Anne bir şekilde bu stres durumunu aşmaz ise bebek anne karnında “olumsuz öğrenme” durumunda kalabilir (Açıklım, 2006, s. 25).

Bilindiği gibi bebekler beşinci aydan itibaren anne karnı dışındaki sesleri duyabilmektedir. Kuşkusuz anne rahmindeki bebeklerin her söyleneni anlamaları mümkün değildir. Ancak bebek zihinsel olarak ses tonlarını ayırt edebilecek kadar gelişmiştir. Bu nedenle annenin ses tonunun stresli mi veya mutlu mu olduğunu kolaylıkla ayırt edebilirler. Ayrıca annelerinin stresliyen salgıladıkları hormonlar nedeniyle kendilerinde oluşan etkileri de bilebilirler (Tallack, 2007, s. 108). Dolayısıyla huzurlu annelerin salgıladığı hormonlar, bebeklerde rahatlama, gevşeme etkisi yapabilir. Mutlu annelerin bebekleri de mutlu olabilir. Stresli annelerin salgıladığı hormonlar, bebeklerde rahatsızlık etkisi yapabilir. Devamlı stresli olan annelerin bebekleri de stresli olabilir (Güllü, 2012, s. 33). Doğduktan sonra ise daha hareketli ve daha hırçın, huzursuz, düzensiz ve çok ağlayan bebekler olabilirler (Güllü, 2012, s. 33; Tunç, 1998, s. 206). Bu nedenle hamilelik döneminde anne adaylarının stresten mümkün olduğunca uzak durmaları, stresle başa çıkma (stres yönetimi) süreçlerini geliştirmeleri gerekmektedir.

Annenin aşırı strese girmeden olaylarla başa çıkabilmesi, sakin bir biçimde sorunları çözmesi ve duygularıyla ilişkilerini dengede tutması, olumlu düşünmeye çalışması ve olumlu bir tutum geliştirmesi gibi özelliklerin tümü yaşama sağlıklı biçimde yaklaşmasının ve mutlu olmasının parçalarıdır. Bunun için de hamile annenin stresi aşmak için bazı becerileri geliştirmesi çok önemlidir (Yöndem, 2011, ss. 29-33). Zira yukarıda da görüldüğü gibi annenin mutlu olmasının çocuk üzerindeki etkileri açıkça gözlemlenebilmektedir. Bu anlamda hamile anneye dua, maneviyat, tevekkül ve teslimiyet gibi becerileri geliştirmeleri tavsiye edilebilir. Yaşamın bir dizi zorluk, çıkış ve inişlerle dolu olduğu bilinmektedir. Mükemmel olmayan bir gerçekliği kabul etmek, hayatın karmaşıklığına ve belirsizliğine uyum sağlamak anlamına gelir. Herkesin yaşamında beklenmeyen engeller ve sürprizlerle karşılaşma olasılığı vardır. Kuşkusuz bütün bu durumların kişiye esneklik kazandırdığını, öğrenmeyi ve büyümeyi sağladığını bilmek gerekir. Ayrıca davranışlarımızı ve performansımızı etkilemek için bilinçaltı zihnimizi de kullanabiliriz (Yöndem, 2011, ss. 35-38). Sürekli olumlu düşünceler geliştirip zihnimizde bunları tekrarlayabiliriz (Hickin, 2002, s. 47). Böylece birtakım basit ritüellerle veya bilinçaltı zihnimizin yönlendirebilme yeteneğini olumlu bir biçimde kullanmakla kendi içsel duygularımızla temasa geçip olumsuz düşünceleri yok edebilir ve yaşamımızın sorumluluğunu kendi ellerimize alabiliriz. (Hickin, 2002, ss. 48-49).

Annenin rahat bir hamilelik dönemi yaşaması ve bebeğinin sağlıklı gelişimi ve eğitimi için özen göstermesi gereken üçüncüsü husus ise annenin çevresinde, çocuğun iyiye eğilimini olumsuz etkilemeyecek, çocuğun doğduktan sonraki öğrenmelerine ve dini duygunun pozitif gelişimine zemin oluşturacak çağrışımları yapabilmesini sağlayacak zengin manevi uyarıların olduğu ortamlar oluşturmaktır. Bebek üzerinde etki bırakması için bu uyarımları sık sık tekrarlanması önem arz etmektedir. Yapılan araştırmalardan anladığımız kadarıyla tekrar, çocuğun duyguları ve davranışları üzerinde belirleyicilik etkisi taşır. Rahim içindeki bebek, kanda bulunan davranış sinyallerinin etkisi altındadır. Hayat hakkındaki tavırlarını bu sinyaller aracılığıyla kazanır. (Uzunay, 2013, s. 20; Tallack, 2007, s. 118). Buradan hareketle bebek daha anne karnında iken onda kutsala saygı hissi uyandırmak için anne ve babaların zengin manevi uyarımlar vasıtasıyla onlarla iletişime geçmesi çok önemlidir. Anne rahminde zenginleştirilmiş uyarımlar alan bebeklerin, almayan bebeklere göre zekâlarının daha iyi geliştiğini daha önce belirtmiştik. Bu bağlamda anne babalara doğum öncesi uygulayabilecekleri birkaç metot önerilmektedir. Bunlar genellikle bebekle konuşma, bebeğe klasik müzik dinletme, kitap okuma, kültür-fizik hareketleri yapma vb. ritüeller şeklinde sıralanmaktadır. Şu ana kadar başarısı kanıtlanmış herhangi bir metottan söz etmek mümkün değildir. Ancak doğum öncesi eğitim olayı, bir metot meselesi olmaktan çok, yukarıda da belirtildiği gibi uyarımların organize bir şekilde düzenli olarak bebeğe gönderilmesi şeklinde değerlendirilebilir. İslam inancına göre saygı gösterilmesi gereken birtakım kutsallar ve bunlara ilişkin anlamlar bulunmaktadır. Çocuğun hafızasında ve bilinçaltında bunların yer etmesi, düzenli tekrarlara bağlıdır. Anne babaların bu kutsalları ve anlamlarını sık sık tekrar etmesi, bunların bebeğin zihninde yer etmesini sağlayabilir. Örneğin evde bunlara ilişkin sık sık sohbetler edilmesi, örnek dinî hikâyelerin okunması, örnek insanların anlatılması, daha anne karnında iken çocuğun bilinçaltına bunların kodlanmasını sağlayabilir. Bunun yanı sıra namazın kılındığı, Kur'an'ın, Mevlid-i Nebî'nin ve çeşitli ilahilerin okunduğu yerlerde sık sık bulunmak da bebeğin ruhsal ve manevi gelişimi olumlu yönde sağlayabilir. Bu nedenle annenin yaşadığı ortamın her türlü olumsuzluklardan arındırılmış mekânlar olması sağlanmalıdır (Özcan, 2009, s. 11; Uzunay, 2013, ss. 12-13). Bebek sırasıyla anne, babanın ve bunların dışındaki sesleri de çok iyi algılayabildiği için, annenin, toplumsal yaşamda, çarşı ve pazar gibi yerlerde münasebet kurduğu kişileri ve gideceği yerleri de çok iyi seçmesi gerekir. Anne bebeğini her türlü olumsuz çevre ve ortamlardan korumalıdır. Bunun yanı sıra annenin izleyeceği filmler, televizyon programları tamamen eğitici ve öğretici nitelikte olmalı, uluorta filmler izlenmemeli, çocuğun bilinçaltı asla kirletilmemelidir. Ailecek izlenen dizi veya filmler üzerinde müzakere yapılmalı ve yanlış olan davranışlar eleştirilmelidir. Bu yolla

doğum öncesi böyle bir terbiye ile eğitilen bebekte din duygusunun pozitif oluşumu ve gelişimi sağlanabilir ve böylece bebek doğduktan sonra da bu pozitif eğilimini sürdürebilir ve yaratıcı ile çelişmeden mutlu bir hayat yaşayabilir.

SONUÇ

Eğitim olgusu, doğum öncesi dönemde başlamakta ve yaşam boyu devam etmektedir. Hatta eğitim sürecine daha anne karnına düşmeden önce, bireyin manevi ve ahlaki hazırlıklarını içerecek şekilde başlanması gerektiği de ifade edilebilir.

Anne ve babaların eğitimdeki sorumlulukları, doğum öncesi dönemde başlayıp doğum sonrası süreçte de devam etmektedir. Bu nedenle ebeveynlerin kendilerini çocuklarının ilk ve en önemli öğretmenleri olarak görmeleri ve bu rolü üstlenebilecek şekilde kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Ayrıca doğum öncesi dönemde bebeğin gelişim sürecinin tüm boyutlarına ilişkin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaları, çocuğun sağlıklı bir şekilde yetişmesine katkı sağlayacaktır.

Anne ve babaların sorumluluğu, çocuğun yalnızca fiziksel ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı kalmamalı, aynı zamanda onun ruhsal, duygusal ve manevi gelişimine de odaklanmayı içermelidir. Çocuğun gelişimi, sperm ve yumurta buluşmasından çok daha önce başlar ve bu süreçte annenin davranışları, giyim tarzı, psikolojik durumu, manevi hayatı ve beslenme alışkanlıkları gibi birçok faktör önemli rol oynamaktadır. Ayrıca anne ve babanın gebelik öncesi ve sonrası tutumları, çocuğun gelişimini etkileyen temel unsurlar arasında yer alır. Bu dönemde çocuk, kendisine sunulan tüm bu etkenleri farkında olmadan kabul eder ve bunları kendi doğasının bir parçası haline getirir. Çocuğun bilinçaltının aktif olması nedeniyle annenin sağladığı bu katkılar “bilgi” olarak işlenir ve doğum öncesi dönemde bile çocuğun kişilik gelişimine etki eder.

Anne karnındaki dokuz aylık süreç, bebeğin ruhsal dünyasını biçimlendirme ve şekillendirme açısından son derece kritik bir dönemdir. Doğum öncesinde ebeveynlerin bilinçli bir özen göstermesi ve uygun çevre şartlarının oluşturulmasıyla çocuğun sanat, bilim, din ve dil gibi çeşitli alanlarda daha iyi bir şekilde gelişimi desteklenebilir. Bu durum çocuğun din eğitimi açısından da geçerlidir. Dolayısıyla din eğitiminin başlatılması için doğum sonrası dönemi beklemek, gelişim fırsatlarının kaçırılmasına neden olabilir. Çocuğun din eğitimi, anne rahmine düştüğü andan itibaren başlatılmalı ve doğumdan sonra da devam ettirilmelidir. Bu erken dönem eğitim, çocuğun manevi gelişimi ve dini kimliğinin temellerini atmada önemli bir rol oynar.

Doğum öncesi din eğitiminin temel amacı, duyuşsal algılarının açık olduğu bilinen bu küçük insan modelinin bilinçaltına ulaşarak daha anne karnındayken etkileşime girdiği çevreyi ve doğacağı dünyayı olumlu bir öğrenme ortamına dönüştürmektir. Bu süreçte çocuğun fitratında var olan iyiye yönelme kapasitesini, peygamberlere indirilen nebevî vahyin zikirleri ve hatırlatmaları aracılığıyla desteklemek, çocuğun dini duygularının pozitif bir şekilde şekillenmesini ve gelişmesini sağlayabilir. Bu şekilde, çocuk doğduktan sonra da içsel olarak geliştirdiği bu olumlu eğilimleri sürdürebilir ve yaratıcı ile uyumlu, mutlu bir yaşam sürebilir.

ÖNERİLER

Salih, sağlam karakterli, güzel ahlâklı ve dindar bir çocuk yetiştirmek isteyen bir birey, öncelikle evlilik aşamasında doğru tercihlerde bulunmalıdır. Bu bağlamda, eş seçiminde özellikle dinî değerlere bağlılık ve ahlâki olgunluk kriterleri öncelikli olarak değerlendirilmelidir. Evlilik, yalnızca bireysel bir birliktelik değil, aynı zamanda gelecekteki nesillerin temel değerlerinin şekilleneceği bir aile ortamının inşasıdır. Bu nedenle eşin dindar ve erdemli bir karaktere sahip olması, çocuğun manevi ve ahlaki gelişiminin sağlıklı bir temelde şekillenmesi için önemli bir rol oynar.

İslam inancına göre her hayırlı işin başlangıcında besmele (Bismillâhirrahmânirrahîm) çekmek büyük bir önem taşır. Hayırlı ve erdemli bir evlada sahip olma arzusunda olan bir birey için bu sürece besmele ile başlamak manevi bir hazırlık ve niyet beyanı niteliğindedir. Akabinde çocuğun ahlâklı, salih ve erdemli bir birey olarak yetişmesi amacıyla samimiyetle Allah'a dua etmek, bu manevi sürecin ayrılmaz bir parçası olarak görülmelidir. Bu yaklaşımla, ebeveynler hem niyetlerinin saflığını hem de çocuklarının yetiştirilmesinde ilahi bir yardım ve rehberlik talep ederler.

Henüz anne karnındayken bile bir bebeğin varlığı ciddiye alınmalı ve onun iyi bir insan ve samimi bir Müslüman olarak yetişmesi hedeflenmelidir. Bu doğrultuda doğum öncesi dönemde bebeğin İslam terbiyesi ve manevi eğitimine başlanması büyük önem taşır. Bu süreçte anne ve baba, İslami değerler doğrultusunda bilinçli bir yaklaşım sergilemeli ve çocuğun ruhsal ve ahlaki gelişimi için gerekli gayret ve fedakârlığı göstermelidir. Böylece bebeğin daha anne karnındayken olumlu dini ve manevi etkilerle tanışması sağlanarak gelecekteki manevi ve ahlaki yapısının temelleri atılmış olur.

Beslenme konusunda gösterilen hassasiyet ve titizlik, tüketilen gıdaların bireyin fiziksel ve ruhsal gelişimi üzerindeki etkileri açısından büyük bir öneme sahiptir. Haram veya şüpheli gıdaların çocuğun tabiatında ve fitratında ne tür olumsuz etkiler yaratabileceğini tam olarak kestiremesek de, yenilip içilen şeylerin insan karakterinin oluşumunda önemli bir rol oynadığı

bilinmektedir. Bu bağlamda, anne ve baba, özellikle hamilelik ve erken çocukluk dönemlerinde, tükettikleri gıdaların helal, temiz ve sağlıklı olmasına özen göstermelidir. Bu tutum, çocuğun ahlaki ve manevi gelişimini destekleyen sağlıklı bir temel oluşturulması açısından kritik bir sorumluluktur.

Annenin manevi açıdan güçlü olması, sağlam bir iman sahibi bulunması ve stres gibi olumsuz duygusal durumlardan uzak kalması, bebeğin fiziksel ve ruhsal gelişimi üzerinde olumlu etkiler yaratabilir. Annenin bu süreçte Kur'an-ı Kerim okumalarını artırarak maneviyatını güçlendirmesi, hem kendisi hem de anne karnındaki bebek için faydalı bir uygulamadır. Kur'an-ı Kerim'in şifa ve huzur verici özellikleri göz önüne alındığında fetüsün daha anne karnında Kur'an ile tanışmasının, bebeğin stres düzeylerini azaltabileceği ve ruh sağlığı açısından kuvvetli bir başlangıç yapmasını sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, annenin Kur'an okumalarını artırması ve Allah'ı anarak (zikir ve hamd) iç huzurunu pekiştirmesi tavsiye edilir. Nitekim "Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzura kavuşur" (Ra'd, 13/28) ayeti, manevi huzurun Allah'ı zikretmekle sağlandığını ifade etmektedir. Annenin namazlarına dikkat etmesi ve manevi ibadetlerini artırması, hem kendi ruhsal dinginliğini artırarak iç huzurunu pekiştirir hem de bu huzurun bebeğe yansımaya katkı sağlar. Dolayısıyla annenin bu tür manevi uygulamalara yönelmesi, doğum öncesi dönemde çocuğun ruhsal ve manevi gelişimini destekleyen bir etki oluşturabilir.

Sevginin bebek üzerindeki olumlu etkileri göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle ebeveynlerin olumsuz duygulardan arınarak pozitif bir duygusal duruma sahip olmaları önem taşır. Annenin zihinsel ve psikolojik sağlığı ne kadar iyi durumda olursa, bu hem kendi bedenine hem de bebeğin fiziksel ve ruhsal gelişimine olumlu yansır. Dolayısıyla ebeveynlerin bebeği henüz hamileliğin erken dönemlerinde (özellikle ikinci aydan itibaren) kabul etmesi ve onunla iletişim kurmaya başlaması gerekir. Dördüncü ve beşinci aylardan itibaren bebeğe bir birey olarak yaklaşarak onunla konuşmak ve ona dokunarak sevgi ve ilgi mesajları iletmek, bebeğin anne karnındaki güven ve huzur duygusunu pekiştirebilir. Bebeklerin huzurlu ve sevgi dolu bir aile ortamında yaşadığı mutluluk onların ruhsal gelişiminde kalıcı bir etki bırakabilir ve bu durum, kişilik ve ahlaki yapıların oluşumunda temel bir rol oynayabilir. Böylece çocuğun sağlıklı bir şekilde duygusal bağ kurma yeteneği gelişirken güven ve sevgiye dayalı bir karakter yapısının temelleri atılmış olur.

Annenin kendisini güvende hissetmesi bebeğin gelişimi üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Hamilelik ve doğum süreçlerinde güven duygusu, anneye verilebilecek en değerli desteklerden biri olarak kabul edilir. Sevildiğini, değer verildiğini ve korunduğunu

hisseden bir annenin yaşadığı olumlu duygusal durumlar, hem biyolojik olarak doğrudan bebeğe geçebilir hem de bilinçli olarak aktarılabilir. Güvenli ve sıcak bir ortam oluşturan anneler, duyguları, düşünceleri, hayalleri ve rüyaları aracılığıyla bebekleri üzerinde olumlu bir etki yaratır. Bu süreçte oluşan güven ve huzur duygusu, bebeğin ileri yaşamındaki duygusal ve psikolojik sağlığını şekillendirmede önemli bir rol oynayabilir ve gelecekteki davranışsal ve duygusal gelişimini olumlu yönde etkileyebilir.

Gebelik sürecinde annenin yaşadığı her durum ve deneyim, bebeği doğrudan etkilemektedir. Bu dönemde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, eşinin duygusal desteğini reddeden, değer göstermeyen ve gebeliğin tüm sorumluluğunu anneye yükleyen bir baba figürüdür. Bu durum, babanın daha anne karnındayken bebeğin karakter ve kişilik gelişiminde büyük bir rol oynadığını göstermektedir. Baba adayına düşen sorumluluk, esasen karmaşık veya büyük değildir; annenin sevgi ve güven ihtiyacını karşılamak ve bebekle erken bir bağ kurarak iletişim sağlamaktır. Babayla kurulan erken dönem iletişim, annenin güven ve sevgi hislerini pekiştirir; bu da bebeğin ruhsal gelişiminde pozitif etkilerin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Babadan gelen bu destek, hem annenin psikolojik sağlığına hem de bebeğin doğum öncesi dönemdeki duygusal gelişimine katkı sağlayarak sağlıklı bir aile dinamiğinin temellerini atar.

Bebeklerin, bağ kurulması halinde babalarını da daha anne karnındayken tanıdığı artık bilinmektedir. Çalışmalar da baba-bebek ilişkisinin anne karnında sağlanabileceğini bizlere ispatlamaktadır. Yani bebekler anne karnındayken bile ona sevgi veren, onunla konuşan babalarını doğumun ilk dakikalarında bile sesinden tanıyabilmektedir. Bu da onlarda "güvendeyim" hissini yaratmaktadır. Bu yüzden doğumdan sonraki dünyayla tanıştığı ilk dakikalarda bebeğin kendini güvende hissetmesi açısından mutlaka anne kucağı ve sesiyle ilişkisi hayati bir öneme sahiptir. Annenin bunu sağlayamadığı durumlarda (sezaryen, bayılma gibi) bu görevi babanın üstlenmesi gerekir.

Bebek için çevre, öncelikle anne karnı ve annenin bulunduğu her türlü fiziksel ve sosyal ortamı kapsar. Toplumun geleceğini oluşturan çocukların karakter ve kişilik gelişimi, daha anne karnındayken aile ortamında şekillenmeye başlar. Bu bağlamda annenin, bebeğini olumsuz konuşmaların yapıldığı veya uygunsuz sözlerin dile getirildiği ortamlardan uzak tutması büyük önem taşır. Dedikodu, negatif konuşmalar ve günah içerikli sohbetlerin gerçekleştiği meclisler, anne karnındaki savunmasız bebek üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Bu nedenle annenin hamilelik sürecinde manevi huzuru ve dinginliği koruyarak, olumlu ve sağlıklı bir çevre oluşturması, bebeğin ruhsal ve duygusal gelişimini desteklemek açısından kritik bir rol oynar.

Müstakbel anne ve babaların dikkat etmeleri gereken önemli bir husus, yüce Allah'a karşı tevekkül içinde olmaları gerektiğidir. Bu, çocuk sahibi olma sürecinde ebeveynlerin belirli beklentiler ve istekler doğrultusunda ısrarcı olmamaları gerektiği anlamına gelir. Özellikle hayırlı bir evlat yetiştirilmesi hedefinden sapmadan, çocuğun cinsiyetine ilişkin belirli tercihlerde bulunmamak, küçük rahatsızlıklar karşısında gereksiz endişelere kapılmamak ve olası sağlık sorunları durumunda paniğe düşmemek son derece önemlidir. Anne ve baba, doğacak çocuğun yüce Allah'ın bir ihsanı ve nimeti olduğu bilinciyle hareket etmeli ve süreci bu şuurla kabullenmelidir. Bu anlayış, ebeveynlerin manevi olgunluklarını pekiştirirken çocuklarına da sağlıklı bir başlangıç yapmaları açısından kritik bir temel oluşturur.

Anne ve babaların, çocuk sahibi olma arzusunu "olmazsa olmaz" bir hedef haline getirmemeleri ve bu konuda aşırı bir hırs sergilememeleri önemlidir. Bu süreçte bireylerin üzerine düşen sorumluluk, sebeplere uygun bir şekilde riayet ettikten sonra tüm sonuçları yüce Allah'a havale ederek Ona güvenmek ve tevekkül etmektir. Çocukların, sadece bir nimet değil, aynı zamanda bir imtihan vesilesi olduğu bilinciyle hareket edilmelidir. Bu nedenle ebeveynler, Allah'tan her konuda olduğu gibi, çocuk sahibi olma hususunda da en hayırlısını dilemeli ve O'na teslim olmalıdır. Bu yaklaşım, bireylerin manevi olgunluklarını artırırken süreçle ilgili her türlü sonucu olgun bir şekilde kabullenmelerine yardımcı olur.

Tüm bu öneriler anne karnındaki bebeğe yoğun bir eğitim vermek şeklinde bir kalıba asla dökülmemelidir. Burada amaç duyularının açık olduğunu bildiğimiz bebeğin bilinçaltına ulaşmak, onu doğacağı hayata hazırlamaktır. Kuşkusuz öğrenmelerimiz yaşantı yoluyla gerçekleşir ancak burada bebeğin bir şeyi öğrenmesinden çok, çağrışım yapabileceği küçük etkileşimlerden bahsedilmektedir. Ayrıca öğrendiklerimizin toplamı, bilinçli olarak algıladıklarımızdan çok fazladır. Yani bilinçdışı sürekli aktiftir. Bunu unutmamak gerekir.

Sıralanan tavsiyeler genel anlamda anne adaylarının, hamilelik döneminde çocukla etkileşimi sağlamak adına dikkat etmeleri gereken hususlardır. Bunlar dışında anne, bebeğin sağlığını olumsuz etkileyecek her türlü fiil ve davranıştan, yiyecek ve içecekten uzak durmalıdır.

Anne ve babalar, bu süreçteki çabalarının boşa gitmeyeceğine inanmalı ve bu inanç, motivasyonlarını güçlendirmelidir. Ebeveynlerin bu çabası, aynı zamanda kendilerini manevi ve ahlaki açıdan disipline etme fırsatı olarak da değerlendirilmelidir. Bu süreç, nesil yetiştirme sorumluluğunu yerine getirebilmek için bir hazırlık dönemi olarak görülmelidir. Kur'an okumalarını artıran, kötü ortamlardan uzak duran, zikir ve duayı sürekli hale getiren, nefsiyle derin bir mücadeleye giren anne ve babalar, bu manevi disiplinin bir sonucu olarak kalplerinde derin bir huzur ve içsel denge hissedeceklerdir. Bu, hem bireysel hem de

toplumsal düzeyde sağlıklı bir nesil yetiştirme sürecinin temelini atacak bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Son olarak din eğitiminin doğum öncesi boyutu üzerine yapılan bu çalışma, anne karnındaki bebeğin dini ve manevi gelişimini desteklemeye yönelik bir yaklaşımı içermektedir. Doğum öncesi dönemin, çocuğun ruhsal, zihinsel ve fiziksel gelişiminin en temel aşaması olduğunu ve bu nedenle bu dönemde atılacak adımların çocuğun gelecekteki manevi gelişimi üzerinde kalıcı etkiler bırakabileceğini savunan bu çalışma, din eğitimi politikalarını düzenleyen kişiler ve sahada çalışan eğitimciler için de önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Buna göre din eğitimi politikalarını düzenleyenler, din eğitimi sadece çocukluk ve sonrası dönemi değil, doğum öncesi dönemi de içine alacak şekilde yeni düzenlemeler ve programlar geliştirmeye önem vermelidir. Bu bağlamda eğitimciler de anne adaylarıyla etkileşim kurarak onların manevi rehberlik ihtiyaçlarını karşılamalı ve doğum öncesi döneme yönelik manevi destek programlarının oluşturulmasını, ailelerin eğitime katılımının artırılmasını ve doğum öncesi dönem din eğitimi modellerinin geliştirilmesini sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

- Açıkalm, A. (2006). *Kundaktan okula çocuklarımız*. Pegem A Yayınları.
- Avcı, F. (2011). *Anneliğe yolculuk*. Tudav Yayın Grubu.
- Aydın, M. Z. (2007). *Ailede çocuğun ahlak eğitimi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Aynur, H. Ş. (2012). Kulluk bilinci inşasında dua değerinin rolü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50, 321-362.
- Başaran, İ. E. (1984). *Eğitime giriş*. Sevinç Matbaası.
- Bayraklı, B. (2005). Eğitimin doğum öncesi boyutu. (İ. Canan, Ed.) *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu (Tebliğ ve Müzakereler) I*. İstanbul: İSAV.
- Bilgiseven, A. K. (1987). *Eğitim sosyolojisi*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Bilhan, S. (1986). *Eğitim sosyolojisi*. A.Ü.D.T.C. Fakültesi Yayınları.
- Çetin, B. (2023). The examination of the relationship between perceived social support and parenting stress levels of mothers. *Manisa Celal Bayar University Journal of the Faculty of Education*, 11(1), 1-14. <https://www.doi.org/10.52826/mcbuefd.1167056>
- Dodurgalı, A. (2010). *Ailede din eğitimi*. Timaş Yayınları.
- Dündar, M. (2018). Farklı yaş gruplarında dua ve din eğitimi, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(20), 455-480.
- Erdem, M. & Akman, Y. (2001). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Esin, B. D. (2011). *Minik dahiler kılavuzu 0-12 ay bebek gelişimi ve eğitimi*. Kaldırım Yayınları.

- Fersahoğlu, Y. (1999). Kur'an'a göre insanın zaafları ve zayıf yönleri. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 6, 81-100.
- Greene, A., Pavini, J., & DiGeronimo, T. F. (2010). *Sağlıklı bebek yetiştirme rehberi* (B. Kaptanoğlu, Çev.). Hayykitap.
- Güllü, E. (2012). *Dahi çocuk yetiştirmek*. Hayat Yayın Gurubu.
- Hickin, L. (2002). *Kadın sağlığı*. (B. Adalığ vd., Çev.) Arkadaş Yayınları.
- İlgar Z. & Coşgun, S. (2009). Gelişim süreci ve çocuklarda hareket gelişimi eğitimi, *Ailede Sevgi Eğitimi*. (S. Doğan, Ed.) Sesil Kitapları, 65-100.
- Karabekiroğlu, K. (2013). *Bebek daha doğmadan*. Say Yayınları.
- Keskin, S. P. (2011). *Annelik akademisi hamileyim*. Boyut Matbaacılık A.Ş.
- Kutup, S. (1991). *Fizilal-İl Kur'an*. (Salih Uçan, vd. Çev.). Dünya Yayıncılık.
- Lowe, F. & Love, B. (2013). *Bebeğinizin beyin eğitimi*. (E. Kantemir, Çev.). Optimist Yayınları.
- Mennlla, J. A. & Jagnow C. P. & Beauchamp G. K. (2001). Prenatal and postnatal flavor learning by human infants, *Pediatrics* 107(6): E88, <https://doi.org/10.1542/peds.107.6.e88>.
- Özcan, Ş. (2009). *Onlar birer çiçek, çocuk gelişimi ve eğitimi üzerine*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Öztürk, H. (1983). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Utku Yayınevi.
- Partanen, E., Kujala T., Naatanan R. & Huotilainen M. (2013). Learning-induced neural plasticity of speech processing before birth *Proceedings of the National Academy of Sciences* 110 (37) 15145-15150, <https://doi.org/10.1073/pnas.1302159110>.
- Saraç, E. (2007). *Ruhsal gelişim ve kader*. Doğan Kitap.
- Saygılı, S. (2013). *Ruhen ve bedenen sağlıklı çocuk yetiştirmek*. Hayat Yayın Grubu.
- Tallack, P. (2007). *Anne karnında*, (A. Yavuz, Çev.). NTV Yayınları.
- Tarhan, N. (2010). *Evlilik psikolojisi*. Timaş Yayınları.
- Tunç, B. (1998). Anne kavramından hareketle eğitimde anne çocuk ilişkisi. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 5, 195-240.
- Uzunay, M. Y. (2013). *Çocuk eğitiminde anne baba tutumları*. Eşik yayınları.
- Varol, R. (2010). *Çocuklarımıza neyi, ne zaman ve nasıl öğretilim?* Nüve Yayınları.
- Wechselberg, K. & Puny, U. (1989). *Anne ve çocuk*. (E. Kınalıbay, Çev.). Remzi Kitapevi.
- Yılmaz, S. (2004). *Seni duyuyorum anne, anne karnında çocuk eğitimi*. Timaş Yayınları.
- Yöndem, Z. D. (2011). *Kişilik dinamikleri ve stresle baş etme*. Elif Yayınevi.